Sabīne Lauze

Farmācijas attīstība okupāciju varu ietekmē Latvijā (1939–1960)

Promocijas darbs zinātniskā doktora grāda
“zinātnes doktors (*Ph.D.*)” iegūšanai

Nozare – citas medicīnas un veselības zinātnes,
tai skaitā tiesu medicīniskā ekspertīze
Apakšnozare – medicīnas vēsture

Rīga, 2021

Sabīne Lauze

ORCID 0000-0002-5573-4496

Farmācijas attīstība okupāciju varu ietekmē Latvijā (1939–1960)

Promocijas darbs zinātniskā doktora grāda
“zinātnes doktors (*Ph.D.*)” iegūšanai

Nozare – citas medicīnas un veselības zinātnes,
tai skaitā tiesu medicīniskā ekspertīze
Apakšnozare – medicīnas vēsture

Promocijas darba vadītāja:

Dr. pharm. asociētā profesore **Baiba Mauriņa**,
Rīgas Stradiņa universitāte,
Zāļu formu tehnoloģijas katedra, Latvija

Rīga, 2021

Anotācija

Promocijas darbā “Farmācijas attīstība okupāciju varu ietekmē Latvijā (1939–1960)” raksturota farmācijas kā nozares mainība, adaptācija un attīstība divu totalitāro režīmu realizējošu okupāciju varu ietekmē, par būtiskiem situāciju raksturojošiem rādītājiem izvirzot aptieku un farmaceitisko darbinieku skaita izmaiņas, kā arī medikamentu pieejamību iedzīvotājiem. Promocijas darba hronoloģiskās robežas izvēlētas, balstoties uz apsvērumu sniegt ieskatu par situāciju pirmskara laikā un sekām pēckara apstākļos, taču galveno uzmanību koncentrējot uz notikumiem laikā no 1940. līdz 1945. gadam.

Promocijas darbā aplūkota farmācija Latvijā īsi pirms Otrā Pasaules kara sākuma, kur sīkāk iztirzāta Kārļa Ulmaņa (1877–1942) autoritārā režīma politikas un vācbaltiešu izceļošanas ietekme. Raksturotas gan PSRS pirmās, gan nacistiskās Vācijas okupāciju varas izraisītā politiski ekonomisko norišu ietekme uz farmācijas nozari, akcentējot likumdošanu, farmāciju uzraugošo iestāžu darbību un atbildīgajos amatos esošo personu rīcību. Darbā apkopota informācija par iedzīvotāju, kuri izsūtīti no Latvijas 1941. gada 14. jūnijā, personu lietām un tā rezultātā sniegts ieskats par izsūtīto farmaceitu, asistentu un praktikanu aresta aktu sastādīšanu, apsūdzībām, kā arī turpmāko likteni. Raksturota arī situācija nozarē pēckara gados, latviešu farmaceitu došanās trimdā un latviešu farmaceita, ārsta Hugo Skudiņa (1903–1976) darbība Latvijas Sarkanā Krusta organizācijā trimdas apstākļos Vācijā, kas bija vērsta uz medikamentu pieejamības uzlabošanu Latvijas iedzīvotājiem laikā no 1954. līdz 1960. gadam.

Atslēgvārdi: Latvijas farmācija XX gadsimtā, medikamentu pieejamība, vācbaltiešu izceļošana, Otrais Pasaules karš, aptieku nacionalizācija, deportētie farmācijas profesionāļi, Latvijas Sarkanais Krusts.

Abstract

In the present doctoral thesis “Development of Pharmacy Under the Influence of Occupation Powers in Latvia (1939–1960)” is described variability, adaptation and development of the pharmaceutical industry during two totalitarian regimes, highlighting as an essential indicators of the situation the changes in the number of the pharmacies and pharmaceutical employees as well as the availability of medicines for the citizens.

The chronological boundaries of the doctoral thesis have been chosen based on the consideration to give insight of the pre-war situation and its consequences in the post-war period, however, main attention have been focused on events from 1940 to 1945.

The doctoral thesis contents the review of pharmaceutical industry in Latvia shortly before the beginning of World War II, where the influence of the authoritarian regime of Kārlis Ulmanis (1877–1942) and the emigration of the Baltic Germans are discussed in more detail. The following described the influence of the politico-economic on the pharmaceutical industry caused by the occupation forces of both the first USSR and Nazi Germany, with an emphasis on legislation, the activities of the pharmacy regulatory authorities, and the actions of those in positions of responsibility. In the work, there is compiled information from June 14, 1941, from the files of the deported residents of Latvia, and as a result gives a perception into the making of arrests, accusations as well as the future fate of the deported pharmacists, assistants and practitioners. Described the situation in the sphere of pre-war years, Latvian pharmacists going into exile and the activities of the Latvian pharmacist, doctor Hugo Skudiņš (1903–1976) in the Latvian Red Cross Organization in exile conditions in Germany, which focused on improving accessibility to medicines for residents of Latvia between 1954 and 1960.

Keywords: Pharmacy in Latvia at the 20th century, availability of medicines, emigration of Baltic Germans, World War II, nationalization of pharmacies, deported pharmaceutical professionals, Latvian Red Cross.

Saturs

Anotācija	2
Abstract	3
Darbā izmantotie saīsinājumi	6
Ievads	7
Darba mērķis	10
Darba uzdevumi	10
Darba novitāte	11
Darba struktūra.....	12
Pētniecības metodes	13
Avotu un literatūras apskats	17
1. Farmācija Latvijā pirms Otrā Pasaules kara sākuma (1937–1940)	31
1.1. Kārļa Ulmaņa (1877–1942) autoritārā režīma ietekme farmācijā.....	32
1.2. Vācbaltiešu izceļošanas ietekme uz farmāciju Latvijā.....	38
1.3. Medikamentu pieejamība un vietējo ražotņu statuss	43
2. Farmācija Latvijā PSRS pirmās okupācijas laikā (1940–1941)	50
2.1. Farmāciju uzraugošo iestāžu reorganizācija	50
2.2. Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvalde un tās priekšnieks Ernests Morics (1889–1955)	56
2.3. Aptieku inventarizācija un nacionalizācija	58
2.4. Farmaceitisko ražotņu un ārstniecības līdzekļu lieltirgotavu nacionalizācija.....	64
2.5. Latvijas farmācijas transformācija atbilstoši Padomju Krievijas sistēmas prasībām	66
2.6. Medikamentu pieejamība Latvijā PSRS okupācijas laikā.....	71
2.7. Padomju okupācijas terors un farmācija	76
3. Farmācija Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (1941–1945)	80
3.1. Farmācijas pārvaldes atjaunošana un darbība tūlīt pēc okupāciju varu maiņas	80
3.2. Farmācijas pārvaldei pakļauto uzņēmumu darbība	86
3.3. Aptieku reprivatizācijas gaita	90
3.4. Medikamentu pieejamība un vietējo ražotņu darbība	95
3.5. Vācu okupācijas laikā represētie farmācijas darbinieki	103
3.6. Aptieku un personāla skaita izmaiņas kara gados	105
4. Farmācija Latvijā otrreizējās PSRS okupācijas sākumposmā (1944–1960)	115
4.1. Situācija pirms otrreizējās PSRS okupācijas.....	116
4.2. GAP darbības atjaunošana pēckara Padomju Latvijā	118
4.3. GAP atskaites un pārskati par farmācijas nozares stāvokli (1945)	121
4.4. Farmācijas personāls padomju aptiekās Latvijā (1947–1951)	126
4.5. Grūtības medikamentu pieejamībā aptiekās pēckara gados	128
4.6. Latviešu farmaceiti trimdā	132
4.7. Latvijas Sarkanā Krusta un farmaceita Hugo Skudiņa (1903–1976) darbība trimdā (1954–1960)	134
Diskusija.....	139
Secinājumi	150
Publikācijas un ziņojumi par pētījuma tēmu	152

Avotu un literatūras saraksts	154
Pielikumi	161
1. pielikums. 1941. gadā uz Sibīriju izsūtīto nozares darbinieku īsbiogrāfijas.....	162
2. pielikums. Ražotnes “Medfro” 1942. gadā izejvielu trūkuma dēļ no ražošanas izslēgtie medikamenti.....	179
3. pielikums. 1944. gadā izveidots medikamentu saraksts, ko ražotne “Medfro” varētu ražot, ja tiktu piegādātas vajadzīgās izejvielas no ārzemēm.....	180
4. pielikums. Uzņēmumā “Farmācija” 1944. gadā ražošanai plānotie medikamenti.....	181
5. pielikums. Leģionā neiesaucamo farmācijas darbinieku saraksts (veidojis Farmācijas pārvaldes priekšnieks Aleksandrs Dzirne 1943. gadā). Neaizvietojamās personas.....	183
6. pielikums. Aleksandra Dzirnes autobiogrāfija.....	185
7. pielikums. Aptieku skaita izmaiņas laikā no 1939. līdz 1948. gadam	188
8. pielikums. Aptiekas darbinieku skaita izmaiņas un izglītības līmenis laikā no 1939. līdz 1948. gadam.....	189

Darbā izmantotie saīsinājumi

apr	apraksts
f	fonds
l	lieta
LVVA	Latvijas Valsts vēstures arhīvs
LVA	Latvijas Valsts arhīvs
PSRS	Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
LPSR	Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
UTAG	Fiduciārās izceļošanas akciju sabiedrība (vāc. <i>Umsiedlungs-Treuhand-Aktiengesellschaft</i>)
TKP	Tautas komisāru padome
LKP	Latvijas Komunistiskā partija
GAP	Galvenā aptieku pārvalde
LSDSP	Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija
VDTK	Valsts drošības tautas komisariāts
Ls	lats
RM	reihsmarka
RMI	Rīgas Medicīnas institūts
DP	pārvietotās personas (angl. <i>Displaced Persons</i>)
UNNRA	Apvienoto Nāciju Palīdzības un atjaunošanas administrācija (angl. <i>United Nation Relief and Rehabilitation Administration</i>)
IRO	Starptautiskā bēgļu aprūpes organizācija (angl. <i>International Refugee Organisation</i>)
ALA	Amerikas latviešu apvienība

Ievads

Otrā Pasaules kara notikumi un sekas ir aktuāls izpētes jautājums un aktīvu diskusiju objekts globālā mērogā. Zinātnisko publikāciju datubāzes meklētājā “Scopus” ierakstot vārdu savienojumu “World War II” un atzīmējot tā meklēšanu virsrakstā, atrastie rezultāti uzrāda 5031 dokumentu, kas pārklāj dažādas jomas, piemēram, sociālās zinātnes, medicīnu, mākslu un humanitārās zinātnes, biznesu, ekonomiku un vēl daudzas citas, dokumenti publicēti laikā no 1942. līdz 2019. gadam. Datubāzē “Web of Science”, analogiski meklējot, tiek uzrādīti 8028 dokumenti, kas publicēti laikā no 1989. līdz 2019. gadam. Katru gadu par šo tematiku tiek publicēts 200–300 zinātnisko publikāciju. Zinātnisko publikāciju tēmas variē no kara stratēģiju, ieroču, propagandas pētījumiem līdz antisemītisma un holokausta, kolektīvo atmiņu, kā arī kara atstāto psiholoģisko traumu pētījumiem. Medicīnas jomā plaši pētītas ir psihiskās saslimšanas, posttraumatiskie stāvokļi, ķirurģisko metožu izmantošana karā gūto ievainojumu akūtai ārstēšanai, sifilisa un tuberkulozes epidēmijas, neiztikt arī bez pašaizliedzīgu kara ārstu un žēlsirdīgo māsu biogrāfijām. Savukārt pētījumi, kas attiecināmi uz farmāciju un Otro Pasaules karu, ir atrodami maz. Arī Otrā Pasaules kara ietekme uz farmāciju kā vienu no veselības aprūpes nozarēm Latvijā līdz šim nav pētīta.

Latvijas Farmācijas likumā (10.04.1997.) farmācija definēta kā zāļu pētniecība, izstrādāšana, ražošana, standartizācija, kvalitātes kontrole un izplatīšana. Uz jautājumiem, kādu iespaidu Otrais Pasaules karš atstāja uz Latvijas aptieku skaita dinamiku, farmācijā nodarbinātiem un kā ietekmēja medikamentu pieejamību iedzīvotājiem, līdzšinējie pētījumi un fragmentāras liecības nesniedz pilnvērtīgu ieskatu, līdz ar to iepriekš nepublicētu, neizmantotu arhīvu materiālu iekļaušana promocijas darbā ir tā novitāte. Izvirzītais pētniecības jautājums ir aktuāls, jo tieši šis periods atspoguļo industrijas spēju pielāgoties un veikt darbu būtiski atšķirīgos un smagos apstākļos, kas ietvēra gan resursu deficītu, gan pāreju no vienas politiskās sistēmas uz otru. Šīs nozares mainība, adaptācija un attīstība divu totalitāro režīmu realizējošu okupāciju varu ietekmē jāpēta sabiedrības veselības kontekstā, jo farmācija vienmēr bijusi sabiedrībai vispietuvinātākā veselības aprūpes sistēmas sastāvdaļa un farmaceits bija un ir sabiedrībai vispieejamākais veselības aprūpes speciālists.

No vienas puses bija valstis, kurās farmācijas industrija bija spēcīgi attīstīta jau starpkaru periodā, piemēram, Vācija, Lielbritānija, Ziemeļamerika. Šajās valstīs Otrais Pasaules karš kalpoja kā katalizators, kas lika nozarei piedzīvot vēl straujāku augšupeju, attīstoties tehnoloģijām un ražošanai, jo militārā darbība spieda rast risinājumus zāļu pieejamības uzlabošanai. Pirmās inovācijas antibiotiku izpētē un to komercializēšanā īstenojās

tieši šajā laika periodā.¹ No otras puses, Otrā Pasaules kara radītā vide kalpoja par augsni nebūt ne humāniem mērķiem, kam izmantoja farmācijas sasniegumus.

Angļu valodā publicētā literatūra par farmāciju Otrā Pasaules kara laikā ir skopa un pārsvarā populārzinātniska vai tendencioza – īpaši attiecībā uz nacistisko Vāciju un tās farmācijas sasniegumiem, eksperimentiem medicīnā. Tā kā farmācijas industrija ASV bija viens no galvenajiem zinātnisko sasniegumu virzītājspēkiem pasaulē, visaptverošu informāciju par aptieku darbību un farmaceitu līdzdalību un sasniegumiem Otrā Pasaules kara laikā ir publicējis farmācijas doktors Deniss B. Vortens (*Dennis B. Worthen*) savā izdevumā “Pharmacy in World War II”.² Bez grāmatas, kas izdota 2004. gadā, šim autoram ir trīs zinātniskās publikācijas par attiecīgo pētniecības jautājumu. Pirmajā publikācijā viņš ziņojis, ka tiek uzsākta atmiņu vākšana no farmaceitiem, kas pieredzējuši Otro Pasaules karu un strādāja militārajā, flotes, kā arī civilajā farmācijā.³ Nākamās divas publikācijas ziņo par aptieku kā mazumtirdzniecības iestāžu peļņas un zaudējumu aprēķinu un par japāņu imigrantu farmaceitu darbu Amerikā Otrā Pasaules kara laikā.^{4,5}

Amerikāņu autors Džons Paraskandola (*John Parascandola*) publicējis zinātnisko rakstu par farmaceita lomu venerisko slimību kontrolē Amerikā Otrā Pasaules kara laikā.⁶

Cits izdevums angļu valodā, kas arī saista Otro Pasaules karu un farmāciju, ir par narkotisko vielu lietošanu nacistiskajā Vācijā “Blitzed: Drugs in the Third Reich”,⁷ kura autors ir vācu rakstnieks, žurnālists Normans Olers (*Norman Ohler*). Taču šī grāmata ir uzskatāma par populārzinātnisku izdevumu, kas adresēts pēc iespējas plašākai auditorijai, lai gan izmantotajos avotos atrodami arī arhīvu materiāli. Par nacistiskajā Vācijā ražotajiem un plaši lietotajiem psihostimulatoriem ir rakstīts arī zinātniskajās publikācijās,⁸ taču trūkst konstruktīvu un visaptverošu pētījumu par Otrā Pasaules kara ietekmi uz farmāciju kopumā.

Latvijā Otrais Pasaules karš nestimulēja jaunu atklājumu veikšanu vai tehnoloģiju attīstību, kā iepriekš minētajās lielvalstīs. Farmācija Latvijā XX gadsimtā neattīstījās vienā tempā ar farmāciju Rietumeiropā, jo vēl gadsimta sākumā Latvijas teritorija atradās Krievijas

¹ Quinn, R. 2013. Rethinking antibiotic research and development: World War II and the penicillin collaborative. *American Journal of Public Health*. 103 (3). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3673487/>

² Worthen, D. B. 2013. *Pharmacy in World War II*. Create Space Independent Publishing Platform.

³ Worthen, D. B. 1996. Wanted: memories of pharmacy practice during World War II. *American Journal of Health-System Pharmacy*. 53 (24). <https://academic.oup.com/ajhp/article-abstract/53/24/2988/5092855?redirectedFrom=fulltext>

⁴ Worthen, D. B. 2002. Retail pharmacy operations in World War II: a profit and loss statement. *Pharmacy in History*. 44 (4), 131–141.

⁵ Worthen, D. B. 2003. Nisei pharmacists in World War II. *Pharmacy in History*. 45 (2), 58–65.

⁶ Parascandola, J. 2005. The Pharmacist and VD Control in World War II America. *Pharmacy in History*. 47 (2), 62–68.

⁷ Ohler, N. 2018. *Blitzed: Drugs in the Third Reich*. Mariner Books.

⁸ Snelders, S. and Pieters, T. 2011. Speed in the third reich: Metamphetamine (pervitin) use and a drug history from below. *Social History of Medicine*. 24 (3), 686–699. <https://doi.org/10.1093/shm/hkq101>

Impērijas jurisdikcijā. Taču Latvijas pirmās brīvvalsts laikā jeb starpkaru periodā farmācija piedzīvoja uzplaukumu un izaugsmi – palielinājās aptieku skaits un attīstījās farmaceitiskā rūpniecība, tika izveidota sava nacionāla likumdošana un farmaceitiskās izglītības sistēma. Aptieku un lieltirgotavu, kā arī farmaceitisko ražotņu īpašnieki regulāri uzturēja kontaktus ar Rietumeiropu. Par to liecina daudzu ievērojamu Latvijas farmaceitu biogrāfijas un nozares periodiskā izdevuma “Latvijas Farmaceitu Žurnāls” publikācijas. Šo saikni un farmācijas attīstību Latvijā kapitālisma brīvā tirgus apstākļos apturēja Otrā Pasaules kara sākšanās līdz ar PSRS okupāciju 1940. gada 17. jūnijā. Sekojošie kara gadi sagādāja neskaitāmas piespiedu pārmaiņas, kas līdz nepazīšanai pārvērtā tobrīd aktīvu, ienesīgu un ambiciozu, galvenokārt pašu farmaceitu pārvaldītu nozari. Otrais Pasaules karš iznīcināja Latvijas brīvvalsts farmācijas pamatus un pēckara gados padarīja to par pasīvu valsts pārvaldītu tautsaimniecības daļu.

Par farmāciju Krievijas Impērijā un Padomju Krievijā ir rakstījusi amerikāņu profesore Marija Šafere-Konroja (*Mary Schaeffer Conroy*) divās grāmatās “In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia”⁹ un “Medicines for the Soviet Masses during World War II”.¹⁰ Grāmatās izmantoti Krievijas arhīvu materiāli, tās ietver arī Krievijas periodiku, intervijas un liecinieku memoārus. Hronoloģiski tiek apskatīta 1917. gada revolūcijas ietekme uz farmāciju, aptieku nacionalizēšana un medikamentu pieejamība, to ražošana, farmaceitisko ražotņu stāvoklis, kapacitāte un produkcija, kā arī aptieku darbība, skaits tieši Otrā Pasaules kara laikā. Tā kā Latvija tika iekļauta Padomju Savienībā, šie literatūras avoti sniedz ieskatu par farmācijas attīstības tendencēm Krievijā un ļauj salīdzināt atsevišķus procesus, piemēram, aptieku nacionalizēšanu.

Pieejamā publicētā literatūra citās svešvalodās par pētniecības jautājumu ir skopa. Analogisku ideju saturošu pētījumu publicējusi autore Annemieke Horiksa (*Annemieke Horikx*) no Nīderlandes, kur viņa ziņo par farmaceitisko darbību Otrā Pasaules kara laikā, kā arī izmaiņām Nīderlandes Farmaceitu kamerā.¹¹ Valstis, kas līdzīgi Latvijai piedzīvoja padomju un nacistiskās Vācijas okupācijas, maz atspoguļo šo notikumu ietekmi uz savu valstu farmāciju. Atsevišķi pētījumi ir lasāmi poļu valodā, piemēram, profesores Anitas Magovskas (*Anita Magowska*) pētījums par farmaceitisko produktu piegādes organizēšanu Lielpolijas vojevodistē laikā no 1945. līdz 1998. gadam,¹² kas atspoguļo pēckara periodu un padomju centralizētās

⁹ Schaeffer Conroy, M. 1994. *In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and the Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia*. East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press, New York.

¹⁰ Schaeffer Conroy. 2008. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America.

¹¹ Horikx, A. 2017. War in the Pharmacy; Pharmaceutical Life during World War II: Dutch Pharmacists Chamber replaced NMP three years long. *Pharmaceutisch Weekblad*. 152 (10), 28–30.

¹² Magowska, A. (1999) Organizacja zaopatrzenia farmaceutycznego w Wielkopolsce w latach (1945–1998). *MEDYCYNĄ NOWOŻYTNA*. Studia nad Kulturą Medycyną. 6: 119–151. Pieejams: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny/Medycyna_Nowozytna_studia_na

varas trūkumus attiecībā uz medikamentu apgādi un pieejamību. Šajā pētījumā vairāki aspekti sasaucās ar situāciju Latvijā pēckara laikā.

Pētījuma hronoloģiskās robežas ietver laika posmu no 1939. līdz 1960. gadam. Promocijas darba hronoloģiskās robežas izvēlētas, balstoties uz apsvērumu sniegt raksturojumu par situāciju pirmskara laikā un sekām pēckara apstākļos, taču galveno uzmanību koncentrējot uz notikumiem laikā no 1940. līdz 1945. gadam. Darbā 1939. gads izvēlēts, lai īsi raksturotu farmāciju Latvijā pirms okupāciju varu radītās ietekmes. Otrā Pasaules kara notikumi vēl tiešā veidā nerisinās Latvijā, taču saistībā ar tiem sākās vācbaltiešu izceļošana, kas būtiski ietekmēja farmāciju. Notikumi, kas risinājās 1939. gadā uzskatāmi par okupācijas priekšvēsturi. Par atsevišķiem notikumiem tiek sniegts līdz 1960. gadam, kad latviešu farmaceita Hugo Skudiņa (1903–1976) darbība Latvijas Sarkanā Krusta organizācijā trimdas apstākļos Vācijā bija vērsta uz medikamentu pieejamības uzlabošanu Latvijas iedzīvotājiem.¹³

Darba mērķis

Promocijas darba mērķis ir zinātniski izpētīt un aprakstīt Latvijas farmācijas kā veselības aprūpes nozares attīstību laikā no 1939. līdz 1960. gadam, īpašu uzmanību pievēršot PSRS okupācijas un nacistiskās Vācijas okupācijas varas izraisīto politiski ekonomisko norišu ietekmei, par būtiskiem situāciju raksturojošiem rādītājiem izvirzot aptieku un farmaceitisko darbinieku skaita izmaiņas un medikamentu pieejamību iedzīvotājiem.

Darba uzdevumi

Darba uzdevumos ir apzināt, apkopot un izpētīt publicētos un npublicētos informācijas avotos pieejamo informāciju. Darba uzdevumi:

1. Raksturot farmāciju Latvijā pirms Otrā Pasaules kara sākuma, analizējot aptieku un tajās nodarbināto skaitu, identificējot procesus, kas būtiski ietekmēja nozari (aptieku koncesiju atkārtota iegūšana, vācbaltiešu izceļošana), iztīrājot vietējo ražotņu un aptieku praktiskās darbības aspektus medikamentu pieejamības kontekstā.
2. Raksturot PSRS un nacistiskās Vācijas okupāciju varas ekonomiski politiskās rīcības izpausmes un sekas attiecībā uz farmāciju Latvijā, skaidrojot likumdošanas,

d_historia_medycyny-r1999-t6-n1/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1-s119-151/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1-s119-151.pdf

¹³ Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. Activities of Latvian pharmacists in the Latvian Red Cross organization in exile in Germany (1945–1976). *Die Pharmazie*. 72 (5), 300–303. Doi: 10.1691/ph.2017.6203.

farmāciju uzraugošo iestāžu darbības un atbildīgajos amatos esošo personu rīcības ietekmi, analizējot aptieku un tajās strādājošo skaita dinamiku.

3. Apzināt totalitāro režīmu represijās cietušos nozarē strādājošos darbiniekus.
4. Raksturot farmāciju Latvijā pēc Otrā Pasaules kara, analizējot aptieku un tajās nodarbināto skaitu un izglītības pakāpi, kā arī aptieku darbības atjaunošanas procesu un medikamentu pieejamību iedzīvotājiem.
5. Raksturot trimdā devušos farmācijas darbinieku profesionālo darbību ārpus Latvijas un saikni ar Latviju pēc otrās padomju okupācijas.

Darba novitāte

Uz jautājumiem, kādu iespaidu Otrais Pasaules karš atstāja uz Latvijas aptieku skaita dinamiku, farmācijā nodarbinātiem un kā ietekmēja medikamentu pieejamību iedzīvotājiem, līdzšinējie pētījumi un fragmentārās liecības nesniedz pilnvērtīgu ieskatu, līdz ar to iepriekš nepublicētu, neizmantotu arhīvu materiālu iekļaušana promocijas darbā ir novitāte. Darbā ir apkopota informācija par iedzīvotāju, kuri izsūtīti no Latvijas 1941. gada 14. jūnijā, personu lietām, un tā rezultātā sniegts ieskats par izsūtīto farmaceitu, asistentu un praktikantu aresta aktu sastādīšanu, apsūdzībām, kā arī turpmāko likteni. Līdzīga satura zinātniskie pētījumi farmācijas kontekstā latviešu valodā šobrīd nav pieejami, kā arī ārzemju literatūrā šāda pieeja tikai sāk attīstīties. Atsevišķi līdzīgi pētījumi par Otrā Pasaules kara ietekmi uz farmācijas nozari ir publicēti poļu, dāņu, norvēģu, nedaudz arī vācu valodā, tomēr, meklējot starptautiskajās zinātnisko rakstu datubāzēs, padziļināta izpēte par šo laika periodu farmācijas kontekstā gandrīz nav atrodamā. Tas liecina, ka, iespējams, pētījumi par Otrā Pasaules kara ietekmi uz farmāciju Eiropas mērogā vēl tikai sekos. Līdz ar to šī promocijas darba pievienotā vērtība ir līdz šim nebijuša farmācijas vēstures pētniecības virziena aktualizēšana. No lietderības viedokļa, vēsturisko notikumu izziņa ir cieši saistīta ar prasību izprast politisko darbību un tās savstarpējo mijiedarbību ar dažādām etniskām, sociālām vai profesiju grupām. Turklāt viena no būtiskākajām vēstures izziņāšanas nepieciešamībām ir uzdevums saistībā ar nākotnes paredzēšanu un kopsakarību ieraudzīšanu. Uzkrātās vēstures zināšanas ir pierādījušas zināmas sakritības, tādēļ, konstatējot dažādu vēsturisku notikumu un situāciju relatīvu līdzību un atkārtošanos, domātāji un filozofi to jau agrāk izmantoja nākotnes prognozēšanai. Darba novitāte ir dot iespēju katram interesentam iepazīties ar farmācijas nozares vēsturisko attīstību būtiski atšķirīgos apstākļos, kas kategorizējami kā krīzes apstākļi ar dažādu resursu deficītu, ar represijām pret dažādu tautību vai šķiru pārstāvjiem un ar pāreju no vienas politiskās sistēmas uz citu.

Darba struktūra

Darba struktūra ir pakārtota pētījuma mērķim un atbilstoši tam satur četras nodaļas, kas veidotas pēc hronoloģijas principa.

Pirmajā nodaļā “Farmācija Latvijā īsi pirms Otrā Pasaules kara sākuma (1937–1940)” tiek sniegta Latvijas farmācijas kā nozares raksturojums, uzsverot aktualitātes un sasniegumus norādītajā laika periodā. Tiek sīkāk iztirzāta Kārļa Ulmaņa (1877–1942) autoritārā režīma ietekme uz farmāciju, kas noteica aptieku pārreģistrēšanas procesu ar koncesiju piešķiršanu vai nepiešķiršanu un vistiešākajā veidā skāra jautājumu par aptieku īpašnieku nacionālo piederību. Tiek raksturota vācbaltiešu aptieku, farmaceitiskās darbības uzņēmumu īpašnieku, darbinieku izceļošana no Latvijas, analizēts izceļojušo skaits un izglītības pakāpe, kā arī šī procesa sekas uz Latvijas farmāciju. Lai pilnīgāk izprastu farmācijas sasniegumus un attīstības līmeni pirmskara periodā, sniegts īss apskats par vietējo ražotņu darbību laikā no 1938. līdz 1940. gadam un medikamentu pieejamību.

Otrajā nodaļā “Farmācija Latvijā PSRS pirmās okupācijas laikā (1940–1941)” hronoloģiski tiek aplūkota gan Latvijas farmācijas sovjetizācija, gan represijas pret nozarē strādājošiem. Izpētīta uzraugošo iestāžu reorganizācija, Galvenās aptieku pārvaldes (GAP) un Medicīniski sanitārās pārvaldes izveidošana, īsi aprakstītas atbildīgajos amatos ieceltās personas, viņu kā amatpersonu rīcība un pieņemtie lēmumi. Detalizēti analizēta aptieku un farmaceitisko ražotņu inventarizācija un tam sekojošā nacionalizācija, kā arī aprakstīti citi centieni transformēt Latvijas farmāciju atbilstoši PSRS prasībām, ietverti procesus raksturojoši preses izdevumu citāti. Tāpat kā citās nodaļās ir aprakstīta medikamentu pieejamība šajā laika periodā. Nodaļas beigās analizētas 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto farmācijā nodarbināto lietas, kas līdz šim nav bijušas apkopotas un ir viena no šī darba novitātēm.

Trešajā nodaļā “Farmācija Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (1941–1945)” analizētas norises Latvijas farmācijā līdz otrreizējai PSRS okupācijai. Detalizēti aprakstīta atjaunotās Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu, kā arī vadošajos amatos iecelto personu darbība. Analizēts aptieku reprivatizācijas process, aplūkota medikamentu apgāde un pieejamība, vietējo ražotņu nozīme zāļu deficīta apstākļos. Īsi aprakstītas represijas pret nozares darbiniekiem. Apkopoti statistiskie dati par aptieku un personāla skaita izmaiņām kara gados, kas ietver informāciju par 1941, 1942. un 1943. gadu un ilustrē, cik smagi farmācijas nozare cieta no darbinieku trūkuma šajā laikā.

Ceturtajā nodaļā “Farmācija Latvijā otrreizējās PSRS okupācijas sākumposmā (1945–1960)” ir apkopota detalizēta informācija par Latvijas aptieku stāvokli pēckara periodā, kā arī sniegts ieskats par nozares pārstāvjiem, kas devās trimdā, īpaši atzīmējot Latvijas Sarkanā

Krusta (LSK) organizācijas darbību un medicīniskās palīdzības organizēšanu farmaceita, ārsta Hugo Skudiņa (1903–1976) personā. Nodaļas sākumā ir ietverta detalizēta statistika un Latvijas farmāciju 1944. un 1945. gadā raksturojoša informācija, īpaši nozīmīgi ir dati par aptieku un personāla skaitu, kas liecina par katastrofālu darbinieku trūkumu ar augstāko farmaceitisko izglītību. Nodaļas otrajā daļā tiek analizēta trimdā devušos farmaceitu darbība un centieni uzturēt kopīgus sakarus līdz 1950. gadam, kad sākās izceļošana no Rietumvācijas uz citām pasaules valstīm.

Pētījumā ietverta daudzpusīga informācija un aptieku, darbinieku statistiskas dati, kas gan raksturo politiski ekonomiskos procesus, gan apraksta aptieku un ražotņu praktisko darbību, ārstu un farmaceitu sadarbību krīzes apstākļos.

Šis ir pirmais visaptverošais pētījums farmācijas vēsturē par Latvijas aptiekām, industriju, nozarē strādājošiem Otrā Pasaules kara laikā un pēckara periodā, kas skaidri parāda nozares sasniegumus un attīstības līmeni Latvijas pirmās brīvvalsts pēdējos gados, Otrā Pasaules kara izraisītos politiski ekonomiskos procesus kā destruktīvu pagrieziena punktu šajā attīstībā un sekas.

Pētniecības metodes

Pētījumā ir izmantotas vairākas vispārvēsturiskās zinātniskās pētniecības metodes – vēsturiski ģenētiskā, vēsturiski salīdzinošā, vēsturiski sistēmiskā metode, kā arī statistiskā metode. Zinātnisko pētniecības metožu izvēles pamatojumam ir izmantota Alberta Varslavāna grāmata “Ievads vēstures zinātnē”.

Vēsturiski ģenētiskā metode ir visplašāk izmantotā vēsturiska rakstura pētījumos, tā ir universāla un pētniekiem vispieejamākā metode. Tā tiek izmantota, lai aprakstītu un rekonstruētu notikumu vai parādību hronoloģisko attīstību un izmaiņas laika nogrieznī. Vēsturiski ģenētiskā metode ir promocijas darba pamatā, jo tās būtiskākais uzdevums ir izvirzīt priekšplānā vēsturiskā procesa attīstības analīzi. Šī metode rada iespēju nepastarpināti atklāt cēlonības un seku sakarības un vēsturisko likumsakarību attīstību.¹⁴ Vēsturiski ģenētiskā metode nosaka, ka sniegtā informācija par pētāmo objektu ir aprakstoša. Sniegto informāciju var papildināt kvantitatīvi rādītāji vai vēsturiskās personības, taču tie kalpo vairāk kā vēsturisko notikumu raksturojoši elementi, neveltot tiem padziļinātu uzmanību.

Atbilstīgi vēsturiski ģenētiskās metodes principiem tika izstrādāts visu promocijas darba nodaļu saturs, ievērojot secīgu notikumu restaurēšanu izvēlētajā laika posmā, būtisku uzmanību pievēršot cēloņu un seku likumsakarībām. Tā kā promocijas darbā aplūkots laika periods

¹⁴ Varslavāns, A. 2001. *Ievads vēstures zinātnē*. Rīga: Latvijas Universitāte. 88–90.

ietver Otrā Pasaules kara notikumus, kas ir plaši pētīti un aprakstīti vēstures tematika, darba pamatu veido historiogrāfijā atrodamā informācija, kas sākotnēji nav tiešā veidā saistīta ar farmāciju. Piemēram, vācbaltiešu izceļošana, Latvijas teritorijas iekļaušana PSRS sastāvā 1940. gadā un privātīpašumu nacionalizācija, sekojošā nacistiskās Vācijas okupācija un privātīpašumu atdošana, abu totalitāro režīmu represijas tiek izmantotas kā promocijas darba atsevišķie notikumi. Izmantojot tos kā vēsturisko fonu, minētie notikumi tika papildināti ar informāciju par farmācijas attīstību Latvijā, tika pētīti un aprakstīti šo notikumu savstarpējā mijiedarbība, izziņas procesam virzoties no atsevišķā uz īpašo, bet pēc tam uz kopējo un vispārējo.

Pētot npublicētos arhīva materiālus, tika novērota bagātīga vēsturisko notikumu atspoguļošana dažādos Farmācijas pārvaldes vai Galvenās aptieku pārvaldes ziņojumos, rīkojumos, kā arī šo struktūru savstarpējās sarakstēs. Bez tam tieši arhīvu materiālos attiecībā uz farmācijas nozari fakti pieejami gan par farmāciju pārvaldošajām institūcijām, gan par aptieku darbu un to personālu, tāpat par farmaceitisko ražotņu darbību. Līdz ar to promocijas darba tapšanā milzīgas grūtības nesagādāja vispārīgo Otrā Pasaules kara notikumu papildināšana ar informāciju par farmācijas attīstību. Taču viens no vēsturiski ģenētiskās metodes mīnusiem ietver tās būtību balstīties uz faktiem, un tieši tā iemesla pēc, detalizēti aprakstot salīdzinoši garu laika posmu, praktiskā darba puse aizņēma daudz laika konkrēta faktoloģiskā materiāla atklāšanai, uzkrāšanai, sistematizācijai un apstrādei, kas pieļauj bīstamību pārāk daudz koncentrēties uz detaļām un nepietiekami plaši veikt teorētisko datu analīzi. Strādājot arhīvā, bija jāsecina, ka meklētā, specifiskā informācija neatrodas konkrētajā lietā vai fondā, kas ir saistīts ar nozari, un bija ilgstoši jāmeklē. Tādēļ viens no būtiskākajiem faktoriem darbā ar arhīva materiāliem bija izpētīt vispārpieejamos fondus un patstāvīgi secināt, kurā vēl no fondiem varētu atrasties jebkāda ar izmeklējamu objektu saistīta informācija, jo, piemēram, Farmācijas pārvaldei bija sarakstes gan ar Latvijas Banku, gan ar Iekšlietu ministriju un Tautas labklājības ministriju. Tieši šī iemesla dēļ nevar apgalvot, ka informācijas ievākšanas laikā tika atrasti pilnīgi visi notikumu raksturojošie dokumenti.

Pētot arhīva lietas par pirmo PSRS okupācijas periodu un GAP darbību šajā laikā, nācās sastapties ar informācijas sadrumstalotību un fragmentārām liecībām, kas apgrūtināja iespējas iegūt pilnīgāku kopainu, lai rekonstruētu detalizētu notikumu hronoloģiju. Līdz ar to rodas iespaids, ka vispārējais organizācijas trūkums un haotiskā GAP darbība šajā laika posmā redzama arī saglabātajās 680. fonda Galvenās aptieku pārvaldes lietās. Laikā no 1940. līdz 1941. gadam saglabātajos arhīva dokumentos atrodamās informācijas pasniegšanas veids ir ļoti konstruktīvs, nav nekādu tālāku paskaidrojumu vai papildinājumu, ir sarežģīti izsekot kāda notikuma attīstībai. Lai kompensētu un jebkādā veidā iegūtu izpratni par notikušo minētajā

laika posmā, tika izmantotas publikācijas no periodiskās preses. Cenšoties izslēgt propagandu un tendenciozo teksta daļu, atsevišķus notikumus tādā veidā bija iespējams papildināt ar vērtīgu, raksturojošu informāciju.

Vēsturiski ģenētiskā metode reālajā pētniecībā nevar pastāvēt kā vienīgā metode, tādēļ promocijas darba rezultātu sadaļā tika izmantota arī **vēsturiski salīdzinošā metode**. Pēc vēsturisko faktu atklāšanas, uzkrāšanas un sistematizācijas seko to salīdzināšana. Salīdzināšanas metodes galvenā nozīme ir iespēja izziņāt un salīdzināt dažādas parādības, kas ir līdzīgas vai pat ar vienādu iekšējo būtību, bet atšķiras tikai ar atrašanos laikā un telpā. Salīdzinošā metode noder arī gadījumos, kad tiek meklēta izpētes objekta būtības sakritība jeb analogija, kas ir šīs metodes loģiskais pamatojums, un tai piemīt plašas izziņošanas iespējas. Metode piedāvā ieraudzīt notikumu kopējos, vienojošos elementus un tajā pašā laikā atšķirīgo.¹⁵ Promocijas darbā, izmantojot pieejamos publicētos avotus par pētāmo laika periodu un tematiku, tika veikta atsevišķu notikumu vai stāvokļu salīdzināšana. Piemēram, amerikāņu profesores Marijas Šaferes-Konrojas (*Mary Schaeffer Conroy*) grāmatās “In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia” un “Medicines for the Soviet Masses during World War II” publicētā informācija ļāva salīdzināt aptieku nacionalizēšanas procesu 1917. gadā Krievijā un aptieku nacionalizēšanu Latvijā 1940. gadā, kas atklāja gan līdzības, gan atšķirības. Tāpat grāmatās aprakstītā farmaceitisko preparātu ražošana un piegāde patērētājam Krievijā ļāva saskatīt kopsakarības ar no publicētajiem un nepublicētajiem avotiem iegūto informāciju par situāciju medikamentu pieejamībā pēckara Padomju Latvijā. Promocijas darbā gan šīs metodes lietošana bija samērā ierobežota, jo tās iespējamība izriet no līdzīga rakstura starptautisku publikāciju esamības, kas par okupāciju varu ietekmi uz farmāciju dotajā laika nogrieznī ir maz.

Promocijas darbā vēsturiski salīdzinošā metode vēl tika lietota ar nolūku konfrontēt informāciju par vienu un to pašu notikumu no dažādiem informācijas avotiem. Šī pieeja klasiski neatbilst tieši salīdzināšanas metodes principam, jo netiek salīdzināti vienādi vai līdzīgi procesi dažādos laikos, bet salīdzināts viens un tas pats notikums, kas var būt dažādi aprakstīts dažādos avotos. Piemēram, apskatot dažādos laika periodos publicētos avotus par izsūtīto farmācijas darbinieku skaitu, tika konstatētas atšķirības. Rūpīgi izpētot sarakstā minēto vārdus, atklājās, ka vienā no avotiem pie farmācijas darbiniekiem ir pievienoti arī drogistu jeb drogu veikalu īpašnieki, kas nebija uzskaitīti Farmācijas pārvaldes priekšnieka Aleksandra Dzirnes sarakstā. Zinot farmaceitiskās izglītības kvalifikācijas pakāpes, drogistu neietilpa farmaceitisko darbinieku reģistrā, līdz ar to A. Dzirnes publicētais saraksts, kas bija sastādīts neilgi pēc izsūtīšanas, vērtējams kā visprecīzākais. Tieši tā iemesla dēļ, tālāk izstrādājot izsūtīto

¹⁵ Varslavāns, A. 2001. *Ievads vēstures zinātnē*. Rīga: Latvijas Universitāte. 90–91.

farmācijas darbinieku īsbiogrāfijas, tika izmantots tieši A. Dzirnes sniegtais personu uzskaitījums.

Vēsturiski sistēmiskā metode ietver vēsturisko sistēmu pētniecību, kas sastāv no vairākiem savstarpēji vienotiem komponentiem, no kuriem veidojas konkrētas sabiedrības vēsturiskā realitāte. Šie komponenti ir individuāli, neatkārtojami notikumi, vēsturiskas situācijas un procesi, ko vada mērķtiecīgas cilvēku darbības un savstarpējās attiecības.¹⁶ Šajā gadījumā farmācijas nozare ar saviem īpašajiem vēsturiskajiem notikumiem, visu iesaistīto personu toreizējiem lēmumiem un rīcību veido vēsturisko sistēmu, kas ir unikāla, bet joprojām savstarpējā mijiedarbībā ar ārpasauli un hierarhijā ar citām vēsturiskajām sistēmām. Šī metode tika plaši izmantota darbā, lai modelētu farmācijas nozari kā kopējās veselības aprūpes sistēmas elementu un to dažādo atsevišķo daļu savstarpējo mijiedarbību, jo nozīme ir ne tikai cēloņu un seku sakarībām, bet arī funkcionālajām saiknēm.

Izmantojot **statistisko metodi**, ir apkopoti kvantitatīvie rādītāji, piemēram, izceļojušo vācbaltiešu farmaceitu skaits, reprivatizēto aptieku skaits, un vairāki citi farmāciju raksturojoši lielumi un to mainība kādā laika nogrieznī.

¹⁶ Varšlavāns, A. 2001. *Ievads vēstures zinātnē*. Rīga: Latvijas Universitāte. 91–93.

Avotu un literatūras apskats

1. Npublicētie avoti

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA)

Promocijas darba izstrādē kopumā izmantotie dokumenti ir no 19 lietām, kas glabājas četros LVVA fondos. Lielākā daļa pētījumā izmantoto npublicēto avotu ir no Farmācijas pārvaldes fonda (4958. fonds), taču atsevišķas lietas izmantotas arī no Latvijas Vācu apvienības fonda (5921. fonds) un Iekšlietu ģenerāldirekcijas Veselības departamenta fonda (P-1023. fonds), kā arī no Finanšu ģenerāldirekcijas Finanšu departamenta fonda (P- 813. fonds).

Lielākais izmantoto dokumentu apjoms ir no LVVA **Farmācijas pārvaldes fonda (4958. fonds)** 1. apraksta, kas hronoloģiski ietver laika posmu no 1919. līdz 1944. gadam. Pētījumā tika izmantoti farmaceitu lūgumi un sarakste pārreģistrēšanas lietā, pārdoto un iznomāto aptieku saraksti (1926–1939) (179. lieta, 180. lieta, 181. lieta), šajās lietās esošie dokumenti atspoguļo aptieku pārreģistrācijas procesu, kā arī Farmācijas pārvaldes pamatojums šim procesam un statistikas dati par aptieku pārreģistrēšanu. Lietas “Dārza aptieka” (1930– 1942) (342. lieta), “Gulbja aptieka” (1924–1939) (409. lieta), “Lielā normālapteka Talsos” (1922–1943) (538. lieta), “Zvaigžņu aptieka” (1939–1944) (838. lieta) satur dokumentus, kas raksturo kādu no procesiem, piemēram, vācbaltiešu aptieku īpašnieku izceļošanu, aptieku inventarizāciju 1940. gadā. Lietās “Ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrības “Farmācija” laboratorija (1939–1944)” (1147. lieta), ““Medfro” Z. Fronckeviča ķīmiski farmaceitiskā laboratorija Rīgā (1937–1944)” (1165. lieta), “Ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrības “Farmācija” medikamentu noliktava, 3.11.1939.–1944.” (1239. lieta), “Latvijas Sarkanā Krusta ārstniecības līdzekļu noliktava (1927–1944)” (1244. lieta), “Sarakste ar farmaceitiem, iestādēm, ķīmiski farmaceitiskajām fabrikām, firmām u.c. iekšzemē un ārzemēs par patentlīdzekļu ieviešanu (1925–1940)” (1798. lieta, 1801. lieta) atrodas dažādi dokumenti, pēc kuriem var izdarīt secinājumus par medikamentu sortimentu, ražošanu, piegādi un pieejamību Latvijas tirgū. Izmantota arī provizoru, aptieku asistentu un farmaceitu kartotēka A–Z (1920–1944) (2771. lieta, 2774. lieta). Kopā no Farmācijas pārvaldes fonda ir izmantotas 15 lietas. Fonda pirmajā aprakstā ir 2784 lietas. No fonda otrā apraksta nav izmantota neviena lieta.

Atsevišķi dokumenti izmantoti no LVVA **Iekšlietu ģenerāldirekcijas Veselības departamenta fonda (P-1023. fonds)** 1. apraksta, kas hronoloģiski ietver informāciju par vācu okupācijas laiku no 1941. līdz 1944. gadam. No šī fonda izmantoti ziņojumi par ķīmiski

farmaceitiskās ražotnes “Medfro” darbību, farmaceitiskajiem darbiniekiem, sarakste ar ģenerālkomisāra leģiona SS par vācu armijas apgādi ar medikamentiem 05.11.41.–20.06.44. (15. lieta). Par medikamentu taupību un Farmācijas pārvaldes saraksti ar ārstiem par zāļu izrakstīšanu lasāms dokumentos lietā “Sarakste ar Farmācijas pārvaldi par medikamentu kontroli 04.12.41.–31.12.42.” (30. lieta). No šī fonda ir izmantotas 2 lietas, abas no pirmā apraksta.

Viens dokuments izmantots no LVVA **Finanšu ģenerāldirekcijas Finanšu departamenta fonda (P-813 fonds)** 1. apraksta lietas ar nosaukumu “Ķīmiskās rūpnīcas “Farmācija” budžeta materiāli 1941–1943” (95. lieta). Izmantotais dokuments ir Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvaldes likvidatora ziņojums Finanšu direkcijai par farmaceitisko uzņēmumu tālāko darbību un skaitu 1941. gadā.

Atsevišķi dokumenti izmantoti no LVVA **Latvijas Vācu apvienības fonda (5921. fonds)** 2. apraksta, kas hronoloģiski ietver laika posmu no 1912. līdz 1941. gadam. No šī fonda ir izmantoti Vācu baltiešu tautas savienības prezidenta Alfrēda Intelmanna (1881–1949) ziņojumi, vēstules par vācbaltiešu farmaceitu iespējām saņemt koncesijas aptieku pārreģistrēšanai – “Sarakste ar tautas labklājības ministru par koncesiju piešķiršanu aptieku turēšanai vācu farmaceitiem (1938–1939)” (436. lieta). Fondā ir 542 lietas, no tām izmantota 1 lieta.

Latvijas Valsts arhīvs (LVA)

Visvairāk nepublicēto avotu promocijas darba izstrādē izmantots no LVA fondos esošajām lietām. Kopā izmantota 71 lieta no pieciem fondiem. No tiem vislielākais lietu skaits apzināts Latvijas Republikas Labklājības ministrijas valsts uzņēmuma “Farmācija” jeb bijušā Galvenās aptieku pārvaldes (GAP) fondā (680. fonds). Plašs materiālu klāsts iegūts no 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personu lietām (1987. fonds), atsevišķas lietas izmantotas no Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta medicīniski sanitārās pārvaldes “Latmedsanprom” fonda (628. fonds). Atspoguļojot Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā, izmantotas lietas no jurista, vēsturnieka Ādolfa Šildes (1907–1990) (Vācija) privātarhīva (2176. fonds) un no bijušā Farmācijas pārvaldes priekšnieka Aleksandra Dzirnes (1907–2001) (ASV) privātarhīva (2062. fonds).

LVA 680. fonda “Latvijas Republikas Labklājības ministrijas valsts uzņēmums “Farmācija” (1940.–1993.)” saturu pārsvarā veido dokumenti, kas attiecināmi uz Galveno aptieku pārvaldi (30.09.1944.–31.03.1989.). Visas promocijas darba izstrādē izmantotās lietas ir no Galvenās aptieku pārvaldes pastāvēšanas laika. Kopā no fonda izmantotas 29 lietas.

No **1.^a apraksta** (Sekretariāts 1944.–1976.) izmantotas 3 lietas: “Pārvaldes statūti, nolikumi un akti vadītāju un galveno grāmatvežu maiņas gadījumā. 1945. g. 26. oktobris – 1964. g. 31. decembris” (1. lieta); “Pārvaldes priekšnieka vispārējās pavēles 01.10.1945.–06.12.1946.” (4. lieta); “Pārvaldes priekšnieka rīkojumi 14.10.1945.–11.08.1952.” (8. lieta). Dokumenti no šīm lietām ietver gan GAP priekšnieka pavēles un rīkojumus, gan arī ziņojumus par aptieku stāvokli un to darbību.

No **1. apraksta** (1940.–1941.) izmantotas 2 lietas:

- “Sarakste ar Tautas labklājības ministriju, Latvijas Farmaceitu biedrību u.c. par Farmācijas pārvaldes juridisko stāvokli, aptieku konferences organizēšanu, narkotisko vielu izsniegšanu utt. Farmācijas pārvaldes darbības pārskati par 1940. g. Ķīmiski farmaceitisko laboratoriju saraksts” (3. lieta);
- “Sarakste ar veselības aizsardzības komisāru, Veselības departamentu, aptiekāriem u.c. par koncesiju piešķiršanu aptiekām un aptieku darbinieku darba stāžu. Likums par aptiekām. Fiduciārās izceļošanas a/s UTAG statūti, aptieku darbinieku saraksts, kuri izceļojuši uz Vāciju (1940)” (4. lieta).

Minētās lietas iever lielu dokumentu dažādību, fragmentāras liecības, Farmācijas pārvaldes sarakstes ar dažādām iestādēm, tajā skaitā tautas labklājības ministru u.c. No šīm lietām izmantoti Farmācijas pārvaldes priekšnieka Aleksandra Dzirnes ziņojumi un iesniegumi tautas labklājības ministram.

Visvairāk lietu – 19 lietas – ir izmantotas no **2. apraksta** (1940.–1944.):

- “LPSR Veselības aizsardzības Tautas komisariāts, Galvenās aptieku pārvaldes instrukcijas, rīkojumi un pavēles par ārstniecības iestādēm, laboratorijām un aptiekām par narkotisko vielu izsniegšanas kārtību, narkotisko vielu izsniegšanas tiesību atņemšanu ārstiem. Narkomānu saraksti (1941)” (1. lieta);
- “Farmācijas pārvaldes norādījumi aptieku pārvaldniekiem par Latvijas aptieku pārvaldes nodibināšanu, darbinieku pieņemšanu, atbrīvošanu, darba laika normēšanu. (1942.–1943.)” (5. lieta);
- “Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. Farmācijas pārvaldes uzņēmumu saraksts. 1941.–1942.” (7. lieta);
- “Farmaceitu, farmaceitu palīgu un aptiekas praktikantu saraksts, kuri izceļojuši uz Vāciju (1939–1941)” (13. lieta);
- “Sarakste ar SS Brīvprātīgo latviešu leģiona ģenerālinspektora štāba priekšnieku, Sociālā departamenta direktoru par farmaceitu atbrīvošanu no iesaukšanas leģionā. Neaizvietojamo darbinieku saraksts (1943)” (14. lieta);

- “Farmaceitu lūgumi (ar pielikumiem) par pieņemšanu darbā. Aptieku vadītāju un darbinieku saraksti. Jauniekārtoto un likvidēto aptieku saraksts. Rīgas slimnīcu saraksts (1942)” (29. lieta);
- “Farmaceitu lūgumi par pieņemšanu darbā. Ziņas par Latvijas ģenerālapgabala pilsētu, apriņķu, pagastu pārvaldību īpašumā bijušām aptiekām (1943)” (31. lieta);
- “Farmaceitu lūgumi (ar pielikumiem) par pieņemšanu aptieku darbā, izziņu pieprasījumi par reprivatizētām aptiekām u.c. (1944)” (32. lieta);
- “Aptieku darbinieku lūgumi atļaut kārtot farmaceitu palīgu pārbaudījumus un eksaminācijas komisijas sēžu protokoli. Pārbaudījumu programma (1941)” (33. lieta);
- “Aptieku darbinieku lūgumi atļaut kārtot farmaceitu palīgu pārbaudījumus un eksaminācijas komisijas sēžu protokoli. Pārbaudījumu programma (1942)” (36. lieta);
- “Aptieku darbinieku lūgumi atļaut kārtot farmaceitu palīgu pārbaudījumus un eksaminācijas komisijas sēžu protokoli. Pārbaudījumu programma (1942.–1943.)” (37. lieta);
- “Pārskati par aptieku skaitu, tipu, personālu un apgrozījumu (1942)” (40. lieta);
- “Pārskati par aptieku skaitu, tipu, personālu un apgrozījumu (1943.–1944.)” (41. lieta);
- “I ārstniecības līdzekļu lieltirgotavas (vēlāk firmas “Bruno Frobeen”) darbinieku reģistrācijas lapas un algu likmju saraksti. Aptiekām izsniegto preču saraksti. Noteikumi par LPSR GAP aptieku noliktavām (1941.–1943.)” (83. lieta);
- “Sarakste ar Ģenerālkomisariāta referentu ārstniecības lietās, Veselības departamentu u.c. par speciālās aptiekas atvēršanu bijušā “Getto” novietoto evakuēto krievu apgādei. Narkotisko vielu saraksts (1944)” (124. lieta);
- “Iesniegums aptieku reprivatizācijas lietā. Sarakste ar Iekšlietu ģenerāldirekciju u.c. iestādēm un privātpersonām par atgriešanos no Vācijas Latvijas teritorijā” (126. lieta);
- “Sarakste ar LPSR Tautas veselības aizsardzības komisariātu, Tautas labklājības galveno direkciju par narkotisko vielu izsniegšanas kārtību, farmaceitu kvalifikāciju, medikamentu normas likmēm. Štatu saraksts (1940.–1942.)” (132. lieta);
- “Sarakste ar Latvijas veselības kameru, ķīmisko fabriku “Metils” un uzņēmumiem par ārstniecības līdzekļu sagādi un sadali, medicīniskās pienskābes ražošanu un

narkotisko vielu krājumiem. Iekšlietu ģenerāldirekcijas rīkojums par karaspēka novietņu sagatavošanu. Pārskati par lipīgo slimību izplatīšanos Latvijā. Iztrūkstošo un krājumā esošo ārstniecības līdzekļu saraksts” (136. lieta);

- “Sarakste ar Pārtikas nodrošināšanas departamentu un Latvijas veselības kameru par drogu un ķīmikāliju sortimentu drogu veikalos, farmaceitu palīgu kursu organizēšanu. Norādījums aptieku pārvaldniekiem par stāvokli un kārtību aptiekās (1943)” (137. lieta).

No **2.^a apraksta** (Kadru daļa 1944.–1976.) izmantotas 2 lietas: “Kadru daļas gada atskaites par kadriem 1948.–1949. g.” (1. lieta) un “Kadru daļas gada atskaites par kadriem 1950. g.” (2. lieta).

No **3. apraksta** (Grāmatvedība 1944.–1976.) izmantotas 2 lietas: “Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1944. g.” (1. lieta) un “Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1945. g.” (2. lieta).

No **4. apraksta** (Plānu – finanšu daļa 1944.–1976.) izmantota viena lieta – “Pārvaldes un tai pakļauto iestāžu štatu un izdevumu reģistrācijas saraksti 1945. g.” (1. lieta).

Fonda saturu veido gan GAP darbības dokumentācijas un liecības laikā no 1940. līdz 1941. gadam, gan vācu okupācijas laikā atjaunotās Farmācijas pārvaldes dokumenti no 1941. līdz 1944. gadam, kad atkal tika atjaunota GAP darbība. Līdz ar to 1. aprakstā esošās lietas galvenokārt izmantotas promocijas darba 2. nodaļas satura veidošanai, savukārt 2. apraksta lietas izmantotas gan 2. nodaļas, gan 3. nodaļas satura veidošanai, jo atsevišķās lietās dokumenti ir gan no PSRS pirmās okupācijas, gan no vācu okupācijas gadiem. 1.^a apraksta, 2.^a apraksta, 3. apraksta un 4. apraksta lietas izmantotas galvenokārt 4. nodaļas satura veidošanai, jo iekļauj informāciju par pēckara gadiem un GAP darbības atjaunošanu. Fondā kopā ir 8 apraksti.

Promocijas darba izstrādei no 680. fonda tika apskatītas visas lietas no 1. un 2. apraksta (kopā šie apraksti satur 201 lietu), lai iegūtu pēc iespējas pilnīgāku kopainu un rekonstruētu notikumu hronoloģiju. Taču nācās saskarties ar grūtībām, piemēram, lietu satura neatbilstībai nosaukumam. Nereti dokumenti, kas izrādījās nozīmīgi promocijas darbam, atradās lietās, kuru nosaukumi neliecināja, ka tādi dokumenti tur varētu būt. Līdzīgi arī 1. apraksta lietu dokumentos vērojama liela dažādība, dokumenti nav sakārtoti hronoloģiski, kopainu par notikušo PSRS pirmās okupācijas laikā veidot bija sarežģīti. Te gan jāmin arī iespējamība, kas norādīta 1976. gadā rakstītajā fonda vēsturiskajā izziņā pēc 1966. gada pārskatīšanas. No apskates laikā pāršķīrotajiem materiāliem par laika periodu no 1944. līdz 1965. gadam iznīcināšanai atlasītas 8413 lietas, pastāvīgai glabāšanai atstājot 1666 lietas. Līdzīgi par PSRS pirmās okupācijas laiku noprotams, ka daudzas liecības un dokumenti varētu būt iznīcināti.

Cenšoties iegūt ziņas par totalitāro režīmu represijās cietušajiem farmācijā strādājošajiem, tika apzināta informācija no **iedzīvotāju, kas izsūtīti no Latvijas 1941. gada 14. jūnijā, personu lietu (1987. fonds)** 1. apraksta. Par pamatu izmantojot Farmācijas pārvaldes priekšnieka Aleksandra Dzirnes veidoto izsūtīto farmācijas darbinieku sarakstu, no fonda tika apskatītas 36 personu lietas. Personu lietas satur informāciju par ģimenes galvas arestu, aresta pamatojumu, lēmumu par ģimenes izsūtīšanu, pratināšanas protokolus, autobiogrāfijas, lūgumus par apžēlošanu. Tika izmantotas šādas lietas: Osvalds Baltakmens (13084. lieta), Maksis Orniņš (14295. lieta), Valdis Rozenšteins (17773. lieta), Aleksandrs Tombergs (13827. lieta), Mečislavs Ginčevskis (20319. lieta), Vilhelms Heniņš (13324. lieta), Pēteris Elsiņš (19289. lieta), Aleksandrs Širons (15738. lieta), Pēteris Kliezbergs (16673. lieta), Emīls Jirgenšons (14625. lieta), Auseklis Krauksts (20042. lieta), Kārlis Blūms (14447. lieta), Augusts Vaidzība (20849. lieta), Silvio Mirams (13238. lieta), Jānis Liepiņš (552R. lieta), Leonhards Lapa (14539. lieta), Matīss Kvalbergs (14185. lieta), Kristīne Rāviņš (16527. lieta), Jānis Gailis (14112. lieta), Hugo Aivars (14199. lieta), Ernests Zīverts (20773. lieta), Pēteris Zvirbulis (17805. lieta), Nikolajs Trofimovs (14340. lieta), Pēteris Gaiduls (15431. lieta), Voldemārs Goldmanis (13771. lieta), Marianna Tīce (14374. lieta), Helēna Kreijere (16218. lieta), Hermīne Avena (16812. lieta), Lilija Kerliņa (14511. lieta), Zinaīda Berga (14951. lieta), Zelma Vikmane (17171. lieta), Julianna Putniņa (16063. lieta), Elizabete Baidiņa (491R. lieta), Anna Kārkle (16142. lieta), Eduards Dudņikovs (1682. lieta), Boriss Granovskis (20797. lieta).

No **Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta medicīniski sanitārās pārvaldes “Latmedsanprom” fonda (628. fonds)** 1. apraksta pavisam izmantotas 3 lietas:

- “Noteikumi par LPSR Veselības aizsardzības tautas komisariātu un paskaidrojums par Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvaldes darbību” (6. lieta);
- “Ziņojumi valsts plānu komisijai par uzņēmumu produkcijas daudzumu, vērtību un darba jaudu” (87. lieta);
- “Sarakste ar Galveno aptieku pārvaldi ārstniecības līdzekļu apgādes jautājumā” (216. lieta).

No **jurista, vēsturnieka Ādolfā Šildes (1907–1990) (Vācija) privātarhīva (2176. fonds)** 2. apraksta, kas satur dokumentāciju par Latvijas Sarkanā Krusta darbību no 1943. līdz 1997. gadam, promocijas darba izstrādē tika izmantotas divas lietas:

- “Pārskati par LSK darbību trimdā. LSK pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982)” (1. lieta);
- “Ā. Šildes pētījums “Latvijas Sarkanā Krusta vēsture un priekšvēsture”. Mašīnraksts” (261. lieta).

Kopumā 2. apraksts satur 609 lietas. Pētījumā galvenokārt izmantoti pārskati par LSK darbību trimdā, lai raksturotu Hugo Skudiņa (1903–1976) profesionālo darbību medikamentu apgādē. Pārskati sniedz paplašinātu informāciju par medikamentu apgādes iespējām, ziedotājiem, kā arī par nosūtīto medikamentu daudzumu; nereti pārskatiem pievienotas H. Skudiņa atskaites par darbu.

No farmaceita Aleksandra Dzirnes (1907–2001) (ASV) privātarhīva (2062. fonds)

1. apraksta izmantota viena lieta: “Ziņas par Aleksandru Dzirni: autobiogrāfija, laikrakstu publikāciju par viņu, kopijas u.c. dokumentu kopijas” (58. lieta). No šīs lietas tika izmantota autobiogrāfija, lai raksturotu A. Dzirni kā pēdējo Farmācijas pārvaldes priekšnieku.

2. Publicētie avoti

Valdības iestāžu izdevumi

Promocijas darba izstrādē ir izmantoti atsevišķi valdības iestāžu izdevumi. Viens no tiem ir 1940. gadā praktizējošo farmaceitu un farmaceitu asistentu saraksts, kas publicēts kā viena no sadaļām ikgadējā “Latvijas medicīniskā personāla sarakstā” – oficiālā Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta izdevumā. Šāda satura saraksts tika publicēts periodiski no 1921. līdz 1940. gadam. Konkrētais saraksts izmantots, lai apzinātu nozarē strādājošo skaitu 1940. gadā, kā arī atsevišķu personu datus, kā, piemēram, izglītības iegūšanas vietu un absolvēšanas gadu.

Izmantoti arī oficiālie LPSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta Galvenās aptieku pārvaldes izdevumi, kas bija paredzēti kā informatīvs materiāls aptiekās strādājošiem. Viens no tiem ir GAP aptieku tīkla daļas vadītāja, provizora Ernesta Morica (1889–1955) veidotais izdevums “Aptieku zāļu rezerves. Rokas grāmata ārstiem un farmaceitiem aptieku krājumu izvērtēšanai”, izdots 1946. gadā. Otrs GAP izdevums ir “Centrālās aptieku noliktavas nodaļu medikamentu un preču nomenklatūra 1954. g.”. Abi šie izdevumi izmantoti, lai raksturotu ārstniecības līdzekļu pieejamību un sortimentu pēckara periodā. Šie izdevumi netika publicēti regulāri.

Periodiskie izdevumi

Nozīmīgu publicēto avotu daļu veido promocijas darbā izmantotie periodiskie izdevumi. Pirmkārt, kā avoti ar augstu ticamību ir izmantoti oficiālie valdības izdevumi, kuros atkarībā no valdošā režīma galvenokārt publicēti likumdošanas akti (noteikumi, rīkojumi, likumi). Tie noderēja gan informācijas salīdzināšanai ar nepublicētajiem avotiem no arhīviem,

gan atsevišķos gadījumos palīdzēja rekonstruēt notikumu gaitu, jo ne visi valdības oficiālie paziņojumi bija atrodamī arhīvā.

Latvijas Republikas Ministru kabineta oficiālais dienas laikraksts – līdz 1940. gada augustam izdotsis “Valdības Vēstnesis” – izmantots, lai apzinātu gan ar farmāciju saistītos svarīgākos normatīvos aktus, kā, piemēram, 1937. gadā izdotie “Pārgrozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā”, gan ar politiski ekonomisko situāciju saistītus likumus, kas pakārtoti skāra arī farmācijas nozari, piemēram, “Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju”.

Pēc 1940. gada augusta, pirmās PSRS okupācijas laikā, “Valdības Vēstnesis” tika pārdēvēts par “Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs Ziņotājs” (*Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР*). Šis preses izdevums izmantots, lai apzinātu gandrīz visus komunistiskā režīma izdotos rīkojumus attiecībā uz farmāciju un aptieku darbību. Šajā laikrakstā lasāmi Tautas komisāru padomes sēdēs pieņemtie lēmumi par atbildīgo personu iecelšanu dažādos ar farmāciju saistītos amatos, veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, kā arī GAP priekšnieka izdotie rīkojumi, kas attiecās uz aptieku darbības regulēšanu. Tā kā LVA GAP fondā informācija bija fragmentāra, šis laikraksts kā atsauce izmantots bieži, lai raksturotu 1940. un 1941. gada notikumus.

Līdzīgi izmantoti arī valdības preses izdevumi, kas tika izdoti vācu okupācijas laikā no 1941. līdz 1944. gadam. Piemēram, pētījumā minēts oficiālais ģenerālkomisariāta vēstnesis Rīgā “Amtsblatt des Generalkommissars in Riga”, kurā 1943. gadā tika publicēti “Noteikumi par publisko aptieku koncesijām”, kas reglamentēja aptieku reprivatizēšanas procesu. Atsevišķās atsauces ir izmantots laikraksts “Rīkojumu Vēstnesis”, kurā publicēja no vācu valodas tulkotus norādījumus saimnieciskās darbības un sadzīves sfērās. Šo laikrakstu drukāja laikraksta “Tēvija” spiestuvē, un tā izdevējs bija Ernests Kreišmanis (1890–1965).

Kā ticams avots promocijas darba tapšanā tika izmantots nozīmīgs farmācijas nozares izdevums “Latvijas Farmaceitu Žurnāls”, kas iznāca laikā no 1923. līdz 1944. gadam. Žurnāls izmantots kā atsauce vairākos gadījumos. Pirmkārt, statistisko datu publicēšanā, jo tajā regulāri tika ievietoti raksti par farmācijas nozares stāvokli, tajā skaitā par darbinieku skaitu, profesionālo izglītības pakāpi, aptieku skaitu, to īpašnieku nacionālo piederību. Piemēram, vairākkārt ir izmantots A. Dzirnes raksts “Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbība laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim”. Otrkārt, žurnāls kā atsauce izmantots gadījumos, kad noteiktā laika posmā atspoguļota kāda tendence vai aktualitāte farmācijas nozarē un tas kalpo kā raksturīgs, informāciju papildinošs piemērs. Treškārt, pētījums ir papildināts ar citātiem. Piemēram, citāts no farmaceita profesora Jāņa Maizītes (1883–1950) raksta “Par farmaceutiskajiem likumiem Baltijas valstīs”, kurā viņš dalījies savos

uzskatos arī par aptieku nacionalizēšanu Krievijā revolūcijas laikā 1917. gadā. Ņemot vērā, ka viņš atradās Krievijā šajā laika posmā, citātā ietvertā informācija ir būtiska nozares profesionāļa liecība.

Promocijas darbā izmantotas arī emigrācijā nonākušo latviešu farmaceitu publikācijas, kas iekļautas tādos periodiskajos izdevumos kā “Archīvs”, “Fidelitas”, “Technikas Apskats”. Tās vērtējamas kā uzziņu literatūra, kas ietver atmiņas un liecības par trimdā piedzīvoto. Te īpaši jāpiemin raksts “Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā”, kas publicēts izdevumā “Technikas Apskats” 1987. un 1988. gadā un sniedz daudzpusīgu ieskatu par līdz tam farmācijā strādājušo dzīvi trimdā Rietumvācijā.

Pārējos izmantotos periodikas izdevumus var grupēt pēc to izdevēja pārstāvētā politiskā režīma. Promocijas darbā ir izmantoti Latvijā izdotie preses izdevumi no PSRS pirmās un otrās okupācijas laika, no vācu okupācijas laika, kā arī emigrācijā izdotie latviešu preses izdevumi. Jāņem vērā, ka publikācijas, raksti, ziņojumi šajos periodiskajos izdevumos nereti raksturojami kā tendenciozi, radīti propagandas nolūkā. Tie bieži neatspoguļo notikumus objektīvi, un to uzdevums bija radīt iespaidu par vēlamu, nevis faktisku. Tipiski propagandas vēstneši, kas izmantoti promocijas darbā, ir Latvijas Komunistiskās partijas galvenais preses izdevums “Cīņa”, bez tā arī tādi laikraksti kā “Darbs”, “Jaunais Komunārs”, “Padomju Jaunatne”, “Padomju Latvija”, “Zemgales Komunisti” un “Padomju Mediķis”. Kā atsauce izmantots arī vācu okupācijas varas izdots laikraksts “Tēvija”, kas iznāca laikā no 1941. līdz 1945. gadam. Izmantoti arī tādi periodiski izdevumi kā “Brīvība”, “Brīvā Venta”, “Kurzemes Vārds” u.c. Trimdas laikrakstu grupa ietver tādus laikrakstus kā “Latvija Amerikā”, “Londonas Avīze”, “Latviešu Ziņas: Latvian News”.

Pētījumā izmantotie citāti un atsauces uz šo izdevumu grupu kalpo kā būtisks papildinājums, kas spilgti ilustrē aprakstītos notikumus un procesus. Lai arī šīs publikācijas vērtējamas piesardzīgi, to izmantošana balstās apsvērumā atspoguļot toreizējā “laika garu”. Tieši šajos izdevumos ir redzama aptieku un farmācijas ikdienas problemātika, farmaceita vieta sabiedrībā, vadošo iestāžu vai amatpersonu viedoklis, kas labi reflektē politisko nostāju un uzdevumus, tāpat plaši aprakstīta medikamentu pieejamība un iedzīvotāju spēja tos iegādāties.

Visi pētījumā izmantotie preses izdevumi ir iekļauti un apskatāmi digitalizētajā Latvijas Nacionālās bibliotēkas interneta vietnē *periodika.lv*.

3. Historiogrāfija

Latvijas farmācijas vēsturi pēc neatkarības atgūšanas padziļināti pētījuši un aprakstījuši vairāki autori, fokusējoties pārsvarā uz seno (līdz XIX gadsimtam) aptieku darbību un

ievērojamu farmaceitu biogrāfijām. Visaptverošs pētījums par Latvijas farmāciju Otrā Pasaules kara apstākļos historiogrāfijā līdz šim nav uzrakstīts. Līdz ar to apzinātā un izmantotā literatūra latviešu valodā farmācijas vēsturē nav tieši saistīta ar promocijas darba tēmu.

Farmācijas vēsturei ir veltīta ilggadējās RSU docentes Ventas Šidlovskas grāmata “Senās Rīgas aptiekas”.¹⁷ Tajā aprakstīts Rīgas 20 vecāko aptieku pastāvēšanas laiks, īpašnieku, nosaukumu un atrašanās vietu mainība cauri gadsimtiem. Dažas no šīm aptiekām beidza pastāvēt tieši vācbaltiešu izceļošanas rezultātā, kā arī grāmatā sniegts ieskats atsevišķu aptieku darbībā Otrā Pasaules kara laikā. Par aptiekām un to vēsturi rakstīts Gunta Belēviča grāmatā “Aptiekas Gadagrāmata 2000”,¹⁸ savukārt profesora Jāņa Stradiņa sakārtotā grāmata “No Grindeļa līdz mūsdienām”¹⁹ satur dažādu autoru rakstus gan par farmaceitisko preparātu, ražotņu vēsturi, gan par ievērojamu ķīmiķu, farmaceitu ieguldījumu Latvijas farmācijas attīstībā. No pēdējās jāatzīmē Marģera Līdakas (1928–2003) raksts “Medicīnas preparātu ražošana Latvijā”,²⁰ kurā minēta penicilīna rūpnīcas izveidošana Rīgā uzreiz pēc kara beigām 1945. gadā. Par augstākās farmaceitiskās izglītības vēsturi, ievērojamu farmācijas profesoru ieguldījumu un sasniegumiem pedagoģiskajā darbā ir rakstījusi RSU asociētā profesore Baiba Mauriņa savā promocijas darbā “Augstākā farmaceitiskā izglītība: Tērbatas Universitāte, Latvijas Universitāte, Latvijas Valsts universitāte, Rīgas Medicīnas institūts”.²¹ B. Mauriņas promocijas darba pēdējā nodaļā sniegts ieskats Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļas darbībā tieši Otrā Pasaules kara laikā.

Promocijas darba tapšanā izmantoti Latvijas vēsturnieku pētījumi. LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesora Aivara Strangas grāmata “Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934–1940)”²² sniedz vairākas būtiskas liecības un apliecinājumus par K. Ulmaņa saimnieciskās politikas virzieniem, kas atspoguļojās arī farmācijā. Šajā pētījumā izklāstītas gan uzņēmumu pārkoncesionēšanas pamatidejas, gan mērķi, kas rezultātā skāra arī aptiekas un to īpašnieku nacionālo piederību. Plaši aprakstīti arī Latvijas rūpniecības un ražošanas ekstensīvās attīstības iemesli, tajā skaitā pieminēta ķīmiskā ražošana,²³ kurai pieskaitāma arī medikamentu ražošana. Tā kā farmāciju nav iespējams apskatīt izolēti no valsts saimnieciskās politikas, A. Strangas pētījums sniedz kontekstu farmācijas nozarē notiekošajam īsi pirms Otrā Pasaules kara.

¹⁷ Šidlovskā, V. 2005. *Senās Rīgas aptiekas*. Rīga: Nordik.

¹⁸ Belēvičs, G. 2000. *Aptiekas Gadagrāmata 2000*. Rīga: Aptiekāra padoms.

¹⁹ Stradiņš, J. 1996. *No Grindeļa līdz mūsdienām*. Rīga: Nordik.

²⁰ Turpat, 275–281.

²¹ Mauriņa, B. 2008. *Augstākā farmaceitiskā izglītība: Tērbatas Universitāte, Latvijas Universitāte, Latvijas Valsts universitāte, Rīgas Medicīnas institūts: promocijas darbs*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.

²² Stranga, A. 2017. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934–1940)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

²³ Turpat, 155.

Vācbaltiešu izceļošanas jautājumā jāmin LU profesora Ineša Feldmaņa grāmata “Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)”.²⁴ Vācbaltiešu izceļošana bija Otrā Pasaules kara prelūdijs Latvijai, līdz ar to I. Feldmaņa pētījums sniedz būtisku ieskatu izceļošanas organizēšanā, norisē un sekās. Farmācijā būtisks pagrieziena punkts bija tieši vācbaltiešu izcelsmes nozares darbaspēka zaudēšana. Latviešu farmaceiti gan par to nepārdzīvoja, jo kļuva pieejams liels skaits agrāk vācbaltiešu dzimtām piederošu aptieku. I. Feldmaņa grāmatā vēlreiz apliecināta latviešu vispārējā attieksme pret vācbaltiešiem – vairumā gadījumu naidīga un neatsaucīga, kas paralēli bija jūtama arī farmācijas sektorā gan izceļošanas laikā, gan aptieku pārkoncesionēšanas periodā, kad vācbaltiešiem jaunās aptieku koncesijas netika piešķirtas. Grāmatā sniegts arī apraksts par vācbaltiešu īpašumu novērtēšanu, likvidēšanu un norēķiniem,²⁵ kas vistiešākajā veidā saistījās ar UTAG (*Umsiedlungs-Treuhand-Aktiengesellschaft*) darbību. Liels skaits aptieku nonāca latviešu farmaceitu īpašumā tieši ar UTAG starpniecību.

Pievērsoties Latvijas okupācijai 1940. gadā un izmaiņām farmācijas nozarē, izmantoti vairāki vēsturnieku pētījumi, kuri skaidro ebreju lomu Latvijas sovjetizācijā. Tieši medicīna un farmācija bija tie sektori, kuros ebreju izcelsmes personas nereti ieņēma nozīmīgus amatus līdz ar padomju okupācijas sākumu. Raksturojot Galvenās aptieku pārvaldes (GAP) priekšnieku amatos ieceltās personas un to veikumu, vairākas būtiskas atsauces atrastas LU Filozofijas un socioloģijas institūta izdotajā grāmatā “Latvijas ebreji un padomju vara 1928–1953. Zinātnisks apcerējums”.²⁶ Grāmatā jāatzīmē asociētās profesores Dainas Bleieres pētījums “Latvijas sovjetizācijas sākumposms. Ebreju loma. 1940. gada jūnijs – 1941. gada jūlijs”,²⁷ kurā plaši analizēts ebreju īpatsvars Latvijas Komunistiskajā partijā (LKP), komjaunatnes organizācijā un dažādās valsts pārvaldes institūcijās. Pētījumā pieminēts gan veselības aizsardzības tautas komisāra vietnieks Mihails Jofe, gan GAP pirmais priekšnieks Mihails Karštets.²⁸ Viens no būtiskākajiem secinājumiem, kas aizgūts no pētījuma, skaidrojot M. Karšeta nokļūšanu tik atbildīgā amatā un drīzu atlaišanu, ir apliecinājums, ka nereti vietējie komunisti, kuri tika iecelti atbildīgos amatos, bija ar zemu izglītību un būtībā nebija spējīgi pildīt uzdotos pienākumus.²⁹

Izmantota arī ārstes Evas Vateres veidotā enciklopēdija “Ebreji – mediķi Latvijā 1918–1996. Enciklopēdija”,³⁰ kur sniegts otra GAP priekšnieka Hackeļa Vasermana profesionālās darbības apraksts. E. Vateres enciklopēdijā uzskaitīts liels skaits ebreju izcelsmes

²⁴ Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. Otrais izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

²⁵ Turpat, 54–60.

²⁶ Dribins, L. et al. 2009. *Latvijas ebreji un padomju vara 1928–1953*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts.

²⁷ Turpat, 116–152.

²⁸ Turpat, 136.

²⁹ Turpat, 137.

³⁰ Vateres, E. 1997. *Ebreji – mediķi Latvijā 1918–1996*. Rīga: Latvijas Medicīnas akadēmija.

farmācijas darbinieku un viņu īsbiogrāfijas,³¹ kas sniedz arī informāciju par aptuveno holokausta bojā gājušo farmācijas darbinieku skaitu.

Interesants pētījums, ko sagatavojis vēsturnieks Māris Zvaigzne, ir “Latvijas rūpniecības nacionalizācija un arodbiedrības 1940.–1941. gadā”,³² kas iekļauts Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas izdotā konferences referātu apkopojumā “Latvijas rūpniecība pirms un pēc neatkarības atgūšanas”. Šajā pētījumā apspriesti būtiski jautājumi, piemēram, kāds bija strādnieku noskaņojums, kāda bija arodbiedrību nozīme un darbība, apskatīta ātrā tempā noritējušī uzņēmumu nacionalizācija. Pētot aptieku nacionalizāciju un cenšoties atrast liecības par farmaceitu izjūtām, iespējamo pretošanos, vispārējo sabiedrības noskaņojumu, M. Zvaigznes pētījums ir viens no retajiem, kurā parādās secinājumi par šiem jautājumiem kopumā. Ņemot vērā, ka arī aptieku nacionalizācija noritēja ātri un bez starpgadījumiem, tas sasaucas ar lielgabarīta uzņēmumu, ražotņu straujo nacionalizāciju. Viens no retajiem pētījumiem, kurā plaši analizētas atmiņas par cilvēku un sabiedrības izjūtām par notikušo okupāciju 1940. gadā, ir vēsturnieču Danutes Dūres un Ievas Gundares pētījums “Okupācijas vara un Latvijas cilvēks: izmaiņas sabiedrības psiholoģiskajā noskaņojumā (1940–1941)”.³³

Par represijās cietušajiem farmācijas darbiniekiem ir rakstījis ārsts Dzintris Alks (1931–1998). Savā grāmatā “Latvijas mediķi politisko represiju dzirnās 1940–1953”³⁴ viņš iekļāvis datus par farmācijas darbiniekiem, kas izsūtīti uz Sibīriju. Analizējot informāciju par izsūtītajiem, kā nozīmīgi avoti jāmin grāmata “Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs”³⁵ un grāmata “No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs”.³⁶ Šajā sadaļā jāmin pētījumi, kas veltīti skolēnu un jauniešu pretestībai pret komunistisko varu. Padomju terora veiktajās represijās gāja bojā ķīmiski farmaceitiskās firmas “Medfro” īpašnieka Zigismunda Fronckeviča jaunākais dēls. Vēsturnieks profesors Tāļivaldis Vilciņš savā rakstā “Skolu jaunatne nacionālajā cīņā. 1940–1941”³⁷ aprakstījis skolēnu un jauniešu organizētu pretošanos okupāciju varai, minot Cēsu vidusskolu, Jelgavas 1. vidusskolu, Jelgavas Valsts tehnikumu, Daugavpils 1. vidusskolu,

³¹ Turpat, 112–128.

³² Zvaigzne, M. 2015. Latvijas rūpniecības nacionalizācija un arodbiedrības 1940.–1941. gadā. *Latvijas rūpniecība pirms un pēc neatkarības atgūšanas*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 19–29. <http://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/Rupnieciba.pdf>

³³ Dūra, D. un Gundare, I. 2004. Okupācijas vara un Latvijas cilvēks: izmaiņas sabiedrības psiholoģiskajā noskaņojumā (1940–1941). *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā, Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 10. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 98–137.

³⁴ Alks, Dz. 1993. Aptieku darbinieki. *Latvijas mediķi politisko represiju dzirnās 1940–1953*. Rīga: Rīgas Starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs.

³⁵ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik.

³⁶ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.

³⁷ Vilciņš, T. 1996. *Skolu jaunatne nacionālajā cīņā. 1940–1941*. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/28833>

Rīgas Valsts tehnikumu un arī Aglonas vidusskolu, kur mācījās Gedimins Fronckevičs. Par šo notikumu rakstījis arī pirmās Latvijas brīvvalsts Izglītības ministrijas statistikas biroja vadītājs Jānis Kronlins savā grāmatā “379 Baigā gada dienas. Latviešu jaunatnes un tās audzinātāju liktenis Baigajā 1940. un 1941. gadā”.³⁸

Pievēršoties vācu okupācijas laikam, viens no izsmelšākajiem pētījumiem par vācu varas realizētajiem ekonomiskiem un saimnieciskiem aspektiem Latvijā ir vēstures doktora Reiņa Kalniņa promocijas darbs “Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944.”.³⁹ Vienā no pētījuma nodaļām izsmelši apskatīta uzņēmumu reprivatizācijas procesa ierosināšana, ceļš līdz tās realizācijai un norise.⁴⁰ Šajā pētījumā apkopotā informācija sniedz skaidrojumus un iespējamus cēloņus faktam, kādēļ privātīpašumu reprivatizācijas process tika novilcināts. Analizējot galvenās aktualitātes Latvijas farmācijā vācu okupācijas laikā, jāsecina, ka viena no tām bija aptieku reprivatizācija, kas oficiāli tika uzsākta 1943. gada vasarā. R. Kalniņa pētījumā pieminēta arī lielā vāciešu interese privatizēt latviešu farmaceitiski ķīmiskās ražotnes, kas nerealizējās.⁴¹ Līdzīgi citiem procesiem, arī aptieku reprivatizācija nenotika izolēti, bet gan bija daļa no visas reprivatizācijas politikas.

Par Otrā Pasaules kara izskaņu Latvijā “Kurzemes katlā” ir rakstījuši vēsturnieki Edvīns Evarts un Juris Pavlovičs savā pētījumā “Ikdienas dzīve “Kurzemes katlā” 1944.–1945. gadā”.⁴² Autori piemin arī veselības aprūpes iespējas šajā bēgļu pārpildītajā apgabalā, apraksta ārstu izvairīšanos veikt pienākumus un masveida medicīnas profesionāļu izbraukšanu.

Ārzemju historiogrāfijā pētījumu par farmāciju Otrā Pasaules kara laikā ir ļoti maz. Atsevišķs izņēmums ir divas jau iepriekš minētās amerikāņu profesores Marijas Šaferes-Konrojas (*Mary Schaeffer Conroy*) grāmatas “In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia”⁴³ un “Medicines for the Soviet Masses during World War II”.⁴⁴ Grāmatā rakstīts par Krievijas

³⁸ Kronlins, J. 1967. Ģimnāzists Baltezera kapenēs. *379 Baigā gada dienas. Latviešu jaunatnes un tās audzinātāju liktenis Baigajā 1940. un 41. gadā*. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata.

³⁹ Kalniņš, R. 2014. *Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4934/40578-Reinis_Kalnins_2014.pdf?sequence=1

⁴⁰ Turpat, 88–120.

⁴¹ Turpat, 106.

⁴² Evarts, E. un Pavlovičs, J. 2011. Ikdienas dzīve “Kurzemes katlā” 1944.–1945. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (3). https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2011_files/3numurs/E_Evarts_J_Pavlovics_Ikdienas_dzive_LVIZ_2011_3.pdf

⁴³ Schaeffer Conroy, M. 1994. *In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and the Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia*. East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press, New York.

⁴⁴ Schaeffer Conroy, M. 2008. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America.

Impērijas un Padomju Savienības farmaceitiskā sektora attīstību, medikamentu ražošanu, pieejamību, kā arī sortimentu.

1. Farmācija Latvijā pirms Otrā Pasaules kara sākuma (1937–1940)

Latvijai iegūstot neatkarību 1918. gada 18. novembrī, arī farmācijas nozarei bija jāpiemērojas jaunizveidotas valsts specifikai. No Krievijas Impērijas tika mantots 1905. gadā izdots Krievijas Ārstniecības likums, kuru paši farmaceiti sauca par novecojušu.⁴⁵ Neskaitāmas reizes modificēts, šis likums bija spēkā līdz pat 1939. gada 27. jūnijam, kad Ministru kabinets apstiprināja Latvijas Farmācijas likumu.⁴⁶ Nozares regulēšanai 1919. gadā tika dibināta Aptieku pārvalde, vēlākās Farmācijas pārvaldes priekštece.⁴⁷ I Pasaules karam beidzoties, aptieku stāvoklis Latvijā nebija spožs:

“Daudzu aptieku īpašnieki un vadītāji kara laika apstākļu dēļ bija aizbēguši, atstādami aptiekas likteņa ziņā. Aptiekās trūka daudz visnepieciešamāko izejvielu un medikamentu, kā taukvielas, vazelīns, baku potes. Sevišķi stipri bija jūtams spirta trūkums. [...] Tirgū parādījās apšaubāma labuma medikamentu surogāti. Plašos apmēros bija izplatīta tirgošanās ar narkotiskām vielām. Ar medikamentiem spekulēja un tirgojās iestādes, kurām uz to nebija tiesības, bet zāles, pat pēc ārstu receptēm, pagatavoja un izsniedza personas, kurām priekš tāda darba trūka zināšanu.”⁴⁸

Lai stabilizētu pēckara situāciju, laikā no 1919. līdz 1928. gadam tika izdots 91 rīkojums, kas piemēroja Krievijas Impērijas likumu Latvijas farmācijas situācijai un vajadzībām. Aptieku un to darbinieku skaits apzināts un publicēts “Latvijas Farmaceitu Žurnālā” 1922. gadā, kad saskaitītas 272 aptiekas un 1176 nozarē strādājošie, no kuriem 420 latvieši, 353 ebreji, 316 vācieši un 87 citu tautību profesionāļi.⁴⁹ Šīs trīs etniskās grupas bija noteicošās, kas visu pirmās Latvijas neatkarības laiku mijiedarbojoties pārvaldīja farmācijas nozari Latvijā. Šajā pašā gadā aptieku pārvalde izdevusi 69 koncesijas jeb atļaujas aptieku atvēršanai, 51 atļauju tirgoties ar stingrās uzskaites vielām, 65 atļaujas ievest patentlīdzekļus.⁵⁰ Līdzās aptieku skaitam auga un attīstījās arī farmaceitiskā rūpniecība. 1922. gadā Aptieku valdei ziņas par savu darbību iesūtījušas 15 dažādas ķīmiski farmaceitiskās laboratorijas jeb ražotnes,⁵¹ lai gan kopējais šādu reģistrēto uzņēmumu skaits bija ap 30.⁵² Zināms, ka šīs nelielās laboratorijas galvenokārt izgatavoja un tirgoja galēniskos preparātus un higiēnas līdzekļus. Īpaša uzmanība veltīta 1920. gadā dibinātajai firmai “Mednis un biedri”, kas sāka ražot sterilus šķīdumus ampulās, kā arī par nozīmīgām nosauktas Vilhelma Grīninga

⁴⁵ 1929. Farmācijas valdes paskaidrojumi pie likuma par aptieku atvēršanu. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (2), 79.

⁴⁶ 1939. Farmācijas likums. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 279.

⁴⁷ Ķikāns, D. 1928 Farmācijas valde. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (11), 363.

⁴⁸ Turpat, 363–364.

⁴⁹ 1923. Latvijas farmācija skaitļos. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1), 40.

⁵⁰ Turpat, 38–39.

⁵¹ 1924. Latvijas farmācija skaitļos. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (12), 336.

⁵² Turpat, 335.

(1856–1939) laboratorija un Aleksandra Tomberga (1884–1942) parfimērijas un ziepju ražotne.⁵³ Latvijā atgriezušies latviešu farmaceiti atveda sev līdzī no visas plašās Krievijas Impērijas pārliecību, ka pašiem vien par sevi jāparūpējas, kā to norādījis farmācijas profesors Jānis Kupcis: “Krievijai sabrūkot un jaunām valstīm izceļoties, mēs mantojam no Krievijas to apziņu, ka mums farmācijas izglītība jāpaceļ arī praktiskā virzienā un jāgādā par farmācijas rūpniecības attīstīšanu.”⁵⁴ Viņš minējis arī to, ka Latvijas aptiekas jau 1924. gadā pārpludinātas ar ārzemēs ražotām gatavajām zālēm, bet ir ļoti svarīgi saprast, ko mēs varētu ražot paši.⁵⁵ Vēlākajos valsts pastāvēšanas gados atsevišķas ražotnes sasniedza augstu attīstības līmeni un nopietni konkurēja ar importētajiem medikamentiem kvalitātes un cenas ziņā.

Praktiskajā farmācijā valdīja no vācbaltiešu farmaceitiem mantotās tradīcijas, jo vācbaltieši šeit bija pirmo aptieku dibinātāji un vēlākie mantinieki. Vācbaltiešu aptiekāru dzimtas vairākus gadu simtus bija noteicošais tradīciju veidotājs Latvijas farmācijā. Liels skaits vecāko aptieku Latvijā, it īpaši Rīgā, piederēja vācbaltiešu izcelsmes aptiekāriem. Vācbaltiešu kultūras pirmsākumi Latvijas teritorijā meklējami jau no 13. gadsimta, kad šīs tautas grupas senči ieradās no tagadējās Vācijas teritorijas kā bruņinieki, misionāri un tirgotāji.⁵⁶ Pirmās un vecākās aptiekas Latvijā darbības sākums datēts ar 1357. gadu Rīgā. Aptieka saukta par Rātsaptieku jeb Lielo aptieku, un tā turpināja darboties līdz pat 1758. gadam, nodzīvojot 401 gadu.⁵⁷ Līdzās daudz dažādu profesionālu jautājumu risināšanai aptieku īpašnieku tautības jautājums bija aktuāls visu brīvvalsts laiku, bet 1937. gadā diskusijām un polemikai sekoja reāla rīcība.

1.1. Kārļa Ulmaņa (1877–1942) autoritārā režīma ietekme farmācijā

Lai atvērtu aptieku Latvijā pirmās brīvvalsts laikā, bija jāsaņem koncesija jeb atļauja. Laikā no 1920. līdz 1937. gadam (ieskaitot) bija izsniegtas 379 privāto aptieku atvēršanas atļaujas.¹ Koncesiju izsniegšana bija ass diskusiju jautājums jau ilgi pirms 1937. gada. Lai izprastu šo daudzšķautņaino un sarežģīto procesu, jāatskatās uz notikumiem 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā. Krievijas Ārstniecības likums pieļāva, ka aptieku varēja atvērt jebkurš.¹ Līdz ar to, piemēram, 1928. gadā Latvijā darbojās 409 aptiekas un no tām 73 aptiekas piederēja personām bez farmaceitiskās izglītības.¹ Paši farmaceiti ar to nebija apmierināti. 1929. gadā publiski apspriežot likuma normas, Farmācijas valdes 9. panta paskaidrojumos lasāms, ka iepriekš spēkā esošais Krievijas Ārstniecības likuma noteikums, ka aptieka var piederēt

⁵³ Turpat, 336.

⁵⁴ Kupcis, J. Farmaceitiskās rūpniecības izredzes Latvijā. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3), 92.

⁵⁵ Turpat, 95.

⁵⁶ Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. 2. izd., Rīga, LU Akadēmiskais apgāds. 7.

⁵⁷ Šidlovska, V. 2005. Rātsaptieka. *Senās Rīgas aptiekas*. Rīga: Nordik. 17.

ikvienam, ir nelietderīgs un netaisnīgs attiecībā uz farmaceitiem Latvijā. Tajā pašā pantā stingri norādīts: “Jāaizrāda uz to, ka Latvijas pastāvēšanas laikā nevienam pilsonim, kas nav farmaceits, nav izsniegta atļauja atvērt aptieku un tādā veidā kārtība, ka aptieku īpašniekiem jābūt farmaceitiem, automātiski jau ir ieviesusies.”⁵⁸

Privāto aptieku skaits Latvijā krasi pieauga XX gadsimta 30. gados. Tas turpināja pieaugt līdz pat 1937. gadam, kad, kā izrādījās, Latvijā bija plašākais aptieku tīkls Eiropā, ievērojot Latvijas teritoriālo platību un iedzīvotāju skaitu.⁵⁸ 1937. gadā Latvijā darbojās 521 aptieka, no tām 238 bija normālapmaksas, 258 lauku aptiekas, 15 slimnīcu un 5 homeopātiskās aptiekas, kā arī 5 filiāles tipa aptiekas.⁵⁹

1935. gada 1. novembrī par Farmācijas pārvaldes priekšnieku iecēla Nikolaju Rūtenbergu (1902–1971).⁶⁰ Par jaunā Farmācijas pārvaldes priekšnieka lielāko ieguldījumu nozarē tika uzskatīti 1937. gadā ierosinātie un izstrādātie grozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā, kas turpmāk regulēja aptieku atļauju iegūšanu un aptieku mantinieku tiesības.⁶¹ Šo grozījumu ietvaros “stipri samazinājās cittauniešu ietekme aptieku saimniecībā”,⁶² kas saskanēja ar Kārļa Ulmaņa politisko nostāju Latvijas tautsaimniecībā. Oficiāli grozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā tika pieņemti 1937. gada 22. decembrī.⁶³ Tie aizsāka virkni izmaiņu nozarē, jo vistiešākajā veidā skāra aptieku koncesijas, aptieku īpašniekus un, kā izrādījās, arī viņu nacionālo piederību. Grozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā turpmāk paredzēja visu Latvijas aptieku pārreģistrēšanu.⁶⁴ Vienīgās aptiekas, uz kurām tie neattiecās, bija valsts, valsts iestāžu, pašvaldību, Latvijas Sarkanā Krusta un slimo kasu aptiekas. Aptieku kā uzņēmumu pārreģistrēšana nebija izolēts process, kas norisinājās tikai farmācijā. Ulmaņa autoritārā režīma gados uzņēmumu pārreģistrēšana notika daudzās ražošanas un tautsaimniecības nozarēs. Piemēram, Finanšu ministrijā 1938. gadā bija aktuāls jautājums par ekstensīvā ceļā augošās rūpniecības sašaurināšanu un racionalizēšanu. Par vienu no līdzekļiem šī jautājuma atrisināšanai tika uzskatīta pārkoncesionēšana, kuras pamatmērķis bija “atsvabināt mūsu rūpniecību no tautsaimnieciski neizdevīgiem muitas aizvējā radušajiem sīkuzņēmumiem, iespējami veicinot tās nozares, kas balstās uz vietējām izejvielām”.⁶⁵ Šajā sakarā bija pieminēta arī Latvijas ķīmiskā rūpniecība, kas būtu jāsašaurina, jo, kā norādīja Latvijas finanšu ministrs Alfrēds Valdmanis (1908–1970), tās darbības pamatā bija no

⁵⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (5), 107.

⁵⁹ Dzirne, A. 1937. Latvijas farmācija skaitļos. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (9), 404.

⁶⁰ 1935. Farmācijas pārvaldei jauns priekšnieks. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (10), 395.

⁶¹ Dzirne, A. 1944. Farmācijas pārvaldes 25 gadi. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (7), 155.

⁶² Turpat.

⁶³ 1937. Pārgrozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā. *Valdības Vēstnesis*. (292), 1.

⁶⁴ Turpat.

⁶⁵ Stranga, A. 2017. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934–1940)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 152.

ārvalstīm lielos daudzumos ievestās izejvielas, taču ne cenu, ne kvalitātes ziņā pašmāju ražojumi nespēj sacensties ar ārzemju produkciju.⁶⁶ Taču līdzās mērķim racionalizēt un sašaurināt ražošanas un tirdzniecības uzņēmumus pārkoncesionēšanas ideja ietvēra arī uzdevumu samazināt minoritāšu īpatsvaru ekonomikā.⁶⁷

Attiecībā uz aptiekām 1937. gadā izdotie grozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā paredzēja, ka atļauju aptiekas atvēršanai vai esošas aptiekas iegūšanai īpašumā varēja piešķirt tautas labklājības ministrs Latvijas pilsoņiem, ne jaunākiem par 25 gadiem, ar augstāko farmaceitisko izglītību, reģistrētiem Farmācijas pārvaldē. Pārejas noteikumi paredzēja, ka pastāvošo aptieku īpašniekiem, kas nebija Latvijas pilsoņi, viena gada laikā bija jānodod sev piederošās aptiekas personām, kas bija saņēmušas atļauju saskaņā ar jaunajiem noteikumiem, vai arī aptieka jālikvidē. Pārējiem pastāvošo aptieku īpašniekiem 2 gadu laikā bija jāiegūst atļauja saskaņā ar jaunajiem noteikumiem vai jānodod savas aptiekas personām, kuras bija ieguvušas jauno koncesiju. Ja tas neizdevās, aptieka bija jālikvidē.⁶⁸ Farmācijas pārvalde mudināja aptieku īpašniekus nevilcināties un paziņoja, ka lūgumi pastāvošo aptieku pārreģistrācijai ir jāiesniedz kopā ar speciālu veidlapu, kas saturēja 27 apakšpunktus ar rūpīgām ziņām par lūdzēju.⁶⁹ Veidlapā bija jānorāda informācija par iesniedzēja tautību un pavalstniecību, prasmi runāt valsts valodā, speciālo farmaceitisko izglītību un informācija par līdzdalību Latvijas atbrīvošanas cīņās; ar to saistītie apbalvojumi. Par profesionālo darbību iesniedzējam bija jānorāda, kur un cik ilgi viņš strādājis kā algots darbinieks, vai bijis kādas aptiekas pārvaldnieks, īpašnieks vai nomnieks.⁷⁰ Šādi aizsākās sarežģīts, lēns un darbietilpīgs process, kas ilga vairāk nekā 2 gadus. Taču aptieku pārreģistrēšana nekādā ziņā nebija mierīga, drīzāk satraukuma pilna katram aptiekas īpašniekam. Īpašnieka nacionalitātes dēļ pārreģistrēšanās kļuva liktenīga daudzām vācbaltiešiem piederošām aptiekām.

1938. gada 14. maija Farmācijas pārvaldes ziņojumā tautas labklājības ministram atrodams formālais skaidrojums un būtiskākie jauno grozījumu izstrādāšanas iemesli. Vēlreiz uzsvērts, ka līdz šim spēkā esošajam Krievijas Ārstniecības likumam, kurš neliedz aptieku atvērt jebkurai personai, ir bijusi tāda ietekme uz Latvijas farmāciju, ka reālajā situācijā Latvijā daudzas aptiekas ir nonākušas nespeciālistu rokās un izmantotas tikai kā peļņas avots.⁷¹ Iepriekš, aptiekas pērkot un pārdodot, nebija nepieciešama tautas labklājības ministra atļauja, tādēļ šie darījumi notikuši nekontrolēti. Kā teikts ziņojumā, daudzi Latvijas farmaceiti bijuši

⁶⁶ Turpat, 155.

⁶⁷ Turpat, 100.

⁶⁸ 1937. Pārgrozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā. *Valdības Vēstnesis*. (292), 1.

⁶⁹ 1938. Lūgums Tautas labklājības ministrijas Farmācijas pārvaldei. *Valdības Vēstnesis*. (90), 3.

⁷⁰ Turpat.

⁷¹ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1939. Farmācijas pārvaldes ziņojums. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 180.l., 47.

spiesti strādāt kā algoti darbinieki un izpildīt savu darba devēju, bieži vien nespeciālistu, prasības. Farmācijas pārvaldes ziņojumā šāda situācija vērtēta kā ārkārtēja un nepieļaujama.⁷²

Lai gan 1929. gadā tika apgalvots, ka koncesijas netiek izsniegtas personām bez farmaceitiskās izglītības, 1937. gadā apkopotie dati par aptieku īpašniekiem norādīja, ka valstī no 521 aptiekas 120 aptiekas jeb 23 % aptieku piederēja personām bez farmaceitiskās izglītības, farmaceitiem piederēja 345 aptiekas jeb 66 %, pašvaldībām – 27 (5 %), valstij – 5 (1 %), dažādām labdarības biedrībām – 8 (2 %), slimo kasu starpbirojam – 10 (2 %) un Latvijas Sarkanajam Krustam – 6 (1 %).⁷³ Tātad laikā no 1928. līdz 1937. gadam aptieku īpašnieku, kas nebija farmaceiti, skaits bija palielinājies. Aptieku īpašnieku, kas nebija farmaceiti, klātbūtne nozarē bija tikai viens no iemesliem skaidrojumā par pārkoncesionēšanas nepieciešamību. Sistemātiskā koncesiju neizsniegšana vācbaltiešiem norādīja uz vēl vienu būtisku mērķi – samazināt vācbaltiešu vadošo ietekmi farmācijā.

1937. gada 23. decembrī, kad stājās spēkā grozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā, vācbaltiešiem piederēja 107 aptiekas Latvijā.⁷⁴ Lai arī skaitlis nav liels, vairākums bija labi pazīstamas, pelnošas un tradīcijām bagātas. Jau 1937. gada 18. janvārī Iekšlietu ministrija lūdza Farmācijas pārvaldei ziņas par vācu tautības pilsoņiem piederošām aptiekām Rīgā un atbildē saņēma vāciešiem piederošo aptieku sarakstu, kur kopumā minētas 24 aptiekas, to atrašanās vieta un īpašnieku vārdi.⁷⁵ Turpmāk Farmācijas pārvalde iesniegusi detalizētas ziņas tautas labklājības ministram par aptieku pārdošanas un pirkšanas darījumiem. Ziņas galvenokārt saturēja informāciju par īpašnieka tautību, aptieku sadalījumu starp dažādu tautību īpašniekiem un pirkšanas, pārdošanas, iznomāšanas un slēgšanas gadījumiem. Pēc šiem Farmācijas pārvaldes sarakstiem redzams, ka daudziem vācbaltiešu farmaceitiem nav izsniegta atļauja aptiekas pirkšanai vai koncesijas atjaunošanai. Aptiekas, kurām koncesijas izsniegšana tika liegta, turpināja darboties, taču perspektīvā bija pārdodamas vai likvidējamās. Situācija bija nonākusi tik tālu, ka Vācu baltiešu tautas savienības prezidents Alfrēds Intelmanns (1881–1949) 1939. gada sākumā nosūtīja vairākas vēstules tautas labklājības ministram Jānim Volontam (1882–1943). Savās vēstulēs viņš izteica bažas par jauno koncesiju neizsniegšanu vācu farmaceitiem. Vienā no tām viņš minējis, ka noraidīti jau pastāvošu aptieku īpašnieku lūgumi jaunās koncesijas saņemšanai, kā arī īpašnieku lūgumi iegūt aptiekas daļas, kas pieder viņu līdzīpašniekiem, kuri nav farmaceiti. Tikuši noraidīti pilntiesīgu farmaceitu lūgumi jaunas aptiekas atvēršanai. Intelmanns atļāvis arī minēt, ka nevienā no šiem gadījumiem nav paskaidrots motīvs, kādēļ saņemts atteikums, kas licis viņam domāt par nacionālo piederību kā

⁷² Turpat.

⁷³ Dzirne, A. 1937. Latvijas farmācija skaitļos. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (9), 405.

⁷⁴ LNA LVVA. Dzirne, A. 1939. Ziņojums. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 181.l., 126.

⁷⁵ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1939. Ziņojums. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 179.l., 2.

vienīgo motīvu jaunas koncesijas nepiešķiršanā.⁷⁶ Šajā pašā vēstulē Intelmanns uzskaitījis vairākus farmaceitus, kuri ilgstoši un priekšzīmīgi strādājuši Latvijā. Kā piemērus viņš minējis K. E. Berica aptieku Rūjienā, ievērojamā provizora V. Trampedaha aptieku Cēsīs, kura jau no 1861. gada piederējusi Trampedaha ģimenei, V. Kaspars aptieku Ventspilī, kas dibināta 1657. gadā, J. Hertļa aptieku Jelgavā, Foka aptieku Rīgā. Lai pilnībā liktu noprast situācijas nopietnību, Intelmanns uzsvēra, ka vācu tautības pilsoņiem, īpaši jaunatnei, jau esot apgrūtinātas iespējas strādāt atsevišķos amatos; ja līdzīgas tendences parādīsies arī farmācijā, tad cilvēki būšot spiesti likvidēt savus uzņēmumus un dzīvot trūkumā. Farmaceitiem, kas ilgus gadus bija strādājuši savā amatā, pēckara gadus ieguldījuši līdzekļus aptieku izveidošanai vai atjaunošanai, šāds iznākums būtu pazemojošs. Intelmanns vēstules beigās lūdza nepamatot aptieku atļauju izsniegšanu ar nacionālo piederību, bet gan novērtēt objektīvi katra farmācijā strādājoša vācu tautības pilsoņa kvalifikāciju, zināšanas un pieredzi.⁷⁷

Vēl viens iemesls ārstniecības nolikuma grozījumu un papildinājumu izdošanai bija saistīts ar lielo aptieku skaitu Latvijā. Kā vēlāk rakstīja Aleksandrs Dzirne (1907–2001): “Ierīkojot aptiekas, neievēroja iedzīvotāju vajadzības un lietderību, bet tās iekārtoja tur, kur bija paredzama lielāka iedzīvošanās un kur parasti jau kāda aptieka darbojās. 1937. gadā un vēlākos laikos, izdodot jaunos noteikumus par aptieku pārkoncesionēšanu, valdība centās šo nenormālo stāvokli labot, bet šo pasākumu apturēja boļševiku iebrukums.”⁷⁸

Ulmaņa autoritārā režīma laikā īstenotās dažādu nozaru “latviskošanas” rezultāts bija valsts īpašuma pieaugums. Tika veidoti tā sauktie nacionālie uzņēmumi, kas nereti bija privāti pārvaldīti un piederēja akciju sabiedrībām, bet gandrīz viss to kapitāls bija valsts īpašums.⁷⁹ Šādu uzņēmumu radīšana it kā realizēja nozaru “latviskošanu” ar latvisku personālu un valžu sastāvu, taču patiesībā nodrošināja valsts varas iejaukšanos, pārvaldības paplašināšanos un tajā pašā laikā valsts īpašuma vairošanu.⁸⁰ Līdzīgi tas notika arī ar 1939. gadā oktobrī dibināto akciju sabiedrību “Farmācija”, kas pārstāvēja valsts intereses farmācijā un bija ar plašu darbības profilu. Finanšu ministrs A. Valdmanis apstiprināja ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrības “Farmācija” statūtus 18. oktobrī.⁸¹ Jaundibinātās sabiedrības mērķis bija ražot, pārstrādāt, uzpirkt un pārdot dažādus ārstniecības līdzekļus un higiēnas, kosmētikas un diētiskās pārtikas preces, un atbalstīt valdības nodomus medikamentu cenu

⁷⁶ LNA LVVA. Intelmanns, A. 1939. Vēstule. Sarakste ar tautas labklājības ministru par koncesiju piešķiršanu aptieku turēšanai vācu farmaceitiem, 1938–1939. *Latvijas Vācu apvienība*. 5921.f., 2. apr., 436.l., 19.

⁷⁷ Turpat, 20.

⁷⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (5), 107.

⁷⁹ Stranga, A. 2017. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934–1940)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 11.

⁸⁰ Turpat, 8.

⁸¹ 1939. Nodibināta akciju sabiedrība “Farmācija”. *Kurzemes Vārds*. (238), 8.

noteikšanā. Minēts, ka savu nolūku realizēšanai akciju sabiedrībai ir tiesības izveidot gan iekšzemē, gan ārzemēs savas fabrikas, laboratorijas, noliktavas, tirgotavas, aptiekas, pārstāvniecības, kā arī izsniegt prēmijas un apbalvojumus sava uzņēmuma labākajiem produktu izstrādātājiem, zinātnisko pētījumu veicējiem.⁸² Uzņēmuma dibinātāji bija profesors Eduards Zariņš (1876–1947), Oskars Alks (1901–1982), Nikolajs Rūtenbergs (1902–1970), Ernests Brože (1898–1994).⁸³ A/S “Farmācija” tūlīt pēc nodibināšanās pārņēma vairākus citus uzņēmumus, piemēram, Latvijas slimu kasu starpbiroja ķīmiski farmaceitisko laboratoriju, medikamentu lieltirgotavu “Bruno Frobeens”, zobārstniecības piederumu noliktavu, Tautas labklājības ministrijas ārstniecības augu uzņēmumu un septiņas aptiekas.⁸⁴ Mēnesi vēlāk tika izdots rīkojums, ka turpmāk akciju sabiedrība “Farmācija” varēs piešķirt arī aptieku koncesijas.⁸⁵

Iepriekš minētais uzskatāmi parāda, ka Latvijas farmācijā Ulmaņa valdīšanas pēdējā gadā var saskatīt pirmās vertikālās integrācijas pazīmes un centienus pirmo aptieku tīklu veidošanā. Ir noprotams, ka arī A/S “Farmācija” bija ieplānojusi atvērt vairākas aptiekas, veidojot savu aptieku tīklu, kas administratīvā izpratnē būtu valsts aptiekas. Šī nolūka tālāku attīstību pārtrauca Otrais Pasaules karš, un šķiet, ka A/S “Farmācija” nevienu koncesiju izsniegt nepaspēja.

Aptieku pārreģistrēšanās oficiālais beigu termiņš bija 1939. gada 23. decembris, tātad tieši 2 gadi. Taču aptiekas turpināja atjaunot koncesijas līdz pat 1940. gada 17. jūnijam. Atsevišķām vācbaltiešiem piederošām aptiekām jaunās koncesijas neizsniedza, taču tās turpināja darboties. Saskaņā ar grozījumiem līdz 1939. gada decembrim šiem īpašniekiem aptiekas būtu bijis jāpārdod kādam, kuram, pēc tautas labklājības ministra un Farmācijas pārvaldes priekšnieka ieskatiem, jaunā koncesija ir piešķirama, visdrīzāk, kādam latviešu farmaceitam. Taču arī šis process nepaspēja notikt, jo pēc oficiālas Ādolfa Hitlera (1889–1945) uzrunas 1939. gada rudenī 6. oktobrī sākās vācbaltiešu izceļošana no Latvijas.

⁸² Turpat.

⁸³ Turpat.

⁸⁴ LNA LVVA. Brože, E. 1940. Vēstule Latvijas Kredītbankas direktoram. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 82.

⁸⁵ 1939. Aptieku koncesijas var piešķirt arī A/S “Farmācija”. *Latvijas Kareivis*. (271), 5.

1.2. Vācbaltiešu izceļošanas ietekme uz farmāciju Latvijā

Pēc statistikas pārvaldes datiem, 1939. gadā Latvijā dzīvoja 54 567 vācbaltieši.⁸⁶ Ilgu laika periodu vācbaltiešu minoritātei Latvijas teritorijā bija vadošā ietekme tirdzniecībā, finansēs un rūpniecībā. Īsi pirms vācbaltiešu izceļošanas 1939. gada septembrī Latvijā darbojās 519 aptiekas. No tām Rīgā 76 aptiekas, bet pārējās Latvijas reģionos: Vidzemē (bez Rīgas) – 148, Kurzemē – 92, Zemgalē – 94 un Latgalē – 109 aptiekas.⁸⁷ Vairākums – skaitliski 219 aptiekas – piederēja latviešiem. Apmēram 105 aptiekas piederēja ebreju izcelsmes aptiekāriem.⁸⁸ Vācbaltiešiem šajā laikā piederēja 99 aptiekas, 24 no tām atradās Rīgā.⁸⁹ Daļa no šīm bieži vien senajām aptiekām beidza pastāvēt tieši 1939. gada nogalē vācbaltiešu izceļošanas rezultātā.

Vācija un Latvija līgumu par vācu tautības pilsoņu izceļošanu parakstīja 1939. gada 30. oktobrī.⁹⁰ Līgums paredzēja, ka oficiālā izceļošana noslēgsies 1939. gada 15. decembrī, un tas sastāvēja no 23 pantiem. Pamatojoties uz līgumu, vācbaltiešu izceļošana bija plānota kā vienreizēja akcija, kuras rezultātā visa vācbaltiešu kopiena pamestu Latviju uz neatgriešanos. Taču ne visi vācbaltieši izceļoja līdz 1939. gada beigām, neliela daļa izceļoja vēl 1941. gadā. Pirmajā izceļošanas vilnī 1939. gadā Latviju kopskaitā pameta 48 838 personas.⁹¹ 1941. gadā no Latvijas izceļoja vēl 10 900 personu, tostarp arī latvieši.⁹²

Latvijas farmaceitu biedrība 1940. gada 20. janvārī pieprasīja no Farmācijas pārvaldes ziņas par izceļojušajiem nozares profesionāļiem.⁹³ Šo personu saraksts liecināja, ka nozari 1939. gada beigās bija atstājuši 306 darbinieki.⁹⁴ Analizējot izceļojušo profesionāļu izglītības līmeni, redzams, ka 1939. gadā Latviju pameta 5 farmācijas maģistri, 83 farmaceiti, 144 farmaceitu palīgi un 74 aptiekas praktikanti.⁹⁵

Latvijā strādājošie farmācijas profesionāļi savu izglītību bija ieguvuši gan Krievijas Impērijas augstskolās, visbiežāk Tērbatas Universitātē, gan arī Latvijas Universitātē, sākot no

⁸⁶ Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. 2. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 48.

⁸⁷ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 51.

⁸⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 26.

⁸⁹ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 3. l., 22.

⁹⁰ 1939. Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju. *Valdības Vēstnesis*. (247), 4–7.

⁹¹ Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. 2. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 46.

⁹² Turpat, 72.

⁹³ LNA LVA. Bensons, A. 1940. Latvijas farmaceitu biedrības vēstule Farmācijas pārvaldei. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 88.

⁹⁴ LNA LVA. Farmaceitu, farmaceitu palīgu un aptiekas praktikantu saraksts, kuri izceļojuši uz Vāciju (1939–1941). *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 13. l., 1–7.

⁹⁵ Turpat.

1918. gada. Farmācijas maģistri bija ieguvuši maģistra grādu kādā no Krievijas Impērijas augstskolām. Par farmaceitiem kvalificētas personas bija ieguvušas farmaceita kandidāta grādu Latvijas Universitātē, šo grādu 1940. gadā aizstāja ar maģistra grādu vai provizora grādu kādā Krievijas augstskolā. Farmaceitu palīgi bija tās personas, kas bija ieguvušas aptiekāra palīga pakāpi kādā Krievijas augstskolā vai Latvijas Universitātē (1918–1926) vai asistenta pakāpi Latvijas Universitātē (1926–1934). Par aptieku praktikantiem sauca farmācijas studentus vai vidusskolu absolventus.⁹⁶

Drīz pēc izceļošanas darbību uz laiku pārtrauca 85 vācbaltiešu aptiekas, no kurām 23 atradās Rīgā, bet pārējās Latvijas reģionos: Vidzemē (bez Rīgas) – 20, Kurzēm – 21, Zemgalē – 14 un Latgalē – 7 aptiekas.⁹⁷

Lai izceļotu, katrai personai bija nepieciešams īpašs dokuments, kas kalpoja arī kā izceļošanas apliecība. Šādu dokumentu saņēma personas, kas bija apliecinājušas savu piederību vācu tautībai. Personām, kas nespēja pierādīt savu piederību vācu tautībai, izceļošana bija liegta. Pēc līguma papildprotokola I panta, par vācu tautas piederīgo bija uzskatāma persona, kas var uzrādīt Vācijas sūtniecības apliecību par piekrišanu izceļošanai vai citu atzītu dokumentu.⁹⁸ Tomēr līguma starp Vāciju un Latviju papildprotokolā bija atrunāti arī izņēmumi, piemēram, rīcība jaukto laulību gadījumā. Latvijā atradās arī liels skaits ārzemnieku bezpavalstnieku, no kuriem vairums izceļoja no Latvijas kopā ar vācbaltiešiem.⁹⁹

Ar papildprotokolā minētajiem izņēmumiem skaidrojams fakts, kāpēc Farmācijas pārvalde veikusi izceļojušo farmācijas profesionāļu uzskaitījumu arī pēc etniskās piederības. Vairums 1939. gadā izceļojušo bija vācbaltieši, skaitliski 273 farmācijas profesionāļi.¹⁰⁰ Tie bija 5 farmācijas maģistri, 70 farmaceiti, 124 farmaceitu palīgi un 74 aptiekas praktikanti. Farmācijas maģistri bija Pauls Bernhards (*Paul Bernhard*) (1869–?), Ernests Bušmanis (*Ernest Buschmann*) (1867–?), Teodors Vasmuss (*Theodor Wasmus*) (1876–1960), Gustavs Veiss (*Gustav Eduard Alexander Weiss*) (1874–1945), Alfrēds Zemmels (*Alfred Semmel*) (1887–?).¹⁰¹ Bez vācbaltiešiem uz Vāciju izceļoja arī 18 latvieši, no tiem 7 farmaceiti un 11 farmaceitu palīgi. Izceļoja arī 7 poļu, 4 krievu, 2 igauņu, 1 zviedru un 1 angļu izcelsmes

⁹⁶ Kazerovskis, K. 1974. Latvijas farmācija. *Archīvs*. Melburna, 1974. (14), 247.

⁹⁷ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 51.

⁹⁸ 1939. Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju. *Valdības Vēstnesis*. (247), 4–7.

⁹⁹ Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. 2. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 48.

¹⁰⁰ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 94.

¹⁰¹ LNA LVA. Farmaceitu, farmaceitu palīgu un aptiekas praktikantu saraksts, kuri izceļojuši uz Vāciju (1939–1941). *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 13. l., 1–7.

nozares profesionālis.¹⁰² Taču ne visi farmācijā strādājošie izceļoja 1939. gada beigās. Pēc Farmācijas pārvaldes 1940. gada 12. jūnija datiem, 15 vācbaltiešu īpašumā esošas aptiekas, pārsvarā lauku reģionos, turpināja darboties.¹⁰³ 1941. gada pavasarī, kad Latvija jau bija zaudējusi politisko neatkarību, Latvijā pameta vēl 49 farmācijā strādājošie. Tie bija 5 maģistri, 14 farmaceiti un 30 farmaceita palīgi. Izceļojušie maģistri bija Vilhelms Ginters (*Wilhelm Günther*) (1904–?), Eduards Hāns (*Eduard Hahn*) (1861–?), Voldemārs Tomsons (*Woldemar Thomson*) (1883–?) un 2 latvietes – Vilma Liedkrastiņš (1903–?) un Alise Kupcis (1906–1946).¹⁰⁴

Latvijas un Vācijas līguma papildprotokolā bija minēts, ka vācbaltieši izceļojot nedrīkst izvest aptieku laboratorijas, ķīmiski farmaceitisku uzņēmumu iekārtas, priekšmetus un aparātus, kā arī ārstniecības līdzekļus.¹⁰⁵ Vācbaltiešu aptieku īpašnieki savas aptiekas drīkstēja pārdot jauniem īpašniekiem, ja vien tas viņiem izdevās tik īsā laika periodā. Vācu aptiekāriem nebija atļauts pārdot aptiekas koncesiju, jo nākamajam īpašniekam tā bija jāiegūst no jauna. Latviešu aptiekāru pirktspēja ne visiem atļāva īsajā laika periodā nopirkt aptieku, lai gan Latvijas Kredītbanka izsniedza aizdevumus aptieku piršanai jau 1939. gada sākumā.¹⁰⁶ Farmācijas pārvaldes 1940. gada 12. jūnija ziņojumā teikts, ka tiešā ceļā īpašnieki paši pārdeva tikai 9 aptiekas.¹⁰⁷ Septiņos gadījumos pircēji bija privātpersonas, bet divos – pilsētu pašpārvaldes. Tiešā ceļā nopirktās aptiekas bija Buharda aptieka jeb Kaļķu ielas aptieka Rīgā (dibināta 1655. gadā), Foka aptieka Rīgā jeb Priekšpilsētas aptieka (dibināta 1725. gadā), Lāča aptieka Rīgā, homeopātiskā aptieka “Skorpions” Rīgā (dibināta 1912. gadā), pirmā homeopātiskā aptieka “A. Jungers” Rīgā (dibināta 1833. gadā), Trapenes aptieka Valkas apriņķī, Zvaigžņu aptieka Valmierā, Ērgļa aptieka Limbažos un Ērgļa aptieka Gostiņos. Aptiekas cena bijusi robežās no 6000 latu līdz 75 000 latu. Visdārgāk izmaksāja Foka aptieka Rīgā, kuru farmaceits Arnolds Krēsliņš (1892–1958) nopirka no Frīdriha Treiverta (*Friedrich Treuwerth*) (1874–1952) un Udo Valbes (*Udo Walbe*) (1903–?). Salīdzinoši vislētāk tika pārdota Ērgļa aptieka, kuru nopirka Gostiņu pilsētas pašpārvalde.¹⁰⁸

¹⁰² LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 94.

¹⁰³ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. Vācu tautības aptiekāri, kuri nav izceļojuši. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 110.

¹⁰⁴ LNA LVA. Farmaceitu, farmaceitu palīgu un aptiekas praktikanu saraksts, kuri izceļojuši uz Vāciju (1939–1941). *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 13. l., 1–7.

¹⁰⁵ 1939. Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju. *Valdības Vēstnesis*. (247), 4–7.

¹⁰⁶ LNA LVVA. Valdmanis, A. 1939. Finanšu ministra vēstule tautas labklājības ministram. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 181.l., 42–43.

¹⁰⁷ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 123.

¹⁰⁸ Turpat.

Tiem aptieku īpašniekiem, kas savas aptiekas nepārdeva, tās bija jānodod speciālas fiduciārās izceļošanas akciju sabiedrības UTAG (*Umsiedlungs-Treuhand-Aktiengesellschaft*) pārvaldībā. UTAG kārtoja vācu tautības iedzīvotāju mantiski tiesiskos jautājumus, un viens no svarīgākajiem uzdevumiem bija vācbaltiešu nekustamo īpašumu novērtēšana un pārņemšana. Aptieku īpašnieki izceļojot atstāja savas aptiekas ar visu inventāru un medikamentiem, un tās pakāpeniski ar UTAG starpniecību tika pārdotas jauniem īpašniekiem. Izceļošanas līguma XVII pants noteica, ka Latvijas Bankā jāatver speciāls UTAG konts, kurā jāiemaksā naudas līdzekļi par vācbaltiešu īpašumu pārņemšanu. Savukārt XVIII pants paredzēja, ka norēķinam ar Vāciju galvenokārt bija jānotiek ar Latvijas preču papildu eksportu.¹⁰⁹ Skaidras naudas kompensāciju izmaksa nepastāvēja.

Pavisam 48 aptiekas tika nopirkas ar akciju sabiedrības UTAG starpniecību.¹¹⁰ Rīgā nopirka 13 aptiekas, bet pārējās Latvijas reģionos: Vidzemē – 9, Kurzemē – 14, Zemgalē – 8, bet Latgalē tikai 4 aptiekas. Viszemākā cena bija 400 lati, kas samaksāta par Nīkrāces aptieku. Visaugstāko – 42 000 latu – samaksāja pats Farmācijas pārvaldes priekšnieks Nikolajs Rūtenbergs (1902–1971) par Nikolaja aptieku Rīgā. Ar UTAG starpniecību tika pārdotas aptiekas par kopējo summu 399 750 latu.¹¹¹ Rīgā latviešu farmaceitu īpašumā nonāca tādas atpazīstamas vācbaltiešu aptiekas kā Gulbja aptieka jeb Garnizona aptieka (dibināta 1674. gadā), Millera aptieka jeb Klīversalas aptieka (dibināta 1809. gadā), Buharda aptieka kopā ar laboratoriju, Āgenskalna aptieka (dibināta 1822. gadā) un citas. Interese par vācbaltiešu aptieku iegūšanu bija liela, un visbiežāk vienu aptieku vēlējās pirkt vairāki farmaceiti. Lēmumu, kam tieši aptieku pārdot, pieņēma Farmācijas pārvalde ar tautas labklājības ministra piekrišanu.

Piemēram, tradīcijām bagāto Gulbja aptieku vēlējās pirkt četri farmaceiti. Beigās atļauju pirkt šo aptieku ieguva farmaceiti Jūlijs Ruments (1900–1943) un Jānis Okše (1894–1961), kas sākotnēji bija izteikuši vēlēšanos iegūt savā īpašumā citas aptiekas.¹¹² Kādi bija Farmācijas pārvaldes motīvi, atļaujot pirkt aptiekas konkrētai personai, neizdevās noskaidrot. Ja Rīgā vienu aptieku vēlējās pirkt vairāki farmaceiti, tad pretēji bija lauku reģionos – pircēju interese par lauku aptiekām nebija pārāk liela. Bija gadījumi, kad vienīgā aptieka, kas bija piederējusi vācu izcelsmes aptiekāram, vairākus mēnešus tā arī palika slēgta, līdz to nopirka jaunais īpašnieks. Piemēram, 1940. gada 16. janvārī Farmācijas pārvalde saņēma ziņu, ka Spāres pagasta

¹⁰⁹ Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. 2. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 44.

¹¹⁰ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. No A/S UTAG nopirkas šādas aptiekas. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 123.

¹¹¹ Turpat.

¹¹² LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1939. Vēstule farmaceitiem J. Rumentam un J. Okšem par aptiekas pirkšanas atļaujas piešķiršanu 1939. gada 2. decembrī. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 409.l., 384.

iedzīvotāji sūdzas, jo vietējā aptieka slēgta, īpašniekam izceļojot.¹¹³ Šajā gadījumā iedzīvotājiem pēc zālēm bija jābrauc uz Talsiem, kas turp un atpakaļ ir 42 km, vai Ventspili – turp un atpakaļ vairāk nekā 90 km.

Vācbaltiešu izceļošanas rezultātā Latvijā samazinājās aptieku skaits. 1940. gada 12. jūnija Farmācijas pārvaldes ziņojumā uzskaitītas 23 likvidētās vācbaltiešu aptiekas, no tām 6 atradās Rīgā.¹¹⁴ Starp tām bija Herberta Buša (*Herbert Busch*) (1886–?) aptieka, viena no vecākajām Rīgā, zināma arī kā Mazā aptieka jeb Ziloņa aptieka (dibināta 1570. gadā), kura laikā no 1814. līdz 1836. gadam bija piederējusi slavenajam latviešu izcelsmes zinātniekam, farmaceitam Dāvidam Hieronīmam Grindelim (*David Hieronymus Grindel*) (1776–1836).¹¹⁵ Slēgtas tika arī citas senās Rīgas aptiekas, piemēram, Lauvas aptieka jeb Ķēniņa aptieka (dibināta 1691. gadā, oficiāli slēgta 1941. gadā), Zaļā aptieka (dibināta 1710. gadā), kā arī viena homeopātiskā aptieka – Zvaigznes aptieka (dibināta 1923. gadā).

Izceļošanai noslēdzoties, Farmācijas pārvalde 1939. gada 7. decembra “Valdības Vēstnesī” publicēja aptieku sarakstu, kurā tika anulētas koncesijas 52 personām.¹¹⁶ Kā to norādīja pati pārvalde, tad šīs aptiekas slēgtas, pamatojoties uz Farmācijas likuma 83. pantu.¹¹⁷ Farmācijas likuma 83. pantā teikts, ka aptieku varēja slēgt, ja tajā vairākas reizes bija konstatētas nekārtības vai nolaidības; aptiekas īpašnieki nevarēja būt arī personas, kurām bija maksātnespēja vai peļams dzīvesveids, kā arī personas, kuras nebija spējīgas vadīt aptieku savu miesīgu vai garīgu trūkumu dēļ.¹¹⁸ Minētais iemesls aptieku koncesiju anulēšanai nav patiesais. Šajā sarakstā minētās aptiekas piederēja vācbaltiešiem, un koncesijas anulētas, īpašniekiem izceļojot no Latvijas. Vairumu aptieku nopirka latviešu farmaceiti, un tās turpināja darboties.

Vācbaltiešu izceļošanas rezultātā aktuāls kļuva darbinieku trūkums nozarē. Pēc Farmācijas pārvaldes datiem, 1939. gadā nozares personāls Latvijā sastāvēja no 2068 darbiniekiem, no kuriem 649 bija ebreju izcelsmes.¹¹⁹ Izceļojušie 306 vācbaltiešu profesionāļi bija liels zaudējums, jo farmaceiti ar augstskolas izglītību nebija pietiekami lielā skaitā jau visu brīvvalsts pastāvēšanas laiku.¹²⁰ Pirmo reizi par stāvokļa nopietnību brīdināja

¹¹³ LNA LVA. Ausmanis, A. 1940. Vēstule no Kārtības policijas departamenta Farmācijas pārvaldei. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 17.

¹¹⁴ LNA LVA. Dzirne, A. 1940. Iesniegums tautas labklājības ministram. Likvidētas šādas vācu tautības izceļotāju aptiekas. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 109.

¹¹⁵ Šidlovska, V. 2005. *Rātsaptieka. Senās Rīgas aptiekas*. Rīga: Nordik. 33.

¹¹⁶ 1939. Farmācijas pārvaldes ziņojums. *Valdības Vēstnesis*. (278), 2.

¹¹⁷ Turpat.

¹¹⁸ 1939. Farmācijas likums. *Valdības Vēstnesis*. (149), 2.

¹¹⁹ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 26.

¹²⁰ LNA LVVA. Intelmanns, A. 1939. Vēstule. Sarakste ar tautas labklājības ministru par koncesiju piešķiršanu aptieku turēšanai vācu farmaceitiem, 1938–1939. *Latvijas Vācu apvienība*. 5921.f., 2. apr., 436.l., 20.

Latvijas farmaceitu biedrība 1939. gada 14. novembrī.¹²¹ Vēstulē Farmācijas pārvaldei biedrība iesaka uzņemt vairāk farmācijas studentu Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļā un labot 1939. gadā izdotā Farmācijas likuma 121. pantu. Tajā bija noteikts, ka kārtot farmaceitu palīgu eksāmenus drīkst tikai farmācijas studenti ar 1,5 gadu praksi aptiekā. Farmaceitu biedrība uzstāja, ka farmācijas studentu vietā farmaceitu palīgu eksāmenus būtu jāļauj kārtot aptieku praktikantiem un studentiem jāļauj netraucēti mācīties. Vēlāk, 1940. gadā, vairāku normatīvo aktu grozījumu rezultātā farmaceitu palīgu eksāmenus atļāva kārtot gan farmācijas studentiem ar 1,5 gadu praksi aptiekā, gan arī aptieku praktikantiem ar vismaz 3 gadu praksi aptiekās.¹²² Taču tas neglāba nozari no pastāvīgā darbinieku trūkuma.

Vācbaltiešu izceļošana daudziem latviešu farmaceitiem deva iespēju kļūt par aptieku īpašniekiem, taču šis periods nebija ilgāks par gadu. Vācbaltiešu izceļošana bija Otrā Pasaules kara ieskaņa Latvijā.

1.3. Medikamentu pieejamība un vietējo ražotņu statuss

Medikamentu sagāde un iespējami veiksmīgāka pašmāju ražotāju darbība bija viens no Farmācijas pārvaldes un arī Tautas labklājības ministrijas pamatuzdevumiem. Bez dažādu situāciju risināšanas ap un par aptieku koncesijām, aptieku pārreģistrēšanu un vācbaltiešu izceļošanu aktuāls jautājums bija medikamentu tirgus stabilizēšana, pārvaldīšana un līdzsvara atrašana starp precēm, kuras importēt un kuras ražot pašiem.

Vietējās ražotnes visbiežāk bija nelielas ķīmiski farmaceitiskās laboratorijas. To strauja attīstība sākās pēc 1933. gada, pateicoties Veselības padomes lēmumam, kas noteica turpmāk no ārzemēm atļaut ievest vienīgi tādus medikamentus, kurus nevar aizvietot ar līdzvērtīgiem pašmāju preparātiem.¹²³ Veselības padome 1933. gadā postulēja:

“Tieši valsts saimniecisko interešu labā jācenšas pēc iespējas izvairīties no dažādu farmaceitisko preparātu ar aizsargātu nosaukumu ieviešanas no ārzemēm, bet visiem spēkiem jāveicina ārstniecībā vajadzīgo medikamentu un preparātu ražošanu pašā Latvijā. No ārzemēm ielaižamas tikai nepieciešamās izejvielas un tādi preparāti, kuri ir nepieciešami un ar Latvijas ražojumiem iedarbības ziņā nav aizvietojami.”¹²⁴

¹²¹ LNA LVA. Bensons, A. 1939. Latvijas farmaceitu biedrības vēstule Farmācijas pārvaldei. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 4. l., 114.

¹²² 1940. Noteikumu pārgrozījums par farmaceita palīga pakāpes iegūšanu. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezīdija Ziņotājs*. (16), 1.

¹²³ LNA LVVA. Fronckēvičs, Z. un Baltakmens, O. 1938. Vēstule tautas labklājības ministram. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 152.

¹²⁴ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1938. Vēstule tautas labklājības ministram. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 364.

Pēc Farmācijas pārvaldes datiem, 1939. gadā līdz vācbaltiešu izceļošanai darbojās 25 ķīmiski farmaceitiskās laboratorijas jeb ražotnes.¹²⁵ Kā redzamākās un tirgū visplašāk pārstāvētās bija “Medfro”, “Pharmakon”, A/S “Farmācija”, “P. Putniņš”, A/S “Farmazans”, K/S “Eikert, Maršal un Ko”, “F. Hoffmann-La Roche un Ko” un Latvijas Sarkanā Krusta laboratorija. Noteikumi par farmaceitisko preparātu ar aizsargātu nosaukumu ražošanu un ieviešanu no ārzemēm bija spēkā līdz pat 1940. gada 17. jūnijam. Tie reglamentēja, kādus medikamentus atļauts ievest no ārzemēm. Katra preparāta lietderību noteica īpaša komisija, kas sastāvēja no Farmācijas pārvaldes priekšnieka, Veselības departamenta pārstāvja un Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātes Farmācijas nodaļas, Medicīnas fakultātes, Veterinārmedicīnas fakultātes pārstāvjiem.¹²⁶ Pirms komisija izlēma par atļauju ievest preparātu Latvijā, tas bija jāiesniedz izmēģināšanai vairākās ārstniecības klīnikās vai slimnīcās, kā arī jāveic sastāva ķīmiskā analīze.¹²⁷ Kā ziņojis N. Rūtenbergs, drīz pēc šī likuma publicēšanas vietējās farmaceitisko preparātu ražotnes uzsākušas galvenokārt ārzemju patentēto farmaceitisko preparātu repliku ražošanu.¹²⁸ Tas neapmierināja ārzemju firmu pārstāvjus Latvijā, kā dēļ šīs pārstāvniecības samazināja cenas tiem medikamentiem, kas tika aizvietoti ar vietējiem ražojumiem, bet paaugstināja cenas neaizvietojamiem.¹²⁹

1939. gadā Latvijā darbojās 13 ārzemju pārstāvniecības, kas tirgojās ar medikamentiem un ķīmiskajām vielām, savukārt ar medikamentu, drogu un citu veselības aprūpes preču sagādi nodarbojās 26 lieltirgotavas.¹³⁰ Vietējās ražotnes, lieltirgotavas un ārzemju firmu pārstāvniecības savā starpā konkurēja, un atsevišķi gadījumi nonāca pat līdz tiesai. Piemēram, tāds bija konflikts starp “Medfro” un Vācijas A/S “I. G. Farben industrie A. G”.¹³¹ “Medfro” preparātu ar nosaukumu “Novalgin” saņēma no Vācijas kā patentētu līdzekli, taču tālāk to šķīdināja, pildīja ampulās savā ražotnē un izplatīja Latvijas tirgū ar tieši tādu pašu nosaukumu “Novalgin”.¹³² Vācijas kompānija uzsāka tiesāšanos ar “Medfro” īpašnieku, provizoru Zigismundu Fronckēviču (1891–1960) par patentētā nosaukuma izmantošanu.

¹²⁵ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 28.

¹²⁶ 1933. Noteikumi par farmaceitisko preparātu ar aizsargātu nosaukumu ražošanu un ieviešanu no ārzemēm. *Valdības Vēstnesis*. (268), 1.

¹²⁷ Turpat.

¹²⁸ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1938. Vēstule tautas labklājības ministram. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 364.

¹²⁹ Turpat.

¹³⁰ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 26.

¹³¹ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1938. Vēstule Ārlietu ministrijas Administratīvi juridiskam departamentam. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 183.

¹³² Turpat.

Regulāri tika publicēts ievēšanai atļauto medikamentu saraksts. 1938. gadā šajā patentēto medikamentu sarakstā bija 315 nosaukumi.¹³³ Farmācijas pārvaldes priekšnieks nosūtījis sarakstu Muitas departamentam un lūdzis stingri ievērot nosaukumus un zāļu formas. Viņš norādījis:

“Vācijā vien ir apmēram 60 000 dažādu tā saukto patentlīdzekļu, kā arī dažādu farmaceitisko dozējumu. Ievedot kaut tikai daļu no šiem līdzekļiem Latvijā, starp kuriem liela daļa ir mazvērtīgu, nevajadzīgu, mūsu zemes apstākļiem nevēlamu un pat kaitīgu preparātu, Farmācijas pārvaldei un līdz ar to arī visiem ārstniecības līdzekļu tirgotājiem un patērētājiem būtu neiespējama kontrole pār šiem līdzekļiem.”¹³⁴

Viens no aktīvākajiem Latvijas farmaceitiskās rūpniecības aizstāvjiem bija Z. Fronckēvičs. Viņš regulāri sūtīja Farmācijas pārvaldei detalizētus pārskatus ar sava uzņēmuma “Medfro” un ārzemju preparātu sastāva un cenu salīdzinājumu. Pēcražošanas kapacitātes ziņā šī fabrika bija viena no lielākajām Baltijā, 1939. gadā uzņēmums savā katalogā piedāvāja ap 750 ārstniecības līdzekļu, no tiem 74 bija ārzemju patentlīdzekļu aizvietotāji.¹³⁵ Kādā no savām vēstulēm Farmācijas pārvaldei Z. Fronckēvičs ieteicis izņemt no importējamo medikamentu saraksta visus tos preparātus, kuru analogus jau ražo Latvijā.¹³⁶ Uz to atbildē saņēmis tomēr noraidošu atbildi un paskaidrojumu: lai gan šie vietējie preparāti ir pilnīgi identiski ārzemju ražojumiem, atsevišķos gadījumos, no slimnieka psiholoģiskā viedokļa, tie darbojās citādi, nekā pašmāju.¹³⁷ Norādīts arī, ka pilnīga šo ārzemju preparātu importa aizliegšana radītu monopoltiesības vietējiem ražotājiem un, no veselīgas konkurences viedokļa, tas nav pieļaujams.¹³⁸ Tātad, lai arī likums noteica, ka ievedami tikai tādi medikamenti, kurus neražo uz vietas, realitātē bija izņēmumi.

Ne tikai ārzemju firmu pārstāvniecības, arī ārstniecības līdzekļu lieltirgotavas bija ieinteresētas ārzemju medikamentu veiksmīgā piegādāšanā. Lieltirgotava “Bruno Frobeens” nosūtījusi vēstuli Tautas labklājības ministrijai ar informāciju, cik svarīgs ir lieltirgotavas starpniecības darbs. Vēstulē norādīts, ka lieltirgotavu uzdevums ir atpazīt labus un vērtīgus medikamentus ārzemēs un piegādāt paraugus klīniskajiem izmēģinājumiem, lai atzītu to importēšanu.¹³⁹ Lieltirgotavas Farmācijas pārvaldei regulāri piesūtīja lūgumus atļaut ievest

¹³³ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1938. Vēstule Muitas departamentam. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 132–138.

¹³⁴ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1938. Vēstule Muitas departamentam. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 130 o.p.

¹³⁵ 1939. Kas jauns tirdzniecībā, rūpniecībā un tehnikā – firmu hronika. *Ilustrētā Tehnika. Motors un Sports*. (2), 16.

¹³⁶ LNA LVVA. Fronckēvičs, Z. 1938. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 160.

¹³⁷ LNA LVVA. Rūtenbergs, N. 1938. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 364 o.p.

¹³⁸ Turpat.

¹³⁹ LNA LVVA. K/S “Bruno Frobeens” vēstule tautas labklājības ministram. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1798.l., 167.

vienu vai otru preparātu. Tā 1939. gadā importējamo medikamentu saraksts papildināts ar 34 jauniem nosaukumiem, 1940. gada sākumā pievienoti vēl 8 preparāti. Taču ne visi piedāvājumi sekmīgi īstenojās. 1940. gada 10. jūlijā A/S “Brāļi Kamarini” nosūtīja Farmācijas pārvaldei lūgumu pārstāvēt Vācijas ķīmiski farmaceitisko firmu “Temmler-Werke” un izplatīt šī uzņēmuma ražoto medikamentu “Pervitin”.¹⁴⁰ Zem šī nosaukuma slēpās psihostimulants metamfetamīns, kas vēlāk kļuva teju leģendārs nacistiskās Vācijas zibenskara ideju realizēšanai. Lūgumam klāt bija pievienota viena atsauksme un 4 paraugi oriģinālajā iepakojumā. Klīnisko izmēģinājumu ar šīm tabletēm veica un savu atsauksmi par to iedarbību sniedza ārsts Kristaps Rudzītis (1899–1978), norādot: “Varēja konstatēt labu terapeitisko efektu dažos vazomotoru un iekšējās sekrēcijas traucējumu gadījumos. Domāju, ka preparāts derīgs un būtu jāatļauj to ievest Latvijā.”¹⁴¹ Taču Latvijā šo preparātu neieveda, jo Farmācijas pārvalde norādīja, ka pieprasījuma iesniedzēji nebija samaksājuši par ķīmisko analīzi veikšanu.¹⁴²

Ne tikai izejvielu, bet arī medikamentu sagāde kļuva par vienu no aktuālākajām problēmām jau 1939. gada septembrī Vācijas uzspiestās jūras blokādes rezultātā Otrā Pasaules kara sākumā. Ķīviņi par agrāk būtisko šajā brīdī bija kļuvuši nesvarīgi, jo Farmācijas pārvalde un Tautas labklājības ministrija saprata, ka Latvijas iedzīvotāju nodrošināšana ar ārstniecības līdzekļiem atrodas liela izaicinājuma priekšā. 1939. gada beigās un 1940. gada sākumā Farmācijas pārvaldes sarakstē ar zāļu lieltirgotavām, noliktavām, kā arī ar vietējiem ražotājiem bija jūtama neliela panika. 1939. gada rudenī tika uzdots veikt inventarizāciju katrā no šiem uzņēmumiem, lai apzinātu medikamentu krājumus. Katra iestāde, izņemot aptiekas, piesūtīja Farmācijas pārvaldei sarakstus ar krājumos esošo medikamentu un vielu nosaukumiem un daudzumiem. Tā, piemēram, Latvijas Sarkanais Krusts 1939. gada 9. septembrī ziņojis, ka noliktavā ārstniecības līdzekļi pietiktu vēl 6 mēnešiem, neieskaitot neaizskaramās rezerves mobilizācijas vajadzībām.¹⁴³ Individuālā Latvijas Sarkanā Krusta sarakstē daļa Vācijas, Dānijas, Anglijas un Norvēģijas firmu arī turpmāk bija solījušās piegādāt medikamentu pasūtījumus nelielos daudzumos, bet par citām cenām. Šajā laikā Latvijas Sarkanā Krusta ārstniecības līdzekļu noliktava gaidīja vairākus pasūtījumus: 8000 termometru no Vācijas, 1000 kg krezola no Anglijas, 100 kg kampara, 5 kg hlorālhidrāta un 50 kg mandeļu eļļas, un 50 mucu ar zivju eļļu no Norvēģijas.¹⁴⁴ Apkopojot visu saņemto informāciju, Farmācijas

¹⁴⁰ LNA LVVA. A/S “Brāļi Kamarini” vēstule Farmācijas pārvaldei. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1801.l., 59.

¹⁴¹ LNA LVVA. Rudzītis, K. 1940. Ziņojums. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1801.l., 60.

¹⁴² LNA LVVA. A/S “Brāļi Kamarini” vēstule Farmācijas pārvaldei. Ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrība “Farmācija” medikamentu noliktava, 3.11.1939.–1944. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1801.l., 59.

¹⁴³ LNA LVVA. Latvijas Sarkanā Krusta ārstniecības līdzekļu noliktava. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 98+o.p.

¹⁴⁴ Turpat.

pārvalde konstatēja, ka zāļu krājumi Latvijas patēriņam pietiek ne vairāk kā gadam.¹⁴⁵ Sekoja tūlītēja rīcība, un 1939. gada 15. septembrī “Valdības Vēstnesī” publicēja rīkojumu visiem ārstniecības iestāžu vadītājiem, slimo kasēm, ārstiem un sanitārajam palīgpersonālam ar aicinājumu visus būt taupīgiem, ārstējot slimniekus.¹⁴⁶ Tika norādīts, ka ārsti nedrīkst izrakstīt zāles neracionāli, izšķērdīgi, un piekodināts labāk izvēlēties vietējos preparātus.

1940. gada sākumā A/S “Farmācija” ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības padome apsprieda medikamentu iegādi un atzina, ka nākotnē medikamentu ieviešanā no ārzemēm paredzamas arvien lielākas grūtības. Lai esošos medikamentu krājumus izlietotu lietderīgi un noskaidrotu, kādus līdz šim importētus medikamentus varētu aizvietot ar pašu ražotiem, padome izveidoja īpašu komisiju, kurā bija gan A/S “Farmācija” pārstāvji, gan A. Dzirne no Farmācijas pārvaldes.¹⁴⁷ Vēl viens komisijas uzdevums bija izstrādāt īpašu “kara laika” medikamentu sarakstu un veikt sevišķu uzmanību pašmāju ārstniecības augu audzēšanai un izmantošanai.¹⁴⁸ Komisija pauda cerību, ka Latvijā audzētās drogas ārzemēs varēs iemainīt pret medikamentiem, jo Latvijā audzētie ārstniecības augi bija viena no eksportprecēm.

Šī pati komisija 1940. gada janvārī nosūtīja komandējumā divus savus pārstāvjus – farmaceitu Jāni Okši un Farmācijas pārvaldes priekšnieku Aleksandru Dzirni – uz Vāciju un Holandi. Kā vēlāk rakstījis pats Dzirne: “Šiem pārstāvjiem bija dotas plašas pilnvaras – pirkt visu ko, kas nepieciešams un ko var vēl dabūt. Nauda nespēlēja lomu.”¹⁴⁹ Pasūtītie medikamenti Latviju sasniedza aprīlī un maijā, neliela daļa vēl jūnija sākumā īsi pirms PSRS okupācijas.¹⁵⁰

Lai arī A. Dzirne, aprakstot lielo medikamentu iepirkumu 1940. gada sākumā, minēja, ka nauda nebija problēma, un nosauca arī summas, tik vienkārši tas nebija. A/S “Farmācija” pārvaldei nācās pacīnīties, lai iegūtu līdzekļus šī iepirkuma atmaksāšanai. Jau 1940. gada janvāra beigās A/S “Farmācija” bija lūgusi piešķirt kredītu Latvijas Kredītbankas direktoram Andrejam Bērziņam (1875–1941), taču apstiprinājumu no finanšu ministra tam ieguva tikai 9. aprīlī. Uz pirmo lūgumu Kredītbankas direktors atbildēja, ka finanšu ministrs nav piekritis kredīta piešķiršanai, atsaucoties uz ierosinājumu par Tautas labklājības ministrijas kredīta pārcelšanu uz A/S “Farmācija” vārda 295 000 Ls apmērā un 700 000 Ls jauna kredīta izveidošanu uz Latvijas slimo kasu starpbiroja vārda.¹⁵¹ Finanšu ministrs savā rezolūcijā norādīja, ka A/S “Farmācija” pašai jā rūpējas par savu kredītu nodrošināšanu. Taču sarakste

¹⁴⁵ LNA LVA. Dzirne, A. 1944. Farmācijas pārvaldes akti 1944. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 21. apr., 136. l., 51.

¹⁴⁶ 1939. Rīkojums ārstniecības iestāžu vadītājiem, slimo kasēm, ārstiem un sanitārajam palīgpersonālam. *Valdības Vēstnesis*. (209), 1.

¹⁴⁷ 1940. Būs kara laika ārstniecības līdzekļu saraksts. *Daugavas Vēstnesis*. (41), 3.

¹⁴⁸ Turpat.

¹⁴⁹ LNA LVA. Dzirne, A. 1944. Farmācijas pārvaldes akti 1944. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 21. apr., 136. l., 51.

¹⁵⁰ Turpat.

¹⁵¹ LNA LVVA. Bērziņš, A. 1940. Ziņojums. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 81.

turpinājās, A/S “Farmācija” direktors Ernests Brože atbildēja, ka viņi nebija domājuši, ka kredītsaistības nav jāuzņemas minētajām struktūrvienībām, bet gan to, ka abiem uzņēmumiem bijis piešķirts kredīts, kas nav līdz galam izmantots. To ierosināts novirzīt A/S “Farmācija” vajadzību nodrošināšanai.¹⁵² Turpinājumā viņš raksta:

“Kredīts 1 000 000 apmērā mums ir vajadzīgs ārzemēs iepirkto medikamentu samaksai. Šo kredītu A/S “Farmācija” ir iespējams nodrošināt ar pārņemtajiem nekustamajiem īpašumiem, precēm un inventāru. Tomēr jāatzīst, ka šis kredīta nodrošinājuma veids ir ļoti apgrūtinošs, jo minētajai mantai jāizdara novērtējums, pie kam preču nomenklatūra sasniedz līdz 7000 priekšmetiem. Ņemot vērā apstākli, ka A/S “Farmācija” akciju kapitālu 2 000 000 sastāda valsts (60 %) un slimo kases (40 %), pagodināties Jūs lūgt atrast par iespējamu pieņemt kā nodrošinājumu piešķiramam kredītam firmas solo vekselus. Šajā sakarībā pagodināties griezt Jūsu uzmanību uz to, ka preces ārzemēs augstāk minētos daudzumos A/S “Farmācija” iepirka uz valdības norādījuma un samaksu par tām mums iespējams izdarīt vienīgi, saņemot līdzekļus no bankas kredīta veidā.”¹⁵³

Pēc šīs vēstules finanšu ministrs atļāva Latvijas Kredītbankai izsniegt aizdevumu 1 miljona latu apmērā un situācija tika atrisināta.

Bez jau minētā lielā apjoma iepirkuma A/S “Farmācija” centās iepirkt ārstniecības līdzekļus arī vēlāk visās citās ārvalstīs, kur vien zāļu tirgus bija pieejams. Kā ziņojis uzņēmums, tad tirdzniecība uzsākta ar valstīm, kuras pirms tam nav bijušas primārās zāļu piegādātājas Latvijai, piemēram, Krievija, Grieķija, Somija.¹⁵⁴ No Krievijas firmas “Разноэкспорт” Maskavā pārsvarā ieveda tehnisko morfiju tālākai apstrādei.¹⁵⁵

1940. gada jūnijā presē ziņoja par ārstniecības līdzekļiem, kuru patēriņā jāievēro taupība. Ierobežota patēriņa medikamentu un medicīnas preču sarakstā minēts dzīvsudrabs, mentols, kampars, kofeīns, zivju eļļa, vazelīneļļa un augu eļļas, kā arī vate, marle un lignīns. Iedzīvotāji tika brīdināti, ja apstākļi pasliktināsies, tad vazelīneļļas un augu eļļu vietā būs jālieto vietējās izcelsmes taukvielas, benzīna vietā spirts, marles, vates un kokvilnas auduma vietā jāiztiek ar lina izstrādājumiem.¹⁵⁶ 1940. gada 12. jūlijā Farmācijas pārvalde ziņoja A/S “Farmācija” valdei, ka jārisina jautājums par šādu dezinfekcijas līdzekļu krājumu papildināšanu: fenols, krezols, bezūdens lanolīns, bismuta sāļi un teobromīna sāļi.¹⁵⁷

¹⁵² LNA LVVA. Brože, E. 1940. Lūgums. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 82.

¹⁵³ Turpat, 82+o.p.

¹⁵⁴ Turpat, 99.

¹⁵⁵ Turpat, 101.

¹⁵⁶ 1940. Pilsētu pašvaldību tagadējie uzdevumi. *Pašvaldību Balss*. (6), 470.

¹⁵⁷ LNA LVVA. Dzirne, A. 1940. Ziņojums. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 114.

Steidzīgi organizētais un apjomīgais medikamentu iepirkums bija noticis tieši laikā un uzskatāms par lielu sasniegumu, taču turpmākos kara gadus Latvijas iedzīvotājiem bija jārēķinās ar stingru medikamentu sadali un aprites kontroli.

2. Farmācija Latvijā PSRS pirmās okupācijas laikā (1940–1941)

Sākoties Otram Pasaules karam, situāciju Latvijā būtiski ietekmēja dažādi politiskie notikumi, kas bija atkarīgi no lielvalstu interesēm. Latvija nonāca PSRS interešu zonā, Ādolfam Hitleram (1889–1945) noslēdzot ar Josifu Staļinu (1878–1953) savstarpējo neuzbrukšanas līgumu ar tā slepeno papildprotokolu 1939. gada 23. augustā, kas vēsturē zināms ar nosaukumu Molotova–Ribentropa pakts. Latvija pasludināja savu neitralitāti, taču notikumi turpmāk attīstījās ļoti strauji, un jau 1940. gada 16. jūnijā PSRS iesniedza ultimātu, pieprasot veidot jaunu valdību un ielaist Latvijā Sarkanās armijas karaspēku neierobežotā daudzumā.¹⁵⁸

1940. gada 20. jūnijā bijušā prezidenta Kārļa Ulmaņa (1877–1942) kabineta vietā stājās PSRS lojāla valdība, kuras paspārnē sekoja vēlēšanas un valsts iekļaušana Padomju Savienības sastāvā. Sākās jebkuras tautsaimniecības nozares reorganizēšana atbilstīgi PSRS pieņemtajai praksei. Farmācijā šīs izmaiņas skāra gan aptieku un citu farmaceitisko uzņēmumu statusu un skaitu, gan farmācijā nodarbināto cilvēku ikdienu.

2.1. Farmāciju uzraugošo iestāžu reorganizācija

Tika reorganizētas gan valsts pārvaldes iestādes, gan profesionālās organizācijas, izmaiņas skāra Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta augstāko vadību, Farmācijas pārvaldi un tās vadību, kā arī Latvijas farmaceitu biedrību.

Atbilstīgi Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) konstitūcijai Latvijas Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta vietā tika nodibināts Veselības aizsardzības tautas komisariāts.¹⁵⁹ Veselības aizsardzības tautas komisariāts turpmāk uzraudzīja un regulēja farmācijas nozari Latvijā, saņemot norādījumus un instrukcijas no Maskavas.

1940. gada 25. septembrī LPSR Augstākās Padomes Prezidijs apstiprināja Tautas komisāru padomes (TKP) lēmumu, ar kuru veselības aizsardzības tautas komisāra amatā iecēla latviešu ārstu Emīlu Planderu (1906–1983).¹⁶⁰ Politiski aktīvāks un redzamāks bija viņa vietnieks, ebreju tautības ārsts Mihails Jofe (1898–1979).

Padomju varai nostiprinoties, nereti redzamos amatos nonāca ebreju izcelsmes PSRS varai lojāli darbinieki: “Kreisie ebreji 1940. gadā aktīvi piedalījās okupācijas režīma pārvaldes aparāta veidošanā. Viņi tika iecelti par komisariātu darbiniekiem, nacionalizēto uzņēmumu

¹⁵⁸ Mežaks, J. 2000. Latvija laiku griežos. *Rakstu krājums Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Stokholma: Daugavas Vanagu centrālās valdes izdevums, 39.

¹⁵⁹ 1940. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcija. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (29), 3.

¹⁶⁰ 1940. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija lēmums par valdības dažu locekļu apstiprināšanu. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президija Ziņotājs*. (16), 1.

vadītājiem, partijas un padomju orgānu funkcionāriem, politdarbiniekiem, taču pašā okupācijas režīma vadībā ebreju bija maz.”¹⁶¹ Izraēlas vēsturnieks Dovs Levins rakstījis: “Ebreji [...] tika iecelti atbildīgos posteņos partijā, arodbiedrībās un citās organizācijās, īpaši Rīgā. Rīgā pazīstamo ārstu Mihailu Jofi iecēla par tautas veselības komisāru.”¹⁶² (*autora tulkojums*) Mihails Jofe bija pagrīdes Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) biedrs no 1936. gada un bijis vairākas reizes īslaicīgi arestēts par komunistisko darbību.¹⁶³ Varas struktūru, gan Tautas komisāru padomē, gan komisariātos, izveidošanā galvenokārt tika ievērots princips par pirmajām personām – par TKP priekšsēdētāju un tautas komisāru iecelt latviešus.¹⁶⁴ Iemesls bija iespaida radīšana, ka tieši latvieši ir ieinteresēti Latvijas pārvēršanā par PSRS sastāvdaļu.¹⁶⁵ Ebreju īpatsvars dažādās vadošajās struktūrvienībās bija neliels, taču veselības aprūpes un farmācijas joma bija no retajām, kurā ebreji ieņēma augstus amatus.

Latvijas brīvvalsts laikā Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta tiešā pakļautībā darbojās Farmācijas pārvalde, kas bija administratīva iestāde. Tās pamatuzdevumi bija reģistrēt un kontrolēt aptiekas, ķīmiski farmaceitiskās ražotnes, ārstniecības līdzekļu noliktavas, uzraudzīt medikamentu sagādi un ievēšanu, kosmētikas un higiēnas preces, zāļu reklāmu, kā arī rūpēties par farmācijas rīkojumu, likumu un noteikumu ievērošanu.¹⁶⁶ Likumsakarīgi, ka Farmācijas pārvalde tika likvidēta: “Sakarā ar Veselības aizsardzības tautas komisariāta jauno iekšējo struktūru, pēc kuras pie šī komisariāta pastāv Galvenā aptieku pārvalde (GAP) un Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvalde, nolēma likvidēt pie agrākās Tautas labklājības ministrijas pastāvējušo Farmācijas pārvaldi, kuras funkcijas pārņems Galvenā aptieku pārvalde.”¹⁶⁷ Līdz ar Farmācijas pārvaldes likvidēšanu 1. oktobrī 1940. gadā darbu uzsāka pēc PSRS parauga nodibinātā Galvenā aptieku pārvalde, kuras uzraudzībā nonāca visas Latvijas aptiekas un nozares darbinieki. GAP turpmāk bija iestāde, kas rūpējās par aptieku nacionalizācijas procesa norisi, veica aktīvu aptieku darbinieku iecelšanu, atbrīvošanu un pārvietošanu, izdeva dažādus rīkojumus un sekoja medikamentu pieejamībai.

Līdz ar GAP izveidošanu amatu zaudēja visi 17 Farmācijas pārvaldes darbinieki, tajā skaitā priekšnieks, farmaceita asistents Aleksandrs Dzirne. GAP atšķirībā no Farmācijas pārvaldes bija saimnieciski administratīva iestāde, kas nodarbināja apmēram 63 darbiniekus,

¹⁶¹ Dribins, L. 2016. Latvijas ebreju kopienas vēsture, īss hronoloģisks atskats. <http://www.mfa.gov.lv/ministrija/publikacijas/latvijas-ebreju-kopiena-vesture-tragedija-atdzimsana#vesture>

¹⁶² Levin, D. 1975. The Jews and the Sovietisation of Latvia, 1940–41. *Soviet Jewish Affairs*. (1), 49.

¹⁶³ Bleiere, D. 2009. Latvijas sovjetizācijas sākumposms. Ebreju loma. 1940. gada jūnijs – 1941. gada jūlijs. *Latvijas ebreji un padomju vara (1928–1953)*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 136.

¹⁶⁴ Turpat, 137.

¹⁶⁵ Turpat, 123.

¹⁶⁶ 1940. Tautas labklājības ministrijas iekārta. *Valdības Vēstnesis*. (153), 1.

¹⁶⁷ 1940. Latvijas PSR Tautas komisāru padomes sēde 1940. gada 30. septembrī. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/PSR AP Prezidija Ziņotājs*. (27), 4.

lielāko daļu no tiem grāmatvedībā.¹⁶⁸ GAP jaunizveidotā struktūra bija sarežģīta un birokrātiska.

Ar Tautas komisāru padomes lēmumu 1940. gada 1. oktobrī par GAP priekšnieku iecēla ebreju izcelsmes aptiekas asistentu Mihailu Karštetu (1910–?).¹⁶⁹ Boļševikiem nākot pie varas, Mihails Karštets ieņēma vēl citus redzamus amatus, piemēram, ar tirdzniecības tautas komisāra Jāņa Pupura (1901–1977) rīkojumu viņš tika iecelts par aptieku, naftas produktu, ķīmikāliju, drogu un farmaceitisku ražojumu nozares pilnvarnieku, pamatojoties uz likumu par saimniecisko uzņēmumu valsts uzraudzību.¹⁷⁰ Likums par saimniecisko uzņēmumu valsts uzraudzību bija pieņemts 1940. gada 19. augustā, un tā pamatojums bija šāds: “Lai novērstu spekulācijas iespējamības tirdzniecībā un rūpniecībā un lai nodrošinātu un nostiprinātu LPSR tautsaimniecības normālu attīstību, valdība nolēmj nodibināt valsts uzraudzību pār saimnieciskiem uzņēmumiem.”¹⁷¹ Mihails Karštets bija vairāku uzņēmumu pilnvarnieks. Finanšu ministra padotais Eduards Leitmanis (1899–1971) viņu iecēla par pilnvarnieku ķīmiski farmaceitiskajai laboratorijai “Pharmacon-O.Baltakmens”, aptiekāru iepirkšanas sabiedrībai “Farma” un firmai “Eikert, Marshal & Co”.¹⁷² M. Karšteta vārds minēts arī saistībā ar medicīniski sanitāro darbinieku arodbiedrības organizācijas izveidošanu.¹⁷³

Mihails Karštets dzimis Liepājā 1910. gada 25. augustā. 1927. gada 7. septembrī 17 gadu vecumā viņš reģistrējās par aptiekas praktikantu, tobrīd jau no 1. augusta strādāja Liepājā, Tirgus aptiekā. Līdz asistenta pakāpes iegūšanai viņš strādāja vairākās Liepājas aptiekās.¹⁷⁴ Aptiekas asistenta pakāpi viņš ieguva 1932. gadā un līdz nokļūšanai GAP priekšnieka amatā bija Talsu apriņķa Spāres aptiekas vadītājs. Viņš bija uzņemts Ķīmijas fakultātes Farmācijas nodaļā 1938. gadā,¹⁷⁵ taču, visticamāk, studijas nepabeidza. 1941. gadā viņš evakuējās no Latvijas un dzīvoja Maskavā.¹⁷⁶

¹⁶⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 30.

¹⁶⁹ 1940. Latvijas PSR Tautas komisāru padomes sēde 1940. gada 30. septembrī. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/AP Prezidija Ziņotājs*. (27), 4.

¹⁷⁰ 1940. Tirdzniecības tautas komisāra 11. rīkojums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/AP Prezidija Ziņotājs*. (4), 1.

¹⁷¹ 1940. Likums par saimniecisko uzņēmumu valsts uzraudzību. *Valdības Vēstnesis*. (188), 1. Šī likuma ietvaros finanšu ministram bija tiesības iecelt vienu vai vairākus pilnvarniekus dažādiem uzņēmumiem, tādiem kā akciju sabiedrības, paju sabiedrības, kredītiestādes u.tml. Pilnvarniekiem bija tiesības piedalīties šo uzņēmumu sapulcēs, kā arī valdes, padomes, likvidācijas komisijas un revīzijas komisijas sēdēs, pārraudzīt attiecīgo uzņēmumu darbību, vajadzības gadījumā apturēt uzņēmuma valdes, padomes personu lēmumu izpildīšanu, kā arī gadījumos, kad uzņēmuma īpašnieks bija prombūtnē vai ja sabiedrības orgāns bija rīcības nespējīgs vai nepastāvēja vispār, pilnvarniekam ar katrreizēju finanšu ministra piekrišanu bija tiesības aizvietot īpašnieku vai attiecīgo orgānu.

¹⁷² 1940. Iecelts pilnvarnieks. *Darbs*. (11), 2.

¹⁷³ 1940. Jaunās arodbiedrību organizācijas komitejas stājušās darbā. *Darbs*. (11), 3.

¹⁷⁴ LNA LVVA. Provizoru, aptieku asistentu un farmaceitu kartotēka A–Z (1920–1944), *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 2771.l., 659–660.

¹⁷⁵ 1938. Fakultātes lūdz palielināt uzņemamo studentu skaitu. *Jaunākās Ziņas*. (200), 5.

¹⁷⁶ Vātere, I. 1997. *Ebreji – mediķi Latvijā (1918–1996)*. Rīga: Latvijas Medicīnas akadēmija. 119.

M. Karštets GAP priekšnieka amatā nostrādāja nedaudz vairāk kā 6 mēnešus. Ar M. Jofes pavēli viņu atlaida no GAP priekšnieka amata 1941. gada martā. Atlaišanas pavēlē ir uzskaitīti vairāki iemesli. Teikts, ka GAP vadības darbā ir pamanīta nolaidība un vesela virkne pārkāpumu, līdz ar to novērotas problēmas medikamentu un citu ārstniecības līdzekļu apsaimniekošanā un loģistikā, kā arī nav noorganizēta pareiza aptieku darbības vadība LSPR. Norādīts, ka GAP darbā trūkst uzskaites par medikamentu un citu materiālu daudzumu noliktavās un aptiekās, ka netiek ievērotas instruktažas par dažādiem darba jautājumiem, uzskaišu veidošanu un lietvedību vai ir konstatēta nepareiza instruktažu izpildīšana, kā rezultātā ir maldināts Veselības aizsardzības tautas komisariāts. Kā viens no pārkāpumiem minēta mehāniskā pieeja amatpersonu iecelšanai amatos no bijušo aptieku un noliktavu īpašnieku vidus. Pēc šo iemeslu uzskaites norādīts, ka visas minētās problēmas radušās sarežģīto un birokrātisko darba metožu dēļ, tās noteikušas aptieku darbību ar Mihailu Karštetu priekšgalā. Pēc tam Veselības aizsardzības tautas komisariāta lēmumā teikts, ka viņam turpmāk jāstrādā atbilstoši savai specialitātei.¹⁷⁷ Domājams, ka M. Karštetam trūka pieredzes šim atbildīgajam darbam. Iespējams, jau sākotnēji tas nebija labākais Veselības aizsardzības tautas komisariāta lēmums – iecelt Mihailu Karštetu par GAP priekšnieku. Kā minējusi vēsturniece Daina Bleiere, nereti bija gadījumi, ka vietējie komunisti, kurus iecēla par pārvalžu vadītājiem un tamlīdzīgos amatos, bija ar tik zemu izglītību, ka nebija kompetenti veikt sev uzticēto darbu un vēlāk tika nomainīti.¹⁷⁸ Vai līdz ar GAP priekšnieka amata zaudēšanu Mihails Karštets zaudēja arī pārējos amatus, nav zināms. Par viņa turpmāko darbību ziņas nav izdevies atrast.

Ar jau minēto M. Jofes pavēli 1941. gada martā par GAP priekšnieku tika iecelts ebreju izcelsmes farmācijas kandidāts Hackels Vasermanis (1909–1996). Viņš bija dzimis Jaunjelgavā 1909. gada 11. jūlijā, 1927. gada 14. jūnijā beidzis vidusskolu Rēzeknē un 1930. gada 12. septembrī reģistrēts kā aptiekas praktikants. Beidzis Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļu un reģistrēts par farmācijas kandidātu 1934. gada 21. septembrī. Pēc absolvēšanas strādājis aptiekās Rīgā, Rēzeknē un Velēnā. GAP priekšnieka amatā viņš atradās no 12. marta līdz 27. jūnijam.¹⁷⁹ Ir zināms, ka okupāciju varu maiņas laikā Hackels Vasermanis evakuējās uz Krieviju. Šajā laikā notika incidents, kad, bēgot no Latvijas, viņš kopā ar diviem kolēģiem uz Krieviju aizveda vērtīgus medikamentus. Viņa palīgi bija Jāzeps Šēns (1897–1977) un Izraels Ferbers (1911–?). Jāzeps Šēns bija GAP Tirdzniecības daļas vadītājs, Izraels Ferbers –

¹⁷⁷ LNA LVA. VATK piesūtītās pavēles, GAP rīkojumi, norādījumi, apkārtraksti. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 1. l., 94–95.

¹⁷⁸ Bleiere, D. 2009. Latvijas sovjetizācijas sākumposms. Ebreju loma. 1940. gada jūnijs – 1941. gada jūlijs. *Latvijas ebreji un padomju vara (1928–1953)*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 137.

¹⁷⁹ LNA LVVA. Provizoru, aptieku asistentu un farmaceitu kartotēka A–Z (1920–1944). *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 2774. l., 96–97.

GAP Rīgas rajona medikamentu lieltirgotavas vadītājs.¹⁸⁰ Abi kolēģi bija ieguvuši farmaceitisko izglītību, J. Šēns bija aptiekāra palīgs, izglītību ieguvis 1917. gadā Harkovā,¹⁸¹ savukārt I. Ferbers izglītību ieguva Latvijas Universitātē un farmācijas kandidāta grādu saņēma 1935. gadā.¹⁸² Vēlāk, 1941. gada 2. jūlijā, pēc Aleksandra Dzirnes rīkojuma par šo gadījumu sastādīja inventarizācijas aktu, uzskaitot visus medikamentu nosaukumus, devas un daudzumus. Pārsvārā bija aizvesti narkotiskie medikamenti: *Cocainum hydrochloridum* 9 kg, *Codeinum purum* 9,6 kg, *Codeinum phosphoricum* 38 kg, *Morphium muriaticum* 5,2 kg, ap 3500 dažādās koncentrācijas morfija ampulu, pret hipertensiju lietotais *Theobrominum purum* 27 kg, kas nebija pieejams PSRS. Vēl izvesti bija pārsienamie materiāli: lignīns 5 kg, higroskopiskā vate 10 kg un marles saites 1000 iepakojumu.¹⁸³

Visas trīs minētās personas vēlāk bija atbildīgas par medikamentu sagādi Sarkanajā armijā, kas ļauj nojaust, kādiem nolūkiem, iespējams, noderēja aizvestie medikamenti. Pēc evakuēšanās Hackels Vasermanis bijis Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijas 1. atsevišķā latviešu rezerves pulka aptiekas priekšnieks.¹⁸⁴ Līdzīgi Jāzeps Šēns bija 3. Baltijas frontes medikamentu apgādes priekšnieka palīgs.¹⁸⁵ Par Izraelu Ferberu atrodams, ka viņš bija Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijas medikamentu apgādes priekšnieks.¹⁸⁶

Hackels Vasermanis atgriezās Latvijas teritorijā 1944. gadā, un tajā pašā gadā viņu atkārtoti iecēla par GAP priekšnieku.¹⁸⁷ Vēlāk savu karjeru viņš veidoja kā augstākās farmaceitiskās izglītības mācībspēks. Pēc 1947. gada viņš strādāja Latvijas Universitātē kā vecākais pasniedzējs Medicīnas fakultātē. Farmācijas fakultātē viņš docēja farmācijas organizāciju ar farmācijas vēsturi un medicīnisko preču zinības. Pēc 1951. gada viņš strādāja Rīgas Rīgas Medicīnas institūtā par Organiskās ķīmijas katedras vadītāju.¹⁸⁸ Pēc 1951. gada viņš strādāja par Organiskās ķīmijas katedras vadītāju¹⁸⁹ un bija Farmācijas fakultātes dekāns no 1962. līdz 1968. gadam.¹⁹⁰ 1996. gadā H. Vasermanim piešķirta Grindeļa medaļa par

¹⁸⁰ LNA LVA. Akts. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 83. l., 26.

¹⁸¹ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 189.

¹⁸² Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 150.

¹⁸³ LNA LVA. Akts. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 83. l., 26.+o.p.

¹⁸⁴ Vātere, I. 1997. *Ebreji – mediķi Latvijā (1918–1996)*. Rīga: Latvijas Medicīnas akadēmija, 126.

¹⁸⁵ Turpat, 125.

¹⁸⁶ Turpat, 115.

¹⁸⁷ Turpat, 126.

¹⁸⁸ Mauriņa, B. 2008. *Augstākā farmaceitiskā izglītība: Tērbatas Universitāte, Latvijas Universitāte, Latvijas Valsts universitāte, Rīgas Medicīnas institūts: promocijas darbs*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 123.

¹⁸⁹ Vātere, I. 1997. *Ebreji – mediķi Latvijā (1918–1996)*. Rīga: Latvijas Medicīnas akadēmija, 126.

¹⁹⁰ Farmācijas fakultāte. *No universitātes līdz universitātei: Rīgas Stradiņa universitātes akadēmiskās darbības vēsture dokumentos un atmiņās*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 334–338.

farmaceitu un mediķu akadēmisko izglītošanu.¹⁹¹ Viņš izceļoja no Latvijas teritorijas uz Izraēlu, kur miris 1996. gada 10. oktobrī.¹⁹²

Izmaiņas darbībā piedzīvoja arī Latvijas farmaceitu biedrība. To likvidēja un izveidoja Farmācijas darbinieku arodbiedrību. Sabiedrisko lietu ministra Pētera Blaua (1900–1971) uzdevumā Latvijas farmaceitu biedrības pārņemšanu un reorganizēšanu bija uzdots veikt par pilnvarnieku ieceltajam farmācijas kandidātam Jānim Keselim (1888–?).¹⁹³ J. Keselis aicināja visus nozares darbiniekus bez izņēmuma reģistrēties jaunajā arodbiedrībā.¹⁹⁴ Atbilstoši jaunajai ideoloģijai obligātā līdzdalība arodbiedrībā tika skaidrota šādi: “Farmaceitu profesionālā dzīve jāorganizē pilnīgi no jauna. Agrākā farmaceitu biedrība apvienoja samērā tikai nelielu farmaceitu daļu (ap 500), galvenā kārtā aptiekas īpašniekus, kuriem arī piederēja noteicošais vārds biedrības “dzīvē”. Darba farmaceitu nospiedošais vairākums no sabiedriskā darba bija pilnīgi izolēts, no tā atradinājies un palicis pasīvs.”¹⁹⁵

Lozungi, kas minēti 1918. gadā Padomju Krievijā, nacionalizējot aptiekas, ir gandrīz tādi paši kā Latvijā 1940. gadā. Proti, vecā birokrātiskā sistēma ir ievedusi daudzas profesijas, tajā skaitā farmaceitus, aizmirstībā; līdz šim farmaceiti ir pārstāvējuši pasīvu izpildītāja lomu bez iespējas izrādīt iniciatīvu, jo atradušies ārstu darbības ēnā, un šis solis atbrīvos patieso farmaceitu potenciālu.¹⁹⁶

Īsā laikā Farmācijas darbinieku arodbiedrībā tika reģistrētas ap 3000 personu, sākot ar farmaceitiem, aptieku asistentiem, farmācijas studentiem, beidzot ar drogistiem, kosmētiķiem un citiem farmaceutisko uzņēmumu darbiniekiem.¹⁹⁷ Arodbiedrība centīgi uzņēmās visu darbinieku “audzināšanu”, brīvo laiku bija vēlams pavadīt arodbiedrību organizētos pasākumos, obligāti jālasa laikraksts “Darbs”, un svarīga loma bija sienas avīzītei: “Sienas avīze apgaismo un sīki iztirzā farmaceitu arodbiedrības iekšējo dzīvi, karikatūrās un rakstos kritizē dažu aptiekāru mietpilsoniskās tendences un skaidri rāda farmaceitu uzdevumus sociālistiskā iekārtā.”¹⁹⁸ Viens no sienas avīzes uzdevumiem bija vērst uzmanību uz darbinieku noskaņojumu, kas saskaņā ar jauno ideoloģiju traktēts kā nepareizs: “Sienas avīze iznāk visās lielākajās uzņēmuma darba vietās un nesaudzīgi atsedz darbā novērotos trūkumus. Daļai darbinieku, sevišķi farmaceitiem, vēl grūti pierast pie jaunās dzīves, un tie pār plecu vēl mēģina

¹⁹¹ Belevičs, G. 2000. Ar Grindeļa medaļu apbalvotie, 1996. *Aptiekas gadagrāmata*. Rīga: Aptiekāra padoms, 150.

¹⁹² Vātere, I. 1997. *Ebreji – mediķi Latvijā (1918–1996)*. Rīga: Latvijas Medicīnas akadēmija, 126.

¹⁹³ 1940. Tiek pārorganizēta Latvijas Farmaceitu biedrība. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (7), 296.

¹⁹⁴ Turpat, 296–297.

¹⁹⁵ 1940. Darbs farmaceitu arodbiedrībā. *Darbs*. (14), 5.

¹⁹⁶ Schaeffer Conroy, M. 1994. *In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and the Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia*. New York: East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press, 399.

¹⁹⁷ 1940. Darbs farmaceitu arodbiedrībā. *Darbs*. (14), 5.

¹⁹⁸ 1940. Farmaceitu arodbiedrības sienas avīzes atklāšana. *Cīņa*. (82), 3.

skatīties atpakaļ uz bijušiem laikiem. Te arodbiedrībai jāveic audzinātājas darbs.”¹⁹⁹ Arodbiedrība rīkoja sanāksmes aptieku vadītājiem, kurās tika skaidroti pienākumi un tiesības, kādus uzliek “jaunais laiks” visiem darbiniekiem. Tika rīkoti semināri un kursi, starp kuriem īpaši jāpiemin krievu valodas un sistemātiski politiskās ideoloģijas kursi.

Visus jautājumus saistībā ar personālu, piemēram, aptieku vadītāju iecelšanu amatā un pārvietošanu, valsts komisāru iecelšanu lielākajās aptiekās un ķīmiski farmaceitiskās laboratorijās, veica Farmācijas darbinieku arodbiedrība.²⁰⁰

2.2. Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvalde un tās priekšnieks Ernests Morics (1889–1955)

Atsevišķi no GAP nodibināja Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvaldi, kas arī atradās tiešā Veselības aizsardzības tautas komisariāta pakļautībā.²⁰¹ Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvalde uzraudzīja sekojošus nacionalizētos uzņēmumus: ķīmiski farmaceitiskās fabrikas un laboratorijas, pārsienamo materiālu ražotnes, aptiekas kartonāžu ražotnes, medicīnā un farmācijā lietojamo instrumentu, aparatūras un optisko piederumu ražotnes, kā arī nacionalizētā uzņēmuma “Farmācija” ārstniecības augu uzņēmumu.²⁰² Pārvaldes priekšnieka pienākumos ietilpa uzraudzīt visu pārvaldes darbību, organizēt izejmateriālu apgādi, sadalīšanu starp uzņēmumiem, kā arī uzraudzīt finanšu, grāmatvedības un kadru daļas.²⁰³

Par Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvaldes priekšnieku iecēla provizoru Ernestu Moricu (1889–1955).²⁰⁴ Ernests Morics dzimis Stendes pagastā 1889. gada 13. martā.²⁰⁵ Provizora grādu ieguvis Maskavā 1914. gadā.²⁰⁶ Viņš bija viens no retajiem farmaceitiem, kas savu karjeru saistījis gan ar politiku, gan ar praktisko darbu aptiekā. Jau 15 gadu vecumā 1904. gadā viņš bija kļuvis par Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) biedru.²⁰⁷ 1919. gadā šī partija viņu deleģēja Tautas padomē, vēlāk ievēlēja par Satversmes sapulces un par pirmo triju Saeimu deputātu. No 1919. gada E. Morics bija viens no Rīgas

¹⁹⁹ 1940. “Farmācijas” darbinieki uzlabo darba organizāciju. *Cīņa*. (71), 7.

²⁰⁰ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 29.

²⁰¹ Turpat, 33.

²⁰² LNA LVA. Paskaidrojumi par Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvaldes darbību. *Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta medicīniski sanitārā pārvalde “Latmedsanprom”*. 628. f., 1. apr., 6. l., 8.

²⁰³ Turpat.

²⁰⁴ 1940. Latvijas PSR Tautas komisāru padomes sēde 1940. gada 30. septembrī. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/AP Prezidija Ziņotājs*. (27), 4.

²⁰⁵ Ērglis, A. 2005. Morics Ernests. Kāda cilvēka dzīve. Klāva Lorenca atmiņas. <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=89&q=Latvija&id=1367659&g=1>

²⁰⁶ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 158.

²⁰⁷ Ērglis, A. 2005. *Morics Ernests. Kāda cilvēka dzīve. Klāva Lorenca atmiņas*. Pieejams: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=89&q=Latvija&id=1367659&g=1>

arodbiedrību centrālbiroja vadītājiem un arodkustības celmlaužiem jaundibinātajā Latvijā. Viņš bija arī Rīgas kopējās slimnīcas sekretārs no 1928. līdz 1934. gadam. Pēc Ulmaņa nākšanas pie varas E. Morics turēts ieslodzījumā Liepājas koncentrācijas nometnē (1934–1935).²⁰⁸ Pēc atbrīvošanas solījies ar politiku vairs nenodarboties, brīdi bijis bezdarbnieks, līdz pieņemts darbā Suvorova aptiekā.²⁰⁹ Pēc PSRS okupācijas E. Morics 1940. gada 27. jūlijā ar finanšu ministra rīkojumu tika iecelts par valsts komisāru akciju sabiedrībā “Farmācija”, un 29. jūlijā valde viņu ievēlējusi par direktoru.²¹⁰ Direktora amatā viņš atradās līdz 1940. gada 12. novembrim, kad viņa vietā iecelts provizors Indriķis Auziņš (1888–1941).²¹¹ Pēc darba galvaspilsētā E. Morics pārcēlās uz dzīvi laukos, strādājis aptiekā Aucē.²¹² Pēc nacistiskās Vācijas okupācijas viņš reprivatizējis Jauno aptieku Aucē.²¹³ Līdzīgi daudziem Latvijas iedzīvotājiem viņš ar ģimeni 1944. gadā bija plānojis emigrēt uz Zviedriju, bet nezināmu iemeslu dēļ neieradās, lai kāptu uz liktenīgās laivas, kas vēlāk ceļā tika nogremdēta. Pēc kara viņš turpināja strādāt GAP aptieku tīklā.²¹⁴ 1948. gada 5. aprīlī viņu arestēja Viskrievijas Ārkārtas komisija (*Всероссийская чрезвычайная комиссия*) jeb saīsināti čeka. Orderis E. Morica arestam izdots ar piezīmi: “Aktīva pretpadomju darbība, meņševiku partijas biedrs no 1904. gada; piedalījies nelegālās meņševiku partijas sanāksmēs 1943. un 1944. gadā.” Viņam piesprieda 5 gadus slēgta tipa cietumā Irkutskas apgabalā.²¹⁵ Savukārt 1949. gada 25. martā izsūtīja arī E. Morica sievu un meitu uz Amūras apgabala Blagoveščenskijas rajonu. 1954. gadā E. Morics tika atbrīvots ar tiesībām atgriezties Latvijā, bet viņš sākumā devās pie savas ģimenes. 1955. gada 5. augustā visa ģimene saņēma atļauju atgriezties, taču stipri slimais Ernests Morics 13. augustā mira, Latviju nerasniedzis.²¹⁶

Saistībā ar farmaceitisko preparātu ražošanu viens no Medicīniski sanitārās pārvaldes priekšnieka pienākumiem bija organizēt izejvielu piegādi un kontrolēt gatavo preparātu izsniegšanu aptiekām. E. Morics 1941. gada 24. janvārī ziņojis, ka līdz šim ar GAP priekšnieku M. Karštetu neoficiālās sarunas par abu iestāžu sadarbošanos ir radījušas tikai pārpratumus, līdz ar to E. Morics ierosinājis noturēt oficiālas sēdes ar protokolēšanu.²¹⁷ E. Morics arī norādījis jautājumus, kas būtu apspriežami abiem pārvalžu vadītājiem, piemēram, savstarpējo līgumu

²⁰⁸ 1955. Ernesta Morica piemiņai. *Brīvība*. (10), 1.

²⁰⁹ Kalniņš, A. 2001. Blaumanis granītā. *Brīvā Latvija*. (39), 4.

²¹⁰ LNA LVVA. Ziņojums Tautas labklājības ministrijai 31.07.1940. *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 1239. l., 115.

²¹¹ 1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 5. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/PSR AP Prezidija Ziņotājs*. (61), 2.

²¹² Kalniņš, A. 2001. Blaumanis granītā. *Brīvā Latvija*. (39), 4.

²¹³ Dzirne, A. 1944. Paziņojums. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 135.

²¹⁴ Kalniņš, A. 2001. Blaumanis granītā. *Brīvā Latvija*. (39), 4.

²¹⁵ Turpat.

²¹⁶ Kalniņš, A. 2001. Blaumanis granītā. *Brīvā Latvija*. (40), 4.

²¹⁷ LNA LVA. Ziņojums GAP priekšniekam. Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta medicīniski sanitārā pārvalde “Latmedsanprom”, 628. f., 1. apr., 216. l., 30.

sagatavošana, ārstniecības augu cenas 1941. gadā, aptieku patēriņa plānošana, laboratoriju izejvielu pieprasīšanas kārtība un gatavās produkcijas nodošana un aptieku takses jautājumi.²¹⁸ Tajā pašā datumā E. Morics nosūtījis GAP priekšniekam vēl vienu vēstuli, kurā ziņojis, ka viņš ir saņēmis sūdzības par to, ka aptiekās nav pieejami atsevišķi preparāti. Pārbaudot šo preparātu atlikumus noliktavās, tie izrādījās pieejami pietiekamos daudzumos, bet GAP bija pieprasījusi aptiekām nodot tikai 1/3 no visa plānotā apjoma.²¹⁹ E. Morics norādījis, ka GAP vienpusēja rīcība ar medikamentu piegādi aptiekām bez iepriekšējas saskaņošanas nav pieļaujama, jo tā tiek maldināta plānošana medikamentu ražošanas sektorā.²²⁰

Farmaceitisko preparātu ražotņu nacionalizēšana, apvienošana un atbildības sadalīšana starp Medicīniski sanitāro pārvaldi un GAP bija jaunās varas organizēta, taču nestrādāja, kas bija viens no iemesliem, kāpēc radās nekārtības medikamentu piegādē aptiekām.

2.3. Aptieku inventarizācija un nacionalizācija

Nodibinoties PSRS varai, aptieku, dažādu farmaceitisko uzņēmumu, slimnīcu un poliklīniku pārņemšana valsts pārziņā bija likumsakarīga, jo tāda bija ideoloģija un PSRS pieņemtā prakse. Padomju Krievijā aptieku, farmaceitiski ķīmisko laboratoriju un ražotņu nacionalizācija tika uzsākta jau 1918. gada sākumā, kad Pēterburgā praktizējošie aptieku darbinieki ar vidējo farmaceitisko izglītību aktīvi iestājās par privāto aptieku pārveidošanu valsts institūcijās.²²¹ Latvijā pirmā aptieku nacionalizācija notika ātri un šķietami bez starpgadījumiem 1940. gada rudenī. Aptieku nacionalizēšanai Padomju Krievijā pamatā bija ideoloģijai atbilstošais šķiru motīvs, proti, ierindas darbinieku naidīgums pret uzņēmumu īpašniekiem. Šajā gadījumā nacionalizēšanas ideju paudēji un realizētāji nāca no nozarē strādājošo vidus, nevis no valdības. Par šo jautājumu rakstījis Latvijas Universitātes profesors farmaceits Jānis Maizīte (1883–1950):

“Stāsta, ka Ļeņins nemaz neesot gribējis aptiekas nacionalizēt, vismaz sākumā ne. Viņš uzskatījis aptiekas par samērā nelieliem uzņēmumiem, kurus vismaz pagaidām neaiztikt, jo priekšā bijuši citi lielāki uzdevumi. Galveno lomu nacionalizēšanā spēlējuši kondicionējošie farmaceiti, kas pēc Oktobra revolūcijas drīz vien noorganizējuši vairākās pilsētās padomes un sagrābuši aptiekas savās rokās. Tikai vēlāk pēc izdarītas lietas gājuši pie Ļeņina, bet tas ilgi negribējis piekāpties un vairākas reizes jautājis: “Vai jūs varat garantēt, ka iedzīvotāji saņems

²¹⁸ Turpat.

²¹⁹ Turpat, 31.

²²⁰ Turpat.

²²¹ Schaeffer Conroy, M. 1994. *In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and the Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia*. New York: East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press, 394.

vajadzīgās zāles?” Dekrēts par aptieku nacionalizēšanu tika izdots tikai decembra beigās (1917. g. – *aut.*), kad jau gandrīz visur aptiekas bija faktiski pārgājušas kondicionējošo rokās. Īpašniekiem bieži vien ir bijis jābēg. Arī vēl tagad (1932. g. – *aut.*) daudziem aptieku īpašniekiem netiekot dotas pilsoņu tiesības vai arī tiesība strādāt tai rajonā, kur viņiem bijušas aptiekas. Padomju Krievijas publicisti izskaidro šo parādību ar to, ka nekur citur neesot bijis attiecībās starp īpašniekiem un algotiem darbiniekiem tāds naids, kā aptiekā, kas vēl līdz šim neesot rimis. [...] Interesanti būs jums varbūt zināt, ka Krievijā īsi pirms kara apmēram puse visu farmaceitu, ieskaitot aptieku palīgus, bija *žīdu*, tad ¼ daļa poļu un tikai ¼ pārējo tautību, t. i., krievu, vāciešu, latviešu, igauņu, leišu un citu. Zināms, ja ņemam personas ar pilnu augstskolas izglītību, tad attiecības tautību starpā bija citas. Man liekas, ka, ja kādam atļauj nodarboties kādā profesijā, tad tam jāļauj arī savu izglītību nobeigt, kā tas ir pie mums Latvijā, jo pusizglītoti, neapmierināti un naidīgi noskaņoti profesijas locekļi var dažreiz būt ļoti kaitīgi kā profesijai, tā arī visai valstij, kā tas bija novērojams Krievijā revolūcijas laikā.”²²²

Vienā no pēdējiem “Latvijas Farmaceitu Žurnālu” numuriem 1940. gada jūlijā, sveicot farmaceitus ar jauno padomju režīmu, zem virsraksta “Ievadam – jaunai dzīvei” par jau minēto Latvijas farmaceitu biedrību tāpat kā iepriekš teikts: “Biedrības vadība atradās pilnīgi aptieku īpašnieku rokās, un biedrība aizstāvēja vai vienīgi aptieku īpašnieku intereses, kamēr tā saucamā kondicionējošo farmaceitu sekcija bija nostādīta pabērna stāvoklī un spēlēja tikai dekoratīvo “darba tautas” lomu.”²²³ Līdzīgi aicinājumā balsot par Latvijas darba tautas bloku 1940. gada 13. jūlijā nievājoši teikts par Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļas mācībspēkiem un aptieku īpašniekiem: “Ka farmācija pie mums pagrimusi, par to jāpateicas gāztajiem varas vīriem. Farmāciju pārvaldīja korporeļu kliķe un apsūņojuši profesori, kas vairāk nodarbojās ar blakus amatiem, nekā ar saviem tiešiem uzdevumiem. Aptieku koncesijas saņēma tikai zināma grupa.”²²⁴ Paraksts zem šī raksta ir Farm. maģistris h. c. Kā redzams, tad šajos uzsaukumos un apgalvojumos uz Latviju mēģināts attiecināt Padomju Krievijas apstākļus un situāciju. Tomēr atšķirībā no Padomju Krievijas nav pierādījumu tam, ka Latvijā aptieku nacionalizācija būtu izcēlusies ierindas aptieku darbinieku iniciatīvas un neapmierinātības rezultātā. Savi atbalstītāji jaunajam režīmam nozares darbinieku vidū, protams, atradās, bet vairāk par jau iepriekš definētu lozungu izplatīšanu un darbošanos arodbiedrībā viņiem netika uzticēts.

Aptieku inventarizēšanā un tai sekojošā nacionalizācijā tika iesaistīta komjaunatne. Īsi pirms aptieku pārņemšanas komjaunatnes organizācija 1940. Gada 28. Septembrī, sestdienā,

²²² Maizīte, J. 1932. Par farmaceitiskajiem likumiem Baltijas valstīs. Krievija. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (11), 421–424.

²²³ 1940. Ievadam – jaunai dzīvei. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (7), 265.

²²⁴ 1940. Apzinīgie farmaceiti, balsosim par darba tautas bloku. *Cīņa*. (26), 8.

saņēma rīkojumu sadarboties ar Veselības aizsardzības tautas komisariātu Padomju Latvijā un veikt visu aptieku, drogu preču, medicīnas instrumentu un medikamentu lieltirgotavu, kā arī ķīmiski farmaceitisko laboratoriju preču inventūru. Rīkojums tika saņemts plkst. 15.30, un jau plkst. 16.30 pirmās komjauniešu grupas bija devušās izpildīt uzdevumu: “Šis darbs ilga 3 dienas, un komjaunieši kopā ar Latvijas valsts universitātes studentiem strādāja caurām naktīm. [...] Mobilizācija darbam arī bija priekšzīmīga, kas pierāda komjauniešu gatavību uzdevumu pildīšanai.”²²⁵ Inventarizācija tika izdarīta līdzšinējā īpašnieka klātbūtnē ar viena policijas darbinieka un vienas ar medicīnu vai farmāciju saistītas personas līdzdalību no personāla.²²⁶ Šī persona varēja būt cits farmaceits, analītiķis/ķīmiķis, ārsts vai students. Darba veikšanai no Veselības aizsardzības tautas komisariāta puses tika nozīmēts katram rajonam viens vadītājs, kurš katrā uzņēmumā par atbildīgo inventūras darbu vadītāju izvēlējās kādu no komjaunatnes. Citi komjaunatnes pārstāvji, kā arī Medicīnas un farmācijas fakultātes studenti tika piesaistīti, lai kopā ar aptiekas vai cita uzņēmuma darbiniekiem nodrošinātu inventūras praktisko darba pusi, kuru vajadzēja veikt pēc iespējas īsākā laikā.²²⁷

Piemēram, veikt aptieku inventarizāciju Rīgā, Centra rajonā, tika uzdots sestdien, 28. septembrī, plkst. 15.30. Darbs tika uzsākts jau tajā pašā dienā plkst. 16.30 un ilga 3 diennaktis, strādājot maiņās, miegam veltot 5 līdz 6 stundas. Visas preces, zāļu vielas tika pierakstītas inventūras sarakstos, minot to nosaukumu un skaitu. Sarakstus kontrolēja komjaunatnes pārstāvis katrā uzņēmumā. Ja laikā, kad vadošais komjaunietis ieradies pie uzņēmuma un tas bijis slēgts, nekavējoties meklēts uzņēmuma īpašnieks un visi darbinieki, lai darbu sāktu nekavējoties. Tas liek domāt, ka pavēle veikt inventarizāciju bija pēkšņa un uzņēmumu, aptieku īpašnieki un darbinieki par to iepriekš nebija brīdināti. Pēc inventarizācijas akcijas visās aptiekās tika ieviesti preču un vielu uzskaites žurnāli, lai arī turpmāk visi preču daudzumi būtu pārskatāmi jebkurā laikā.

Lai veiktu inventarizāciju visā Latvijā, pavisam tika iesaistīti vairāk nekā 1000 komjauniešu, no tiem 480 piedalījās Rīgas aptieku un citu farmaceitisko uzņēmumu inventarizācijā. Pabeigto inventarizāciju saraksti komjauniešu grupām bija jānodod Veselības aizsardzības tautas komisariātam.²²⁸

Tajā pašā dienā, 28. septembrī, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs izdeva dekrētu par tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju ar pamatojumu: “Lai attīstītu valsts-kooperatīvo tirdzniecību, uzlabotu iedzīvotāju apkalpošanu un apkarotu spekulāciju.”²²⁹ Sakarā

²²⁵ 1940. Komjauniešu aktivitāte. *Cīņa*. (101), 9.

²²⁶ 1940. Komjaunatne uzņēmumu pārņemšanas darbā. *Jaunais Komunārs*. (39), 1.

²²⁷ Turpat.

²²⁸ 1940. Komjauniešu aktivitāte. *Cīņa*. (101), 9.

²²⁹ 1940. Dekrēts par tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/PSR AP Prezidija Ziņotājs*. (26), 1.

ar inventarizācijas norisi sabiedrībā izplatījās baumas, ka līdz ar to notikusi arī aptieku nacionalizācija, jo aptieku inventarizācija notika vienlaikus ar citu tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju. Baumas pēc mēneša kļuva par patiesību, bet sākotnēji inventarizācija tika pamatota šādi: “Inventūru uzņēma, lai noskaidrotu aptieku preču krājumus un nekavējoties noteiktu tādu kontroles sistēmu, kas atļautu katrā laikā gūt pārskatu par krājumā esošām precēm. Šāda rīcība bija nepieciešama tādēļ, ka daži neapzinīgi elementi centās slēpt un bēdzināt medikamentus.”²³⁰

Taču pēc mēneša 28. Oktobrī tika izdots LPSR Augstākās Padomes dekrēts, kas saskaņā ar Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) 6. pantu lēma nacionalizēt visas privātās slimnīcas, poliklīnikas, aptiekas, aptieku noliktavas un ķīmiski farmaceitiskās ražotnes Latvijā.²³¹

Aptieku nacionalizācija tika iesākta 1940. gada 31. oktobrī.²³² Tās veikšanai un inventūras uzskaitē tika piesaistīti farmācijas studenti.²³³ Studentu līdzdalību bija ierosinājusi Farmaceitisko darbinieku arodbiedrība sadarbībā ar GAP, solot par to samaksāt, kā arī atlīdzināt papildu ceļa izdevumus. Taču solījuma izpildīšana krietni kavējusies, jo tā paša gada decembrī studenti vēl nebija saņēmuši samaksu par izdarīto.²³⁴ Ar aptieku nacionalizēšanas norisi 31. oktobrī iepazinies arī GAP priekšnieks M. Karštets, secinot, ka aptieku nacionalizācija norit kārtīgi un bez starpgadījumiem.²³⁵

Veselības aizsardzības tautas komisāra vietnieks M. Jofe 3. novembrī ziņojis, ka komisariāta mērķis bija pēc iespējas īsākā laikā veikt privāto slimnīcu, aptieku, farmaceitisko ražotņu, kā arī medikamentu un drogu lieltirgotavu nacionalizāciju, jo pēdējā laikā konstatēti spekulācijas gadījumi aptiekās, zāles izsniedzot, kā arī mēģinājumi traucēt zāļu apriti.²³⁶ Arī 1918. gadā Padomju Krievijā tika minēts analogs pamatojums, ka nacionalizācijas rezultātā iedzīvotāji tiks apgādāti ar medikamentiem, jo privātās aptiekas nestrādājušas pienācīgā līmenī un bija nodarbojušās ar spekulāciju.²³⁷

To, ka inventarizācijas process aptieku nacionalizācijas laikā tika stingri kontrolēts, apliecina notikums divās Valmieras aptiekās. 1940. gada 29. oktobrī M. Karštets bija

²³⁰ 1940. Aptiekas nav nacionalizētas. *Brīvais Zemnieks*. (46), 7.

²³¹ 1940. Dekrēts par privāto kinoteātru, lielo viesnīcu, slimnīcu, poliklīniku, aptieku, aptieku noliktavu un ķīmijas – farmācijas rūpniecības uzņēmumu nacionalizāciju. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (51), 1.

²³² 1940. Iesākta nacionalizēto namu un aptieku pārņemšana. *Brīvais Zemnieks*. (71), 1.

²³³ 1940. Kā norisinās aptieku nacionalizācija? *Cīņa*. (121), 8.

²³⁴ 1940. Farmācijas studenti gaida. *Studentu Avīze*. (7), 3.

²³⁵ 1940. Kā norisinās aptieku nacionalizācija? *Cīņa*. (121), 8.

²³⁶ 1940. Par privātslimnīcu un aptieku nacionalizāciju. *Cīņa*. (124), 1.

²³⁷ Schaeffer Conroy, M. 1994. *In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and the Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia*. New York: East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press, 399.

pilnvarojis farmācijas studentu Žani Pāvelsonu (1916–?) “Tautas milicijas un Strādnieku gvardes pārstāvja klātbūtnē” veikt Gaujas aptiekas un Zvaigžņu aptiekas pārņemšanu.²³⁸ Taču šo aptieku inventarizācijas laikā tika konstatēts, ka tā veikta neprecīzi un pavirši, ko varasvīri iztulkoja kā spekulācijas un kaitniecības mēģinājumu. Lietu izmeklēt, izpildot M. Karšteta mutisku pavēli, bija ieradies GAP inspektors Jānis Norvelis kopā ar vairākiem Valmieras policijas pārstāvjiem. Noskaidrojis, ka inventarizācija izdarīta neprecīzi, inspektors Jānis Norvelis rakstījis: “Pārbaudot oficīnā, izrādījās, ka tur “B” skapis un “C” skapis nemaz nebija uzņemti.”²³⁹ Ž. Pāvelsons protokolā to paskaidrojis, ka darbinieces, kas veikušas inventarizāciju iepriekšējā vakarā, viņam atbildējušas, ka uzskaitījušas skapju saturu abās spoguļa pusēs. Otrā rītā ieradušās citas darbinieces un, balstoties uz iepriekšējā vakarā izdarīto, veikušas darbu tālāk, rezultātā Ž. Pāvelsons nav zinājis, ka “B” un “C” skapja saturs nemaz nav uzskaitīts.²⁴⁰ Izmeklēšana tās pašas komandas sastāvā tika veikta arī Zvaigžņu aptiekā, kur arī konstatēta paviršība inventarizācijas darbā. Tur darbinieces vienu paciņu medikamentu pieskaitījušas citam medikamentam, kā arī aptiekas praktikante zāļu vielas no “A” un “B” skapja novērtējusi pēc acumēra, un to neviens viņai nav aizrādījis.²⁴¹

1940. gada 29. novembrī Žanim Pāvelsonam tika nolasīts bargs spriedums LPSR vārdā par kaitniecības apkarošanu. Spriedumā teikts, ka šis ar mandātu pasludinātais cilvēks aiz “rupjas nolaidības un paviršības” nav uzskaitījis Gaujas aptiekā dažādas indīgas un narkotiskas vielas aptuveni 120 Ls vērtībā, lai gan viņam bijuši stingri norādījumi īpaši kontrolēt uzskaites vielu svēršanu. Kā turpinājumā teikts, viņš Gaujas aptiekā inventarizācijas laikā lietojis alkoholiskos dzērienus kopā ar bijušajiem aptieku darbiniekiem un tādēļ nav bijis spējīgs kārtīgi veikt inventarizāciju Zvaigžņu aptiekā, kur tā palikusi nepabeigta. Tur kā galvenais pārkāpums tiek minēts atsevišķu zāļu vielu daudzuma noteikšana pēc acumēra.²⁴² Par pašu Žani Pāvelsonu šajā spriedumā teikts, ka apsūdzētais ir 24 gadus vecs, strādā aptiekā ar algu 209 rubļi mēnesī, “pēc sociālās izcelšanās pieder pie strādnieku šķiras, bezmantīgs”. Sprieduma beigās viņš atzīts par vainīgu, jo ar savu paviršību ir “radījis kaitējumu valsts interesēm”.²⁴³ Žanim rezultātā bija jāpavada 4 mēneši cietumā un jāsamaksā 1000 rubļu sods.²⁴⁴

Nacionalizēšanas gaitā uzņēmumi nokļuva valsts īpašumā kopā ar inventāru un personālu. Ar šo akciju visi aptieku un citu farmaceitisko uzņēmumu darbinieki kļuva par valsts darbiniekiem. Bijušais aptiekas īpašnieks tika atstāts par aptiekas vadītāju vai kļuva par ierindas

²³⁸ LNA LVVA. Mandāts, pilsonis Pāvelsons Žanis. Zvaigžņu aptieka (1939–1944). *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 838. l., 41.

²³⁹ LNA LVVA. Protokols. Zvaigžņu aptieka (1939–1944). *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 838. l., 42.

²⁴⁰ Turpat, 42.+o.p.

²⁴¹ LNA LVVA. Protokols. Zvaigžņu aptieka (1939–1944). *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 838. l., 43.+o.p.

²⁴² LNA LVVA. Spriedums. Zvaigžņu aptieka (1939–1944). *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 838. l., 55.

²⁴³ Turpat, 54.

²⁴⁴ Turpat.

darbinieku. Šajā laikā notika aktīva darbinieku pārvietošana no viena amata uz citu vai no vienas aptiekas uz citu. Nereti bijušos aptiekas īpašniekus atstāja viņiem piederošajās aptiekās, bet varēja arī pārvietot strādāt uz citu aptieku vai pat uz citu pilsētu. Tas radīja vēl lielāku haosu aptieku darbībā, jo darbiniekiem bija jāpiemērojas jaunai darba vietai un tās specifikai.

Pēc nacionalizācijas iepriekšējais aptiekas nosaukums tika aizvietots ar numerāciju, taču līdz 1941. gada vasarai šo numerāciju aptieku nosaukumos pilnībā nepaspēja ieviest. GAP rīkojums visiem aptieku pārvaldniekiem Rīgā nosūtīts 1941. gada 24. martā. Tajā teikts, ka ar 25. martu aptiekām piešķirams nosaukums "GAP aptieka Nr. ...", kurš turpmāk visos gadījumos lietojams kā oficiālais nosaukums. Kartona izkārtne ar jauno nosaukumu jānovieto publikai redzamā vietā un līdz 1. aprīlim ir jānovāc visas zīmes un izkārtnes, kā arī etiķetes un recepšu signatūras ar līdzšinējo aptiekas nosaukumu.²⁴⁵ Ar sava nosaukuma zaudēšanu zaudēta tika arī tik dažādo Latvijas aptieku identitāte, un tas bija kārtējais trieciens gadsimtiem ilgajām tradīcijām.

Aptieku un citu farmaceitisko uzņēmumu nacionalizācija bija pabeigta 10. novembrī.²⁴⁶ Kopā 1940. gada rudenī nacionalizēja 488 aptiekas un 14 medikamentu un drogu lieltirgotavas.²⁴⁷

Aptieku un citu farmaceitisko uzņēmumu nacionalizācija Latvijā noritēja straujā tempā, tāpat kā citi procesi, ar kuriem padomju vara pārņēma valdību, finanšu un mediju sektorus. Nav tiešu liecību par farmaceitu-aptieku īpašnieku pretošanos un sabiedrības reakciju uz īpašumu atsavināšanu. Norādes presē, paziņojot par nacionalizēšanas noslēgšanos, pauda skaidru nākotnes vīziju, kas notiks ar neapmierinātajiem:

"Pēc aptieku nacionalizēšanas Galvenā aptieku pārvalde dod iespēju pierādīt vecajiem aptieku īpašniekiem viņu labo gribu, strādāt jaunās sociālistiskās valsts garā, atstājot tos darbā kā pagaidu pārvaldniekus gan savās līdzšinējās aptiekās, gan arī pārceļot uz citām aptiekām. Nevienš, kas izpratis savu pienākumu pret valsti un strādās apzinīgi un krietni, netiks atstāts bez darba, bet tādiem, kas neatmetīs "vecos tikumus" un mēģinās kaut kādā veidā kaitēt, nebūs vairs vietu mūsu farmaceitisko darbinieku vidū. Izpratīsim, palīdzēsim un celsim mūsu aptiekas jaunā sociālistiskā laikmeta garā!"²⁴⁸

Bijušajiem aptieku īpašniekiem tika norādīts, ka jāsamierinās un jāpieņem jaunā sistēma vai viņi paliks bez darba un iztikas. Nevienš neriskēja sev lieki pievērst uzmanību un nonākt bada maizē, taču apslēptu rūgtumu noteikti izjuta ne viens vien aptiekas īpašnieks, it īpaši zinot

²⁴⁵ LNA LVA. Rīkojums visiem Rīgas pilsētas esošo aptieku pārvaldniekiem, VATK GAP 24.03.1941., Nr. 4462. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 83. l., 112.

²⁴⁶ 1940. Pabeigta aptieku pārņemšana. *Darbs*. (91), 6.

²⁴⁷ Dzirme, A. 1942. Latvijā atkal darbojas 360 aptiekas. *Tēvija*. (177), 6.

²⁴⁸ 1940. Pabeigta aptieku pārņemšana. *Darbs*. (91), 6.

to, cik daudz līdzekļu un rūpju bija ieguldīts viņu uzņēmumos. Vēsturnieks Aivars Stranga rakstījis: “Visplašākā veidā “Baigā gada” terors skāra Latvijas iedzīvotāju privātīpašumu: paaudžu garumā krātais bija nolemts izlaupīšanai un nonākšanai okupantu un kolaboracionistu rokās.”²⁴⁹ Pētot rūpniecības nacionalizāciju, attiecīgi arī strādnieku izjūtas, vēsturnieks Māris Zvaigzne secinājis, ka strādniecības izjūtas bija ļoti pretrunīgas. No vienas puses, kāds varēja būt apmierināts ar PSRS propagandu un noticēt tam, ka no šī brīža viņš kā indivīds kļūs par jaunās sociālistiskās dzīves būvētāju. No otras puses, nevienu nevarēja atstāt vienaldzīgu strauja dzīves līmeņa kritums un darba organizācijas īpatnības. Galvenais šajā situācijā katram bija saglabāt darba vietu un nodrošināt izdzīvošanu savai ģimenei.²⁵⁰ Pēc centralizētas vadības ieviešanas strādniekiem nebija tiesību iebilst vai pretoties administrācijas lēmumiem. Klaja neapmierinātības izrādīšana un aicinājums streikot bija kriminālpārkāpums, par ko draudēja cietumsods.²⁵¹

Uzņēmumu nacionalizācijas process notika okupācijas pirmajos mēnešos. Kā norāda vēsturnieki, kopumā šajā laikā iedzīvotāju vidū valdīja apjukums, neizpratne, klīda visdažādākās baumas un bija sācies “iepirkšanās drudzis”.²⁵² Daudziem Latvijas iedzīvotājiem 17. jūnija okupācija bijis pārsteigums, kopumā pastāvējis liels informācijas vakuums un sabiedrībai nav bijusi izpratne par to, ko no komunistiskās varas sagaidīt, kā arī pastāvējis uzskats, ka okupācija būs īslaicīga.²⁵³ Lai arī Latvijas okupācija sabiedrībai bija liels pārdzīvojums, reakcija uz šo notikumu raksturojama kā aizkavēta un nogaidoša tieši pirmajos okupācijas mēnešos.²⁵⁴ Minēts, ka notikumi risinājušies tik strauji, ka neviens nav spējis attapties, cilvēki jutušies nevarīgi.²⁵⁵

2.4. Farmaceitisko ražotņu un ārstniecības līdzekļu lieltirgotavu nacionalizācija

1940. gada 28. oktobrī izdots nacionalizācijas dekrēts attiecās arī uz visām farmaceitiski ķīmiskajām ražotnēm un lieltirgotavām.

Uzsākot šo farmaceitisko uzņēmumu nacionalizāciju, katram uzņēmumam iecēla komisāru, kas bija mazpazīstamas personas farmācijā, vai dažas no tām ar farmāciju nebija

²⁴⁹ Stranga, A. 2004. Latvijas okupācija un iekļaušana PSRS (1940–1941). http://lpra.vip.lv/stranga_iek1.htm

²⁵⁰ Zvaigzne, M. 2015. Latvijas rūpniecības nacionalizācija un arodbiedrības 1940.–1941. gadā. *Latvijas rūpniecība pirms un pēc neatkarības atgūšanas*. Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, Rīga, 29. <http://okupācijaszaudejumi.lv/content/files/Rupnieciba.pdf>

²⁵¹ Turpat, 27.

²⁵² Dūra, D. un Gundare, I. 2004. Okupācijas vara un Latvijas cilvēks: izmaiņas sabiedrības psiholoģiskajā noskaņojumā (1940–1941). *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā, Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 10. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 105.

²⁵³ Turpat.

²⁵⁴ Turpat, 129.

²⁵⁵ Turpat, 111.

saistītas vispār. Tā, piemēram, laboratorijai “Pharmakon” par komisāru iecelts aptiekāra palīgs Antons Murzo (1898–?), ķīmiski farmaceitiskām laboratorijām “Sanitas” un “Baltmed” – Sīmanis Bovšovers, laboratorijai “ZEA” – aptiekāra palīgs Mečeslavs Ginčevskis (1895–1971), inženiera Koca ķīmiskajai laboratorijai un Ogļskābes fabrikai – Francisks Naikovskis.²⁵⁶ Nākamie komisāri iecelti 1940. gada decembrī: uzņēmumam “J. Grīnblats” – Vilhelms Riskers, “A. Rudzītis un T. Fogels” – Nora Šulcs, “Hoffmann la Roche” – Heinrihs Volbedahts, “Fredis Zutis” – Klāra Rutkis un par atbildīgo vadītāju uzņēmumam “St. Kambala” iecelts aptiekāra palīgs Zundels Hazans (1896–?).²⁵⁷ Atsevišķiem uzņēmumiem iecēla nevis komisārus, bet direktorus. Piemēram, par “Medfro” direktoru tika iecelts kāds Pēteris Cvetkovs.²⁵⁸

Nacionalizācijas gaitā farmaceitisko uzņēmumu skaits samazinājās, jo tos apvienoja. Turpmāk visā valstī tieši ar farmaceitisko preparātu ražošanu nodarbojās četri uzņēmumi: ķīmiski farmaceitiskās tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumi “Farmācija”, “Farmazans”, “Saga” un ķīmiski farmaceitiskā laboratorija “P. Putniņš”. Par instrumentiem bija atbildīgs medicīnisko instrumentu un aparātu apgādes un sadalīšanas kantoris “Medinstruments” un darbnīca “Ortopēds”. Ar iepakojumu nodarbojās I Aptieku kartonāžas fabrika un spiestuve.²⁵⁹ Līdz 1941. gada jūlijam visi minētie uzņēmumi atradās Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvaldes uzraudzībā.

Tā, piemēram, nacionalizētajam uzņēmumam “Farmācija” bija jānodod GAP pārraudzībā sava medikamentu lieltirgotava un septiņas aptiekas, savukārt zobārstniecības instrumentu noliktava jānodod “Medinstruments” pārziņā. Vienas no populārākajām farmaceitisko preparātu ražotnēm “Eikert, Marshal & Co” un “Pharmakon” uzdeva pievienot uzņēmumam “Farmācija”.²⁶⁰ Līdzīgi ar visiem aktīviem un pasīviem firmas “Farmazans” un ķīmiski farmaceitisko ražotni “Medfro” apvienoja vienā uzņēmumā ar nosaukumu “Farmazans”.²⁶¹ Nacionalizēto V. Lejnieka ķīmisko laboratoriju pievienoja uzņēmumam “Farmazans”.²⁶² Par Veselības aizsardzības tautas komisariāta medicīnisko instrumentu apgādes un sadalīšanas iestādi “Medinstruments” nosauca nacionalizēto uzņēmumu

²⁵⁶ 1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 3. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (60), 1.

²⁵⁷ 1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 13. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (87), 2.

²⁵⁸ 1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 2. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (58), 10.

²⁵⁹ LNA LVVA. Medicīniski sanitārās rūpniecības pārvaldes likvidatora ziņojums Finanšu direkcijai. Ķīmiskās rūpniecības budžeta materiāli, 23.09.1941.–21.01.1943. *Finanšu ģenerāldirekcijas Finanšu departaments*. P-813.f., 1. apr., 95. l., 31.

²⁶⁰ 1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 17. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (101), 9.

²⁶¹ 1941. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 20. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (12), 2.

²⁶² 1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 9. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (66), 3.

“A. Rudzītis un T. Fogels”, pievienojot tam arī visus optikas veikalus un uzņēmumus.²⁶³ Visas šīs pavēles par komisāru un direktoru iecelšanu, atbrīvošanu, uzņēmumu apvienošanu un nosaukuma maiņu ir parakstījis M. Jofe.

Līdzīgi apvienoja arī daudzas nacionalizētās ārstniecības līdzekļu un drogu lieltirgotavas, mazākās no tām likvidējot. Rezultātā visā Latvijas teritorijā 1940. gadā atradās četras ārstniecības līdzekļu lieltirgotavas, trīs no tām Rīgā: GAP vairumbāze (bijusī A/S “Farmācija” lieltirgotava) Grēcinieku ielā 6; Rīgas rajona vairumbāze (bijusī “J. Holšteins & Co”) Meistaru ielā 10/12; Latgales rajona vairumbāze (bijusī “P. Putniņš”) K. Barona ielā 63. Liepājā atradās ceturtā: Liepājas rajona vairumbāze (bijusī “S. Lībermanis”) Graudu ielā 47.²⁶⁴

Neskatoties uz uzņēmumu pārkārtošanos, ārstniecības līdzekļu ražošana turpinājās un tika uzraudzīta ražošanas reālā jauda ar plānoto. Uzņēmumu darbībai traucēja izejvielu trūkums vai taras deficīts. 1941. gada martā Medicīniski sanitārās pārvaldes atskaite valsts plānu komisijas rūpniecības daļai sniedza ieskatu par ražošanas sektora darbību.²⁶⁵ Konstatēts, ka medicīnisko ēteri, strādājot ar pilnu jaudu un divās maiņās, var saražot 60 tonnas gadā, taču atskaites brīdī saražotas 30 tonnas, tātad mazāk par plānoto. Paskaidrots, ka no šīm 30 tonnām 24,8 ir paredzētas pārdošanai, bet 5,2 tonnas pārstrādāšanai narkozes ēterī. 30 tonnu trūkst, jo ēka, kurā atradies otrs ētera ražošanas cehs, neatbilst ugunsdrošības prasībām. Narkozes ētera ražošana izpildīta pēc plāna – 4 tonnas gadā. Formaldehīds bija saražots 42 tonnas no plānotajām 44, savukārt ūdeņraža peroksīda un bārija sulfāta ražošana beigta vispār, jo trūka izejvielas. Ogļskābe saražota 150 tonnas no plānotajām 280 tonnām, jo produkcijai nebija pieprasījuma. Opija alkaloīdi bija saražoti 72,6 kg no plānotajiem 240 kg. Minēts, ka to ražošana gandrīz jābeidz, jo trūkst izejvielu. Arī tādu zāļu formu kā dozēti pulveru, sterilo šķīdumu ampulās, tablešu un dražeju saražotie daudzumi atpalika no plānotā. Iemesli bija dažādi, piemēram, trūka stikla ampulu vai uzņēmums strādāja tikai vienā maiņā.²⁶⁶

2.5. Latvijas farmācijas transformācija atbilstoši Padomju Krievijas sistēmas prasībām

Pirmais solis – uzņēmumu nacionalizācija – jau bija sperts, lai farmācijas nozare Latvijā līdzinātos farmācijai PSRS. Tās bija būtiskas pārmaiņas, kas ietvēra rupju nozares pārstrukturizēšanu un centralizētas vadības ieviešanu. Latvijas farmācijai nācās pārorientēties

²⁶³ 1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 17. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/PSR AP Prezidija Ziņotājs*. (101), 9.

²⁶⁴ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 32.

²⁶⁵ LNA LVA. Ziņojums GAP priekšniekam. *Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta medicīniski sanitārā pārvalde “Latmedsanprom”*. 628. f., 1. apr., 87. l., 11.

²⁶⁶ Turpat.

uz PSRS ārstniecības līdzekļu nomenklatūru un eksportu/importu galvenokārt tikai Padomju Savienības robežās. Tas nozīmēja stingrus ierobežojumus medikamentu pieejamībai un jebkādai autonomai zāļu sagādei. Pārmaiņas skāra arī aptiekas praktisko darbību, jo īpaši liels uzsvars tika likts uz masveida zāļu pagatavošanu ekstemporāli. Padomju Krievijā šāda tendence bija attīstījusies vājās farmaceitiskās rūpniecības dēļ.

Lai aptuveni saprastu, kāda nākotnes perspektīva sagaidīja Latvijas aptiekas, ir nepieciešams neliels ieskats Padomju Krievijas farmācijas īpatnībās un attīstībā. Padomju Savienībā farmaceitisko rūpniecību dalīja divās kategorijās: galvenās jeb vadošās ražotnes un reģionālās ražotnes. 1940. gadā vadošo farmaceitisko preparātu ražojošo rūpnīcu skaitu veidoja 10 fabrikas, 6 no tām atradās Maskavā vai tās tuvumā: “Salicilātu”, “Karpova” (bijusī “Ferreina” ražotne), “Semaško” (bijusī “Keler” ražotne), “Alkaloīdu Fabrika” un “Endokrīno preparātu un Vitamīnu” fabrika. Arī pretmalārijas preparātu ražotne “Akrihīns” atradās Maskavas rajonā. Ļeņingradā atradās viena ķīmiski farmaceitiskā ražotne “Farmakon”. Vēl divas atradās Ukrainā un viena Kazahstānā. Bez ķīmiski farmaceitiskajām ražotnēm vadošajā uzņēmumu kategorijā ietilpa divi zinātniski pētnieciskie institūti un trīs ražotnes, kas nodarbojās ar pārsienamā materiāla, mākslīgo zobu un pakošanas materiāla ražošanu.²⁶⁷

Neskatoties uz zināmu progresu zinātnē un pētniecībā farmaceitiskajā jomā Krievijā, iedzīvotāju veselības problēmas galvenokārt bija saistītas ar dezinfekcijas līdzekļu, insekticīdu, antiseptisko, sulfanilamīdu preparātu, vitamīnu nepietiekamu ražošanu un piegādi patērētājiem.²⁶⁸ Kopumā vēl 1939. gadā liela daļa “Padomju farmaceitiskās ražotnes bija ne vien nabadzīgas, bet arī primitīvas”.²⁶⁹ (*autora tulkojums*) Ierastas problēmas, kas traucēja Padomju Krievijas ķīmiski farmaceitiskajai rūpniecībai izpildīt plānā uzdotos produkcijas daudzumus, bija izejvielu neregulārā piegāde, elektroenerģijas piegādes problēmas atsevišķās ražotnēs,²⁷⁰ novecojis tehniskais aprīkojums, nepietiekami tīrs ūdens un ūdens piegādes sistēmu sliktais stāvoklis,²⁷¹ kā arī darbinieku vienaldzīgā attieksme pret darbu, iekārtām un galaproduktu.²⁷² Likumsakarīgi, ka ievērojamu daļu saražotās produkcijas nācās norakstīt kā brāķi, kas katru gadu bija ierasta prakse gandrīz visās ražotnēs. Biežākie brāķa iemesli bija galaprodukta piesārņošana netīru iekārtu dēļ un darbinieku bezatbildība kombinācijā ar zemo

²⁶⁷ Schaeffer Conroy, M. 2008. Chapter 3. Vaccines and pharmaceuticals during the first two years of World War II. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America, 59.

²⁶⁸ Schaeffer Conroy, M. 2008. Chapter 1. Sickness in Soviet health care. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America, 21.

²⁶⁹ Schaeffer Conroy, M. 2008. Chapter 3. Vaccines and pharmaceuticals during the first two years of World War II. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America, 60.

²⁷⁰ Turpat, 63.

²⁷¹ Turpat, 60.

²⁷² Schaeffer Conroy, M. 2008. Chapter 1. Sickness in Soviet health care. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America, 19.

izglītības līmeni.²⁷³ Nepietiekami saražotie medikamenti, sliktā loģistika un vājais aptieku tīkls izpaudās kā pastāvīgs, mērens medikamentu trūkums, kas visvairāk bija jūtams ārpus pilsētām.²⁷⁴

“Latvijas Farmaceitu Žurnālā” pārpublicēts ziņojums no vācu aptiekāru žurnāla (Deutsche Apotheker Zeitung Nr. 92., 1934) par stāvokli Padomju Krievijas aptiekās 1934. gadā:

“Padomju Krievijā aptiekas ir ļoti trūcīgi apgādātas ar medikamentiem. Ārzemnieki, kuri dzīvo Ļeņingradā vai Maskavā, ved sev līdz no ārzemēm plašas mājas aptiekas. [...] Padomju Krievijas aptiekās trūkstot organizācija, valdot slinkums un nekārtība, tā ka pat viselementārākos ārstniecības palīglīdzekļus, kā marles saites, sinepju plāksteri, kumelītes u.c., nevarot dabūt.”²⁷⁵

Visā plašajā Padomju Krievijas teritorijā 1941. gada janvārī darbojās 2175 aptiekas pilsētās, 1881 aptieka laukos. Lauku rajonos bija vēl 583 aptieku veikali, 1951 aptieku kiosks un 5292 aptieku punkti. 159 rajonu centri bija bez aptiekām.²⁷⁶ Šo farmaceitisko iestāžu nosaukumu nomenklatūra bija visai dažāda, līdz ar to ir grūti secināt, kas saprotams ar aptieku punktiem, aptieku “veikaliem” un kioskiem. Plašajā Krievijas teritorijā tradicionālo aptieku skaits bija ļoti neliels, īpaši laukos. Situāciju kompensēja dažādie aptiekas atvasinājumi. Salīdzinājumā Latvijā bija plašs aptieku tīkls un nav ziņu par to, ka Latvijas iedzīvotājiem 20. un 30. gados trūktu medikamentu, pretēji – 60. gados tādas liecības var atrast. Izprotot Padomju Krievijas ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības ierobežotās spējas apgādāt iedzīvotājus ar ārstniecības līdzekļiem, likumsakarīgi situāciju centās glābt aptieku pagatavojumi. Pirmās Latvijas brīvvalsts laikā iedzīvotāji bija labi apgādāti ar dažādiem ārstniecības līdzekļiem, gan importētajiem, gan pašmāju ražojumiem. Līdz ar to aptiekās izgatavoja tikai individuālai lietošanai paredzētus līdzekļus pēc ārstu receptēm.

Iejaukšanās Latvijas aptieku praktiskajā darbībā notika jau pirmajos okupācijas mēnešos. Drīz pēc GAP izveidošanas šī iestāde sāka izdot norādījumus turpmākai aptieku darbībai, tie bija lasāmi valdības izdevumā “LPSR AP Prezidija Ziņotājs”. Kopumā 1940. gada rudenī izdoti ap 20 šādu norādījumu.²⁷⁷ Galvenokārt norādījumi organizēja aptieku saimniecisko darbību ar mērķi vienādot to visā teritorijā. Piemēram, visām aptiekām bija jāturpina darboties saskaņā ar jau pastāvošiem “Noteikumiem par darba laiku un dežūrām

²⁷³ Turpat, 24.

²⁷⁴ Turpat, 29.

²⁷⁵ 1935. Krievija. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1), 37.

²⁷⁶ Schaeffer Conroy, M. 2008. Chapter 4. At the *Apteka* during first two years of World War II. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America, 77.

²⁷⁷ 1940. Galvenās aptieku pārvaldes 14. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/AP Президија Зиңотāјс*. (57), 2.

aptiekās”, kas bija izsludināti laikraksta “Valdības Vēstnesis” 1940. gada 28. jūnijā, 143. numurā.²⁷⁸ Šie noteikumi paredzēja, ka visas aptiekas pilsētās, izņemot Rīgu un Jūrmalu, ir jāatver plkst. 8.00 un jāslēdz plkst. 21.00. Darba laiks lauku aptiekās bija katru dienu no plkst. 8.00 līdz plkst. 13.00 un no plkst. 15.00 līdz plkst. 19.00, bet steidzamos gadījumos, ja aptiekārs ir mājās, zāles jāizsniedz jebkurā laikā. Bez tā šajos noteikumos lasāms, kā aptiekām bija jāorganizē nakts dežūras un darba laiks svētku dienās.²⁷⁹ GAP aizliedza aptieku pārvaldniekiem atstāt savu amatu bez GAP atļaujas. Aptieku pārvaldniekiem tika norādīts, ka aptiekas personāla maiņas kārtojamas vispirms caur Latvijas PSR Farmaceitisko uzņēmumu darbinieku arodbiedrību.²⁸⁰ Aptieku pārvaldnieki vai darbinieki, kuri dzīvoja bijušo aptieku īpašnieku telpās, drīkstēja turpināt tur dzīvot. Aptieku darbiniekiem, kuriem līdz tam bijušais aptiekas īpašnieks izmaksājis pusdienas, joprojām bija tiesības ņemt no aptiekas kases uztura vajadzībām līdz 3,00 latiem (Ls) dienā.²⁸¹ Cita starpā bija norādījumi par spirta un narkotisko vielu tirdzniecību, par dažādu preču, vielu un recepšu uzskaišu grāmatu izveidošanu.

Viens no pirmajiem 1940. gada 10. oktobrī tika publicēts norādījums, ka aptieku un arī drogu veikalu, ķīmikāliju lieltirgotavu darbinieku alga nedrīkst būt zemāka par 100 Ls. Visiem darbiniekiem jāpaaugstina algas: tiem, kas saņem 120 Ls, jāpaaugstina par 60 %, 120,01–150 Ls – par 45 %, 150,01–200 Ls – par 35 %, 200,01–300 Ls – par 25 % un 300,01–400 Ls – par 15 %, taču algas virs 400 Ls nav paaugstināmas.²⁸²

1940. gada rudenī notika naudas reforma Latvijā. 1940. gada 25. novembrī LPSR Tautas komisāru padome pieņēma lēmumu, ka turpmāk kā maksāšanas līdzeklis ar 25. novembri laižams apgrozībā padomju rublis, pēc kursa 1 lats:1 rublis.²⁸³ Naudas reālā pirktspēja šajā laikā strauji kritās.²⁸⁴ Rubļi un lati vienlaikus atradās apgrozībā līdz 1941. gada 25. martam, kad, iedzīvotājus nebrīdinot, latus anulēja.²⁸⁵ Naudas reforma bija rūpīgi plānota Latvijas iedzīvotāju aplaupīšana,²⁸⁶ un rīkojums par algas pacelšanu bija butaforija. Par darba samaksu un lata pielīdzināšanu rublim 1941. gadā pēc okupāciju varu maiņas skarbi izteicies Veselības departamenta direktors, ķirurgs Ēriks Bušs (1903–?). Viņa teiktais atklāj, kā valūtas maiņa

²⁷⁸ 1940. Galvenās aptieku pārvaldes 11. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (57), 2

²⁷⁹ 1940. Noteikumi par darba laiku un dežūrām aptiekās. *Valdības Vēstnesis*. (143), 3.

²⁸⁰ 1940. Galvenās aptieku pārvaldes 13. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (57), 2

²⁸¹ 1940. Galvenās aptieku pārvaldes 10. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (57), 2

²⁸² 1940. Galvenās aptieku pārvaldes 3. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (35), 3.

²⁸³ Ducmane, K. un Vēciņš, Ē. 1995. Nauda Latvijā 2. Pasaules kara gados (1939–1945). *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka, 179.

²⁸⁴ Turpat, 177.

²⁸⁵ Turpat, 183.

²⁸⁶ Turpat.

samazināja ārstu un analogiski arī farmaceitu atalgojumu: “Masām stāstīdami, ka nu tās reiz ieguvušas tiesību ārstēties par brīvu, patiesībā boļševiki tautai deva tikai to, kas viņiem neprasīja izdevumus vai arī maksāja ļoti maz. Boļševiku laikā ārsti, speciālistus ieskaitot, saņēma 150–500 rubļu mēnesī, kas toreizējā dārdzībā uzskatāms par ļoti zemu atalgojumu. Ja agrāk ārsti saņēma no 300 līdz 1000 Ls un vairāk, tad boļševiku atalgojums iznāca tikai 30–100 Ls mēnesī.”²⁸⁷

Bez saimnieciskās darbības regulēšanas GAP publicēja dažādus skaļus plānus presē attiecībā uz Latvijas aptiekām, galvenokārt tās salīdzinot ar aptiekām Maskavā. 1940. gada decembra sākumā M. Karštets atgriezās no vizītes Maskavā, kur bija iepazinies ar priekšzīmīgāko aptieku darbu. Par saviem iespaidiem viņš ziņojis medicīnisko darbinieku arodbiedrības aptiekāru sektora sapulcē, kur “klausītāji varēja konstatēt, cik tālu ir gājusi farmācijas attīstība Padomju Savienībā”.²⁸⁸ M. Karštets ziņojis, ka darba metodes Padomju Savienības aptiekās ir pamatīgi racionalizētas. Darba ražīgums līdz ar to stipri palielinājies, kā piemēru minot to, ka Latvijā farmaceita asistents vienā maiņā spējot pagatavot 50–70 zāļu formas, savukārt Maskavā norma ir 200–400 zāļu formas. Tas panākts ar to, ka asistenti tur strādājot sēdus un zāļu vielas atrodas rokas stiepienā uz grozules. Plaši lieto birešu sistēmas un pusfabrikātus. Vienkāršākos darbus, kā filtrēšanu, vielu sabēršanu, izdara palīgstrādnieks. Visas pagatavotās zāles uzreiz turpat aptiekā analizē ķīmiski, kā arī izstrādāta speciāla automātiska darba kontrole, kas vērsta uz asistenta darba pārbaudi un kļūdu atklāšanu.²⁸⁹ Kā jau minēts, Latvijas aptiekās ektemporālo zāļu gatavošana tik masveidīgi nebija nepieciešama, jo farmaceutiskā rūpniecība bija attīstīta un daļa aptieku laboratoriju jau tuvojās tam sliekšnim, lai no laboratorijas kļūtu par ražotni.

1941. gada 22. janvārī sekoja nākamā publikācija ar virsrakstu “Reorganizē aptiekas”. Tajā teikts, ka GAP izstrādājusi plānu Latvijas aptieku reorganizācijai pēc pārējo Padomju Savienības republiku aptieku parauga. Visticšāk šī reorganizācija skāra aptieku iekārtas un darba rīku lietošanas praksi. Rīgā bija iecerēts ierīkot divas paraugaptiekas, un pārējām laika gaitā būtu jālīdzinās tām. Būtiskākais ieguvums no reorganizācijas: izmantojot esošo darbinieku skaitu, 2–3 reizes palielināt ektemporāli pagatavoto recepšu skaitu.²⁹⁰

Arī H. Vasermanis ar līdzīgu uzdevumu bija devies vizītē uz Maskavu 1941. gadā. Savā ceļojumā viņu iepazīstināja gan ar aptiekām Maskavā, gan ar lauku aptiekām Maskavas apgabalā. “Esmu sajūsmināts par redzēto, it īpaši par farmaceitisko personālu. Maskavas farmaceiti nemitīgi cenšas pacelt aptiekas slavu, neatlaidīgi meklē labojumus un

²⁸⁷ 1941. Svarīgi pārkārtojumi tautas veselības aizsardzībā. *Tēvija*. (129), 3.

²⁸⁸ 1940. Kā strādā aptieku darbinieki Maskavā. *Darbs*. (114), 3.

²⁸⁹ Turpat.

²⁹⁰ 1940. Reorganizē aptiekas. *Cīņa*. (20), 10.

racionalizējumus savā darbā. Ļoti plaši farmaceitiem izvērsta stahanoviešu kustība.”²⁹¹ Turpinot par piedzīvoto, Vasermanis ziņojis, ka Padomju Savienībā racionalizācijas rezultātā vairs nav atrodamu medikamenti, kas darbojas simptomu atvieglošanai, jo galvenais uzdevums ir ārstēt slimību cēloni. Aptiekās turpmāk būtu jāpaliek tikai zinātniski pamatotiem ārstniecības līdzekļiem.²⁹²

Līdz 1941. gada vasarai GAP nepaspēja pilnībā ieviest Padomju Savienības farmācijas standartus Latvijas aptiekās, taču tas tika izdarīts pēc 1945. gada.

2.6. Medikamentu pieejamība Latvijā PSRS okupācijas laikā

1941. gada sākumā GAP paziņoja, ka Latvijas aptiekas pārgājušas uz Padomju Savienības medikamentu nomenklatūru.²⁹³ Liecības par tās praktisku izmantošanu aptiekās un ārstu praksēs 1941. gadā pagaidām nav izdevies atrast. Padomju Savienības medikamentu nomenklatūrā bija iekļauti medikamenti un zāļu vielas pēc to ķīmiskajiem nosaukumiem. Pieeja klasificēt medikamentus pēc to ķīmiskajiem nosaukumiem būtu vērtējama pozitīvi un sasaucās ar mūsdienu starptautiski nepatentētā nosaukuma lietošanu, taču toreiz tas bija ideoloģijai pakļauts uzstādījums. Saskaņā ar sociālisma dogmām medikamentu nosaukumos nedrīkstēja izmantot ražotāja pieņemtos nosaukumus. Nomenklatūras galvenā vadlīnija bija, ka visi tajā iekļautie medikamenti un zāļu vielas tiek saražotas un patērētas Padomju Savienībā. Tādu medikamentu lietošana, kas neatradās nomenklatūrā, oficiāli nebija atļauta. Nomenklatūras nepieciešamība tika pamatota ar to, ka daudzi Latvijā ievestie ārzemju patentētie medikamenti bija līdzīgi savā farmakoloģiskajā darbībā, atšķiroties tikai pēc patentētā nosaukuma un konkurējot vienīgi ar reklāmas palīdzību.

Ieskatu PSRS medikamentu nomenklatūrā dod piemērs no 1964. gada, kad nomenklatūrā bija iekļauts 331 ārstniecības līdzekļa nosaukums.²⁹⁴ Savukārt 1954. gadā GAP izdevumu “Centrālās aptieku noliktavas nodaļu medikamentu un preču nomenklatūra” veidoja 5 nodaļas. Nodaļā, kurā uzskaitītas zāļu formas, pārsvarā tabletes un ampulas, bija 268 ieraksti, kā stingrai uzskaiti pakļautas vielas minētas narkotiskās un stipras iedarbības vielas, kā arī antibakteriālie līdzekļi, kopā 70 ieraksti. Pārējās nodaļās uzskaitītas aktīvās zāļu izejvielas, drogas, tinktūras, ekstrakti un receptūras pagatavojumi.²⁹⁵

²⁹¹ 1941. Kā strādā padomju aptiekas. *Darbs*. (112), 6.

²⁹² Turpat.

²⁹³ 1940. Reorganizē aptiekas. *Cīņa*. (20), 10.

²⁹⁴ 1964. МИНИСТР ЗДРАВООХРАНЕНИЯ СССР ПРИКАЗ 1964, МИНИСТР ЗДРАВООХРАНЕНИЯ СССР ПРИКАЗ 1964, ПРИКАЗ МИНЗДРАВА СССР ОТ 30.04.1964 n 228"ОБ УПОРЯДОЧЕНИИ НОМЕНКЛАТУРЫ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ". <https://www.lawmix.ru/med/18881>

²⁹⁵ LNB. *Centrālās aptieku noliktavas nodaļu medikamentu un preču nomenklatūra 1954. g.* Rīga: Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija, Galvenās aptieku pārvaldes izdevums, 3–63.

Medikamenti padomju okupācijas laikā nebija iedzīvotājiem brīvi pieejami. Drīz pēc intensīvās iepirkšanās sākuma tika ieviesti ierobežojumi to iegādē. 1941. gada janvārī iedzīvotāji gan tika mierināti, ka nav pamata satraukumam par medikamentu trūkumu: “Katru dienu mūsu republikā pienāk lielāki medikamentu sūtījumi. Visus ierobežojumus, kādi bija ieviesti medikamentu iegādē, tuvākā laikā atcels. Ierobežojumus vajadzēja ieviest iepirkšanās drudža dēļ.”²⁹⁶ 1941. gada sākumā arī GAP Tirdzniecības daļas vadītājs ārstniecības līdzekļu vairumtirdzniecības noliktavā “Farmācija” Jāzeps Šēns bija atgriezies no vizītes Maskavā, kur devies, lai saskaņotu, kādus medikamentus un cik lielā daudzumā Latvija varētu saņemt no Padomju Savienības. Viņš ziņoja, ka saņemta zivju eļļa, kā arī medikamenti un tuvākajā laikā gaidāmi vēl ienākošie pasūtījumi. Ierobežojumi zāļu iegādē bijuši nepieciešami, lai saglabātu medikamentus “tiešām nepieciešamiem gadījumiem”, jo no ārzemēm ārstniecības līdzekļi nav ievesti jau pusgadu. Padomju Savienības patentēto līdzekļu sastāvs esot tieši tāds pats, kā ārzemju, un drīzumā tiks izsūtīta informācija ārstiem par jaunajiem preparātiem, kurus Latvija saņems un drīzumā ražos arī šeit: “Līdz ar to attīstīsies pie mums līdz šim nīkuļojošā farmaceitiskā rūpniecība.”²⁹⁷ Savu liecību ir atstājis Aleksandrs Dzirne. 1944. gadā viņš rakstījis, ka prāvais medikamentu iepirkums 1940. gada sākumā ļāvis pārdzīvot boļševiku valdīšanas gadu, jo “no Padomju Savienības ne tikai tikpat kā neko nesaņēma, bet bija spiesti vēl prāvus daudzumus nodot “plašās dzimtenes” vajadzībām”.²⁹⁸ Tātad no Dzirnes teiktā izriet, ka daļu Latvijas brīvvalsts laikā sagādāto medikamentu izveda uz Padomju Krieviju.

Kamēr iedzīvotājiem bija jāsamierinās ar ierobežojumiem zāļu pieejamībā, tikmēr padomju varas funkcionāriem bija pieejama ar medikamentiem labi apgādāta aptieka, saukta par specaptieku. 1940.–1941. gadā tāda atradās Kirova ielā 13 (tagad Elizabetes iela), vienā ēkā ar poliklīniku “GAP aptieka Nr. 26”.²⁹⁹ Šīs aptiekas pārvaldnieki laikā no 1940. līdz 1941. gadam bija Jūlijs Rumments (1900–1943), Muša Kušnere (1907–?) un Mečislavs Ginčevskis (1895–1971).³⁰⁰ Zāles šajā aptiekā izsniedza tikai uz “specpoliklīnikā” izrakstītām “specreceptēm”.³⁰¹ Boļševikiem atkāpjoties, tika atrastas receptes, kas bija izrakstītas pazīstamiem čekas darbiniekiem, piemēram, Alfonam Novikam (1908–1996).³⁰² Tāpat ir liecība, ka čeka savu darbību izpildīšanai pieprasīja medikamentus: Mihailam Karštetam 1940. gada 18. decembrī nosūtīts pieprasījums, kur NKVD (Народный комиссариат

²⁹⁶ 1940. Reorganizē aptiekas. *Cīņa*. (20), 10.

²⁹⁷ 1941. Medikamenti un patentlīdzekļi. *Darbs*. (30), 5.

²⁹⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 33.

²⁹⁹ Belēvičs, G., Sluka, D. un Eihenbaums, V. 2000. *Rīgas aptiekas 1357–1989*. Aptiekas gadagrāmata 2000. Rīga: Aptiekāra padoms, 39.

³⁰⁰ Turpat.

³⁰¹ 1973. Augstākā sabiedrība. *Brīvība*. (4–5), 16.

³⁰² 1941. Lopus zāles – galvas sāpju remdināšanai. *Tēvija*. (62), 3.

внутренних дел (Iekšlietu tautas komisariāts)) Specnodaļa no firmas “Farmācija” pieprasa medikamentus “savām vajadzībām”.³⁰³ Pieprasījumā norādīts, ka tam klāt ir pievienots nepieciešamo medikamentu saraksts, taču to atrast neizdevās. Iespējams, ka saraksts varēja saturēt kādas psihoaktīvās vielas, kuras paredzētas arestēto iespaidošanai pratināšanas laikā.³⁰⁴

1941. gada sākumā aptiekās tika noteiktas jaunas medikamentu cenas. Instrukciju par jaunajām cenām Latvijas PSR Tautas komisāru padomē pieņēma 1941. gada 18. februārī.³⁰⁵ Instrukcijā norādīts, ka pārdošanas cenas visiem medikamentiem, kuru nosaukumi sakrīt ar PSRS taksi, nosakāmas pēc PSRS takses cenām. Pārdošanas cenas tādiem patentētajiem preparātiem, kādi nav atrodami PSRS taksē, nosakāmas pēc Latvijas 1935. gada takses ar 1938. gada papildinājumu, pielīdzinot latu rublim. Pārdošanas cenas patentētiem ārstniecības līdzekļiem, kuru “vienveidīgi” nosaukumi nav atrodami PSRS takses nodaļā “Patentika”, bet ir atrodami nodaļā “Medikamenti”, tiek noteiktas pēc PSRS takses pastāvošām cenām, pierēķinot iesaiņojuma vērtību. Arī iesaiņojuma vērtība bija aprēķināma pēc PSRS takses. Ekstemporāli pagatavoto zāļu cena jeb “Taxa laborum” turpmāk arī bija jāaprēķina pēc PSRS takses. Līdz ar šo instrukciju izsludināšanu oficiāli tika atcelti visi ierobežojumi medikamentu un citu ārstniecības līdzekļu izsniegšanā iedzīvotājiem, izņemot atsevišķus medikamentus, kuru izsniegšanu regulējuši speciāli veselības aizsardzības tautas komisāra rīkojumi.³⁰⁶ M. Karštets 20. februārī nosūtījis rīkojumu visiem aptieku pārvaldniekiem, kur ziņoja, ka GAP pavēl visās Rīgas aptiekās jaunās pārdošanas cenas ieviest līdz 20. februārim, bet pārējās Latvijas aptiekās līdz 24. februārim. Viņš norādījis, ka importētie ārzemju patentlīdzekļi oriģinālajos iesaiņojumos izsniedzami vienīgi pret ārstu receptēm un “normāla” patēriņa daudzumā – pa vienam oriģinālam.³⁰⁷ Tātad realitātē ierobežojumi attiecībā uz ārzemju medikamentu izrakstīšanu un iegādi pastāvēja joprojām.

Informācija par medikamentu jaunajām cenām tika atspoguļota presē, ziņojot, ka visu medikamentu un ārstniecības līdzekļu cenas tagad ir saskaņotas ar Padomju Savienības cenām. Kā būtiskākais ieguvums uzsvērts tas, ka zāļu cenas ievērojami samazinājušās. Piemēram: “Bromurāla 10 tabletes, kas līdz šim maksāja 2,60 rubļu, tagad maksās 90 kapeikas. Atofana 20 tablešu līdzšinējā cena bija 8,60 rubļu, tagad 3,50 rubļu. Lumināla 10 tabletes, kas līdz šim maksāja 4,00 rubļus, turpmāk varēs pirkt par 2,50 rubļiem. Ievērojami pazemināta arī glicerīna, pārsienamo materiālu un pārējo medikamentu cenas.”³⁰⁸ Ziņots, ka turpmāk dārgos ārzemju

³⁰³ LNA LVVA. Ziņojums. *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 1239. l., 308.

³⁰⁴ 1941. Lopu zāles – galvas sāpju remdināšanai. *Tēvija*. (62), 3.

³⁰⁵ 1941. Instrukcija par jauno cenu noteikšanu medikamentiem un ārstniecības līdzekļiem, ko iedzīvotāji saņem Latvijas PSR aptiekās. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (43), 3.

³⁰⁶ Turpat.

³⁰⁷ LNA LVA. Ziņojums visiem LPSR aptieku pārvaldniekiem, 20.02.1941. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 1. l., 204.

³⁰⁸ 1941. Pārkārtotas zāļu cenas. *Padomju Latvija*. (45), 12.

preparātus aizstās ar PSRS medikamentiem, piemēram, vācu patentēto antibakteriālo līdzekli “Prontosils” turpmāk aizvietos PSRS ražotais analogs “Sarkanais streptocīds”.³⁰⁹ Padomju Krievijā sintezēja klasiskos sulfanilamīdu grupas antibakteriālos preparātus, visplašāk lietotie bija baltais un sarkanais streptocīds, sulfidīns jeb sulfapiridīns, sulfazols jeb metilsulfatiazīds. Taču sulfanilamīdu grupas zāļu vielas nebija efektīvas visām infekciju slimībām, turklāt, lietojot sarkano streptocīdu, bija jārēķinās ar blaknēm, jo šis savienojums bija ar augstu toksicitāti. Penicilīnu masu patēriņam Padomju Krievijas ķīmiski farmaceitiskās ražotnes sāka ražot pēc 1945. gada.³¹⁰

Cenu pielīdzināšana PSRS cenām, kā arī lata pielīdzināšana rublim saimnieciski ekonomiskā izpratnē veicināja farmācijas sektora izsaimniekošanu. Kā vēlāk rakstīja A. Dzirne, pēc boļševiku atkāpšanās atjaunotajai Farmācijas pārvaldei raizes sagādāja aptieku un ārstniecības līdzekļu lieltirgotavu saimnieciskais stāvoklis, jo par dārgu naudu iepirktie medikamenti un pārējās preces bija tirgotas par nesamērīgi zemām cenām, kam nebija nekāda seguma iepirkuma vērtībai.³¹¹

Medikamentu pieejamību Latvijas iedzīvotājiem samazināja ne tikai padomju politika attiecībā uz PSRS medikamentu nomenklatūras ieviešanu un cenu pazemināšanu, to ietekmēja arī GAP praktiskā darbība. Viens no šīs iestādes saimnieciskajiem pienākumiem bija organizēt slimnīcu un aptieku apgādi ar ārstniecības līdzekļiem. Par šī uzdevuma izpildi atrodami kritiski izteikumi.

1941. gada sākumā publicēta sūdzība par GAP rīcību saistībā ar aptieku Talsos. Ziņots, ka 1940. gada 14. novembrī Talsos ieradies Galvenās aptieku pārvaldes pilnvarotais, lai pārņemtu nacionalizēto “Lielo aptieku”. Neminētu iemeslu dēļ pēc inventūras aptieka aizslēgta, aizzīmogota un policija norīkojusi apsardzi. Pats bijušais aptiekas īpašnieks Oskars Tālbergs (1865–1943) 1940. gada 28. novembrī ziņojis, ka aptieka slēgta pēc nacionalizācijas “uz telefoniska rīkojuma pamata”.³¹² Pēc mēneša apsargs atlaists un aptieka 25. februārī joprojām bijusi slēgta. Lai nesabojātu medikamentus, policija algojusi cilvēku, kas aptieku kurinājis, tomēr šis solis nācis par vēlu un daļa medikamentu sabojājusies. “Galvenā aptieku pārvalde uz neskaitāmiem vietējo un policijas pieprasījumiem vienveidīgi atbildējusi, ka jautājumu kārtojot un tuvākajā laikā tas būšot nokārtots. Tomēr tālāk par šiem solījumiem tā nav tikusi.”³¹³

³⁰⁹ Turpat.

³¹⁰ Schaeffer Conroy, M. 2008. Introduction. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America, 2.

³¹¹ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (5), 110.

³¹² LNA LVVA. Ziņojums. Lielā normālapteika Talsos (1922–1943). *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 538. l., 180.

³¹³ 1941. Nolaidība vai kaitniecība? *Cīņa*. (49), 6.

1941. gada 26. februārī Emīls Planders bija lūdzis sniegt GAP priekšniekam paskaidrojumu. Mihails Karštets atbildēja, ka aptieka jau atkal atsākusi darboties. Kā vēlāk noskaidrojās, LPSR prokuratūra veikusi izmeklēšanu un noskaidroja iemeslu, minot, ka visa pamatā vainojama M. Karšteta “gausā un neenerģiskā rīcība”. Tā kā daži medikamenti bija bojāti, Veselības aizsardzības tautas komisariātam uzdeva vainīgo sodīt disciplināri.³¹⁴ Pēc šīs izmeklēšanas aptieka tika atvērta 26. februārī.

Acīmredzot notikums ar “Talsu aptieku” bija pievērsis īpašu uzmanību M. Karšteta darbībai. Iespējams, ka šis bija viens no iemesliem, kādēļ M. Karštetu atbrīvoja no GAP priekšnieka amata. Laikraksta “Padomju Latvija” redakcijas pārstāvis bija ieradies, lai tiktos ar M. Karštetu un pārrunātu aptieku stāvokli Latvijā, jo “darba ļaudis sūdzas par aptieku darbību”.³¹⁵ Norunātajā tikšanās laikā M. Karštets neesot bijis uz vietas, kā dēļ tikšanās pārcelta pēc divām dienām un arī tad nav notikusi. Korespondentam izdevies M. Karštetu satikt uz ielas, un viņi norunājuši tikties dienu vēlāk arodbiedrībā pēc plkst. 24. Pēc pusstundu ilgas gaidīšanas M. Karštets iznācis no apspriežu zāles un paziņojis, ka ir aizņemts, un devies prom. Teksta nobeigumā ziņots, ka ārstu konferencē LKP CK sekretārs Žanis Spure (1901–1943) savā runā atzinis, ka “aptiekās stāvoklis ir haotisks”.³¹⁶

Līdzīgu ainu atklāja arī Latvijas PSR Valsts kontroles tautas komisariāts, kas 1941. gada jūnija sākumā veica pārbaudi GAP, ārstniecības līdzekļu lieltirgotavās un aptiekās, noskaidrojot to apgādi ar medikamentiem un finansiālo stāvokli. Pārbaudē tika konstatēts, ka ievērojamu daļu slimnīcu un aptieku pasūtījumu lieltirgotavas neizpilda laikā. Piemēram, 94 gadījumos marta un aprīļa mēnešos aptieku pasūtījumi netika izpildīti ilgāk kā 10 dienas, 22 gadījumos tos neizpildīja ilgāk kā 20 dienas, lai gan pieprasītie ārstniecības un sanitārie līdzekļi noliktavās bijuši pietiekamos daudzumos. Atsevišķos gadījumos pasūtījumi nav izpildīti ilgāk kā mēnesi. Tā, piemēram, Slokas aptiekas un Ērgļu slimnīcas pasūtījumus Rīgas lieltirgotava nav izpildījusi ilgāk kā 40 dienas.

Pārbaudes laikā konstatēja, ka grāmatvedības un dažādu materiālu uzskaitē GAP nav noorganizēta, tā pārbaudes brīdī atradusies nekārtīgā stāvoklī, aptieku inventarizācijas dokumenti nav bijuši apstrādāti, stāvējuši sakrauti vaļējos plauktos. Cenas paaugstinot vai samazinot, atkārtota medicīnisko preču uzskaitē nav veikta. Materiālu uzskaitē atradusies līdzīgā stāvoklī. Pamatojoties uz pārbaudē atklāto, Latvijas PSR valsts kontroles tautas komisārs izteicis rājienu Jāzepam Šēnam par to, ka aptiekas un slimnīcas nav laikus saņēmušas pasūtījumus. Veselības aizsardzības tautas komisāram E. Planderam tika sniegti konkrēti

³¹⁴ 1941. Talsu “Lielā aptieka” atvērta. *Cīņa*. (64), 6.

³¹⁵ 1941. Jāizskauž birokrātisms. *Padomju Latvija*. (47), 4.

³¹⁶ Turpat.

norādījumi konstatēto pārkāpumu novēršanai.³¹⁷ Tomēr līdz nacistiskās Vācijas okupācijai GAP darbībā nekādi būtiski uzlabojumi netika veikti.

2.7. Padomju okupācijas terors un farmācija

Komunistiskā režīma ideoloģijas un totalitāras varas īstenošanai Latvijā neatņemama sastāvdaļa bija vārda un preses brīvības aizliegšana, citādi domājošo vajāšana, apcietināšana, kā arī jau pieminētā īpašumu atsavināšana.³¹⁸ Kulmināciju represiju vilnis sasniedza 1941. gada naktī uz 14. jūniju, kad notika iedzīvotāju masveida deportācija uz Sibīriju. Okupācijas varas darbinieku piekļuve Latvijas Kara ministrijas, aizsargu organizācijas, dažādu citu iestāžu un organizāciju dokumentācijai, saimniecību un uzņēmumu nacionalizācijas dokumentiem, kā arī slepeno aģentu ziņojumi un citi avoti LPSR Valsts drošības tautas komisariāta (VDTK) darbiniekiem kalpoja kā pamats reģistrēt daudzus tūkstošus potenciāli deportējamo personu.³¹⁹ Deportētās personas iedalāmas administratīvi izsūtītajās personās un arestētajās personās.³²⁰ 1941. gadā arests bija piemērots 5420 deportētajiem kā “sociāli bīstamiem elementiem”, kas ir apmēram 35 % no visām deportētajām personām.³²¹ Arestēšana uzskatāma par mēģinājumu deportācijām piešķirt kaut cik likumīgu formu,³²² atsaucoties uz padomju Kriminālkodeksu. Pēc padomju terminoloģijas, “sociāli bīstams elements”, “kontrrevolucionārās organizācijas biedrs” varēja būt gan aizsargu organizācijas, gan korporācijas biedrs, gan bijušais namīpašnieks.³²³ Šīs represijas skāra arī farmācijas nozarē strādājošos.

Organizācija “Tautas palīdzība” drīz pēc nacistiskās Vācijas okupācijas apzināja izsūtīto skaitu un nodarbošanos. 1942. gada sākumā šīs organizācijas publicētajos datos teikts, ka aizvesti 44 un apcietināto vidū reģistrēti 8 farmācijas nozares darbinieki.³²⁴ Savukārt 1943. gadā “Tautas palīdzības” izdevumā ziņots, ka represijās cietuši 60 farmaceiti, farmaceita asistenti, no tiem 40 vīrieši un 20 sievietes.³²⁵ Izsūtīti 45, no apcietinājuma izsūtīti 9, pazuduši 6, bet neviens nav ticis nogalināts.³²⁶

³¹⁷ 1941. Latvijas PSR Valsts kontroles tautas komisariātā. *Бедомосту Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (127), 4.

³¹⁸ Riekstiņš, J. 2002. 1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci. *Vēsturnieku komisijas raksti. 6. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 11.

³¹⁹ Turpat, 22.

³²⁰ Zālīte, I. un Eglīte, S. 2002. 1941. gada 14. jūnija deportācijas struktūranalīze. 1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci. *Vēsturnieku komisijas raksti. 6. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 40.

³²¹ Turpat.

³²² Turpat, 41.

³²³ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. Ievads. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 6.

³²⁴ 1942. Nobeigta statistikas kārtošana par aizvestajiem. *Daugavas Vēstnesis* (31), 4.

³²⁵ Freivalds, O. 1943. *Lielā sāpju draudze*. Pirmais izd. Rīga: Tautas palīdzība, 15.

³²⁶ Turpat.

Par notikušo visprecīzākos datus sniedzis Farmācijas pārvaldes priekšnieks Aleksandrs Dzirne. 1944. gadā viņš publicējis izsūtīto kolēģu vārdus, uzvārdus, izsūtīšanas vietu, kopā nosaucot 56 personas, 38 vīriešus un 18 sievietes.³²⁷ Viņš minējis, ka uz Krieviju aizvesti, bet veiksmīgi atgriezušies 2 farmaceita asistenti Jānis Passerns (1888–?) un Herberts Friks (1889–1943), taču karadarbības dēļ bojā gājuši četri farmācijā strādājošie: farmaceita asistenti Kārlis Grīntāls (1892–1941) un Aleksandrs Fīrants (1910–1941), provizors Jūlijs Vīstucis (1881–1941) un aptiekas praktikants Pēteris Praškevičs (1912–1941).³²⁸ Boļševikiem atkāpjoties, Pēteris Praškevičs kritis cīņā kā partizāns pie Murjāņiem.³²⁹

Dzintris Alks grāmatā “Latvijas mediķi politisko represiju dzirnās” uzskaitījis 72 represijās cietušos farmaceitiskos darbiniekus, no tiem 66 ir izsūtītie. Atšķirībā no A. Dzirnes saraksta šeit ierindoti arī 7 izsūtītie ebreju tautības pārstāvji: provizors Jūdels Borde (1903–1962), farmaceita asistente Dora Gurviča (1897–1942), kāds aptiekā strādājošs feldšeris Alters Ruvins Gurvičs (1884–?), provizore Sofija Litvinska (1892–1946), farmaceita asistents Īzaks Litvinskis (1884–1946), provizors Ābrams Šacs (1887–1967), vēl šeit kā provizors minēts Solomons Šacs (1885–?), taču 1940. gada Latvijas medicīniskā personāla sarakstā šāda persona nav atrodama starp farmaceitiem vai farmaceita asistentiem. Iespējams, viņš bijis drogu veikala īpašnieks Solomons Šacs (1885–?).³³⁰ Atsevišķi personvārdi Dz. Alka sarakstā nākuši klāt, un to nav A. Dzirnes sarakstā, piemēram, Benedikta Urāzova (1917–?), Emīlija Luīza Roske (1889–?), Kārlis Kindorfs (1900–?), taču arī šīs personas nav atrodamas 1940. gada Latvijas medicīniskā personāla sarakstā starp farmaceitiem vai farmaceita asistentiem. Izsūtītajiem farmaceitiskajiem darbiniekiem pieskaitīts arī rūpnieks, tirgotājs un drogists Pēteris Putniņš (1888–1943) un kāds provizors Klavāns V. (1900–?), kas minēts kā Lauru pasta īpašnieks,³³¹ acīmredzot latviešu Lauru kolonijas iedzīvotājs netālu no Pečoriem. Vietējā presē vēlāk minēts, ka pie Pečoriem kāds provizors nogalināts, boļševikiem atkāpjoties, taču vārds un uzvārds uzdots kā nezināms.³³² Izanalizējot publicētos izsūtīto farmaceitisko darbinieku sarakstus, jāsecina, ka A. Dzirnes saraksts ir visprecīzākais. Pieskaitot šim sarakstam 6 ebreju izcelsmes farmaceitiskos darbiniekus, izsūtīto skaits ir 62 personas.

Apkopojot informāciju par izsūtītajiem farmācijas profesionāļiem, par pamatu ņemts A. Dzirnes saraksts. Izmantotas 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personu

³²⁷ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 31–32.

³²⁸ Turpat.

³²⁹ Dzirne, A. 1956. Tēvi, dēli, brāļi. *Fidelitas* (korporācijas “Lettgallia” izd.), (5), 12.

³³⁰ Alks, Dz. 1993. Aptieku darbinieki. *Latvijas mediķi politisko represiju dzirnās 1940–1953*. Rīga: Rīgas Starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs, 64.

³³¹ Turpat, 62.

³³² 1941. Pečoros nogalināti latvieši. *Tēvija* (36), 2.

lietas, un tā rezultātā sniegts ieskats izsūtīto farmaceitu, asistentu un praktikanču arestēšanas apstākļos, izvirzītajās apsūdzībās, kā arī turpmākajā liktenī (skatīt 1. pielikumu).

Pēc apkopotās informācijas, no 56 izsūtītajām personām izdzīvoja 16 personas, no tām 5 vīrieši, pārsvarā tie, kas izsūtījumā bija nonākuši jaunības gados. Izsūtīšana bija milzīga, vienreizēja akcija, taču, kā redzams pēc arestēšanas lēmumiem, informācija par šiem cilvēkiem bija ievākta jau laikus, aresta lēmumi vairumā gadījumu sarakstīti jūnija sākumā. Izsūtīto lietās norādītie aresta iemesli atklāti nosauc pazīmes, kas komunistiem lika uzskatīt cilvēkus par tautas ienaidniekiem un sociāli bīstamiem elementiem. Farmācijā strādājošo vidū tie bija sociāli aktīvi vīrieši, visbiežāk aizsargu organizācijas biedri vai kādu citu organizāciju, politisko partiju dalībnieki, aptieku, uzņēmumu, zemes un māju īpašnieki, materiāli nodrošināti. Sievietes farmaceites vai farmaceita palīdzes visbiežāk izsūtījumā nonāca saistībā ar vīra vai radnieku arestēšanu. Salīdzinājumā ar visu kopējo izsūtīto personu skaitu farmācijā nodarbinātie veido nelielu daļu. Darbība farmācijā nebija noteicošais iemesls šo profesionāļu izsūtīšanai. Izsūtīšanas kopējais motīvs pārsvarā bija personas darbība kādā no nacionāla rakstura organizācijām, partijām, kā arī uzņēmējdarbība vai lauksaimniecība, kas bija vairojusi kapitālu un finanses.

Izsūtīto lietas uzskatāmi apliecina šī perioda absurdo izrēķināšanos ar cilvēkiem: tie, kas bija strādājuši un tikuši pie turības, tapa skauģu un dažādu “liecinieku” nodoti. Aptieku un farmaceitisko uzņēmumu īpašnieki tādi bija. Tie, kas bija dalījušies savās domās par notiekošo, iespējams, pat ar tuvākajiem cilvēkiem, nevarēja būt droši, ka to kādā brīdī neuzzinās padomju varas un soda iestādes.

No analizētajiem informācijas avotiem redzams, ka organizēta pretošanās padomju varai šajā laika periodā bija tiešs ceļš uz sodāmību un nāvi. Taču šķiet, ka tajā brīdī cilvēki neapzinājās iespējamās sekas, it īpaši neapdomīgi bija jaunieši. Tā, piemēram, vēsturnieks Tālivaldis Vilciņš pētījumā “Skolu jaunatne nacionālajā cīņā. 1940–1941” apraksta skolēnu pretošanās kustību Latvijā: “Aglonas vidusskolā vēl pirms mācību sākuma radās nacionālās cīņas grupa 10. klases skolnieka Gedimina Fronckēviča (dz. 1921. gadā) vadībā. Drīz grupa izauga par 14 biedru saliedētu organizāciju. G. Fronckēvičs izstrādāja plānu, kā uzspriecināt kompartijas Aglonas rajona komitejas ēku. [...] tika savākts lielāks daudzums sprāgstvielu.”³³³ Gedimins Fronckēvičs (1921–1941) bija viens no trijiem farmaceitiskās ražotnes “Medfro” īpašnieka Zigismunda Fronckēviča dēliem. Par plānoto spridzināšanu 1940. gada 15. oktobrī Gediminu Fronckēviču apcietināja.³³⁴ Viņš tika tiesāts divas reizes: pirmo reizi Daugavpilī ar

³³³ Vilciņš, T. 1996. *Skolu jaunatne nacionālajā cīņā. 1940–1941*. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/28833>

³³⁴ Kronlins, J. 1967. Ģimnāzists Baltezera kapenēs. 379 *Baigā gada dienas. Latviešu jaunatnes un tās audzinātāju liktenis Baigajā 1940. un 41. gadā*. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata, 204.

spriedumu uz 10 gadiem spaidu darbos, bet otru reizi Rīgā ar spriedumu uz nāvi nošaujot.³³⁵ Nāves sods izpildīts 1941. gada 21. maijā. Gedimīna Fronckēviča mirstīgās atliekas atrada kopā ar citu čekas upuru līķiem Baltezerā īsi pēc boļševiku atkāpšanās.³³⁶

Pats Zigismunds Fronckēvičs turpināja vadīt uzņēmumu visus kara gadus un devās trimdā, atjaunojoties otrreizējai padomju okupācijai. Viņš miris Čikāgā 1960. gadā.³³⁷ Lai arī Latvijas brīvvalsts prese par Fronckēviču un viņa sasniegumiem rakstīja daudz, liecības par šī farmaceita dzīves gājumu pēc Otrā Pasaules kara ir grūti atrast un tās ir ļoti skopas. Viņa dēla nāves spriedumā komunistu kriminoloģijā minēti apstākļi, kam tika piešķirta svarīga nozīme: ķīmiski farmaceutiskā uzņēmuma īpašnieka dēls ar “sliktu sociālo izcelsmi” un līdzdalība organizācijā “Mazpulki”.³³⁸ Tā kā viņa māte Selīna Fronckēviča (1883–1939) bija pārliecināta katoliete,³³⁹ iespējams, ar to skaidrojams, kāpēc viņš mācījās Aglonā.

³³⁵ Turpat, 207.

³³⁶ Vilciņš, T. 1996. *Skolu jaunatne nacionālajā cīņā. 1940–1941*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/28833>

³³⁷ 18.11.1960. Miris farmaceits. *Londonas Avīze*. (752), 4.

³³⁸ Kronlins, J. 1967. Ģimnāzists Baltezera kapenēs. 379 *Baigā gada dienas. Latviešu jaunatnes un tās audzinātāju liktenis Baigajā 1940. un 41. gadā*. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata, 207.

³³⁹ 1939. Mīrusi lielā labdare. *Rīgas Vēstnesis*. (30), 4.

3. Farmācija Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (1941–1945)

Padomju okupāciju 1941. gada vasarā nomainīja nacistiskās Vācijas okupācijas režīms. Okupētās austrumu teritorijas 1941. gada 17. jūlijā apvienoja vienā administratīvajā apgabālā un nosauca par Ostlandi. Ostlandē iekļāva Latviju, Lietuvu, Igauniju un Baltkrieviju; apgabala pārvaldīšanai izveidoja īpašu ministriju, kuru vadīja Alfrēds Rozenbergs (1893–1946).³⁴⁰ Latvijā darbojās ļoti daudz vācu ierēdņu, vācu okupācijas varas iestādēs bija vērojams tikpat pārspīlēts birokrātijas aparāts, kā padomju okupācijas laikā.³⁴¹ Rīgā atradās Ostlandes Reihkomisariāts ar 900 vācu ierēdņiem un Latvijas Ģenerālkomisariāts ar 280 vācu ierēdņiem.³⁴² Par Ostlandes Latvijas ģenerālapgabala pašpārvaldes iekšlietu ģenerāldirektoru iecēla Oskaru Dankeru (1883–1965). Galvenā aptieku pārvalde (GAP) darbību pārtrauca. Tās vietā tika atjaunota bijusī Latvijas Farmācijas pārvalde, kas bija tieši pakļauta iekšlietu ģenerāldirektoram, un tās darbību uzraudzīja “Leiter der Referates Arzneiwesen beim Generalkommissar in Riga” (Ģenerālkomisariāta ārstniecības līdzekļu nodaļas vadītājs Rīgā).³⁴³ Par Latvijas Farmācijas pārvaldes fiduciāru jeb uzticamības personu tika iecelts Aleksandrs Dzirne. No ģenerālkomisāra puses farmācijas nozari (*Leiter der Referates Arzneiwesen*) pārstāvēja farmācijas maģistrs Udo Valbe (1906–?), un kā reihkomisāra pārstāvis tiek minēts farmācijas maģistrs Verners Hencelts (1903–?). Abi minētie pēc izcelsmes bija Latvijas vācbaltieši, kas izceļoja no Latvijas 1939. gadā. Latvijas farmācija šajā laika posmā sāka attīstīties pēc padomju varas radītā haosa, apzinot aptieku skaitu un medikamentu krājumus. Vācu varas iestādes ar lielu iejaukšanos Farmācijas pārvaldes darbībā neizcēlās, un tai bija ļauts darboties brīvvalsts laikam pietuvinātā režīmā.

3.1. Farmācijas pārvaldes atjaunošana un darbība tūlīt pēc okupāciju varu maiņas

Farmācijas pārvalde 1941. gada 7. jūlijā nosūtīja ziņojumu likvidētās GAP darbiniekiem, ka, sākot ar 1. jūliju, visi skaitās atbrīvoti no darba un tiem, kas vēlas darbu saglabāt, jāiesūta biogrāfijas.³⁴⁴ Pārsvārā darbā tika atjaunoti visi 1940. gadā atlaistie darbinieki. Kā ziņoja A. Dzirne, pirmais Farmācijas pārvaldes darbs bija organizēt pārvaldes

³⁴⁰ Aizsilnieks, A. 2000. Latvijas saimnieciskā izmantošana vācu okupācijas laikā 1941–1945. Laikmeta vispārējais raksturojums. No: Rakstu krājums *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Rīga: Daugavas Vanagu centrālās valdes izdevums, 161.

³⁴¹ Zunda, A. 2005. Latvija nacistu varā (1941–1945). <http://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/raksti-un-intervijas-prese/2005/latvija-nacistu-vara-1941-1945-lu-profesora-antonija-zundas-raksts-laikraksta-latvijas-avize>

³⁴² Turpat.

³⁴³ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 81.

³⁴⁴ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. VATK GAP norādījumi, pavēles. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 1. l., 75.

aparātu, izslēdzot no tā visus vēl atlikušos ebrejus, kas nebija evakuējušies.³⁴⁵ Savu darbību pārvalde atsāka ar 24 darbinieku lielu štatu.³⁴⁶ Notika arī aptieku pārvaldnieku ebreju atlaišana un aizvietošana ar jauniem.³⁴⁷

Farmācijas pārvalde steidzīgi mēģināja apzināt aptieku tīklu un stāvokli tūlīt pēc aktīvās kara darbības beigām Latvijas teritorijā. A. Dzirne lūdza visiem aptieku pārvaldniekiem nekavējoties atsūtīt Farmācijas pārvaldei sekojošu informāciju: aptiekas nosaukums (jānorāda bija arī GAP Nr.); vai aptieka darbojās vai bija slēgta; pārvaldnieka vārds, uzvārds un grāds; aptiekas pašreizējais personāla sastāvs; vai ārstniecības līdzekļi un pārsienamie materiāli kara apstākļos palikuši neskarti vai gājuši zudumā (norādot, kādā veidā) un jānorāda arī zudušo preču daudzumi un aptuvenā vērtība.³⁴⁸ Farmācijas pārvalde lūdza tās pilsētas un pagastu pašpārvaldes sniegt ziņas par aptieku un ārstniecības līdzekļu stāvokli, ja gadījumā aptieka bija slēgta vai sagrauta kara darbībā, kā arī ja bijušie īpašnieki/pārvaldnieki aizvesti, miruši vai aizbēguši.³⁴⁹

Farmācijas pārvalde pārņēma GAP radīto sistēmu, tādēļ turpināja darboties kā saimnieciski administratīva iestāde. Savā ziņojumā aptieku pārvaldniekiem Farmācijas pārvalde skaidri norādīja, ka arī turpmāk aptiekas paliek valsts īpašumā un vienīgās atbildīgās personas ir pārvaldnieki.³⁵⁰ Aptiekas bija aizliegts nodot tās bijušajiem īpašniekiem un nebija pieļaujama viņu iejaukšanās aptiekas vadībā. Tika norādīts, ka visām aptiekām arī turpmāk bija jāturpina darboties pēc līdzšinējiem noteikumiem; ārstniecības līdzekļi pārdodami par līdzšinējām cenām pret ārstu receptēm. Bez receptēm atļauts pārdot zāles minimālos daudzumos un tos var izsniegt pacientu līdz atnestos traukos.³⁵¹ Aptiekām visi ienākumi bija jāiemaksā Farmācijas pārvaldes kasē, iepriekš samaksājot darbiniekiem algas un telpu īri. Lai sekotu līdz ārstniecības līdzekļu aprītei, aptieku pārvaldniekiem regulāri bija jāsniegt Farmācijas pārvaldei ziņas par aptiekas apgrozījumu, kasu grāmatu noraksti un recepšu skaits. Nepieciešamie ārstniecības līdzekļi bija jāpasūta no lieltirgotavām, un tie tika saņemti pret samaksu. Ja tie paņemti uz parādu, tad jāsamaksā ne vēlāk kā 30 dienu laikā.³⁵²

Tūlīt pēc aktīvās kara darbības beigām, lai pasargātu lieltirgotavu medikamentu krājumus no iespējamās laupīšanas, 1941. gada 1. jūlijā pie tām novietoja sargus un nākamajā

³⁴⁵ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 80.

³⁴⁶ Turpat.

³⁴⁷ Turpat.

³⁴⁸ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. VATK GAP norādījumi, pavēles. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 1. l., 33.

³⁴⁹ Turpat.

³⁵⁰ Turpat.

³⁵¹ Turpat.

³⁵² Turpat, o.p.

dienā iecēla vadītājus.³⁵³ Ar 1. jūliju visi lieltirgotavās esošie medikamenti tika apķīlāti.³⁵⁴ Pilnu rīcības brīvību pār lieltirgotavās esošajiem ārstniecības līdzekļiem Farmācijas pārvalde atguva 13. augustā. Līdz ar to farmācijas priekšniekam tika uzlikta pilna atbildība par turpmāku ārstniecības līdzekļu taisnīgu un racionālu izsniegšanu aptiekām un slimnīcām, ievērojot vislielāko taupību.³⁵⁵ No GAP tika pārņemtas trīs ārstniecības līdzekļu lieltirgotavas, kas tika pārdēvētas par Farmācijas pārvaldes I, II un III lieltirgotavu. Ārstniecības līdzekļu lieltirgotava Liepājā kara darbības rezultātā bija nodegusi ar ievērojamu daudzumu medikamentu krājumu. Tās vietā atjaunoja Farmācijas pārvaldes IV lieltirgotavu, kurai ārstniecības līdzekļus piesūtīja no Rīgas, kā arī savāca tos no atsevišķām aptiekām Liepājā, kas bija cietušas kara darbības dēļ.³⁵⁶ Farmācijas pārvalde lielākajās Latvijas pilsētās iecēla pilnvarniekus, piemēram, Daugavpilī, Rēzeknē, Jelgavā un Liepājā, kas kārtoja uz vietas aptieku personāla un saimnieciskos jautājumus.³⁵⁷

Drīz pēc atjaunošanas Farmācijas pārvalde atvēra vienu speciālu lieltirgotavu tikai medikamentu iepakojamam materiālam, kā arī pārņēma savā uzraudzībā agrāko Ārstniecības augu uzņēmumu.³⁵⁸ Ārstniecības līdzekļu iesaiņojumu materiālu noliktava bija izveidota padomju okupācijas laikā 1941. gada 4. jūnijā, bet darbību vēl nebija uzsākusi.³⁵⁹ Iesaiņojuma materiāls medikamentiem kā pašmāju ražotnēm, tā arī aptiekām kara laikā bija deficīts. Piemēram, 1942. gada septembrī ražotne “Medfro” ziņoja, ka zāļu pudelīšu trūkuma dēļ ir radušās grūtības ar gatavo zāļu iepakojšanu, it īpaši to trūkst preparātam “Bismosan”.³⁶⁰ Reaģējot uz to, Veselības departaments aicināja visus ārstus iesaistīties, lai cilvēki vāc tukšās “Bismosan” pudelītes, kuras “Medfro” pieņems, maksājot 0,15 reihsmarkas (RM) par 100 gab. Līdzīgs lūgums tika publicēts arī “Valdības Vēstnesī”.³⁶¹

Visa lieltirgotavu preču uzskaites dokumentācija tika pārņemta nesakārtota, kā dēļ neiztika arī bez materiālo vērtību zaudējumiem. No GAP I lieltirgotavas H. Vasermaņa aizvestie medikamenti veidoja 500 000 RM lielus zaudējumus. Kara dienās lieltirgotavu darbiniekiem bēgot no Latvijas, bija aizbrauktas divas lieltirgotavai piederošas automašīnas,

³⁵³ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 80.

³⁵⁴ LNA LVA. Dzirne, A. 1944. Dažādi raksti 1944. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 136. l., 52.

³⁵⁵ 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 80.

³⁵⁶ Turpat.

³⁵⁷ Turpat.

³⁵⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 80.

³⁵⁹ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. Dažādi raksti 1942. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 11.

³⁶⁰ LNA LVVA. Ziņojums Veselības departamentam. *Iekšlietu ģenerāldirekcijas Veselības departaments 1941–1944*. P-1023.f., 1. apr., 15. l., 172.

³⁶¹ Turpat.

kuru kopējā vērtība bija 13 549 lati (Ls).³⁶² Bija atlicis 1 gāzes ģeneratora auto. To no aizbraukšanas bija paglābis kāds lieltirgotavas darbinieks, nomainot motorā atsevišķas detaļas, tādēļ tas bijis neejošā stāvoklī uz brīdi, kad notika okupāciju varu maiņa.³⁶³ Transporta problēmas Latvijas farmācijā bija būtiska ikdienas sastāvdaļa visus kara gadus. Kara darbības rezultātā nodegušas bija arī II ārstniecības līdzekļu lieltirgotavas noliktava Kungu ielā 1 un drogu veikals Rātslaukumā 15.³⁶⁴ Drogu veikala preču, inventāra un naudas līdzekļu vērtība bija 109 922 88 rubļu zaudējumi, savukārt Kungu ielas noliktavas preces un inventārs sastādīja 22 559 69 rubļu zaudējumus.³⁶⁵

Farmācijas pārvalde šajā laikā izveidoja centralizētu grāmatvedību. Kā ziņojis A. Dzirne, padomju okupācijas laikā GAP grāmatvedība atradusies vēl tikai izveidošanas stadijā, jo nekādas liecības par regulāru grāmatvedības uzskaiti pēc okupāciju varu maiņas nebija atrodamas.³⁶⁶ Aptieku pārvaldnieki līdz tam savas uzskaišu grāmatas bija veidojuši katrs pēc savas saprašanas un zināšanām, tādēļ materiālu uzskaitē padomju laikā valdīja haoss un, kā izrādījās, centralizēti tā nemaz nebija veikta. 1941. gada 16. augustā darbu uzsāka galvenais grāmatvedis, galvenā grāmatveža palīgs, pieci vecākie grāmatveži, seši grāmatveži, trīs grāmatvežu palīgi, divi vecākie rēķinveži un viens kasieris.³⁶⁷

Padomju varai atstājot Latviju, Farmācijas pārvaldes pārziņā nonāca 1941. gada pavasarī izveidota medikamentu noliktava Rīgā, Kungu ielā 26.³⁶⁸ Tā, visdrīzāk, bija izveidojusies padomju medikamentu nomenklatūras ieviešanas dēļ un tāpēc, ka valdīja pārliecība, ka atsevišķi medikamenti, zāļu izejvielas un drogas vairs nebūs pieprasītas. Liela daļa medikamentu bija ar beigušos derīguma termiņu un tur bija nonākuši padomju gada plašo inventarizāciju rezultātā. Uz šo noliktavu aptiekas no visas Latvijas pēc inventarizācijām bija sūtījušas ārstniecības līdzekļus, kas uzkrājušies pēdējos gadu desmitus vai glabājušies no to dibināšanas sākuma. Noliktavas saturs bija paredzēts iznīcināšanai. Noliktavā atradās dažādas zāļu izejvielas, patentētie medikamenti, galēniskie preparāti, augu drogas, vakeīnas, serumi, pārsienamie materiāli, kosmētika, slimnieku kopšanas instrumenti un dažādas drogu veikalu preces. Vairums šo preču bija 10 līdz 40 gadu veci krievu, franču, vācu ražojumi, bet daļa bija arī atzīti par derīgiem, taču paredzēti kā nākotnē mazpieprasīti.³⁶⁹ Līdz pat 1941. gada beigām Farmācijas pārvalde komandēja savus preču pārziņus šīs noliktavas preču pārskatīšanai

³⁶² Turpat, 8+o.p.

³⁶³ Turpat.

³⁶⁴ Turpat, 9.

³⁶⁵ Turpat.

³⁶⁶ Turpat, 8+o.p.

³⁶⁷ Turpat.

³⁶⁸ Turpat, 9.

³⁶⁹ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. Dažādi raksti 1942. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 9.

un sašķirošanai. Tika atlasītas preces, kuras varēja vēl lietot, un tās nosūtīja Farmācijas pārvaldes lieltirgotavai I, apšaubāmas kvalitātes ārstniecības līdzekļus nodeva analītiskajai laboratorijai kvalitātes pārbaudēm, bet lielu daļu veco preču nolēma iznīcināšanai. Tika atlasītas 110 kastes ar pieprasītiem un vēl lietošanai derīgiem līdzekļiem, 61 kaste ar mazpieprasītiem un 52 kastes ar lietošanai nederīgiem medikamentiem, kā arī 2548 vakcīnu, serumu un pošu ampulas, kas jāiznīcina.³⁷⁰

Lieltirgotavu izsaimniekošanu boļševiku laikā bija veicinājusi PSRS noteiktā nepamatoti zemo medikamentu cenu politika, kas nekādā mērā nesedza tās summas, par kurām agrāk medikamenti bija iepirkti. Lai pasargātu lieltirgotavas no galējiem zaudējumiem, Farmācijas pārvalde ar Cenu inspekcijas atļauju sākumā medikamentiem cenas paaugstināja par 150–200 %, bet, sākot ar 1942. gada 1. janvāri, spēkā stājās Vācijas 1936. gada aptieku takse (80 % apmērā) un tika noteiktas cenas visiem patentētajiem ārzemju medikamentiem, pārsienamajiem līdzekļiem, serumiem un citām aptieku precēm. Centralizēti tika noteikti arī lieltirgotavu uzcenojuma procenti.³⁷¹ 1941. gada 11. septembra rīkojums noteica cenu un algu regulējumu Ostlandē, tajā norādīts, ka turpmāk visu ārstniecības līdzekļu 1941. gada 20. jūnija pārdošanas cenām pieskaitāmi sekojoši procenti: ārstnieciskajām substancēm un izejvielām lieltirgotavas piemēroja 150 %, aptiekas – 200 %; patentētajiem un dozētiem preparātiem oriģinālajos iesaiņojumos lieltirgotavas piemēroja 150 %, aptiekas – 200 %; galēniskajiem preparātiem lieltirgotavas piemēroja 150 %, aptiekas – 200 %; drogām lieltirgotavas piemēroja 150 %, aptiekas – 200 %; ēteriskajām eļļām, tauku eļļām, vazelinam, viegli gaistošām vielām lieltirgotavas piemēroja 200 %, aptiekas – 200 %; tehniskajām ķīmikālijām lieltirgotavas piemēroja 200 %, aptiekas – 200 %; serumiem, vakcīnām un serodiagnostiskiem preparātiem lieltirgotavas piemēroja 150 %, aptiekas – 200 %; aptiekas stiklam, iesaiņojamiem materiāliem, slimnieku kopšanas piederumiem lieltirgotavas – 150 %, aptiekas – 200 %; ķirurģiskajiem instrumentiem lieltirgotavas piemēroja 200 %, aptiekas – 200 %.³⁷²

Ļoti drīz Farmācijas pārvalde ierosināja arī jautājumu par aptieku darbinieku algu pārskatīšanu. 1941. gada augustā tika nosūtīta vēstule Tautas labklājības galvenajai direkcijai, kurā teikts, ka līdzšinējās padomju okupācijas gadā noteiktās aptieku darbinieku algas ir nesamērīgi zemas un neatbilstošas izglītības pakāpei, kā arī atbildībai. Norādīts, ka ar šādu atalgojumu aptieku darbinieki nav spējīgi nodrošināt pienācīgi sevi un savu ģimeni, kādēļ esot novērojama aptieku darbinieku aizplūšana uz citām labāk atalgotām darba vietām.³⁷³

³⁷⁰ Turpat, 9+o.p.

³⁷¹ Turpat, 7. o.p.

³⁷² LNA LVA. 1941. Rīkojums par ārstniecības līdzekļu cenām. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 1. l., 25.

³⁷³ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Vēstule Rūpniecības pārvaldei. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 132. l., 127+o.p.

Farmaceitu un farmaceitu asistentu deficīta apstākļos tas nebija pieļaujams. Līdz ar to Farmācijas pārvalde iesniedza izstrādātu projektu darbinieku algu paaugstināšanai, ko sāka realizēt ar 1941. gada 1. septembri. 1941. gada novembrī saskaņā ar valsts komisāra rīkojumu visiem aptieku darbiniekiem palielināja algas.³⁷⁴

Tulīt pēc okupāciju varu maiņas aptiekas turpināja darboties Farmācijas pārvaldes pārziņā, taču ķīmiski farmaceitiskie uzņēmumi ne. Kā rakstīja A. Dzirne: “Pārorganizējot boļševiku atstāto valsts pārvaldes aparātu, ķīmiski farmaceitiskā rūpniecība, neskatoties uz smagām cīņām, izslīdējusi no Farmācijas pārvaldes kompetences un pakļauta Rūpniecības departamentam.”³⁷⁵ Šāda situācija bija izveidojusies gandrīz vai pārpratuma rezultātā. 1941. gada jūlijā A. Dzirne nosūtīja Rūpniecības departamentam vēstuli, kurā skaidroja, ka tulīt pēc okupāciju varas maiņas Farmācijas pārvalde jūlija pirmajās dienās bija iecēlusi bijušajai Medicīniski sanitārajai rūpniecības pārvaldei savu pilnvarnieku, kurš savukārt iecēla katram uzņēmumam savu atbildīgo vadītāju. Taču, kā vēlāk noskaidrojās, tad 8. un 9. jūlijā A/S “Farmācija” direktors E. Brože bez konsultēšanās ar Farmācijas pārvaldi bija griezies pie Veselības departamenta direktora un pēc saviem ieskatiem lūdzis steidzami izsniegt apliecinājumu, ka Veselības departamentam nav iebildumu, ka ķīmiski farmaceitiskās ražotnes nonāk Rūpniecības pārvaldes uzraudzībā. Veselības departaments šo apliecinājumu izsniedza, nezinot, ka jautājums nav saskaņots ar Farmācijas pārvaldi.³⁷⁶ Lai arī šie uzņēmumi neatradās tiešā Farmācijas pārvaldes uzraudzībā, atlikušos kara gadus regulāri notika sarakstes un sadarbība ar rūpniecības uzņēmumu vadītājiem par praktisko darbību.

1941. gada 7. novembrī Farmācijas pārvalde ziņojusi Veselības direkcijai par aptieku stāvokli Latvijā. Norādīts, ka, ņemot vērā ārkārtīgi lielo darbinieku trūkumu, nav iespējams nosūtīt aptieku pārvaldniekus uz visām aptiekām, kas joprojām palikušas slēgtas. Tādēļ daļa aptieku provincēs ir slēgtas, bet lielāko rajonu aptiekas tiek pakāpeniski atvērtas. Savukārt viena daļa aptieku strādājot bez peļņas un prasa lielas piemaksas savai darbībai no Farmācijas pārvaldes līdzekļiem. Farmācijas pārvalde bija paredzējusi tādu aptieku darbību pārtraukt. Slēgšanai nolemtās aptiekas arniecīgo apgrozījumu bija rajonos, kuros tajā brīdī nestrādāja neviens ārsts. Tādēļ Farmācijas pārvalde lūdza Veselības direkcijai atsūtīt sarakstu ar ārstiem, kas strādā dažādos rajonos, kā arī prognozēt, kur, iespējams, strādās vai nestrādās kāds ārsts.³⁷⁷

³⁷⁴ LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. Dažādi raksti 1942. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 7. o.p.

³⁷⁵ Turpat, 8.

³⁷⁶ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Vēstule Rūpniecības pārvaldei. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 132. l., 121+o.p.

³⁷⁷ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Vēstule Rūpniecības pārvaldei. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 132. l., 155.

3.2. Farmācijas pārvaldei pakļauto uzņēmumu darbība

Farmācijas pārvaldes darbība 1941. gada otrajā pusē bija pievērsta nozarē akūti risināmiem jautājumiem. Būtiska bija medikamentu krājumu apzināšana un to turpmāka racionāla patērēšana, tādēļ liela uzmanība tika pievērsta lieltirgotavu darba organizācijai un aptieku apgādei ar ārstniecības līdzekļiem. Farmācijas pārvalde bija iesniegusi datus Veselības departamentam par aptieku skaitu un izvietojumu 1942. gada janvārī. Rīgā tobrīd darbojusies 31 aptieka, Rīgas apriņķī – 38, Cēsu – 18, Madonas – 23, Valkas – 22, Valmieras – 22, Liepājas – 15, Aizputes – 6, Kuldīgas – 12, Ventspils – 12, Talsu – 13, Tukuma – 12, Jelgavas – 28, Bauskas – 10, Jēkabpils – 15, Ilūkstes – 6, Daugavpils – 24, Rēzeknes – 15, Ludzas – 5 un Abrenes – 13.³⁷⁸ Kopā Latvijā šajā laikā darbojās 360 aptiekas.

Bijusī GAP I ārstniecības lieltirgotava Grēcinieku ielā 6 padomju okupācijas laikā bija apkalpojusi daudzas Rīgas un Rīgas rajona aptiekas, slimnīcas, poliklīnikas un medpunktus.³⁷⁹ Šī lieltirgotava bija lielākā visā Latvijā, un tai bija vēl papildu trīs noliktavas Parka ielā 8, Kungu ielā 26 un Čiekurkalnā. Uzņēmums apgādāja ar ārstniecības līdzekļiem 129 aptiekas Rīgā un citur Latvijā, farmaceitiski ķīmiskos uzņēmumus, slimnīcas, poliklīnikas, fotogrāfu darbnīcas, kā arī karaspēku vienības. Laikā no 1941. gada jūlija līdz 1942. gada maijam lieltirgotava bija iepirkusi no vietējiem ražotājiem ārstniecības līdzekļus par 347 970 RM un no Vācijas uzņēmumiem par 100 000 RM.³⁸⁰ Šī lieltirgotava strādāja ar mēneša apgrozījumu robežās no 118 000 līdz 150 000 RM, un tas bija uzskatāms par labu darbības rezultātu, ņemot vērā ierobežotās piegādes un transporta iespējas.

II ārstniecības līdzekļu lieltirgotava kara laikā bija cietusi lielus zaudējumus, kara darbības dēļ nodegusi bija noliktava un tai piederošais drogu veikals. Pati lieltirgotavas bāze atradās Meistaru ielā 10/12 un bija palikusi neskarta. Padomju okupācijas gadā šajā uzņēmumā bija nodarbināti 64 darbinieki, no tiem 35 ebreju tautības. 1942. gadā nodarbināja tikai 35 darbiniekus, un pēc 1942. gada februāra šī lieltirgotava apkalpoja 107 aptiekas Latvijā, 17 no tām Rīgā.³⁸¹ Šīm aptiekām pārsvarā preces piegādāja no ārstniecības līdzekļu krājumiem, kas bija atlikuši vēl no brīvvalsts laika. Jaunu preču iepirkšana no 1941. gada jūlija līdz 1942. gada jūnijam bija veikta 313 072 RM apmērā. 1942. gada maijā lieltirgotavai bija jāpamet telpas Meistaru ielā un jāpārvācas uz jaunām telpām Kungu ielā 25/27, kas prasīja lielāku remontu un darba pārtraukšanu uz laiku.³⁸²

³⁷⁸ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Vēstule Veselības departamentam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 29. l., 49.

³⁷⁹ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 8.

³⁸⁰ Turpat, 9.

³⁸¹ Turpat, 9. o.p.

³⁸² Turpat, 10.

III ārstniecības līdzekļu lieltirgotava padomju okupācijas laikā bija tā sauktā Latgales rajona vairumbāze un attiecīgi darbojās pēc teritoriālā principa, apgādājot ar ārstniecības līdzekļiem Latgales novada, kā arī Ilūkstes un Jēkabpils apriņķa aptiekas. Tās adrese bija K. Barona iela 63, un 1942. gadā šajā lieltirgotavā strādāja 36 darbinieki.³⁸³ Tūlīt pēc okupāciju varu maiņas transporta trūkuma un traucētās pasta satiksmes dēļ lieltirgotava zaudēja visus pircējus, jo bija 100 % piesaistīta Latgales aptiekām. No tā secināms, ka Latgales aptiekas uz laiku bija vissliktāk apgādātas ar ārstniecības līdzekļiem. 1942. gada vasarā lieltirgotavas darbība bija stabilizējusies un tā apkalpoja 109 aptiekas un slimnīcas ar apgrozījumu 45 000 RM mēnesī, taču aptiekām piegādāja preces no brīvvalsts laiku krājumiem unniecīgos daudzumos. Jaunu preču piegāde III ārstniecības līdzekļu lieltirgotavai bija ierobežota un balstījās pamatā uz vietējo ražotāju produkciju.³⁸⁴

IV ārstniecības līdzekļu lieltirgotava Liepājā bija nodegusi, bet veiksmīgi atjaunota 1942. gadā. Tajā strādāja 20 darbinieki un preču krājums bija vien 8500 RM vērtībā, līdz ar to ārstniecības līdzekļu piegāde bija minimāla. Taču pie lieltirgotavas bija atvērta ķīmiski farmaceitiskā laboratorija, kas ražoja un apgādāja aptiekas ar galēniskajiem preparātiem.³⁸⁵

Farmācijas pārvaldes pārziņā atradās arī Ārstniecības augu uzņēmums, kas veiksmīgi darbojās jau kopš 1934. gada, kad to nodibināja Tautas labklājības ministrija. Vēlāk to pievienoja A/S "Farmācija". Kopš 1942. gada janvāra ar ģenerālkomisāra rīkojumu šis uzņēmums bija nodots Farmācijas pārvaldes uzraudzībā. Uzņēmuma darbības jomas bija plašas, sākot no ārstniecības augu un garšaugu audzēšanas un vākšanas organizēšanas, lauksaimnieku audzētāju reģistrācijas, padomu un konsultāciju sniegšanas augu audzēšanā, vākšanā un apstrādē un beidzot ar gatavās produkcijas iepirkšanu un pārdošanu. Brīvvalsts laikā audzētie ārstniecības augi bija viena no eksportprecēm. Visvairāk ārstniecības augu tika eksportēti uz Vāciju, Zviedriju, Igauniju, Lietuvu, Somiju, mazāk uz Šveici un Dāniju.³⁸⁶ Laikā no 1941. gada jūlija līdz 1942. gada jūnijam uzņēmums bija iepircis no audzētājiem 27 969,42 kg ārstniecības augu par 22 601,04 RM.³⁸⁷ Šajā pašā laika periodā bija pārdoti 79 204,28 kg ārstniecības augu par 95 579,53 RM. Visvairāk pieprasīto drogu sarakstā minēti kumelīšu ziedi, baldriāna sakne, ķimeņu augļi, krūklā miza, liepu ziedi, uzpirkstītes lapas, miltenes lapas, pelašķu lapas, mārсила laksti, likopodijs, altejas sakne un piparmētru lapas.³⁸⁸ Padomju okupācijas gada laikā ārstniecības augu eksports notika tikai Padomju Savienības robežās. Savukārt 1942. gadā ārstniecības augu uzņēmums savu preci varēja eksportēt tikai caur

³⁸³ Turpat, 10. o.p.

³⁸⁴ Turpat.

³⁸⁵ Turpat, 11.

³⁸⁶ Turpat, 12. o.p.

³⁸⁷ Turpat, 12.

³⁸⁸ Turpat, 12. o.p.

vāciešu nodibinātu firmu “Zentral-Handelsgesellschaft Ost” Rīgā, Smilšu ielā 1. Ar šīs firmas starpniecību tajā pašā gadā uz Vāciju bija nosūtīti 13 188,5 kg ārstniecības augu par 13 919,76 RM.³⁸⁹

Farmācijas pārvalde uzraudzīja arī aptieku darbību. 1942. gadā Farmācijas pārvalde izdeva virkni noteikumu aptieku pārvaldniekiem par aptieku norēķinu veikšanu, kā arī sadzīviska satura norādījumus.³⁹⁰ Kopā 1942. gadā tika izdotas 4 brošūras ar šādiem noteikumiem un norādījumiem. Minētie noteikumi reglamentēja aptieku saimniecisko darbību, lai tā visā valstī notiktu vienādi. Tā, piemēram, pirmajā brošūrā norādīts, ka aptiekas pārvaldnieks ir atbildīgs par viņa rīcībā nodoto mantu, jābūt inventāra sarakstam, jāveic preču uzskaitē speciālos žurnālos, kā arī jābūt grāmatvedībai par aptiekas ieņēmumiem un izdevumiem. Norēķini par preču kustību bija jānodod Farmācijas pārvaldei. Maksājumi par aptiekas regulārajiem rēķiniem bija atļauti farmācijas priekšnieka noteiktajās robežās, un katram izdevumam bija nepieciešami attaisnojuma dokumenti.³⁹¹ Noteikumi iekļāva sadaļas par algas un slimību pabalstiem, kases pārskata sastādīšanu, ieņēmumu un izdevumu ierakstīšanu norēķinu žurnālā, kases aparāta noslēgšanu, kā arī informāciju par nodokļiem, kas attiecās uz aptiekām. Tā, piemēram, no aptieku darbinieku algām bija aprēķināms un maksājams darba algas nodoklis un 1 % biedra nauda arodbiedrībai. No aptiekas līdzekļiem bija jāmaksā 5,9 % sociālās apdrošināšanas nodoklis un 1 % sabiedrības kultūras pasākumiem.³⁹²

Nākamie Farmācijas pārvaldes norādījumi visiem aptieku pārvaldniekiem tika izdoti 1942. gada 24. augustā.³⁹³ Tajos aprakstīti jau vairāk saimnieciska rakstura rīkojumi, galveno uzsvaru liekot uz pareizu zāļu vielu izsniegšanu un taupības ievērošanu. Piemēram, Farmācijas pārvalde lūdza aptieku pārvaldniekus iesniegt datus par nepieciešamo insulīna daudzumu diabēta slimniekiem, lai saprastu, cik insulīna ampulu katrai aptiekai mēnesī jāsaņem. Šajos norādījumos Farmācijas pārvalde atgādināja, ka zaļās ziepes izlietot atļauts vienīgi receptūras vajadzībām un ka, tuvojoties ziemai, katram aptiekas pārvaldniekam laikus jāparūpējas par kurināmā sagādi aptiekas vajadzībām. Līdzīgi norādījumi sniegti par petrolejas sagādi telpu apgaismošanai aptiekās, kurās nav elektrības. Petroleja bija jālūdz vietējai pašvaldībai, bet atsevišķos gadījumos to piešķīra Farmācijas pārvalde. Pēdējā norādījumu punktā teikts, ka katram darbiniekam jāparaksta apliecinājums par savu piederību āriešiem.³⁹⁴ Apliecinājuma

³⁸⁹ Turpat, 13.

³⁹⁰ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Norādījums Nr. 3 visiem aptieku pārvaldniekiem. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 5. l., 1.

³⁹¹ Turpat.

³⁹² Turpat, 5.

³⁹³ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Norādījums Nr. 3 visiem aptieku pārvaldniekiem. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 1.

³⁹⁴ Turpat, 1. o.p.

teksts bija šāds: “Es apliecinu, ka pat pēc rūpīgas pārbaudes man nav zināmi nekādi apstākļi, kas varētu norādīt uz manu izcelšanos no *žīdu* vecākiem un vecvecākiem. Es zinu, ka par apzināti nepareizu ziņu sniegšanu man draud tūlītēja atļaišana, manas iecelšanas atzīšana par nenotikušu vai disciplinārlietas ievadīšana pret mani nolūkā panākt manu atļaišanu no dienesta.”³⁹⁵

Nākamās norādījumus Farmācijas pārvalde publiskoja 1942. gada 10. novembrī. Tajos paziņots, ka katra aptieka no savas lieltirgotavas drīzumā saņems 30 dažādus ziepju gabalus (darvas, sēra–darvas un sēra). Ziepes bija viena no deficīta precēm, un Farmācijas pārvalde aptiekām piekodināja, ka ziepes izsniedzamas vienīgi pret ārsta receptēm un vienam slimniekam izsniedzams ne vairāk kā viens šāds ziepju gabals. 1942. gadā presē vairākkārt publicēti raksti par ziepju taupīšanu.

To pašu noteikumu ietvaros aptieku pārvaldnieki aicināti ievērot un nekavējoties informēt Farmācijas pārvaldi, ja kāds ārsts sevišķi bieži izraksta narkotisko vielu receptes vai spirtu. Farmācijas pārvalde arī uzslavēja aptieku pārvaldnieku centību, jo veiktajās aptieku revīzijās daudzos gadījumos konstatēja aptiekas tīras un kārtīgas, neskatoties uz kara apstākļiem. Bija arī atsevišķi gadījumi, kad aptiekas revīzijas brīdī atradušās ļoti netīras un nekārtīgas, tad aptiekas pārvaldnieks tika brīdināts par atstādināšanu no amata, ja situācija neuzlabosies.³⁹⁶ Kā piemērs minēts Skujenes aptiekas pārvaldnieks, farmācijas kandidāts Nikolajs Tukums (1890–?), kurš bija zaudējis pārvaldnieka amatu tieši tāda iemesla dēļ. Kā pārkāpumu Farmācijas pārvalde traktējusi atsevišķu aptieku pārvaldnieku mēģinājumus pasūtīt ārstniecības līdzekļus tiešā ceļā no Vācijas firmām. Farmācijas pārvalde stingri aizrādīja, ka aptiekas ārstniecības līdzekļus var pieprasīt tikai no savas lieltirgotavas un šo preču sagāde ir tikai pārvaldes kompetencē.³⁹⁷ Farmācijas pārvalde arī paziņoja, ka nav iespējams šajā laikā izpildīt aptieku pieprasījumus dažādiem traukiem un aparātiem. Pieprasītas bija tinktūru spiedes, destilācijas aparāti un ugunsdzēsamie aparāti, baltie uzsvārci un trauku dvieļi.³⁹⁸

1943. gada 9. decembrī Farmācijas pārvalde izdeva pēdējo 6. norādījumu krājumu aptiekām, kas apjoma ziņā bija visbiezākais.³⁹⁹ Tajā 28 punktu garumā izsmēloši atspoguļotas ikdienas situācijas Latvijas aptiekās. Tā, piemēram, Farmācijas pārvalde bija saņēmusi sūdzības attiecībā uz disciplīnas pārkāpumiem. Tiek minēti darbinieku neattaisnoti un regulāri darba kavējumi, arī patvaļīga medikamentu, substanču vai citu medicīnas preču ņemšana savām

³⁹⁵ LNA LVVA. Apliecinājums. *Veselības ģenerāldirekcijas Veselības departaments 1941–1944*. P-1023. f., 1. apr., 15. l., 164.

³⁹⁶ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Norādījums Nr. 4 visiem aptieku pārvaldniekiem. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 2.

³⁹⁷ Turpat, 4.

³⁹⁸ Turpat, 3.

³⁹⁹ Dzirne, A. 09.12.1943. *Norādījums Nr. 6 visiem aptieku pārvaldniekiem*. 3.

vajadzībām, par to neziņojot aptiekas vadītājam.⁴⁰⁰ Līdzīgi norādīts uz darbinieku nolaidību, apkalpojot publiku, atsakoties izsniegt medikamentus vai aizbildinoties, ka pieprasītā medikamenta aptiekā nav, lai gan patiesībā tas ir pieejams vai vienkārši jāpasūta konkrētam slimniekam. Ziņots, ka atsevišķās provinces aptiekās vēl 1943. gada nogalē ir redzami boļševiku laika uzraksti “GAP aptieka”, kā arī tiekot izmantoti tā laika zīmogi. Farmācijas pārvalde lūdza aizvākt šīs izkārtnes un zīmogus. Tāpat, neskatoties uz aptieku revīzijās dotajiem norādījumiem, joprojām atradās aptiekas, kas bija ārkārtīgi sliktā stāvoklī, nekārtīgas un remontējamas. Nereti aptieku revīzijās atklājās, ka preces un medikamenti nebija sistemātiski sakārtoti, bet gan izsvaidīti; netika tīrīti putekļi, substanču un ziežu trauki stāvēja nemazgāti, stāvtrauki aplīmēti ar nesalasāmām etiķetēm.⁴⁰¹ Aizrādīts arī par to, ka daži klienti, lai iegūtu kādu medikamentu lielākā skaitā, piesaukuši Farmācijas pārvaldes priekšnieka vai kāda cita pārvaldes atbildīgā darbinieka it kā dotu atļauju medikamentu saņemšanai. Farmācijas pārvalde skaidrojusi, ka šāda veida atsauksme parasti bija izdomāta un nav vēra ņemama.

Tā kā šo norādījumu izdošanas laikā vienlaikus notika arī aptieku reprivatizācijas process, tika aktualizēti arī daži citi jautājumi. Piemēram, minēts, ka pēc aptieku privatizācijas farmaceitisko darbinieku pieņemšana darbā, atlaišana vai pārvietošana joprojām paliks Farmācijas pārvaldes kompetencē.⁴⁰² Savukārt 24. punktā teikts, ka daži bijušie aptieku īpašnieki, kas nav farmaceiti, atļaujas dot norādījumus aptiekas vadītājam, pamatojoties uz savām bijušajām vai paredzamajām īpašuma tiesībām. Turpinājumā Farmācijas pārvalde atgādināja, ka aptiekas vadītājs ir vienīgais aptiekas administrators un bijušo īpašnieku iejaukšanās nav pieļaujama.⁴⁰³

Šajā izdevumā Farmācijas pārvalde informēja, ka ir pieejami dažādi aptieku laboratorijas trauki un piederumi, piemēram, Kipa aparāti, kolbas, receptūras svāri un neliels skaits karbīda lampu.⁴⁰⁴

3.3. Aptieku reprivatizācijas gaita

Viens no būtiskajiem jautājumiem, kura risināšana prasīja gandrīz visus nacistiskās Vācijas okupācijas režīma gadus, bija aptieku reprivatizācija. Aptieku reprivatizācija nebija izolēts process, bet gan daļa no visas tautsaimniecības privāto uzņēmumu un nekustamo īpašumu īpašumtiesību atjaunošanas. Tas bija sarežģīts, ilgstošs uzdevums tieši tā iemesla dēļ, ka ietvēra būtiskas vācu okupācijas varas politiski ekonomiskās intereses.

⁴⁰⁰ Turpat.

⁴⁰¹ Turpat, 6.

⁴⁰² Turpat, 7.

⁴⁰³ Turpat, 12.

⁴⁰⁴ Turpat.

Jau 1941. gada 17. jūlijā bijušās Tirdzniecības un rūpniecības kameras prezidija locekļi, latviešu uzņēmēji, bija vērsušies pie vācu varas pārstāvjiem, lai uzsāktu sarunas par privāto uzņēmumu atjaunošanu Latvijā. Atbilde bija noraidošā gan attiecībā uz iespējām atjaunot minētās kameras darbu, gan privāto uzņēmumu atdošanu to īpašniekiem.⁴⁰⁵ Negatīvā atbilde nenoraidīja pašu jautājumu, bet novilcināja tā risināšanu, jo vācu okupācijas varas pārstāvji rūpīgi apsvēra reprivatizācijas iespējamību. 1941. gada 19. augusta reihskomisāra rīkojumā teikts, ka vācu okupācijas varas pamatmērķis ir reprivatizācija, bet, kā norādījis vēsturnieks Reinis Kalniņš, “līdz 1943. gada februārim tā ir tikai vārdu spēle”.⁴⁰⁶

1941. gada 17. oktobrī vācu varas laikrakstā “*Amtsblatt des Generalkommissars in Riga*” bija ievietots “Rīkojums par amatniecības, sīkrūpniecības un mazumtirdzniecības jaunizveidošanu”, kas atzina, ka privāta darbība un iniciatīva ir veselīgas un spējīgas saimniecības pamats.⁴⁰⁷ Šis rīkojums norādīja uz to, ka nevis tiks atjaunots privātīpašums, bet gan radīti apstākļi, lai attiecīgajā nozarē atjaunotu privātu iniciatīvu, kas ietvēra tiesības bijušajam īpašniekam izmantot savu īpašumu.⁴⁰⁸ Šis rīkojums it kā deva zaļo gaismu privātpersonu rīcībai ceļā uz īpašumu atgūšanu. Taču vācu okupācijas vara ne tikai neko nedarīja, lai vairotu latviešu izpratni par dažādām “privatizācijas” iespējamām nozīmēm un tās faktisko nozīmi minētā rīkojuma gadījumā, bet ar propagandas palīdzību avīzē “Tēvija” izplatīja priekšstatu, ka tas viss ir saistīts ar privātīpašuma atjaunošanu.⁴⁰⁹ Pēc dažām dienām, atsaucoties uz šo rīkojumu, publicēja aizrādījumu, ka pirms tālāku instrukciju izdošanas jebkāda brīva un patvaļīga privātpersonu rīcība ar īpašumiem ir stingri aizliegta.⁴¹⁰ Jebkāda uzņēmumu privatizācija bija iespējama tikai uz konkrētas personas pieprasījuma pamata un pēc rūpīgas datu pārbaudes.

Farmācijas pārvaldes priekšnieks Aleksandrs Dzirne 1942. gadā un 1943. gada sākumā saņēma vairākas vēstules, kurās jautāts par aptiekas privatizēšanas vai atlīdzības iespējām. Lai arī varētu domāt, ka rīkojums par amatniecības, sīkrūpniecības un mazumtirdzniecības jaunizveidošanu būtu attiecināms arī uz aptiekām, tā nebūt nebija. A. Dzirne visos gadījumos

⁴⁰⁵ Aizsilnieks, A. 2000. Latvijas saimnieciskā izmantošana vācu okupācijas laikā 1941–1945. Laikmeta vispārējais raksturojums. No: Rakstu krājums *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Rīga: Daugavas Vanagu centrālās valdes izdevums, 167.

⁴⁰⁶ Kalniņš, R. 2014. *Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 88. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4934/40578-Reinis_Kalnins_2014.pdf?sequence=1

⁴⁰⁷ 1941. Rīkojums par amatniecības, sīkrūpniecības un mazumtirdzniecības jaunizveidošanu. *Amtsblatt des Generalkommissars in Riga*. (1), 56.

⁴⁰⁸ Kalniņš, R. 2014. *Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 89. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4934/40578-Reinis_Kalnins_2014.pdf?sequence=1

⁴⁰⁹ Turpat.

⁴¹⁰ 1941. Paziņojums attiecībā uz valsts komisāra 1941. g. 17. oktobra rīkojumu par amatniecības, sīkrūpniecības un sīktirdzniecības jaunizveidošanu. *Kurzemes Vārds*. (102), 2.

bija sniedzis noraidošas atbildes, paskaidrojot, ka pagaidām nav izdoti nekādi noteikumi par aptieku privatizēšanu vai atlīdzību sniegšanu. Arhīvā atrodama A. Dzirnes vēstule iekšlietu ģenerāldirektoram ģenerālim Oskaram Dankeram (1883–1965), kas nosūtīta 1942. gada 7. augustā, un tajā viņš atklāti izrāda savu neizpratni. Vēstule precīzi atspoguļoja aptieku reprivatizācijas ilgo procesu:

“Atļaujos konspektīvā veidā ziņot Jums, augsti godātais Ģenerāldirektora kungs, patreizējo stāvokli Latvijas ģenerālapgabala veselības nozares ārstniecības līdzekļu tirgotavu- aptieku jau pagājušā gada rudenī Ģenerālkomisariātā manis ierosinātā reprivatizācijas lietā un laipni lūdzu Jūsu iestāšanos nolūkā panākt pēc iespējas ātrāku jautājuma atrisinājumu. [...] Pagājušā gada 1. jūlijā, pārņemot bij. Galvenās aptieku pārvaldes funkcijas, Farmācijas pārvaldes pirmais darbs bija – iespēju robežās, par cik bij. aptieku īpašnieki nebija miruši, noslepkavoti vai aizvesti, nodot aptieku pārvaldīšanu bij. īpašniekiem. Jau ļoti drīz – pag. g. beigās – Austrumu apgabalu valsts komisārs deva rīkojumu un izpildnoteikumu, starp citu, arī mazumtirdzniecības jaunizveidošanā, kuru izvešana dzīvē pašreiz noris pilnā sparā.

Farmācijas pārvalde, ieskatot par nepieciešamu privatizēt arī aptiekas, vairākkārt Ģenerālkomisariātā ierosinājusi un pat iesniegusi izstrādātu likumprojektu šinī lietā. Neraugoties uz to, ka arī aptiekas pēc būtības ir mazumtirdzniecība, tas ir, tirdzniecības nozare, kas piegādā preces tieši patērētājam, un to pastāvēšana prasa tikai un vienīgi sabiedrības vajadzības, šā gada sākumā Ģenerālkomisariātā tika norādīts, ka pirmais izpildnoteikums par mazumtirdzniecības jaunizveidošanu uz aptiekām neattiecas un te derēs sevišķi nosacījumi. Tādi, cik pārvaldei zināms, līdz pat šim laikam nav izstrādāti, un jautājuma izlemšana iegūlusies.

360 Latvijas ģenerālapgabalā darbojošos aptieku saimnieciskā apgāde pašreizējos kara apstākļos sagādā ļoti lielas grūtības, un, kaut gan Farmācijas pārvalde to veikusi un veic, pārvalde tomēr atzīst, ka, nododot aptiekas bij. īpašniekiem, šinī virzienā tiks sasniegti vēl ievērojamāki rezultāti. [...] Beidzot, Farmācijas pārvalde ir ieskatos, ka aptieku privatizācija nebūtu saistīta ar kādām grūtībām, jo, kā jau teikts – liela daļa bij. īpašnieku pašreiz vada savas aptiekas kā uzņēmumu pārvaldnieki. Privatizējot nacionalizētās aptiekas, tiktu atjaunota privāta iniciatīva arī veselības nozarē. [...]”⁴¹¹

Atbildi uz savu vēstuli A. Dzirne, visticamāk, nesaņēma, un bijušajiem aptieku īpašniekiem vēl diezgan ilgi nācās gaidīt norādes turpmākajai darbībai. Procesa vilcināšana nebija gluži nejauša. Vācu okupācijas varas pārstāvji centās atrast “zelta vidusceļu”, lai panāktu savu interešu piepildījumu un tajā pašā laikā radītu iespaidu, ka arī latviešu vēlmes nepaliek

⁴¹¹ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Iesniegums aptieku reprivatizācijas lietā. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 126. l., 33.

nepamanītas. Reprivatizācijas mērķis nebija atjaunot pirmskara ekonomisko dzīvi Latvijā, bet gan politiski piešķirt pozitīvo noskaņu okupāciju varai.⁴¹² Turklāt reprivatizācijas neskaidrā novilcināšana hronoloģiski sakrita ar vācu armijas neveiksmēm frontē un sekojošu latviešu leģiona izveidošanu. Tieši gadumijā no 1942. uz 1943. gadu Okupēto Austrumu apgabalu ministrijā tika izstrādāts reprivatizācijas plāns, kuru Hitlers apstiprināja 8. februārī, savukārt 10. februārī izdeva pavēli formēt latviešu SS leģionu.⁴¹³ Abi jautājumi tika risināti paralēli, un vācu okupācijas vara šeit darbojās pēc principa: dots pret dotu. Pats A. Dzirne, sniedzot pārskatu par farmācijas nozari 1941.–1942. gadam, minējis, ka aptieku privatizāciju nesasteidza nozares dezorganizētā stāvokļa dēļ, kāds valdīja pēc boļševiku atkāpšanās.⁴¹⁴

Aptieku reprivatizēšanas process sākās tikai pēc 1943. gada 12. maija, kad Ģenerālkomisariāts izdeva noteikumus par publisko aptieku koncesijām.⁴¹⁵ Tajos teikts, ka atvērta tipa aptieku koncesijas tiek piešķirtas no jauna un tās piešķir ģenerālkomisārs. Turpmāk koncesiju varēja saņemt pretendents, kurš cēlies no āriešu dzimtas un kura laulātais arī bija ārietis, gadījumā ja pretendents bija precējies. Pretendentam bija jābūt pilsoniskajām goda tiesībām, kas nozīmēja politiski uzticamu personu. Personai noteikti jābūt aprobētam aptiekāram, bija jāplāno strādāt nodotajā aptiekā, un nedrīkstēja būt nekādu faktu, pēc kuriem būtu secināms, ka pretendents aptiekas vadīšanai nav piemērots. Piešķirot šīs jaunās koncesijas, priekšroka bija tiem aptieku īpašniekiem, kuriem pirms nacionalizācijas bija piederējusi aptieka. Vēl vērā tika ņemts, vai pretendents ir karojis un kādas armijas sastāvā. Līdz ar šo noteikumu publiskošanu pievienoja arī paziņojumu, ka visiem bijušajiem aptieku koncesiju īpašniekiem, kuru aptiekas ir bijušas nacionalizētas un kuri, pamatojoties uz šiem noteikumiem, vēlas iegūt jaunu koncesiju jeb privatizēt aptieku, jāiesniedz personīgi lūgumi Farmācijas pārvaldē līdz 1943. gada 1. augustam. Turklāt reprivatizācijas procesā pastāvēja nianse, ka agrākajam īpašniekam ir jāsamaksā par uzņēmuma vai veikala precī pēc tā brīža cenām, kā arī par inventāru un aprīkojumu, kas papildinājies laika posmā pēc nacionalizēšanas.⁴¹⁶ Minētā nianse vairāk nozīmēja īpašuma atpirkšanu nekā reprivatizēšanu.⁴¹⁷ Bijušajiem aptieku īpašniekiem kredītus izsniedza Tautas banka: “Sakarā ar paredzamo aptieku privatizāciju

⁴¹² Kalniņš, R. 2014. *Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 118. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4934/40578-Reinis_Kalnins_2014.pdf?sequence=1

⁴¹³ Turpat, 104.

⁴¹⁴ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 8.

⁴¹⁵ Turpat, 6. o.p.

⁴¹⁶ 1943. Noteikumi par publisko aptieku koncesijām. *Amtsblatt des Generalkommissars in Riga*. (44), 381.

⁴¹⁷ Aizsilnieks, A 2000. Latvijas saimnieciskā izmantošana vācu okupācijas laikā 1941–1945. Laikmeta vispārējais raksturojums. No: Rakstu krājums *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Rīga: Daugavas Vanagu centrālās valdes izdevums, 168.

⁴¹⁸ Turpat.

pagodināties paziņot, ka Tautas banka Rīgā, kas jo plaši ieslēgusies līdz šim privatizēto latviešu saimniecības kreditēšanā, labprāt uzņemtos arī privatizējamo aptieku kreditēšanu uz aizņēmējiem izdevīgiem noteikumiem.”⁴¹⁸

Īsi pirms šo noteikumu publicēšanas vēstuli Farmācijas pārvaldei ar jautājumu, kā atgūt aptieku, nosūtījusi arī Alise Kupce (1906–1946), farmācijas profesora Jāņa Kupča (1871–1936) meita. Viņa izceļoja no Latvijas kopā ar vācbaltiešiem 1941. gada pavasarī. Vēstule nosūtīta 1943. gada martā no Breslavas (tagadējā Polijas pilsēta Vroclava). Arī viņas vēstule atspoguļo sarežģītu situāciju:

“Ļoti cien. kolēģi Dzirne! Jūs droši vien būsiat pārsteigts, saņemot no manis vēstuli. Griežos pie Jums ar lūgumu, kuru lūdzu izpildīt. Kā Jūs varbūt ziniet, es pagājušā gadā pieprasīju mūsu aptieku atpakaļ, bet līdz šim no Rīgas komisāra nedabūju atbildes. Šinīs dienās lasīju avīzēs, ka marta mēnesī Latvijā būšot izvesta cauri īpašumu reprivatizācija, bet ka attiecībā uz bēgļiem un repatriantiem iznāksot citi rīkojumi. Kā saprotams, man ļoti gribētos strādāt tajā aptiekā, kuru tēvs cēlis un kuras tapšanā un attīstībā man ir nopelni. Vai Jūs nevarētu man pateikt, vai vispār ir izredzes iegūt savu īpašumu atpakaļ un pozitīvā gadījumā kur man jāgriežas, vai pie komisāra vai pie Farmācijas pārvaldes? [...]”⁴¹⁹

Alise Kupce Latvijā neatgriezās, un privatizēto aptieku sarakstā viņas vārds nav atrodamš.⁴²⁰ Nezināmu iemeslu dēļ viņai savu bijušo aptieku atgūt nebija izdevies. Taču liela daļa bijušo aptieku īpašnieku privatizēja savas aptiekas. Pirmo aptieku atdošana to bijušajiem īpašniekiem norisinājās svinīgā pasākumā Lielās ģildes zālē 1943. gada 7. decembrī.⁴²¹ Šī pasākuma ietvaros tika reprivatizētas 84 Latvijas aptiekas, klātesot to īpašniekiem, kam svinīgi tika pasniegti īpašuma dokumenti. Par reprivatizāciju periodikā teikts: “[...] Ģenerālkomisariāta galvenās daļas vadītājs Dr. fon Borke (Dr. Hans Otto von Borke – *aut.*) uzsvēra, ka farmācijas darbu nespēj veikt ierēdņi, bet tikai vīri un sievas, kas savam uzdevumam nododas ar sirdi un dvēseli, kas strādā un savas idejas realizē pēc privātas ierosmes. Aptieku īpašnieki nekad nedrīkst aizmirst, ka privātīpašuma atjaunošana iespējama vienīgi pēc vācu armijas lielajiem panākumiem.”⁴²² Kā redzams, bez propagandas piedevas neiztikt, lai gan vācu armija tieši 1943. gada sākumā piedzīvoja liktenīgu sakāvi Staļingradā.

Aptieku reprivatizācijas process turpinājās līdz 1944. gada pavasarim. Jau 1944. gada 1. martā “Latvijas Farmaceitu Žurnālā” Farmācijas pārvalde ziņoja, ka drīz paredzama aptieku reprivatizācijas procesa noslēgšana, jo reprivatizētas ap 220 aptiekām un atlikušo aptieku

⁴¹⁸ LNA LVA. Ziņojums. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 137. l., 146.

⁴¹⁹ LNA LVA. Kupce, A. 1943. Vēstule. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 31. l., 25.

⁴²⁰ Dzirne, A. 1944. Paziņojums. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 132–133.

⁴²¹ 1943. Reprivatizētas 84 aptiekas. *Tēvija*. (288), 3.

⁴²² 1943. Aptiekas atgūst to agrākie īpašnieki. *Kurzemes Vārds*. (289), 4.

reprivatizācija aizkavējusies tehnisku vai juridisku jautājumu dēļ.⁴²³ Minēts arī tas, ka visas reprivatizācijai nepakļautās aptiekas Farmācijas pārvalde turpmāk iznomās. 1944. gada 2. maijā A. Dzirne publicēja reprivatizēto aptieku sarakstu, kur uzskaitītas 220 aptiekas un to īpašnieki. Rīgā bija reprivatizētas 32 aptiekas, Vidzemē bez Rīgas – 83, Kurzemē – 36, Zemgalē – 43, bet Latgalē – tikai 26 aptiekas.⁴²⁴ Privatizētas tika vairāk nekā puse no Latvijas aptiekām.

Nevar nepieminēt, ka reprivatizācijas laikā situāciju centās izmantot arī vācieši, iespējams, cerot iegūt īpašumus un uzņēmumus. Tā, piemēram, vācu firmām bijusi liela interese par Latvijas uzņēmumiem. Līdz 1942. gada 1. oktobrim bija saņemts 81 pieteikums, īpaši liela interese bija tieši par ķīmijas un farmācijas uzņēmumiem – saņemti 17 pieteikumi.⁴²⁵ Taču politisku motīvu dēļ reprivatizācija bija paredzēta tikai latviešiem un vācu firmas šajā laikā nevienu ķīmiski farmaceitisku uzņēmumu neieguva. Piemēram, ražotni “Medfro” Z. Fronckēvičs reprivatizēja pats 1942. gadā.⁴²⁶

3.4. Medikamentu pieejamība un vietējo ražotņu darbība

Visus kara gadus ārkārtīgi sarežģīta un aktuāla bija medikamentu sagāde un patēriņš. Kā jau minēts iepriekš, medikamentus ne tikai neieveda padomju okupācijas laikā, bet daļa krājumu tika zaudēta karadarbības dēļ. Kā norādīja A. Dzirne: “[..] aktīvās karadarbības laikā 1941. gada jūnijā 13 aptiekas ir nodedzinātas un daudzas bēgošo boļševiku izlaupītas un izdemolētas.”⁴²⁷ Lai iztiktu ar lieltirgotavu krājumos esošajiem medikamentiem, jau 1941. gada otrajā pusē Farmācijas pārvalde izstrādāja rūpīgu pieeju medikamentu sadalei un A. Dzirne kā pārvaldes priekšnieks bija personīgi atbildīgs par racionālu un taupīgu zāļu patēriņu. No pilnīga zāļu bada kara gados Latvijas iedzīvotājus paglāba jau pieminētais, apjomīgais zāļu iepirkums, kas bija izdarīts vēl neatkarīgās Latvijas laikā 1940. gada sākumā. 1941. gadā pēc okupācijas varu maiņas nekādi ārstniecības līdzekļi netika ievesti, kā iemeslu minot transporta grūtības un vēl neizveidoto norēķināšanās kārtību ar okupēto Ostlandi.⁴²⁸ Tādēļ, sākot ar 1941. gada rudeni, aptiekām uz zāļu pieprasījumiem lieltirgotavas varēja izsniegt tikai minimālo skaitu vai minimālās ārstējošās devas medikamentus. Dažiem grūti pieejamiem ārzemju medikamentiem

⁴²³ 1944. Paziņojums. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 90.

⁴²⁴ Dzirne, A. 1944. Paziņojums. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 132–135.

⁴²⁵ Kalniņš, R. 2014. *Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 106. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4934/40578-Reinis_Kalnins_2014.pdf?sequence=1

⁴²⁶ 1943. “Medfro” ķīmiskā fabrika. *Rīkojumu Vēstnesis*. (274), 1138.

⁴²⁷ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldei pakļautām aptiekām. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 29. l., 190. o.p.

⁴²⁸ LNA LVA. Dzirne, A. 1944. Vēstule Latvijas veselības kameras vadītājam E. Bušam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 136. l., 52.

tika paredzētas uzskaites grāmatas kā lieltirgotavās, tā aptiekās.⁴²⁹ Šie medikamenti bija izsniedzami aptiekām tikai ar Farmācijas pārvaldes atļauju, savukārt aptiekās tikai pret ārsta recepti. Uzskaites žurnāli bija arī visām narkotiskajām vielām un etilspirtam. Aptiekās zāļu pārdošana galvenokārt notika tikai pret ārstu receptēm, bezrecepšu ārstniecības līdzekļus bija atļauts pārdot minimālos daudzumos.⁴³⁰

Kā īpaši trūkstoši patentētie medikamenti uzskaitīti firmas “Bayer” ražojumi, piemēram, piramidons, fenacetīns, dzīvsudraba sāļi, bismuta sāļi, broms sāļi, joda sāļi, barbiturāti, kodeīns un tā sāļi, kofeīna sāļi, kalcija sāļi, visi vitamīni un hormonu preparāti, visas tropisko zemju drogas, ēteriskās eļļas, teobromīns un tā sāļi, arsēns, neorganiskās skābes un rivanols.⁴³¹ Katrai aptiekai atkarībā no patēriņa tika ieviestas arī mēneša normas ektemporālo zāļu gatavošanā nepieciešamo vielu – etilspirta, cūku un liellopu tauku, cukura, glicerīna, augu eļļas – saņemšanai. Pēc 1942. gada šīs izejvielas vairs nebija trūkstošo vielu sarakstā, jo, kā norādīja A. Dzirne, to sagādi no Vācijas atrisināja sadarbībā ar ģenerālkomisāra pārstāvi farmācijas maģistru Udo Valbi.⁴³² Līdzīgi ar vācu atbildīgo iestāžu atbalstu Latvijas aptiekas un slimnīcas 1942. gadā saņēma tādus ārstniecības līdzekļus kā marle, vate, lignīns, zaļās ziepes, medicīniskās ziepes un zivju eļļa.⁴³³ Visu šo laika periodu pastāvēja ierobežojumi dažādu kosmētisko līdzekļu un arī supozitoriju izrakstīšanā, kur izmantots tika kakao sviests. Piemēram, Farmācijas pārvalde 1942. gadā noteica, ka uz vienu supozitoriju nedrīkst izlietot vairāk kā vienu gramu kakao sviesta.⁴³⁴ Sakarā ar ektemporālajā receptūrā trūkstošajām izejvielām aptiekas darbiniekiem bez saziņas ar ārstu bija aizliegta jebkāda patvaļīga vielu aizvietošana vai svīturošana no receptes.⁴³⁵ Turklāt patēriņa ierobežojumi eksistēja arī produktiem, kas attiecās uz aptieku ikdienu, – petroleju, veļas ziepēm, ziepju pulveri un malku.

Ārstniecības līdzekļu piegāde atsākās 1942. gadā, taču vācu patentētos medikamentus kopumā ieveda pavisam neliels daudzums. 1942. gada pirmajā pusē Berlīnē nodibināja sabiedrību “Pharm-Ost” G.m.b.H., kurai bija monopoltiesības zāļu piegādē okupētajām Austrumu zemēm, tajā skaitā Latvijai.⁴³⁶ Šī kompānija piegādāja zāles no Vācijas uz Rīgu, Tallinu, Viļņu

⁴²⁹ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 7.

⁴³⁰ Turpat.

⁴³¹ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldei pakļautām aptiekām. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 29. l., 191.

⁴³² Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (5), 112.

⁴³³ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 127.

⁴³⁴ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Norādījums Nr. 3 visiem aptieku pārvaldniekiem. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 5. l., 1.

⁴³⁵ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Norādījums Nr. 4 visiem aptieku pārvaldniekiem. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 3.

⁴³⁶ LNA LVA. Dzirne, A. 1944. Vēstule Latvijas veselības kameras vadītājam E. Bušam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 136. l., 52.

un Minsku ar dzelzceļa starpniecību. Līdz ar to 1942. gadā tika piegādāti medikamenti 250 000 RM vērtībā, bet 1943. gadā jau 1,5 miljona RM vērtībā.⁴³⁷ 1942. gadā lieltirgotavu krājumi bija pamatīgi iztukšoti, jo aptiekas bija apkalpojušas klientus kopsummā par apmēram 9,1 miljonu RM.⁴³⁸ No Latvijas zāļu krājumiem sava tiesa 1942. gadā bija atdota arī vācu armijas vajadzībām, piemēram, hinīns tīrā veidā 507 kg, kofeīns tīrā veidā 440 kg, kodeīns tīrā veidā 33 kg un morfijs 7 kg.⁴³⁹

Medikamentu trūkumu nedaudz stabilizēja lielākās ķīmiski farmaceitiskās ražotnes, kas savu darbību nebija pārtraukušas kopš Latvijas neatkarības. Kā nozīmīgi minami uzņēmumi A/S “Farmācija”, “Medfro” un “Farmazans”, kas ražoja dažādus galēniskos preparātus, ampulas un tabletes. No vietējiem ražotājiem aptiekas un slimnīcas saņēma terpentīnu, metilspirtu, etilspirtu, ožamo spirtu, etiķskābi, vara un dzelzs sulfātus, glaubersāli, kartupeļu cieti, kolofoniju, krītu, darvu, dekstrīnu, bārija sulfātu, ēteri un narkozes ēteri, želatīnu, veļas sodu un citas vielas.⁴⁴⁰ Šajā laikā liela nozīme bija jēlmorfija pārstrādei A/S “Farmācija” un tādu medikamentu ražošanai kā kodeīns, etilmorfīns, morfijs.⁴⁴¹

1943. gadā zāļu piegāde no Vācijas bija samērā regulāra un pieprasītie patentētie medikamenti, ja kādā pasūtījuma reizē arī trūka, tad nākamajā pievedumā vienmēr tika saņemti. Vēlāk, sākot ar 1943. gada beigām un 1944. gada sākumu, medikamentu piegādē atkal bija iestājusies krīze, jo Vācija cieta no uzlidojumiem un bombardēšanas.⁴⁴² Kā rakstījis A. Dzirne, tad 1944. gada februārī daudzu patentēto medikamentu krājumi jau atkal bija izsīkuši, jo iedzīvotāji pastiprināti iepirkās.⁴⁴³ 1944. gada martā ārsts Teodors Vankins (1873–1947) bija nosūtījis Farmācijas pārvaldei vēstuli, kurā ziņoja, ka pēdējā laikā nav pieejami moderni gonorejas ārstēšanas līdzekļi, piemēram, sulfapiridīns un citi sulfanilamīdu grupas preparāti.⁴⁴⁴ Kā viņš skaidroja tālāk, šādā gadījumā ārstēšana jāveic pēc vecās metodes, injicējot sudraba sāļus urīnizvadkanālā. Taču arī šī ārstēšana drīz nebūšot iespējama, jo trūkstot injekciju šļirci. T. Vankins norādīja, ka 1943. gadā ar gonoreju slimoja aptuveni 3000 personu un, rēķinot uz šo slimnieku skaitu, nepieciešami vismaz 50 kg sulfanilamīdu preparātu.⁴⁴⁵ Viņš piebilda, ka ne visi gonorejas slimnieki ārstējami ar sulfanilamīdu preparātiem, tādēļ uz šo slimnieku skaitu

⁴³⁷ Turpat.

⁴³⁸ Turpat.

⁴³⁹ Turpat.

⁴⁴⁰ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 127.

⁴⁴¹ Turpat, 129.

⁴⁴² LNA LVA. Dzirne, A. 1944. Vēstule Latvijas veselības kameras vadītājam E. Bušam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 136. l., 54.

⁴⁴³ Turpat.

⁴⁴⁴ LNA LVA. Sarakste ar Ģenerālkomisariātu 1944. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 124. l., 9.

⁴⁴⁵ Turpat.

nepieciešamas 2000 līdz 3000 injicējamo šļirču. Vēstuli nobeidzot, viņš lūdza A. Dzirnem risināt radušos situāciju.

Zāļu taupīšana ikdienas sadzīvē izraisīja gan ārstu, gan pacientu neapmierinātību. Nereti ārsti kā Latvijas laukos, tā Rīgā izrakstīja medikamentus, nepainterēsējoties, vai aptiekās tie vēl ir pieejami un cik daudz.⁴⁴⁶ Slimnieki, izstaigājuši vairākas aptiekas, bieži bija dusmīgi, jo vajadzīgās zāles nekur nebija atrodamas. Vainoti tika aptiekāri un arī Farmācijas pārvalde.

Jau 1941. gada oktobrī Veselības departaments bija publicējis ārstiem domātu medikamentu sarakstu, tajā norādīti medikamenti, kurus turpmāk aptiekas izsniegs vienīgi pret ārstu receptēm, un tie jālieto taupīgi. Sarakstā nosauktas šādas vielas: acetons, glicerīns, hinīns un tā sāļi, teobromīns un tā sāļi, broms un tā sāļi, kofeīns un tā sāļi, bismuts un tā sāļi, pienskābe, fenols, citronskābe, rīcinēļa, linu eļļa, olīveļļa, lanolīns.⁴⁴⁷

Visus atlikušos kara gadus Farmācijas pārvalde sadarbībā ar Veselības departamentu pamatīgi pētīja ārstu parakstītās receptes un bieži sūtīja brīdinājuma vēstules, norādot, kādas vielas uz kuras receptes izrakstītas pārāk bieži vai pārāk lielos daudzumos. Tā, piemēram, ārsts Roberts Kalniņš (1873–?) no Elejas saņēma vēstuli no Veselības departamenta, ka, caurskatot viņa izrakstītās receptes laikā no 1942. gada 9. aprīļa līdz 17. jūnijam, ir konstatēts, ka viņš lielās devās izrakstījis fenacetīnu un fenamidonu (*Phenacetinum* 0,5 g un *Phenamidonum* 0,4 g vienā pulverī) un kālija bromīdu 30,0 g vienā receptē, turklāt dažiem pacientiem izrakstītas četras šādas receptes uzreiz.⁴⁴⁸ Vēstulē norādīts, ka, parakstot zāles un pārsienamos materiālus, ārstam jāatceras un jāievēro ekonomiskas ārstēšanas pamatprincipi, kas bija šādi: 1) zāles jāizraksta pēc iespējas vienkāršākā veidā; 2) jāizvairās no vairāku līdzekļu izrakstīšanas vienam nolūkam; 3) jāizskauž zāļu pārmērīga parakstīšana un daudzveidība; 4) līdz minimumam jāierobežo narkotisko vielu parakstīšana un jācenšas tās aizvietot ar citiem analgētiskiem līdzekļiem. Vispār slimnieku ārstēšanā jāieklaujas nepieciešamības robežās, sniedzot tiem tikai neatliekamo palīdzību.⁴⁴⁹

Tā kā šāda veida vēstules tika nosūtītas diezgan lielā skaitā, rodas iespaids, ka ārsti neievēroja ne Farmācijas pārvaldes, ne Veselības departamenta norādes. Taču uz aizrādījumiem ārsti reaģēja dažādi, daži nosūtīja diezgan emocionālas atbildes vēstules, piemēram, ārsts Pēteris Bārdiņš (1902–1977) no Lubānas. Viņa sarakstē ar Veselības departamentu var nojaust aizkaitinājumu par aizrādījumiem izrakstīto recepšu sakarā. Vispirms P. Bārdiņam tika norādīts, ka viņš zāļu parakstīšanā neievēro ekonomiskas ārstēšanas pamatprincipus. Teikts, ka

⁴⁴⁶ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (5), 111.

⁴⁴⁷ 1941. Rīkojums visiem ārstiem. *Tēvija*. (96), 1.

⁴⁴⁸ LNA LVVA. Vēstule. *Iekšlietu ģenerāldirekcijas Veselības departaments 1941–1944*. P-1023.f., 1. apr., 30. l., 99.

⁴⁴⁹ Turpat.

viņš pārāk bieži izraksta ektemporālās zāles ar lielu skaitu aktīvo vielu, ietverot parasti sešas vai septiņas vielas, vai arī citos gadījumos uz vienas receptes izrakstīts liels aktīvās vielas daudzums, kā fenacetīns, kofeīns, broms sāļi.⁴⁵⁰

Savā atbildē ārsts raksta, ka visos šajos pārmetumos redzams: 1) Lubānas aptiekas birokrātisms; 2) pārspīlēta taupība, kas noved pie nejēdzībām; 3) apzināta rīcība ar “zināmiem” mērķiem.⁴⁵¹ Tālāk viņš uzskaitījis vairākus savus pacientus ar dažādām diagnozēm, kuriem Lubānas aptiekā regulāri izsniegta tikai puse no parakstītajiem zāļu daudzumiem. Gandrīz kuriozi, bet, kā viņš minējis, pacientam ar kašķi aptiekā bijis jānosauca savas visas kašķa skartās zonas un beigās vienalga aptiekārs izsniedzis tikai pusi no vajadzīgās ziedes daudzuma. Kā P. Bārdiņš raksta:

“Šādu “½ porciju” Lubānas aptiekā simtiem. Iedod slimniekam ½ porciju – ar to neizārstēsies, jābrauc uz citu aptieku pēc pilnas porcijas. Un rezultāts – taupības vietā izšķērdība pa ½ porciju, medicīna pārvērsta par pūšļošanu, un sekas tikai redzamas vēlāk... Cik esmu dzirdējis, tad dažas retas aptiekas citur, arī Rīgā, praktizē šo “½ porciju” sistēmu konsekvēnti visos gadījumos. [...] Rodas jautājums, kamdēļ tieši aptiekām piešķirtas tiesības “porcijas” samazināt patvaļīgi, bez ārsta ikreizējas piekrišanas, jo aptiekā taču nav speciālistu, kas noteiks slimības ilgumu, smagumu. [...] Domāju, ka nepareizs ir iestāžu rīkojums (Farmācijas pārvaldes?) par “½ porcijām” un tas atceļams vai papildināms: “½ porcija izsniedzama ar ikreizēju ārsta piekrišanu”. [...] Lubānas rajona iedzīvotāji tagad izsakās, ka Lubānas aptiekā zāles daudz grūtāk dabūjamas kā “boļševiku” laikā. [...]”⁴⁵²

Par līdzīgu situāciju 1944. gadā ziņojis tautas labklājības nozares vadītājs no Cēsīm. Rakstīts, ka aptieku darbinieki neizsniedz zāles izrakstītajos daudzumos, bet gan paši brīvi nosaka izsniedzamo zāļu daudzumu. Savukārt tādu rīcību paši aptiekāri pamatojot tā, ka ārsti parakstot nevajadzīgi daudz zāļu, it sevišķi saviem paziņām.⁴⁵³ Šajā vēstulē nosaukts konkrēts gadījums, kurā aptiekas darbinieks asistents Kārlis Pelēkzīrnis (1887–?) izrakstīto 15 pulveru vietā izsniedzis 10 ar piebildi: “ja neesot ar šo vairumu apmierināts, lai iztiekot bez zālēm”.⁴⁵⁴

Šāda veida sūdzības 1943. un 1944. gadā Farmācijas pārvalde un Veselības departaments saņēma lielā skaitā. Taču A. Dzirne savā nostājā vienmēr palika nelokāms. Arī atbildes vēstulē Cēsu apriņķa pārstāvim viņš attaisnoja minēto aptiekas darbinieku, sakot, ka šajos laikos ir jāievēro vislielākā taupība zāļu izsniegšanā un ir jāsaprot kara apstākļu radītās grūtības. Uzsvēris to, ka ārstniecības līdzekļus, kuru lielāko daļu ievada no Vācijas, Latvija

⁴⁵⁰ LNA LVVA. Vēstule. *Iekšlietu ģenerāldirekcijas Veselības departaments 1941–1944*. P-1023.f., 1. apr., 30. l., 250.

⁴⁵¹ Turpat, 450.

⁴⁵² Turpat, 451+o.p.

⁴⁵³ LNA LVA. Vēstule Cēsu apriņķa vecākam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 32. l., 118.

⁴⁵⁴ Turpat.

nevar saņemt tādos daudzumos, lai apmierinātu visus zāļu pieprasījumus, viņš vēl norādīja, ka nereti viss parakstītais zāļu daudzums nemaz netiek izlietots, jo slimība pāriet ātrāk un pārpalikušās zāles tad jāizmet.⁴⁵⁵ Lai arī A. Dzirne bija tieši atbildīgs par zāļu taupīgu un racionālu patēriņu valstī, var saprast arī ārstu reakciju uz aptiekās notiekošo. Protams, šādas situācijas neveicināja ārstu un farmaceitu sadarbību un kārtējo reizi saasināja jautājumu par aptiekas darbinieku kompetenci zāļu izsniegšanā.

Kā jau minēts iepriekš, vietējām ķīmiski farmaceitiskajām ražotnēm bija izšķirīga loma zāļu pieejamībā krīzes brīžos. Taču to darbībā bija dažādas grūtības, jo ne tikai aptiekās trūka ārzemju patentēto medikamentu, arī ražotnēm trūka ārzemēs pieejamo izejvielu. Uzņēmumu vadītāji regulāri sūtīja informāciju Farmācijas pārvaldei vai izteica lūgumus, kas bija saistīti ar preparātu ražošanu un izejvielu izmantošanu. Piemēram, A/S “Farmācija” 1942. gada maijā nosūtījusi Farmācijas pārvaldei sarakstu ar ārstniecības līdzekļiem, kas agrāk tika izgatavoti, bet šobrīd izejvielu trūkuma dēļ tiek ražoti mazāk vai netiek ražoti nemaz.⁴⁵⁶ Šajā sarakstā minēti 186 ārstniecības līdzekļi. Starp tiem uzskaitīti tādi preparāti kā aspirīna tabletes, kalcija laktāta tabletes, kapsaicīna kompreses, kokaīna hidrohlorīda ampulas, C vitamīns tabletēs un ampulās, kampara tabletes, kodeīna tabletes, dažādi ārstniecības augu biezie ekstrakti un dažādas tinktūras, fenobarbitāla tabletes, cinka pasta un ziede un vēl daudzi citi.⁴⁵⁷ Ar tādu pašu iemeslu līdzīgu sarakstu bija iesūtījis arī Z. Fronckēvičs no “Medfro”, norādot, ka turpmāk no 1942. gada 2. maija netiks izgatavoti 94 preparāti (skatīt 2. pielikumu).⁴⁵⁸ Viņš pats atzinis, ka izejvielu un palīgmateriālu piegādes problēmas slikti atsaukušās uz uzņēmuma darbību, kā arī grūtības rada apstākļi, ka visiem naudas izdevumu dokumentiem esot nepieciešams ķīmiskās rūpniecības nozares galvenā grāmatveža paraksts.⁴⁵⁹ Vēl “Medfro” darbība šajā pašā laika posmā cieta no darbaspēka trūkuma. 1942. gada 8. oktobrī Fronckēvičs rakstīja:

“Pēdējā laikā dibinātas bažas attiecībā uz uzņēmuma produkciju modina Darba pārvaldes rīcība. Tā, piemēram, pēdējos mēnešus no mana uzņēmuma tā jau minimālā darbinieku skaita tā, neskatoties uz maniem protestiem, atrāvusi vēl 4 cilvēkus, bet manus lūgumus piešķirt aizvietotājus tā atstājusi bez ievērības, motivējot savu rīcību tādējādi, ka darbaspēku viņa pašreiz varot piešķirt tikai tādiem uzņēmumiem, kas strādā armijas vajadzībām. Teiktais vissmagāk atsaucies uz fabrikas jēlcatgut’a nodaļu, kuras darbību sakarā ar 2 cilvēku (catgut’s slīpētāju un zarnu griezējas) atņemšanu biju spiests pilnīgi pārtraukt.”⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Turpat, 116.

⁴⁵⁶ LNA LVVA. Ārstniecības līdzekļu saraksts. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 338.

⁴⁵⁷ Turpat, 339–341.

⁴⁵⁸ LNA LVVA. Medfro. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1165.l., 433+o.p.

⁴⁵⁹ LNA LVVA. Medfro. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1165.l., 395.

⁴⁶⁰ Turpat.

“Medfro” īpašniekam bija pamats bažām, jo jau no 30. gadiem uzņēmums bija izstrādājis metodes un ražoja sterilus operāciju šujamos materiālus – sterilo katgutū, kā arī pītu un vītu sterilo zīdu, kopā 18 veidus.⁴⁶¹ Katgutū ražoja no aitu zarnām. Uzņēmumi, kas ražoja sterilus operāciju šujamos materiālus, Eiropā bija tikai daži desmiti, tādēļ tas bija uzskatāms par lielu sasniegumu.⁴⁶² Ar minētajiem operāciju materiāliem tika apgādātas visas Latvijas slimnīcas, tādēļ darba pārtraukšana šajā nodaļā bija satraucoša. Par to Darba departamenta direktoram bija ziņojis arī A. Dzirne, minot, ka šobrīd no Vācijas šos materiālus ievest nav iespējams, tādēļ jāatrisina darbaspēka problēmas.⁴⁶³ Bez ikdienišķām likstām “Medfro” bija pievienojusies vēl viena, saistīta ar apgrozībā nonākušo medikamentu kvalitāti. 1943. gada marta sākumā Farmācijas pārvaldei no Rēzeknes apriņķa slimnīcas tika nosūtīts ārsta ziņojums par “Medfro” preparātu ampulās “Astosanum”. Pacientei, kurai tas tika injicēts subkutāni, bija parādījušās izteiktas sāpes un pietūkums dūriena vietā, kā arī temperatūra un viegls drudzis.⁴⁶⁴ Lietotais medikaments tika nosūtīts kvalitātes pārbaudei Farmācijas pārvaldes laboratorijā. Preparāta izmeklēšanas protokolā apstiprināts, ka šķīdumā atrastas kokvilnas šķiedru daļas un citi mehāniski piemaisījumi.⁴⁶⁵ Z. Fronckēvičs minēto atgadījumu skaidrojis, ka ampulas konkrētā preparāta pildīšanai nākušas no kādas Krievijas fabrikas. Atšķirībā no Vācijā ražotām ampulām, kas piegādātas no fabrikas ar aizlodētiem galiem, liela daļa šo ampulu bija saņemtas ar nolauztiem galiem. Tādēļ ampulas bijušas ļoti netīras un, kaut gan uzņēmumā “Medfro” tās vairākas reizes vārītas un skalotas ar ūdens spiediena strūklu, acīmredzot kādā tomēr netīrumi bija saglabājušies. Vēstules nobeigumā viņš norādīja, ka minētais preparāts bijis saražots 10 litri un apgrozībā laista 541 kastīte, taču līdz šim neviena cita sūdzība nav saņemta.⁴⁶⁶ Farmācijas pārvalde ieteica turpmāk pievērst lielāku vērību sterilo preparātu izgatavošanai.

Regulāra procedūra šajā laikā bija atļaujas lūgšana Farmācijas pārvaldes priekšniekam izmatot noteiktu daudzumu izejvielu medikamentu izgatavošanai. Piemēram, 1942. gada februārī A/S “Farmācija” lūgusi atļauju no akciju sabiedrības krājumiem izmantot 102,0 g *Chinimum sulfuricum*, lai izgatavotu *Chininum tannicum* un sekojoši 264,0 g *Chinimum tannicum* “Togal” tablešu izgatavošanai; tad 1000,0 g *Chininum hydrochloridum* 1500 ampulu izgatavošanai; 2 kg *Coffeinum natrii salicylicum* 15 000 ampulu izgatavošanai.⁴⁶⁷ Šāda veida lūgumus Farmācijas pārvalde saņēma lielā skaitā no A/S “Farmācija”, “Medfro” un “Farmazans”. Ne tikai par vielu izmantošanu, bet arī par dažādu recepšu priekšrakstu

⁴⁶¹ 1936. 15 darba gadi. *Rīts*. (91), 4.

⁴⁶² Turpat.

⁴⁶³ LNA LVVA. Medfro. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1165.l., 394.

⁴⁶⁴ Turpat, 418.

⁴⁶⁵ Turpat, 420.

⁴⁶⁶ LNA LVVA. Medfro. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1165.l., 417.

⁴⁶⁷ LNA LVVA. Ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrības “Farmācija” medikamentu noliktava, 3.11.1939.–1944. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 319.

modificēšanu tika lūgtas atļaujas Farmācijas pārvaldei. Piemēram, 1943. gadā A/S “Farmācija” lūgusi Farmācijas pārvaldei: “Sakarā ar kara apstākļiem ir liels bismuta sāļu trūkums. Tāpēc esam spiesti mainīt preparāta “Anol” sastāvu, ņemot *Bismutum oxyjodogallicum* vietā *Bismutum subgallicum* tādā pašā daudzumā. Lūdzam minētai bismuta sāļu apmaiņai piekrist un turpmāk atļaut “Anol” svecītes gatavot ar *Bismutum subgallicum*.”⁴⁶⁸

“Medfro” īpašnieks saziņā ar Farmācijas pārvaldi bija īpaši aktīvs. Arī par saražotās produkcijas daudzumu katru mēnesi tika sūtītas atskaites. Tā, piemēram, 1943. gada decembrī katguta nodaļā bija saražots 656 m jēlā katguta un 15,672 m sterilā katguta. Ampulu nodaļa mēneša laikā bija saražojusi 8980 ampulas 20 % *Coffeinum natrii salicylicum* šķīduma pa 1 ml; 1500 ampulas *Calcii gluconicum* 10 % šķīduma pa 5 ml; 8750 ampulas “Tonosanum forte”; 4500 ampulas “Neo-Arson”; 966 flakonus “Vitosan” eļļas pa 10 g. Tablešu nodaļa bija saražojusi 18 192 tabletes “Albarsol”; 15 750 tabletes “Pankrosan”; 14 625 tabletes “Kalcisan”; 10 900 tabletes “Astrepton”; 2800 tabletes “Formasept”, savukārt ķīmiskā nodaļa saražojusi 4588 g “Pankrosan” substanci; 1620 g *Ovaris siccata*; 5580 g “Hepasol” granulas.⁴⁶⁹ 1944. gada sākumā “Medfro” atsūtīja Farmācijas pārvaldei vairākus sarakstus ar medikamentu nosaukumiem un to ražošanas plānojumu 1944. gadam. Pirmais saraksts ietvēra to medikamentu nosaukumus, kas tiks izgatavoti un par ko Farmācijas pārvalde var paziņot visiem ārstiem, šajā sarakstā bija minēti 39 preparāti.⁴⁷⁰ Otrs saraksts bija ar preparātiem, kurus varētu izgatavot, ja būtu “attiecīgas pārdošanas cenas”, šajā sarakstā bija 37 medikamenti.⁴⁷¹ Acīmredzot īpašnieku neapmierināja to līdzšinējā pārdošanas cena. Izejvielu izmaksas kara gados bija palielinājušās, savukārt pārdošanas cenai bija jābūt adekvātai, kas ne vienmēr bija pa prātam ražotājam. Pēdējā sarakstā tika iekļauti 14 preparāti, kurus varētu ražot, “ja vien būtu iespēja saņemt vajadzīgās izejvielas no ārzemēm” (skatīt 3. pielikumu).⁴⁷² Līdzīgi A/S “Farmācija” 1944. gada februārī Farmācijas pārvaldei nosūtīja provizorisks plānu dozētajiem preparātiem, ko plānoja izgatavot. Šajā plānā uzskaitītas ampulas, tabletes, dražejas (skatīt 4. pielikumu).⁴⁷³

No aktīvajām sarakstēm secināms, ka vietējie uzņēmumi neatlaidīgi un pat entuziastiski centās pārvarēt kara sarežģījumus. 1944. gads bija pēdējais, kurā to darbība ritēja zem kara apstākļu izraisītā spiediena. Pēdējā “Medfro” saražotās produkcijas atskaite iesniegta par

⁴⁶⁸ LNA LVVA. Ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrības “Farmācija” laboratorija 1939–1944. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1147.l., 34.

⁴⁶⁹ LNA LVVA. Medfro. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1165.l., 448.

⁴⁷⁰ Turpat, 456.

⁴⁷¹ Turpat, 457.

⁴⁷² Turpat, 458.

⁴⁷³ LNA LVVA. Ķīmiski farmaceitiskās rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrības “Farmācija” medikamentu noliktava, 3.11.1939.–1944. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1239.l., 424.

1944. gada jūnija mēnesi.⁴⁷⁴ Pavisam drīz Z. Fronckēvičs un daudzi citi emigrēja no Latvijas, un ziņas par farmaceitisko ražotņu darbību drīz pēc otrreizējās PSRS okupācijas ir skopas.

3.5. Vācu okupācijas laikā represētie farmācijas darbinieki

Nacistiskās Vācijas totalitārā režīma represijas pret iedzīvotājiem pastarpināti, taču ļoti smagi ietekmēja farmācijas nozari, kas jau kopš vācbaltiešu izceļošanas cieta no darbinieku trūkuma. Vislielāko darbaspēka zudumu izraisīja ebreju holokausts 1941. gada nogalē. Tūlīt pēc tam aptieku darbinieku skaits bija kritiski mazs. Aptieku un personāla skaita pārskats 1941. gada 31. decembrī parāda, ka valstī šajā laikā darbojās 355 aptiekas un tajās strādāja 917 darbinieki.⁴⁷⁵ Tātad vidēji uz katru Latvijas aptieku bija 2,6 darbinieki.

Vairums ebreju izcelsmes medicīnas un veselības aprūpes darbinieku, tostarp arī farmaceiti, aptieku asistenti un praktikanti, kas bija palikuši Latvijā, kļuva par geto vai koncentrācijas nometņu upuriem. 1941. gada 24. oktobrī periodiskajā presē bija publicēts, ka Rīgā pastāv geto un to ar stieplu žogu ierobežo Latgales, Vitebskas, Lauvu, Ebreju, Lielā Kalna, Lazdonas, Katoļu, Jēkabpils un Lāčplēša ielas.⁴⁷⁶ Visiem Rīgas pilsētas ebrejiem bija pavēlēts pārvākties uz geto līdz 1941. gada 25. oktobrim. Tiem, kas neievēros šo rīkojumu, tika izteikts brīdinājums, ka viņus gaida visbargākais sods. Savukārt pārējiem bija stingri aizliegts ieiet geto robežās, un to bija atļauts apmeklēt vienīgi ar Rīgas pilsētas apgabala komisāra atļauju. Uz tiem, kas pie žoga mēģinās kaut kādā veidā komunicēt ar ieslodzītajiem, bija atļauts šaut bez brīdinājuma.⁴⁷⁷ Rīgas geto piespiedu kārtā bija novietoti aptuveni 30 000 ebreju, no kuriem 25 500 noslepkavoja 1941. gada 30. novembrī un 8. decembrī.⁴⁷⁸

Geto rajonā atradās veikali, slimnīca un arī viena aptieka. Tā bija divdesmitā vecākā aptieka Rīgā – Lielā Maskavas aptieka ar adresi Latgales ielā 49.⁴⁷⁹ Aptieka dibināta 1858. gadā, taču oficiālo darbību beidza 1941. gada 16. augustā, nodzīvojot 83 gadus.⁴⁸⁰ Šo aptieku Farmācijas pārvalde bija spiesta nodot Geto komitejas rīcībā.⁴⁸¹ Par to, kāda bija tās tālākā darbība geto, var tikai minēt. Aptieka, visticamāk, neapgādāja 30 000 cilvēku ar ārstniecības līdzekļiem. Šīs aptiekas pēdējie īpašnieki bija farmācijas maģistrs Zālamans Bērs Leibovičs

⁴⁷⁴ LNA LVVA. Medfro. *Farmācijas pārvalde*. 4958.f., 1. apr., 1165.l., 483.

⁴⁷⁵ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Aptieku un personāla skaita pārskats. 1941. gads 31. decembris. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 29. l., 385.

⁴⁷⁶ 1941. Rīkojums par geto ierīkošanu Rīgā un par attieksmēm ar židiem. *Tēvija*. (100), 2.

⁴⁷⁷ Turpat.

⁴⁷⁸ Reichelt, K. 2001. Profit and Loss: The Economic Dimensions of the Riga Ghetto (1941–1943). *Holokausta izpētes problēmas Latvijā; Starptautiskas konferences referāti. 2000. gada 16.–17. oktobris Rīgā un pētījumi par holokaustu Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 170.

⁴⁷⁹ Šidlovska, V. 2005. Lielā Maskavas aptieka. *Senās Rīgas aptiekas*. 171.

⁴⁸⁰ Turpat.

⁴⁸¹ Turpat.

(1908–?) un aptiekāra palīgs Leiba Purmels (1883–?). Precīzas informācijas par šo abu ebreju izcelsmes aptiekāru likteni nav, visticamāk, viņi gāja bojā 1941. gadā.

Pēc Farmācijas pārvaldes datiem, 1941. gada pirmajā pusē farmācijas nozarē bija nodarbināta 1741 persona, no kurām 543 bija ebreju izcelsmes.⁴⁸² No tiem 118 bija farmaceiti, 326 aptieku asistenti un 99 praktikanti. Vēlākos Farmācijas pārvaldes ziņojumos 543 ir skaitlis, kas tiek minēts pie darbinieku resursu zaudējumiem, apzīmējot to kā “ebreju izslēgšanu” no profesijas.⁴⁸³ Enciklopēdijā “Ebreji – mediķi Latvijā (1918–1996)” norādīts, ka bojā gāja aptuveni 500 aptieku darbinieku, no tiem vismaz 120 aptieku pārvaldnieku. Šajā pašā izdevumā atrodamas 366 holokausta bojā gājušo farmācijas profesionāļu īsbiogrāfijas. Latvijas farmācija ebreju holokausta rezultātā zaudēja aptuveni trešo daļu darbinieku.

Ne tikai holokausts, bet arī iespējamā mobilizācija leģionā draudēja samazināt strādājošo skaitu vēl vairāk. 1943. gada 31. martā Farmācijas pārvaldes priekšniekam A. Dzirnem bija pienākusi slepena vēstule no Iekšlietu ģenerāldirekcijas Sociālā departamenta direktora Oskara Sīļa (1888–1950).⁴⁸⁴ Viņš rakstīja, ka līdzīgi pirmajam aicinājumam drīz var sekot nākamo septiņu gada gājuma vīriešu iesaukšana vācu armijā. Tādējādi tas varēja skart vīriešus, kas dzimuši laikā no 1912. līdz 1918. gadam, un tie bija vidējā vecuma darbinieki, starp kuriem daļa neapšaubāmi bija augsti kvalificēti un neaizvietojami. O. Sīlis norādīja, ka Farmācijas pārvaldei iespējami ātri jāsagatavo neaizvietojamo darbinieku saraksts, taču, lai lūgums par šo personu neiesaukšanu armijā būtu veiksmīgs, jāievēro, ka saraksts nedrīkst būt pārāk garš un tajā jāiekļauj tikai tie darbinieki, bez kuriem tiešām aptiekas nevarētu iztikt.⁴⁸⁵ Šāds saraksts jāiesniedz Sociālajam departamentam.

Lai ar jebkādiem līdzekļiem nosargātu jau tā retās farmaceitu rindas, A. Dzirne 1943. gada 18. jūnijā nosūtīja īsu, bet emocionālu vēstuli SS Brīvprātīgo latviešu leģiona ģenerālinspektora štāba priekšniekam.⁴⁸⁶ Tajā viņš rakstīja, ka Farmācijas pārvalde griežas ar laipnu lūgumu atbrīvot no iesaukšanas leģionā aptieku pārvaldniekus un aptiekās nodarbinātos farmaceutiskos darbiniekus. Viņš norādīja, ka ar vāciešu farmaceitu izceļošanu un ebreju izslēgšanu no profesijas Latvijā ir ārkārtīgi liels farmācijas darbinieku trūkums un aptieku normālai darbībai būtu vajadzīgi vismaz vēl 600 līdz 700 darbinieku.⁴⁸⁷ Gadījumā, ja vēl kaut

⁴⁸² Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 31.

⁴⁸³ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 30. jūnijam. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 7. l., 7.

⁴⁸⁴ LNA LVA. Sīlis, O. 1943. Farmaceiti, kurus lūdz atbrīvot no iesaukšanas leģionā. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 14. l., 6.

⁴⁸⁵ Turpat.

⁴⁸⁶ Turpat, 8.

⁴⁸⁷ Turpat.

kādā veidā tiks zaudēti darbinieki, atsevišķas aptiekas būs jāslēdz un iedzīvotāju apgāde ar zālēm būs apdraudēta.

Sekojošā Sociālā departamenta direktora uzaicinājumam, A. Dzirne sagatavoja sarakstu, ietverot tajā 52 personas, pārsvarā aptieku pārvaldniekus (skatīt 5. pielikumu).⁴⁸⁸ Līdzīgu sarakstu viņš veidoja arī 1944. gadā, iekļaujot 29 personas. Cik daudz no farmācijā strādājošiem un studējošiem iesauca leģionā, pagaidām līdz šim nav izdevies noskaidrot. Savu lojalitāti pret vācu armijā iesauktajiem un viņu ģimenēm A. Dzirne izrādīja cēlā veidā. 1943. gada martā publicēta informācija, ka Farmācijas pārvaldes priekšnieks kā atbalstu no savas puses sniedz palīdzību visām tām daudzbērnu ģimenēm, kuru ģimenes galvas iesauktas karot.⁴⁸⁹ Viņš apsolījis darīt visu iespējamo medikamentu nodrošināšanā, ārstējot karavīru bērnus. Tas nozīmēja, ka šīs ģimenes saņēma no Farmācijas pārvaldes speciālus komitejas apliecinājumus, kas ļāva zāles aptiekās vienmēr saņemt visos pieprasītajos daudzumos, bet ne gluži par velti. Protams, tāds žests nevarēja notikt bez atbildīgo vācu iestāžu ziņas, bet iniciatīva, ļoti ticams, bija nākusi no A. Dzirnes puses.

3.6. Aptieku un personāla skaita izmaiņas kara gados

Iepriekšējās nodaļās jau norādīts par iemesliem, kas samazināja aptieku un tajās strādājošo darbinieku skaitu. Farmācijas pārvaldes priekšnieks A. Dzirne savas darbības gados detalizēti veica šo datu uzskaiti un rezultātus apkopoja tabulās. Pārskatāmības nolūkos šī informācija atspoguļota 3. nodaļas beigās, nevis pie katra attiecīgā laika posma. Par 1944. gadu informācija nav pieejama, jo uzskaiti parasti veica gada beigās vai nākamā gada sākumā. 1944. gada nogalē Latvija jau bija otrreiz PSRS okupēta, Rīgu Padomju armija pārņēma septembra vidū.

⁴⁸⁸LNA LVA. Dzirne, A. 1943. Farmaceiti, kurus lūdz atbrīvot no iesaukšanas leģionā. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 14. l., 52+o.p.

⁴⁸⁹1943. Medikamenti frontinieku bērniem. *Daugavas Vanagi: Latviešu karavīru frontes laikraksts*.(10), 1.

Aptieku tipi un personāls 1941. gada 31. decembrī⁴⁹⁰

Apriņķi un apgabali	Aptieku skaits	Aptiekas											Aptieku personāls											
		Aptieku tipi						Īpašnieki					Pārvaldnieki					Pārējais personāls						
		Normālapiekas	Lauku	Homeopātiskās	Slimnīcu	Farmaceiti	Nefarmaceiti	Valsts	Slimo kases	Pašvaldības	Sarkanais Krusts	Biedrības	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Praktikanti	
Rīga	51	48	1	2	-	-	-	51	-	-	-	-	27	1	19	3	1	33	55	2	34	63	93	
Rīgas apr.	38	12	26	-	-	-	-	38	-	-	-	-	10	4	5	15	4	2	2	-	-	3	10	
Cēsu apr.	17	4	13	-	-	-	-	17	-	-	-	-	3	2	3	6	3	1	-	-	3	7	6	
Valmieras apr.	22	11	11	-	-	-	-	22	-	-	-	-	3	2	6	7	4	-	3	-	1	8	12	
Valkas apr.	22	7	15	-	-	-	-	22	-	-	-	-	3	-	3	11	5	-	5	-	5	6	6	
Madoņas apr.	22	7	15	-	-	-	-	22	-	-	-	-	6	5	-	6	5	1	-	-	1	3	7	
Vidzemē kopā	121	40	81	-	-	-	-	121	-	-	-	-	25	13	17	45	21	4	10	-	10	27	41	
Liepājas apr.	15	8	7	-	-	-	-	15	-	-	-	-	4	3	2	4	2	-	3	-	1	13	17	
Aizputes apr.	6	1	5	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	2	2	1	1	-	-	-	-	2	4	
Kuldīgas apr.	12	4	8	-	-	-	-	12	-	-	-	-	3	2	1	5	1	-	3	-	1	1	9	
Ventspils apr.	12	4	8	-	-	-	-	12	-	-	-	-	2	1	2	4	3	-	3	-	-	4	4	
Talsu apr.	13	6	7	-	-	-	-	13	-	-	-	-	3	1	2	6	1	-	-	-	-	1	2	
Kurzemē kopā	58	23	35	-	-	-	-	58	-	-	-	-	12	9	9	20	8	-	9	-	2	21	36	

⁴⁹⁰ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Aptieku tipi un personāls. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 29. l., 385.

Apriņķi un apgabali	Aptieku skaits	Aptiekas											Aptieku personāls											
		Aptieku tipi						Īpašnieki					Pārvaldnieki				Pārējais personāls							
		Normālapmaksas	Lauku	Homeopātiskās	Slimnīcu	Farmaceiti	Nefarmaceiti	Valsts	Slimo kases	Pašvaldības	Sarkanais Krusts	Biedrības	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Praktikanti	
Tukuma apr.	12	2	10	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	1	2	5	4	-	2	-	1	4	4	
Jelgavas apr.	28	10	18	-	-	-	-	28	-	-	-	-	10	4	3	9	2	2	4	-	-	10	22	
Bauskas apr.	10	3	7	-	-	-	-	10	-	-	-	-	2	2	-	3	3	-	-	-	1	1	5	
Jēkabpils apr.	18	6	12	-	-	-	-	18	-	-	-	-	2	3	4	5	4	-	2	-	2	2	7	
Ilūkstes apr.	6	4	2	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	1	1	1	3	-	-	-	-	1	3	
Zemgalē kopā	74	25	49	-	-	-	-	74	-	-	-	-	14	11	10	23	16	2	8	-	4	18	41	
Daugavpils apr.	19	9	10	-	-	-	-	19	-	-	-	-	1	2	4	6	6	-	4	-	4	-	18	
Rēzeknes apr.	14	3	11	-	-	-	-	14	-	-	-	-	2	2	3	6	1	-	-	-	-	-	12	
Ludzas apr.	5	2	3	-	-	-	-	5	-	-	-	-	1	1	-	2	1	-	-	-	-	-	6	
Jaunlatgales apr.	13	3	10	-	-	-	-	13	-	-	-	-	1	4	-	4	4	-	-	-	-	-	5	
Latgalē kopā	51	17	34	-	-	-	-	51	-	-	-	-	5	9	7	18	12	-	4	-	4	-	41	
Latvijā kopā	355	153	200	2	-	-	-	355	-	-	-	-	83	43	62	109	58	39	86	2	54	129	252	
	355 APTIEKAS											917 DARBINIEKI												

Dati 3.1. tabulā atspoguļo stāvokli pēc nacistiskās Vācijas okupācijas varas nostabilizēšanās un ebreju holokausta, līdz ar to darbinieku skaits bija kritisks. 1941. gada beigās Latvijā darbojās 355 aptiekas un tajās strādāja 917 darbinieki. A. Dzirne 1942. gadā rakstīja, ka 1941. gada pirmajā pusē Latvijā darbojušās 452 aptiekas un personāls šajā laikā sastāvēja no 1741 darbinieka.⁴⁹¹ Tātad gada beigās aptieku darbinieku skaits bija samazinājies par 824 cilvēkiem, savukārt aptieku skaits par 97 aptiekām. 1942. gada 4. augustā viņš ziņoja, ka Latvijā darbojās atkal 360 aptiekas.⁴⁹²

⁴⁹¹ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 30.

⁴⁹² 1942. Latvijā atkal darbojas 360 aptieku. Saruna ar Farmācijas pārvaldes priekšnieku A. Dzirni. *Tēvija* (177), 6.

Turpmāk darbinieku skaitu centās palielināt, aktīvi piesaistot aptieku praktikantus, organizējot farmaceitu palīgu kvalifikācijas kursus un eksāmenus, kā arī uzņemot vairāk studentus Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļā. Šajā laikā studentiem nelika kārtot iestājpārbaudījumus, un uzņemšana noritēja kampaņveidīgi visu 1941. gada otro pusi, tādēļ studentu skaits pirmajā kursā nemitīgi palielinājās.⁴⁹³ 1941. gada decembrī Farmācijas nodaļas pirmajā kursā bija 86 studenti.⁴⁹⁴ Vairums studentu studiju laikā uzsāka praksi aptiekā, bet vēlāk varēja nokārtot farmaceita palīga eksāmenu.

Jau 1940. gada rudenī tika noteikts, ka farmaceita palīga pakāpi varēja iegūt Farmācijas pārvaldē reģistrētie aptieku praktikanti ar 3 gadu pieredzi un Farmācijas nodaļas studenti ar 1,5 gadu ilgu praksi aptiekā.⁴⁹⁵ Farmaceitu palīgu kursus un eksāmenus organizēja Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļā, un parasti tie tika plānoti 1–2 reizes gadā. Kursa ietvaros lekcijas, kā arī praktiskos darbus docēja un eksaminēja tādi Farmācijas nodaļas mācībspēki kā Jānis Maizīte (1883–1950), Eduards Svirlovskis (1874–1949), Kārlis Kazerozskis (1910–1987), Olga Grauze (1897–1952). Kursos bija ietvertas lekcijas un praktiskās nodarbības par šādiem tematiem: botānika, farmakognozija, zāļu formas, receptūra, farmācijas ķīmija, vietējie ārstniecības augi un garšaugi, pirmā palīdzība negadījumos, farmācijas likums.⁴⁹⁶ Pēc eksāmenu protokoliem redzams, ka Jānis Maizīte eksaminējis farmācijas ķīmijā un receptūrā. Savukārt Aleksandrs Dzirne bija pieņēmis eksāmenu par Farmācijas likumu. Eduards Svirlovskis un Olga Grauze eksaminēja tādos priekšmetos kā botānika, farmakognozija, vietējie ārstniecības augi un garšaugi.

Paši pirmie farmaceitu palīgu eksāmeni tika rīkoti 1940. gada 11.–20. martā, tiem pieteicās 28 farmācijas studenti, un eksāmenus sekmīgi nokārtoja 26 studenti.⁴⁹⁷ Kopumā 1940. gadā farmaceitu palīgu eksāmenu sekmīgi nokārtojušas 109 personas.⁴⁹⁸ 1941. gada pirmajā pusē mācību programma saglabājās gandrīz nemainīga, izņemot Latvijas Farmācijas likumu, kura vietā bija jāapgūst PSRS valsts iekārta un PSRS farmācijas likumi. 1941. gadakursu plānā bija paredzētas 290 lekcijas, 70 praktisko darbu nodarbības un

⁴⁹³ Mauriņa, B. 2008. *Augstākā farmaceutiskā izglītība: Tērbatas Universitāte, Latvijas Universitāte, Latvijas Valsts universitāte, Rīgas Medicīnas institūts: promocijas darbs*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 100.

⁴⁹⁴ Turpat.

⁴⁹⁵ 1940. Noteikumu pārgrozījums par farmaceita palīga pakāpes iegūšanu. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/PSR AP Prezīdija Ziņotājs*. (16), 1.

⁴⁹⁶ LNA LVA. Par farmaceitu palīgu pārbaudījumiem 1942. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 36. l., 183.

⁴⁹⁷ 1940. Farmaceitu palīgu pirmais izlaidums. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3), 119.

⁴⁹⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 31.

20 kolokviji, kā arī 40 konsultācijas.⁴⁹⁹ 1941. gadā farmaceita palīga pakāpi kopskaitā ieguva 102 personas.⁵⁰⁰

3.2. tabula

Aptieku tipi un personāls 1942. gada 31. decembrī⁵⁰¹

Apriņķi un apgabali	Aptieku skaits	Aptiekas											Aptieku personāls										
		Aptieku tipi						Īpašnieki					Pārvaldnieki					Pārējais personāls					
		Normālapmaksas	Lauku	Homeopātiskās	Slimnīcu	Farmaceiti	Nefarmaceiti	Valsts	Slimo kases	Pašvaldības	Sarkanais Krusts	Biedrības	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Praktikanti
Rīga	55	48	1	2	4	-	-	52	-	-	-	-	31	1	19	2	2	30	86	1	21	63	99
Rīgas apr.	39	14	25	-	-	-	-	39	-	3	-	-	12	8	5	10	4	1	3	-	1	5	19
Cēsu apr.	18	4	14	-	-	-	-	18	-	-	-	-	3	7	3	3	2	1	-	-	3	7	15
Valmieras apr.	23	11	12	-	-	-	-	23	-	-	-	-	3	4	6	6	4	-	5	-	2	12	14
Valkas apr.	22	6	16	-	-	-	-	22	-	-	-	-	3	3	3	11	2	-	1	-	3	8	14
Madoņas apr.	22	7	15	-	-	-	-	22	-	-	-	-	7	6	-	6	3	-	4	-	2	3	11
Vidzemē kopā	124	42	82	-	-	-	-	121	-	3	-	-	28	28	17	36	14	2	13	-	11	35	73
Liepājas apr.	18	9	8	-	1	-	-	17	-	1	-	-	3	7	3	2	3	-	18	-	1	2	25
Aizputes apr.	6	1	5	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	3	1	1	1	-	-	1	-	1	3
Kuldīgas apr.	14	5	9	-	-	-	-	14	-	-	-	-	4	3	-	4	3	-	7	-	1	-	4
Ventspils apr.	12	4	8	-	-	-	-	12	-	-	-	-	2	2	2	3	3	-	-	-	-	6	6
Talsu apr.	13	6	7	-	-	-	-	13	-	-	-	-	4	2	2	3	2	-	2	1	1	-	4
Kurzemē kopā	63	25	37	-	1	-	-	62	-	1	-	-	13	17	8	13	12	-	27	2	3	9	42

⁴⁹⁹ LNA LVA. Par farmaceitu palīgu pārbaudījumiem 1941. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 33. l., 302.

⁵⁰⁰ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 82.

⁵⁰¹ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Aptieku tipi un personāls. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 40. l., 3.

Apriņķi un apgabali	Aptieku skaits	Aptiekas											Aptieku personāls										
		Aptieku tipi						Īpašnieki					Pārvaldnieki					Pārējais personāls					
		Normālapmaksas	Lauku	Homeopātiskās	Slimnīcu	Farmaceiti	Nefarmaceiti	Valsts	Slimo kases	Pašvaldības	Sarkanais Krusts	Biedrības	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Praktikanti
Tuku- ma apr.	11	2	9	-	-	-	-	11	-	-	-	-	1	2	1	4	3	-	1	-	-	4	3
Jelga- vas apr.	30	10	18	-	2	-	-	28	-	2	-	-	9	2	4	12	3	1	6	-	3	10	22
Baus- kas apr.	10	3	7	-	-	-	-	10	-	-	-	-	2	3	-	2	3	-	3	-	2	1	9
Jēkab- pils apr.	17	7	10	-	-	-	-	17	-	-	-	-	4	4	3	2	4	-	2	-	3	1	6
Ilūkstes apr.	9	3	6	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	1	1	3	4	-	-	-	-	-	2
Zem- galē kopā	77	25	50	-	2	-	-	75	-	2	-	-	16	12	9	23	17	1	12	-	8	16	42
Dau- gavpils apr.	20	9	10	-	1	-	-	19	-	1	-	-	2	4	4	5	5	-	6	-	1	3	19
Rēzek- nes apr.	17	3	13	-	1	-	-	16	-	1	-	-	3	5	2	6	1	-	2	-	1	2	10
Ludzas apr.	5	2	3	-	-	-	-	5	-	-	-	-	1	2	-	1	1	-	2	-	1	-	6
Jaun- latgales apr.	14	3	11	-	-	-	-	14	-	-	-	-	1	3	-	6	4	-	1	-	-	-	7
Latgalē kopā	56	17	37	-	2	-	-	54	-	2	-	-	7	14	6	16	11	-	11	-	3	5	42
Latvija kopā	375	157	207	2	9	-	-	364	-	11	-	-	95	72	59	92	57	35	149	3	48	128	298
		375 APTIEKAS											1036 DARBINIEKI										

Kā redzams 3.2. tabulā, 1942. gada laikā palielinājās gan aptieku, gan tajās strādājošo darbinieku skaits. Latvijā 1942. gada beigās darbojās 375 aptiekas un strādāja 1036 darbinieki. Šo abu rādītāju palielināšanās bija saistīta ar jau minētajiem pasākumiem. 1942. gadā Farmācijas nodaļā uzturēja 91 studentu. Salīdzinājumā: 1939. gada septembrī bija uzņemti tikai 45 studenti.⁵⁰² Kara gadiem turpinoties, uzņemto studentu skaits tikai auga, 1942./43. mācību gadā uzturēja 114 studentus, 1943./44. mācību gadā 111 studentus.⁵⁰³ Visā vācu okupācijas laikā Farmācijas nodaļu absolvēja 49 farmaceiti.⁵⁰⁴ Tieši 1942. gadā farmaceita palīga

⁵⁰² Mauriņa, B. 2008. *Augstākā farmaceutiskā izglītība: Tērbatas Universitāte, Latvijas Universitāte, Latvijas Valsts universitāte, Rīgas Medicīnas institūts: promocijas darbs*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 100.

⁵⁰³ Turpat.

⁵⁰⁴ Turpat.

eksāmenu bija atļauts kārtot tiem, kam bija 2 gadu pieredze darbā aptiekā agrāko 3 gadu vietā. Līdz ar to farmaceita palīga pakāpi 1942. gadā ieguva 108 personas un par praktikantiem uzņēma 190 personas.⁵⁰⁵

3.3. tabula

Aptieku tipi un personāls 1943. gadā⁵⁰⁶

Apriņķi un apgabali	Aptieku skaits	Aptiekas											Aptieku personāls										
		Aptieku tipi						Īpašnieki					Pārvaldnieki					Pārējais personāls					
		Normālapieejas	Lauku	Homeopātiskās	Slimnīcu	Farmaceiti	Nefarmaceiti	Valsts	Slimo kases	Pašvaldības	Sarkanais Krusts	Biedrības	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekāru palīgi	Asistenti	Praktikanti
Rīga	56	49	1	2	4	14	-	39	-	2	-	1	33	1	16	3	3	29	101	1	31	48	118
Rīgas apr.	39	14	25	-	-	18	-	21	-	-	-	-	11	6	5	13	4	1	8	-	3	2	21
Cēsu apr.	18	4	14	-	-	5	-	13	-	-	-	-	3	5	3	4	3	1	-	-	3	6	14
Valmieras apr.	23	11	12	-	-	9	-	14	-	-	-	-	4	4	6	6	3	-	5	-	3	10	18
Valkas apr.	22	6	16	-	-	10	-	12	-	-	-	-	3	4	2	11	2	-	1	1	3	4	13
Madoņas apr.	22	7	15	-	-	7	-	15	-	-	-	-	7	6	-	5	4	-	4	-	1	3	10
Vidzemē kopā	124	42	82	-	-	49	-	75	-	-	-	-	28	25	16	39	16	2	13	1	13	25	76
Liepājas apr.	18	9	8	-	1	6	-	11	-	1	-	-	4	4	3	3	4	-	15	-	3	6	26
Aizputes apr.	7	1	6	-	-	2	-	5		-	-	-	-	4	1	1	1	-	-	1	-	1	4
Kuldīgas apr.	14	5	9	-	-	5	-	9	-	-	-	-	4	3	-	4	3	-	8	-	1	1	7
Ventspils apr.	12	4	8	-	-	4	-	8	-	-	-	-	2	1	2	4	3	-	2	-	-	4	4
Talsu apr.	13	6	7	-	-	2	-	11	-	-	-	-	5	3	-	3	2	-	-	1	1	-	5
Kurzemē kopā	64	25	38	-	1	19	-	44	-	1	-	-	15	15	6	15	13	-	25	2	5	12	46

⁵⁰⁵ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 82.

⁵⁰⁶ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Aptieku tipi un personāls. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 41. l., 25.

Apriņķi un apgabali	Aptieku skaits	Aptiekas										Aptieku personāls											
		Aptieku tipi						Īpašnieki				Pārvaldnieki				Pārējais personāls							
		Normālapteikas	Lauku	Homeopātiskās	Slimnīcu	Farmaceiti	Nefarmaceiti	Valsts	Slimo kases	Pašvaldības	Sarkanais Krusts	Biedrības	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekaru palīgi	Asistenti	Maģistri	Farm. palīgi	Provizori	Aptiekaru palīgi	Asistenti	Praktikanti
Tukuma apr.	11	2	9	-	-	3	-	8	-	-	-	-	1	1	1	5	3	-	3	-	-	3	4
Jelgavas apr.	31	10	18	-	3	10	-	18	-	2	-	1	9	4	4	11	3	1	11	-	3	4	24
Bauskas apr.	10	3	7	-	-	1	-	9	-	-	-	-	3	2	-	2	3	-	5	-	2	-	8
Jēkabpils apr.	17	7	10	-	-	4	-	13	-	-	-	-	4	4	3	2	4	-	1	-	3	-	9
Ilūkstes apr.	9	3	6	-	-	1	-	8	-	-	-	-	-	1	1	2	5	-	1	-	-	-	4
Zemgalē kopā	78	25	50	-	3	19	-	56	-	2	-	1	17	12	9	22	18	1	21	-	8	8	49
Daugavpils apr.	22	9	12	-	1	-	-	21	-	1	-	-	2	7	4	6	3	-	11	-	2	1	20
Rēzeknes apr.	18	3	14	-	1	1	-	16	-	-	-	1	3	6	3	6	-	-	5	-	-	-	11
Ludzas apr.	7	3	4	-	-	-	-	7	-	-	-	-	1	5	-	1	-	-	-	-	1	-	7
Jaunlatgales apr.	13	3	10	-	-	-	-	13	-	-	-	-	1	5	-	4	3	-	1	-	-	-	10
Latgalē kopā	60	18	40	-	2	1	-	57	-	1	-	1	7	23	7	17	6	-	17	-	3	1	48
Latvijā kopā	382	159	211	2	10	102	-	271	-	6	-	3	100	76	54	96	56	32	194	4	60	94	337
382 APTIEKAS												1103 DARBINIEKI											

* Tabulu izveidojis A. Dzirne 1944. gada martā.

1943. gadā darbinieku un aptieku skaits turpināja palielināties. Kā redzams 3.3. tabulā, šajā gadā Latvijā darbojās 382 aptiekas un strādāja 1103 darbinieki. Savukārt pārskatā, kas ticis publicēts “Latvijas Farmaceitu Žurnālā” 1944. gadā, A. Dzirne bija norādījis citus skaitļus. Tur viņš rakstīja, ka 1943. gada janvārī aptieku skaits bija 375, kas sakrīt ar 1942. gada beigām un ir ticami. Taču par darbinieku skaitu viņš rakstījis, ka 1943. gada janvārī reģistrēts 1421 farmaceutiskais darbinieks,⁵⁰⁷ kas no tabulas datiem atšķiras par 318 darbiniekiem. Ja lielākais skaitlis norādīts par 1943. gada sākumu, tad kādu iemeslu dēļ tas līdz gada nogalei

⁵⁰⁷ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 82.

būtu samazinājies? Grūti pateikt, kuri dati precīzi atspoguļo patieso darbinieku skaitu, bet visticamāk, ka norādītie dati 3.3. tabulā.

Apkopotie dati liecina arī par reprivatizācijas tendencēm. Redzams, ka 1943. gadā bija reprivatizētas 102 aptiekas, no tām 14 bija Rīgā, 49 – Vidzemē bez Rīgas, 19 – Kurzemē, 19 – Zemgalē, taču tikai 1 aptieka Latgalē. 1943. gadā Latgalē 60 aptiekās strādāja 129 darbinieki, Zemgalē 78 aptiekās bija 165 darbinieki, Kurzemē 64 aptiekās – 154 darbinieki, Vidzemē 124 aptiekās – 254 darbinieki, bet Rīgā 56 aptiekās bija 384 darbinieki. Rīgā katrā aptiekā strādāja vidēji 6 cilvēki, kamēr visā pārējā Latvijas teritorijā katrā aptiekā vidēji bija 2 līdz 3 cilvēki.

Pēdējie farmaceitu palīgu sagatavošanas kursi un eksāmeni šajā laika posmā notika 1943. gada otrajā pusē. 1943. gadā farmaceita palīga pakāpi ieguva kopskaitā aptuveni 94 personas, gada sākumā 29 personas⁵⁰⁸ un gada nogalē 65.⁵⁰⁹

Aptieku darbinieku skaitu papildināja arī aptieku praktikanti. Par praktikantiem aicināja strādāt vidusskolu absolvējušos skolēnus. Praktikantu interese par farmaceitu palīgu kursiem un eksāmeniem bija liela. Farmācijas pārvalde nereti saņēma lūgumus no praktikantiem, kam vēl prakses laiks nerasniedza noteikto termiņu, atļaut kārtot eksāmenus agrāk. Taču šie noteikumi tika stingri ievēroti un nevienam ātrāk eksāmenus kārtot neatļāva. Jāsecina, ka, neskatoties uz katastrofālo darbinieku trūkumu Latvijas farmācijā, izglītības un prakses latīņa tika turēta augstā līmenī.

Īpašu ievēribu prasa fakts, ka farmaceitisko darbinieku trūkuma dēļ Farmācijas pārvalde centās arī izkārtot un palīdzēt ar atgriešanos Latvijā bijušajiem aptieku darbiniekiem, kas bija izceļojuši kopā ar vācbaltiešiem 1939. vai 1941. gadā. Laikā no 1942. gada līdz 1943. gadam Farmācijas pārvalde saņēma vairākas vēstules no Vācijā dzīvojošiem un strādājošiem farmaceitiskajiem darbiniekiem ar lūgumiem nokļūt atpakaļ Latvijā. Piemēram, 1941. gada decembrī farmaceita palīgs Eduards Ostrovskis (1889–?) no Berlīnes nosūtīja vēstuli A. Dzirnem.⁵¹⁰ Viņš bija izceļojis no Latvijas 1941. gadā kopā ar vācbaltiešiem.⁵¹¹ Savā vēstulē viņš rakstīja:

“Mīlie kolēģi! Kā reizi, rakstu no Berlīnes, kur pašlaik dzīvoju un strādāju. Atstāju Strenčus š.g. marta sākumā; palaimējās no lieliniekiem izbēgt un Vācijā nokļūt. Latvijā man būtu greizi gājis, jo biju aktīvs aizsargs un piedalījies dažādos nacionālos pasākumos.

⁵⁰⁸ LNA LVA. Par farmaceitu palīgu pārbaudījumiem. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 37. l., 1+o.p.

⁵⁰⁹ Turpat, 177.

⁵¹⁰ LNA LVA. Ostrovskis, E. 1941. Sarakste par atgriešanos dzimtenē 1942. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 126. l., 3+o.p.

⁵¹¹ LNA LVA. *Farmaceitu, farmaceitu palīgu un aptieku praktikanu saraksts, kuri izceļojuši uz Vāciju (1939–1941)*. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1. apr., 13. l., 7.

Lai gan savā laikā Tērbatā nepabeidzu studijas (palika valsts eksāmens), tomēr šeit Berlīnē mani pēc maniem Tērbatas dokumentiem uzņēma pilntiesīgu aptiekāru saimē (*approbierte Apotheker*), un pašlaik ieņemu arī attiecīgu vietu (I spēks *Nord-Ost-Apotheke*). Sākumā bija grūtāki pierast pie šejienes īpatnējiem darba apstākļiem, bet ar laiku iestrādājos un tagad iet itin labi. Šeit caurmērā 90 % specialitātes ir tirgošana un tikai 10 % tīras receptūras. Darba ļoti daudz. Kasē caurmērā dienā 500–800 RM. Mana alga pieklājīga (540 RM mēnesī), un dzīves apstākļi puslīdz pieklājīgi. Neskatoties uz pozitīvajiem apstākļiem šeit Lielvācijā un lielo pretimnākšanu, tomēr ļoti vēlētos atgriezties atpakaļ Latvijā. [...] Domāju, ka pēc *žīdu* nobīdīšanas pie malas būtu radusies iespēja un vajadzība pēc tādiem farmācijas darbiniekiem, kā es. Beidzamos 20 gadus sabiju gan kā līdzīpašnieks (Brīvības aptiekas), rentnieks un pārvaldnieks Rīgā un provincē. [...]”⁵¹²

Uz šo vēstuli A. Dzirne bija reaģējis nekavējoties, griežoties pie Iekšējās pārvaldes un personāllietu ģenerāldirektora.⁵¹³ Tam viņš nosūtīja ziņu, ka, ievērojot latviešu farmācijas darbinieku trūkumu ar speciālo izglītību, Farmācijas pārvalde lūdz ģenerāldirektora labvēlību, lai Eduards Ostrovskis varētu atgriezties atkal Latvijā. Kā arī viņš bija norādījis, ka E. Ostrovskis ir labi pazīstams kā krietns farmaceits. Taču nav zināms, vai Eduardam Ostrovskim izdevās atgriezties Latvijā, jo vēl 1942. gada jūlijā A. Dzirne bija atkārtoti nosūtījis tādu pašu vēstuli Iekšlietu ģenerāldirekcijai. Acīmredzot atbildi nebija saņēmis.

Līdzīga satura vēstules A. Dzirne bija saņēmis vēl no Diseldorfas, Breslavas, Drēzdenes, Bopfingenas.

⁵¹² LNA LVA. Ostrovskis, E. 1941. Sarakste par atgriešanos dzimtenē 1942. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 126. l., 3+o.p.

⁵¹³ LNA LVA. Dzirne, A. 1942. Sarakste par atgriešanos dzimtenē 1942. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 126. l., 4.

4. Farmācija Latvijā PSRS otrreizējās okupācijas sākumposmā (1945–1960)

1944. gada vasarā caur Latgali Latvijas teritorijā atkārtoti ienāca Sarkanās armijas karaspēks. 1944. gada 13. oktobrī tika ieņemta Rīga, taču tālāko virzību apturēja Kurzemes cietokšņa jeb “Kurzemes katla” izveidošanās. Šo apstākļu rezultātā Kurzemes apgabals uz vairākiem mēnešiem nonāca piespiedu izolācijā un pārvērtās par bēgļu, nacistiskās Vācijas un latviešu leģiona karaspēku mītni. Vairāki tūkstoši Latvijas iedzīvotāji devās trimdā uz Vāciju, bet salīdzinoši neliela daļa uz Zviedriju. Vācijā laika posmā no 1944. gada septembra līdz 1945. gada janvārim nonāca ap 180 000 Latvijas civiliedzīvotāju.⁵¹⁴ To vidū bija arī farmācijas profesionāļi, kas savu darbību turpināja ārzemēs. Farmācijas pārvalde darbību beidza 1944. gada rudenī, ļoti iespējams, septembra beigās. 1944. gada 10. oktobrī Farmācijas pārvaldes priekšnieks Aleksandrs Dzirne izceļoja no Latvijas uz Vācijas pilsētu Drēzdeni pie ģimenes – sievas un audzumeitas.⁵¹⁵

Aleksandrs Dzirne bija pēdējais Farmācijas pārvaldes priekšnieks un savus pienākumus bija pildījis pēc labākās sirdsapziņas. Izanalizējot daudzus Farmācijas pārvaldes pārskatus, iepazīstoties ar sarakstēm un vēstulēm, ļoti augstu vērtējama Aleksandra Dzirnes profesionālā darbība un nostāja jebkura jautājuma risināšanā tik sarežģītā laika periodā. Pēc izglītības viņš bija farmaceita asistents, tieši tāpat kā Mihails Karštets, tomēr abu nostāja un darbība vadošajā amatā bija ļoti atšķirīga. Ne tikai izglītības pakāpe bija noteicošā, bet gan personības kvalitātes, aktīva rīcība un atbildība, veicot sev uzticētos pienākumus. Aleksandrs Dzirne pēc 1941. gada bija spējis atjaunot stabilitāti un sakārtot farmācijas nozari īsā laikā, kas uzskatāms par lielu sasniegumu. Tieši tā iemesla dēļ Aleksandra Dzirnes biogrāfija ievietota pielikumā (skatīt 6. pielikumu).

Galvenā aptieku pārvalde oficiāli atjaunoja savu darbību tūlīt pēc Sarkanās armijas karaspēka ienākšanas Rīgā 1944. gada oktobrī.⁵¹⁶ Šajā laika posmā notika pilnīga Latvijas farmācijas pielāgošana PSRS standartiem. Tika atkārtotas 1940. gada rudenī iesāktās procedūras un nostiprināti to rezultāti. 1946. gadā tika ziņots, ka Latvijas PSR Ministru padome uzdevusi Veselības aizsardzības ministrijai palielināt aptieku skaitu līdz 288. No tām 176 būtu atveramas laukos, bet 112 pilsētās.⁵¹⁷

⁵¹⁴ Kangeris, K. 2016. Evakuācija/Bēgšana no Latvijas 1944. gadā: jauns novērtējums no jaunas datubāzes. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (1) 113. https://www.lvi.lu.lv/LVIZ_2016_files/1%20numurs/K_Kangeris_Evakuacija_LVIZ_2016_1.pdf

⁵¹⁵ LNA LVA. Autobiogrāfija. Aleksandrs Jānis Dzirne. *Dzirne Aleksandrs (1907–2001), farmaceits (ASV) / privātarhīvs*. 2062.f., 1. apr., 58.l., 97. lpp.

⁵¹⁶ LNA LVA. Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas Galvenā aptieku pārvalde. *Priekšvārds. Vēsturiska izziņa. Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f.

⁵¹⁷ 1946. Latvijā darbosies 288 aptiekas. *Brīvā Venta*. (82) 3.

4.1. Situācija pirms otrreizējās PSRS okupācijas

Ņemot vērā notikumus frontē, viens no pēdējiem Farmācijas pārvaldes rīkojumiem bija 1944. gada 5. aprīlī izdots rīkojums ar nosaukumu “Vispārējie norādījumi aptieku pārvaldniekiem par piesardzības soļiem aptieku vadībā un pienākumiem gaisa uzbrukuma gadījumā”, kas bija vērsti uz iespējami sekmīgāku medikamentu krājumu pasargāšanu un parāda, cik nozīmīga loma ārkārtas apstākļos tika piešķirta aptiekai.⁵¹⁸ Tajos bija norādīts, ka aptiekām jābūt aprīkotām ar ugunsdzēsamo inventāru; lielāku daudzumu ūdens, lāpstām, smiltīm un cirvjiem. Dokumentāciju uz nakti nedrīkstēja atstāt aptiekā, ja nebija ugunsdrošas telpas. Ja aptieka jau bija cietusi gaisa uzbrukumā, tad aptiekas vadītāja pienākums bija pēc iespējas glābt medikamentu atlikumus, kopā ar citiem aptiekas darbiniekiem pārskatīt un konstatēt zaudēto. Farmācijas pārvalde piesardzības nolūkos ieteica aptieku vadītājiem visus medikamentus pat neturēt uz vietas aptiekā, bet aptuveni trešdaļu turēt ārpus aptiekas. Par ārpusē novietotiem medikamentiem bija jāpasargā akts 3 eksemplāros. Pēc gaisa uzbrukuma neatkarīgi no diennakts laika visiem aptieku darbiniekiem bija jāierodas savā darba vietā ar mērķi palīdzēt, ja gadījumā aptieka cietusi. Tā, piemēram, 1944. gada 2. jūnijā Farmācijas pārvaldei ziņots, ka pēc Gulbenes pilsētas bombardēšanas pilsētā esošās aptiekas izvākušās uz lauku pagastiem: Stamberga aptieka uz Beļavas pagastu un Gulbenes pilsētas aptieka uz Vecgulbenes pagastu. Tas savukārt izraisījis sašutumu pilsētas iedzīvotājos, jo nu zālēm jābrauc pakaļ uz šiem pagastiem. Gulbenes apriņķa priekšnieks lūdza Farmācijas pārvaldei pavēlēt šīm aptiekām atgriezties pilsētas robežās.⁵¹⁹ A. Dzirne vēlāk arī izteica lūgumu šīm aptiekām atgriezties savās vietās.

Taču pavisam drīz visu aptieku darbību sagaidīja kārtējās izmaiņas, jo Latvijas robežu 16. jūlijā pārgāja Sarkanās armijas karaspēks. Tam tuvojoties galvaspilsētai 1944. gada rudenī, daļu ārstniecības līdzekļu evakuēja no Rīgas, jo tur atradās trīs valsts medikamentu lieltirgotavas. 1944. gada 1. septembrī Farmācijas pārvaldes priekšnieka pārstāvis Kurzemē farmācijas maģistrs Juris Krīgens (1898–1977) informēja, ka nesen no Rīgas saņemti lieli medikamentu sūtījumi, kurus sadalīja un izvietoja dažādās Kurzemes aptiekās. Viņš prognozēja, ka medikamentu krājumi šeit pietiksot vairākus mēnešus, vienīgi kara apstākļu dēļ trūkstot patentēto līdzekļu, tropisko zemju drogas un pārsienamie materiāli, bet dezinfekcijas līdzekļu daudzums esot apmierinošs. Viņš vēl pieminējis, ka šajā laikā daļa Kurzemes aptieku darbinieku jau izceļojuši uz Vāciju, bet traucējumi aptieku darbā nav novēroti. Aizceļojušo

⁵¹⁸ LNA LVA. Vispārējie norādījumi aptieku pārvaldniekiem par piesardzības soļiem aptieku vadībā un pienākumiem gaisa uzbrukuma gadījumā. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 136. l., 113.

⁵¹⁹ LNA LVA. Ziņojums. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 32. l., 178.

darbinieku vietā esot pieņemti jauni, kā arī par praktikantiem aptiekā pieņemti daudzi studenti un vidusskolu absolventi.⁵²⁰

Laika posmā no jūlija līdz oktobrim Kurzemi pārpildīja aptuveni 150 000 liels bēgļu vilnis.⁵²¹ Iespējams, ka 1944. gada septembrī situācija veselības aprūpes jomā vēl nebija kritiska, taču, laikam ejot, apstākļi kļuva arvien sarežģītāki. 11. decembrī tika ziņots, ka Kurzemē uzturas teju pusmiljons cilvēku.⁵²² Jebkāda civilā pārvalde atradās apjukuma stāvoklī, par nosacītu centru izveidojās Liepāja, kur koncentrējās vairums iestāžu un atradās “Tautas palīdzības” centrālais bēgļu birojs.⁵²³ Kurzemes evakuācijas daļas vadītās Jānis Niedra (1908–1969) ziņoja, ka lielāka iniciatīva šajā brīdī jāuzņemas pagastu pašvaldību ierēdņiem, jāatjauno pašvaldību darbs. Bija sākušas parādīties problēmas ar pārtikas sagādi, kā arī ar sanitārajiem apstākļiem. J. Niedra norādījis, ka viņam piešķirtas tiesības neizlaist no Latvijas nevienu valdības vai sanitāro darbinieku. Taču konstatēts, ka daudzi ārsti neatklāj savu nodarbošanos, piemēram, Kuldīgas tuvumā inkognito dzīvoja 12 ārstu. J. Niedra aicināja visus atsākt darbu savā specialitātē, jo pašvaldībām jā rūpējas par iespēju iedzīvotājiem saņemt ārstēšanu, tāpat jā rūpējas, lai bēgļiem būtu pirtis, darbs jāatjauno arī vecmātēm. Viņš vēl norādījis, ka jāsavāc medikamenti no tām aptiekām, kuras palikušas bez pārvaldniekiem.⁵²⁴ Taču situāciju šie aicinājumi praktiski neuzlaboja. Vēsturnieku Edvīna Evarta un Jura Pavloviča pētījumā par sadzīves apstākļiem “Kurzemes katlā” teikts, ka “iedzīvotāju medicīniskā aprūpe, tāpat kā veterinārā ārstniecība, kopumā bija ļoti vāji organizēta un faktiski piedzīvoja īslaicīgu sabrukumu”.⁵²⁵ Šādos gadījumos visu izšķīra tas, vai ārsti un aptiekāri bija palikuši savās darba vietās un neslēpa savu profesionālo identitāti. Taču liela daļa šo profesijas pārstāvju atstāja Latviju. No Pāvilostas oktobra beigās bija izceļojuši visi pilsētas ārsti un citi ar medicīnu saistīti darbinieki, savā vietā atstājot vien vācu kara ārstus.⁵²⁶ Lielākajās pilsētās kaut cik apmierinošs ārstu skaits bija tikai 1945. gada maija sākumā, kad Kurzemē strādāja 165 ārsti un 48 zobārsti.⁵²⁷ Taču gan ārstiem, gan iedzīvotājiem katastrofāli trūka medikamentu.⁵²⁸

⁵²⁰ 1944. Medikamentu netrūks? *Kurzemes Vārds*. (204), 4.

⁵²¹ Evarts, E. un Pavlovičs, J. 2011. Ikdienu dzīve “Kurzemes katlā”; 1944.–1945. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (3) 84. :https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2011_files/3numurs/E_Evarts_J_Pavlovics_Ikdienas_dzive_LVIZ_2011_3.pdf

⁵²² 1944. No amatpersonām prasāma lielāka pašiniciatīva. *Tēvija*. (290), 2.

⁵²³ Evarts, E. un Pavlovičs, J. 2011. Ikdienu dzīve “Kurzemes katlā”; 1944.–1945. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (3) 88. :https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2011_files/3numurs/E_Evarts_J_Pavlovics_Ikdienas_dzive_LVIZ_2011_3.pdf

⁵²⁴ 11.12.1944. No amatpersonām prasāma lielāka pašiniciatīva. *Tēvija*. (290), 2.

⁵²⁵ Evarts, E. un Pavlovičs, J. 2011. Ikdienu dzīve “Kurzemes katlā”; 1944.–1945. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (3) 94. :https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2011_files/3numurs/E_Evarts_J_Pavlovics_Ikdienas_dzive_LVIZ_2011_3.pdf

⁵²⁶ Turpat.

⁵²⁷ Turpat.

⁵²⁸ Turpat.

Lai arī Galvenā aptieku pārvalde (GAP) atsāka darboties 1944. gada oktobrī, maz ticams, ka līdz 1945. gada pavasarim atlikušajā Latvijas daļā medicīniskā aprūpe un medikamentu sagāde bija labākā stāvoklī nekā Kurzemē.

4.2. GAP darbības atjaunošana pēckara Padomju Latvijā

Otrreizējās PSRS okupācijas sākumposmā atkārtoti un ar paliekošiem rezultātiem tika veikta farmācijas nozares pārveidošana. Lai gan vairāki procesi bija iesākti jau 1940.–1941. gadā, tie nepaguva nostabilizēties sekojošās vācu okupācijas dēļ. Ar 1944. gada rudeni noritēja to pašu procesu repetīcija, kurus Latvijas sabiedrība bija iepazinusi jau pirmās PSRS okupācijas laikā. Savu darbību atjaunoja Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāts (1944–1946), kas vēlāk mainīja nosaukumu uz Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministriju (1946–1990). 1944. gadā par Latvijas PSR veselības aizsardzības tautas komisāru tika iecelts kāds Augusts Kalniņš.⁵²⁹ Jau 1945. gada 9. jūnijā viņš no amata pienākumiem atbrīvots un viņa vietā iecelts Ernests Ameriks (1897–1977).⁵³⁰ Viņš šajā amatā bija līdz 1946. gadam, kad tika iecelts par Latvijas PSR kinematogrāfijas ministru, bet, sākot ar 1953. gadu, viņš bija Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks.⁵³¹ Par Latvijas PSR veselības aizsardzības tautas komisāra vietnieku no 1944. līdz 1946. gadam bija iecelts ārsts Mihails Jofe (1898–1979). No 1946. gada veselības aizsardzības ministra amatu ieņēma ārsts Ādolfs Krauss (1905–1958), kurš vienlaikus vadīja arī Rīgas Medicīnas institūta (RMI) Veselības aizsardzības organizācijas un medicīnas vēstures katedru.⁵³²

Galvenā aptieku pārvalde (GAP) tāpat kā agrāk atradās tiešā Veselības aizsardzības tautas komisariāta, vēlāk Veselības aizsardzības ministrijas, uzraudzībā. Hackels Vasermanis (1909–1996) atgriezās GAP priekšnieka amatā un pildīja šos pienākumus no 1944. līdz 1951. gadam, kad pārgāja darbā uz Rīgas Medicīnas institūtu. 1952. gadā par GAP priekšnieci iecelta Olga Sevčuka.⁵³³

GAP darbību noteica statūti, kas bija izdoti jau 1941. gadā un atkārtoti stājās spēkā 1944. gadā. Lai izprastu GAP kā iestādes, kas darbojās līdz pat Latvijas neatkarības atjaunošanai, darbību, nepieciešams neliels ieskats šajos statūtu paragrāfos. GAP uzraudzībā

⁵²⁹ 1945. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcija. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (7), 2.

⁵³⁰ 1945. Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrētu apstiprināšanu par Latvijas PSR Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieka un Latvijas PSR tautas komisāru atbrīvošanu no pienākumiem. *Cīņa*.(139), 3.

⁵³¹ 1955. Komunistu un bezpartejisko bloka kandidāti – Ernests Ameriks – deputāta kandidāts Dobeles 122. vēlēšanu apgabalā Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām. *Brīvais Darbs*. (17), 1.

⁵³² 1959. Ādolfs Krauss. *Padomju Medīķis*. (37), 2.

⁵³³ LNA LVA. Pārvaldes statūti, nolikumi un akti vadītāju un galv. grāmatvežu maiņas gadījumā. 1945. g. 26. oktobris – 1964. g. 31. decembris. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1^a apr., 1. l., 86.

ietilpa vairāki citi uzņēmumi, kas bija starprajonu kantori, aptiekas, sanitārie higiēnas veikali, medikamentu lieltirgotavas jeb vairumbāzes, kā arī aptieku punkti un aptieku kioski.⁵³⁴ 1945. gadā darbojās četri starprajonu kantori: Rīgas rajona, Valmieras, Liepājas un Daugavpils. Tāpat GAP īpašumā atradās GAP I Vairumbāze Krišjāņa Barona ielā Nr. 63; GAP II Vairumbāze Grēcinieku ielā Nr. 6; Centrālā aptieku preču noliktava Pērnavas ielā Nr. 62.⁵³⁵ Vispārējos noteikumos minēts, ka pārvaldes pamatuzdevums bija organizēt aptieku un citu ārstniecības iestāžu apgādi ar medikamentiem, higiēniskiem līdzekļiem un citām aptiekas precēm. GAP uzdevumos ietilpa darboties saskaņā ar Veselības aizsardzības tautas komisariātā (VATK) izstrādātajiem likumiem un plāniem, taču individuāli tai bija jāveic padoto uzņēmumu darbības plānošana, finanšu organizācija un kontroles vadība. GAP padotie uzņēmumi darbojās saskaņā ar GAP priekšnieka apstiprinātiem noteikumiem. Paragrāfā pie GAP tiešajiem uzdevumiem norādīti 15 punkti.⁵³⁶ Tajos teikts, ka GAP jāsastāda regulāri pārskati par uzņēmumu darbību, jāievāc dati un jāizstrādā operatīvie un finanšu plāni, kas jāiesniedz VATK. Bija jāveic atbildīga materiālu un citu līdzekļu sadale starp padotajiem uzņēmumiem, tāpat jāuzņemas aptieku darbības racionalizēšana, stahanoviešu kustības un sociālistisko darba metožu ieviešana. Jāorganizē un jāsekmē zinātniski pētnieciskā darbība aptiekās un jāveic sistemātiska aptiekas darba un produkcijas kvalitātes kontrole. GAP bija jāgādā par visu padoto uzņēmumu iespējami vienveidīgas grāmatvedības, norēķinu, pārskatu un iekšējās dokumentācijas izveidošanu. Jārūpējas par jaunu darbinieku piesaistīšanu un sagatavošanu GAP vajadzībām, kā arī par vadošo darbinieku iecelšanu. Bija jānosaka darba algas saskaņā ar finanšu plāniem. Visu uzskaitīto uzdevumu veikšanai GAP struktūra 1945. gadā bija sekojoša: sekretariāts; kadru daļa; grāmatvedība; plānu-finanšu daļa; aptieku tīkla daļa; tirdzniecības daļa; ārstniecības augu vākšanas daļa (likvidēta 1948. g.); administratīvi saimnieciskā daļa.⁵³⁷ Statūtos bija noteikts arī tas, kas jāuzņemas un jāspēj GAP priekšniekam, – GAP priekšnieks darbojās VATK vadībā un realizēja visus tam uzliktos pienākumus un uzdevumus pēc vienvadības principa.⁵³⁸ Šī persona varēja pārstāvēt pārvaldi bez atsevišķām pilnvarām citās valdības iestādēs un sabiedriskās organizācijās. Tāpat GAP priekšnieka pienākumos ietilpa pieņemt un atlaist citus GAP darbiniekus; iesniegt VATK apstiprināšanai amatā GAP padoto uzņēmumu direktorus vai pārvaldniekus; sekot līdzi šo uzņēmumu taupīgai saimniecībai; veicināt stahanoviešu kustību un sociālistisko darba metožu ievērošanu; organizēt medikamentu apgādi, nomāt un izīrēt, iegūt un atsavināt visāda veida mantu saskaņā ar

⁵³⁴ LNA LVA. Turpat, 113.

⁵³⁵ LNA LVA. Turpat, 102.

⁵³⁶ LNA LVA. Turpat, 114.

⁵³⁷ LNA LVA. Priekšvārds. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f. Vēsturiskā izziņa, 1.

⁵³⁸ LNA LVA. Pārvaldes statūti, nolikumi un akti vadītāju un galv. grāmatvežu maiņas gadījumā. 1945. g. 26. oktobris – 1964. g. 31. decembris. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1^a apr., 1. l., 115.

saistītajiem likumiem; rīkoties ar līdzekļiem, kas piešķirti GAP, atvērt un slēgt bankās un kredītiestādēs rēķinus, līgumus; sastādīt gada pārskatus, bilanci, peļņas un zaudējumu rēķinus. GAP priekšnieks un viņa vietnieks bija civili, disciplināri un krimināli atbildīgi par uzticētajiem līdzekļiem un par to pareizu izmantošanu saimnieciskajā darbībā.

Kā redzams no statūtiem, GAP priekšnieka amatam bija milzīgs atbildības un arī birokrātijas slogs. Centienus organizēt GAP pienākumu izpildi, aptieku darbību un uzturēt kārtību var redzēt pēc GAP priekšnieka izdotajām pavēlēm. Pavēlē Nr. 6, kas izdota 1946. gada 31. janvārī, uzsvērti GAP katras daļas pienākumi, lai sekmīgi noritētu aptieku tīkla atjaunošana un pirmā piecgades plāna realizēšana.⁵³⁹ Tā, piemēram, aptieku tīkla daļai, ko vadīja Ernests Morics, tika uzdots izstrādāt no jauna ierīkojamo aptieku, aptieku punktu un aptieku kiosku dislokācijas plānu; sastādīt trūkstošo iekārtu, aprīkojuma un inventāra sarakstus; sadalīt atlikušās un neizmantotās iekārtas un inventāru pa esošajām aptiekām; slēgt līgumus par aptieku, aptieku punktu un kiosku mēbeļu pasūtīšanu; vadīt un uzraudzīt aptieku, aptieku punktu un kiosku telpu remontus, labiekārtošanas darbus; apgādāt visus aptieku pārvaldniekus ar GAP izdotajiem rīkojumiem un pavēlēm, organizēt un vadīt esošo aptieku darba racionalizāciju un modernizēšanu. Kadru daļai tika uzdots sadarbībā ar aptieku tīkla daļu atrast pārvaldniekus un rūpēties par kadru komplektēšanu no jauna ierīkojamām aptiekām, aptieku punktiem un kioskiem, kā arī izstrādāt plānu kadru papildināšanai un kvalifikācijas celšanai. Tirdzniecības daļai, ko vadīja Jāzeps Šēns, GAP priekšnieks bija uzdevis apgādāt no jauna ierīkojamās aptiekas, aptieku punktus un kioskus ar precēm aptuveni 3 mēnešu patēriņam, kā arī panākt GAP uzņēmumiem nepieciešamo iekārtu, priekšmetu un preču ražošanu vietējos rūpniecības uzņēmumos, sastādīt projektus to plānošanai un slēgt līgumus ar rūpniecības uzņēmumiem, organizēt sadali un apgādi, izmantojot GAP transportlīdzekļus.

GAP priekšnieka izdotās pavēles sniedz ieskatu par svarīgāko Latvijas farmācijā – par pēckara posta likvidēšanu, centieniem atjaunot pietiekamu aptieku skaitu un personālu. Savukārt pavēlē Nr. 82, kas izdota 1946. gada 7. novembrī sakarā ar Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadskārtu, kad daudzi darbinieki saņēma pateicību par apzinīgu darbu un naudas balvu,⁵⁴⁰ GAP priekšnieks minējis, ka kopējais pārvaldes preču apgrozības gada plāns jau deviņos mēnešos bija pārsniegts un izpildīts par 38 %. Attiecīgi bijuši pārsniegti ārstniecības iestāžu apgādes, gatavo zāļu formu un ekstemporāli pagatavojamo formu pārdošanas plāni. Teikts, ka darba kvalitāte visās aptieku nozarēs būtiski uzlabota. Par sasniegto un par trūkumiem aptieku darbībā bija lasāms arī periodikā. 1946. gada novembrī Jelgavas

⁵³⁹ LNA LVA. Vasermanis, H 1946. Pārvaldes priekšnieka vispārējās pavēles 01.10.1945.– 06.12.1946. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1^a apr., 4. l., 13.

⁵⁴⁰ LNA LVA. Vasermanis, H 1946. Pārvaldes priekšnieka vispārējās pavēles 01.10.1945.– 06.12.1946. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1^a apr., 4. l., 46.

pilsētas poliklīnikā pulcējās GAP aprīņa un pilsētas aptieku vadītāji. Sanāksmi vadīja GAP tīkla daļas vadītājs E. Morics. Viņš sanāksmes dalībniekiem norādīja:

“Jāpieliek visi spēki, lai aptieku darbinieki attaisnotu savus lielos uzdevumus iedzīvotāju apgādē ar medikamentiem. Mūsu līdzšinējais darbs liecina, ka esam strādājuši apmierinoši. Ceturtās piegādes pirmo gada plānu esam izpildījuši 10 mēnešos. Taču ar sasniegto nedrīkst apmierināties. Katrā darbiniekā jābūt atbildības sajūtai. Arī aptieku darbiniekiem pastāvīgi jācenšas uzlabot savu darbu. Aptieku darbiniekiem darbā ir arī daudz trūkumu. Tā daudzās aptiekās medikamentus maz pārdod bez receptēm. Medikamentus uzglabā nepareizi, pavirši. Konstatēti arī gadījumi, kad darba sastrēguma dēļ slimniekus atraida. Šādi gadījumi nedrīkst atkārtoties. [...] Sasniegumi panākti sacensības ceļā. Tāpēc arī mums, farmācijas darbiniekiem, jāieslēdzas sacensībā. Darbu aptiekās nevaram atstāt pašplūsmai. Jāpieliek visi spēki ātrākai un labākai iedzīvotāju apgādei ar medikamentiem.”⁵⁴¹

Par aptiekas darbinieku attieksmi pret darbu un medikamentu pieejamību vairākkārt lasāms GAP priekšnieka pavēlēs, taču tas tuvāk tiks apskatīts nodaļas turpinājumā. Rakstot par GAP darbības atjaunošanu, trūkst informācijas par kādu PSRS okupācijai raksturīgu procesu – atšķirībā no 1940. gada notikumiem 1944. un 1945. gadā par otrreizējo privāto aptieku nacionalizāciju netiek runāts vispār. Par to nav liecību GAP priekšnieka pavēlēs, kā arī publikācijās periodiskajā presē. Viens no iespējamiem skaidrojumiem varētu būt saistīts ar farmaceitiem, kas atguva aptieku īpašnieku tiesības vācu okupācijas laikā, taču devās trimdā – līdz ar to aptiekas tika atstātas un uzskatītas kā valsts īpašums. Šādu aptiekāru un aptieku nebija mazums. Iespējams, ka aptieku nacionalizācija tika uzskatīta par pašsaprotami spēkā esošu jau kopš 1940. gada rudens.

4.3. GAP atskaites un pārskati par farmācijas nozares stāvokli (1945)

GAP pārskatos par 1945. gadu norādīta detalizēta informācija gan par aptieku un darbinieku skaitu, personāla kvalifikāciju, gan par aptieku un citu uzņēmumu preču apgādes organizēšanu, receptūras darbu un tās produkcijas kvalitātes vērtējumu. Šie pārskati ir īpaša liecība, jo sniedz ieskatu par stāvokli, kādā atradās Latvijas farmācija pirmajā pēckara gadā. Pirmo pārskatu H. Vasermanis veidojis 1945. gada aprīlī, brīdī, kad Kurzeme vēl nebija Latvijas PSR daļa. Pie aptieku tīkla raksturojuma viņš rakstījis, ka no 1944. gada augusta līdz 1945. gada 1. janvārim darbību atjaunoja 152 aptiekas un 5 slimnīcu aptiekas.⁵⁴² Ieņemtajā Latvijas daļā

⁵⁴¹ 1946. Jelgavā aptieku darbinieki apspriežas par iedzīvotāju apgādi ar medikamentiem. *Zemgales Komunisti*. (187), 4.

⁵⁴² LNA LVA. Vasermanis, H. 1945. Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1944 .g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 3. apr., 1. l., 1.

gandrīz katra aptieka bijusi jāremontē, taču 18 aptiekām visa iekārta un komplektācija bija jāatjauno pilnībā. 1945. gada 1. janvārī 105 aptiekas bija veikušas remontdarbus pašu aptiekas darbinieku spēkiem un sadarbībā ar pašvaldībām, taču faktiski tas nebija nekas vairāk kā logu iestiklošana. Šajā laikā bijusi ļoti slikta saziņa ar aptiekām perifērijā gan telefoniski, gan arī ar pasta starpniecību. Pastu praktiski nestrādāja, vēstules adresāti saņēmuši ar lielu aizkavēšanos, nokļūšana ar autotransportu arī bijusi iespējama tikai atsevišķos gadījumos, jo degviela bija deficīts. Dzelzceļš bijis ļoti slikta stāvoklī, kas arī kavēja aptieku atjaunošanas darbus.⁵⁴³

Kā 1945. gada beigās rakstīja H. Vasermanis: “1945. gadā Galvenās aptieku pārvaldes darbs pagāja zem zīmes atjaunot aptieku tīklu Latvijas PSR pēc fašistisko ordu postījumiem.”⁵⁴⁴ Viņš ziņojis, ka līdz Lielā Tēvijas kara sākumam Latvijas PSR (tātad līdz vācu okupācijai 1941. g. vasarā – *aut.*) bija 451 aptieka, taču 1945. gada 1. janvārī darbojās 82 pilsētu aptiekas un 106 lauku aptiekas, kopā 188 aptiekas. Gada turpinājumā tikušas no jauna atvērtas vai atjaunotas 27 pilsētu aptiekas un 55 lauku aptiekas, kopā 82 aptiekas: gada I trimestrī – 11 aptiekas; II trimestrī – 31 aptieka; III trimestrī – 32 aptiekas; IV trimestrī – 8 aptiekas.

Gādājot par jaunu aptieku atvēršanu, norādītajā gadā GAP saskārās ar vairākām būtiskām grūtībām: trūka piemērotu telpu un iekārtu, kā arī aptieku aprīkojuma, inventāra; tāpat nebija pietiekamā daudzumā piegādes transportlīdzekļi un bija ļoti izteikts darbinieku trūkums.⁵⁴⁵ Aprakstot farmaceitisko darbinieku trūkumu, viņš norādīja, ka šis jautājums bijis ļoti saasināts. Ja no visiem darbiniekiem, kas strādāja 1941. gadā, ap 400 personu bija ar augstāko izglītību, tad 1945. gada 1. janvārī bija palikuši vairs tikai 62 aptieku darbinieki ar augstāko farmaceitisko izglītību. H. Vasermanis minējis, ka 1941. gadā bija apmēram 1000 darbinieku ar vidējo farmaceitisko izglītību, bet 1945. gada 1. janvārī tie bija vairs tikai 235 cilvēki.⁵⁴⁶ Aptieku praktikanšu skaits šajā laikā bija 396 personas, un citu darbinieku skaits bija 197 personas. Tātad kopā GAP sistēma minētajā laika periodā nodarbināja 890 cilvēkus, no tiem 297 bija ar farmaceitisko izglītību.

Tālāk pārskatā sniegta informācija par darbinieku skaita papildināšanu, norādot personāla skaitu 1946. gada 1. janvārī: personas ar augstāko farmaceitisko izglītību bija 104; personas ar vidējo farmaceitisko izglītību bija 344; aptieku praktikanti bija 350 un citi darbinieki 592, kopā 1390 personas, no tām 448 ar farmaceitisko izglītību. No visiem darbiniekiem 68 personas ar augstāko farmaceitisko izglītību strādāja pilsētas aptiekās, 21 lauku aptiekās un 15 citur; 205 personas ar vidējo farmaceitisko izglītību strādāja pilsētas

⁵⁴³ Turpat.

⁵⁴⁴ LNA LVA. Vasermanis, H. 1945. Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1945. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 3. apr., 2. l., 8.

⁵⁴⁵ Turpat.

⁵⁴⁶ Turpat, 10.

aptiekās, 121 lauku aptiekās un 18 citur; 238 praktikanti strādāja pilsētas aptiekās, 95 lauku aptiekās un 17 citur; 279 darbinieki bez farmaceitiskās izglītības strādāja pilsētu aptiekās; 169 lauku aptiekās un 144 citur.⁵⁴⁷

H. Vasermanis sniedzis ieskatu aptieku darbība apstākļos, sakot, ka izteikti trūcis medikamentu, zāļu vielu un citu ārstniecības līdzekļu. Īpaši trūcis kofeīns, kodeīns, piramidons, papaverīns, pilokarpīns, atropīns, drudzi mazinošie līdzekļi, atklepošanas un endokrīnie preparāti, kā arī dažādas tinktūras, augu eļļas, zivju eļļa, vazelīns un pārsienamie materiāli.⁵⁴⁸ Jebkādu preču piegādi aptiekām traucējis transportlīdzekļu un degvielas trūkums. Viņš minējis, ka no Padomju Savienības preces pienākušas, bet neregulāri un ar pārtraukumiem, nereti saņemts atteikums preču pārvadāšanai pa dzelzceļu, jo pie staciju punktiem nebija ne noliktavu telpu preču uzglabāšanai, ne svaru saņemto daudzumu kontrolei. GAP darbiniekiem pašu spēkiem bija preces jāsaņem to izsniegšanas vietās un ar GAP transportu tās jāpiegādā aptiekām. Trūcis arī aptiekas stikls – pudeles un citi stikla taras trauki, tādēļ izgatavotās zāles nereti bijis jādod pacienta līdzī atnestajā traukā, kas kavējis receptūras darbu. Iedzīvotāji tikuši iesaistīti ārstniecības augu vākšanā: ja tos nodeva aptiekā, tad zāles pretī varēja saņemt ar 40 % atlaidi.⁵⁴⁹

Īpaša uzmanība tika pievērsta ekstemporālajai receptūrai. H. Vasermanis minējis, ka no aprīkojuma visvairāk trūkst receptūras svaru, destilācijas aparātu, sterilizatoru u.c.⁵⁵⁰ Norādīts, ka pagatavoto zāļu skaitu ietekmējuši vairāki faktori: lielākā daļa lauku aptieku bijušas slikti aprīkotas un vājas receptūras jomā un bija sarežģīta receptūra ar 10–12 ingredientiem, pie kuras pieraduši vietējie ārsti un iedzīvotāji. Vēl viņš minējis to, ka 1945. gadā ražošana nav pārgājusi uz gatavo zāļu ražošanu. Iespējams, ka tas jāsaprot, ka vietējās ražotnes nav uzsākušas ražot PSRS nomenklatūras medikamentus vai arī nav strādājušas vispār.

Tieši sarežģītā ekstemporālā receptūra Latvijā akcentēta vairākos pārskatos par aptieku darbu. Tā, piemēram, E. Ameriks paskaidrojumā par aptieku štatiem 1945. gada 22. septembrī norādījis, ka šeit izgatavojamās zāļu formas satur 6 līdz 7 ingredientus, kamēr citās republikās tie ir tikai 3 ingredientu.⁵⁵¹ Kā arī pašas zāļu formas šeit ir sarežģītas – supozitoriji, zirnīši, lodītes, kas prasa daudz laika to pagatavošanai ar jau tā nepietiekamo darbinieku skaitu. Šajā gadījumā sarežģītā daudzkomponentu receptūra tika uzskatīta par trūkumu. Lai iegūtu priekšstatu par aptieku receptūras nodaļu kapacitāti un nepieciešamo darbinieku skaitu,

⁵⁴⁷ Turpat.

⁵⁴⁸ Turpat, 11.

⁵⁴⁹ Turpat, 13.

⁵⁵⁰ LNA LVA. Vasermanis, H. 1945. Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1944. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 3. apr., 1. l., 1.

⁵⁵¹ LNA LVA. Ameriks, E. Pārvaldes un tai pakļauto iestāžu štatu un izdevumu reģistrācijas saraksti 1945. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 4. apr., 1. l., 29.

1945. gada 18. septembrī vizītē uz GAP aptieku Nr. 4 Brīvības ielā Nr. 42 devās E. Morics un divi ārsti. Grupas galvenais uzdevums bija hronometrēt, cik ātri tiek izgatavotas un izsniegtas zāles. Protokolā teikts, ka vidēji 1 zāļu formas pagatavošana prasa 8 minūtes un 12 sekundes, kas būtu 52 receptes 7 stundu darba dienā.⁵⁵² Receptāra-kontroliera pienākumus, kas ietver pieņemt izgatavojamo zāļu formu, aprēķināt tās cenu, reģistrēt receptūras žurnālā, sagatavot signatūru, var paveikt aptuveni 1 minūtē un 34 sekundēs, tātad 7 stundu darba dienā apstrādājot 120 receptes.

Tāpat pārskata gadā tika veikta receptūras pagatavošanu kvalitātes kontrole. H. Vasermanis norādījis, ka analīzes bija veikušas kontrolanalītiskās laboratorijas gan Rīgā, gan Liepājā, kā arī to darīja uz vietas aptiekās, ja tajās bija ierīkoti kontrolanalītiskie galdi.⁵⁵³ Minētās kontrolanalītiskās laboratorijas un galdi sākuši darbu 1945. gada otrajā pusgadā. Atskaides periodā bija pārbaudīti 353 receptūras pagatavošumi, 299 no pilsētu aptiekām un 54 no lauku aptiekām. No pārbaudītajiem pagatavošumiem 121 bija pagatavots neapmierinoši ar šādiem trūkumiem: 13 gadījumos recepte neatbilda sastāvam/pierakstam, 16 gadījumos kāda sastāvdaļa tika aizvietota ar radniecīgu, 3 gadījumos neatbilda kopējais svars, 27 gadījumos neatbilda atsevišķa ingredienta svars, 62 gadījumos bija neatbilstošs kopējais svars un deva. Kvalitātes kontrolei pakļautos pagatavošumus ievāca farminspektori, ja kāda zāļu forma izsauca aizdomas vai bija jau agrāk saņemtas apmeklētāju sūdzības. Tika teikts, ka 1945. gada pēdējā mēnesī kopējais stāvoklis uzlabojies un kopējais neapmierinošo pagatavošanu skaits samazinājies. Situāciju uzlaboja negaidītas farminspektoru vizītes, kā arī semināru organizēšana, pārrunas ar aptieku darbiniekiem par kvalifikācijas celšanu, kā arī gatavo zāļu formu ieviešana.

Vienā no atskaides sadaļām H. Vasermanis norādījis par it kā lielu preču pārpalikumu 1946. gada sākumā, jo iepriekšējā gada beigās Latviju sasniedzis liels preču pievedums. Šeit viņš minējis arī summas un vēl kādu interesantu niansi, ka lielais preču pārpalikums skaidrojams ar to, ka jaunie padomju medikamenti “slikti iedzīvojās” aptiekās, it īpaši lauku. Bez tam esot valstī uzskaitīti arī lieli dažādu ķīmikāliju un preparātu pārpalikumi (ap 4000 tonnu), kas atlikuši pāri no bijušo īpašnieku laikiem un tajā skaitā arī dažādi nepirkti vācu un citu valstu preparāti, daži ne pārāk pieprasīti vācu patentētie medikamenti.⁵⁵⁴ Objektīvi, salīdzinot datus, šeit redzamas pretrunas. Jādomā, kādā veidā varēja rasties minētie preparātu un vielu pārpalikumi, ja iedzīvotāju apgāde ar medikamentiem bija kritiska un to trūkums bija ļoti izteikts?

⁵⁵² LNA LVA. Akts. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 4. apr., 1. l., 33.

⁵⁵³ Turpat, 16.

⁵⁵⁴ Turpat, 17.

Vietā būtu atkāpe par izdevumu ar nosaukumu “Aptieku zāļu rezerves”, ko sastādīja E. Morics un kas tika izdots 1946. gadā. Tā bija rokasgrāmata ārstiem un farmaceitiem aptieku krājumu izvērtēšanai. Lai gūtu priekšstatu par grāmatas saturu, sniegts citāts no tās priekšvārda:

“Fašisma izraisītā karā ir nopostītas milzu vērtības, – arī aptiekas, medikamentu noliktavas, izejvielu bāzes medikamentu ražošanai un pašas rūpnīcas. [...] Latvijas PSR aptiekās zāļu nomenklatūra vēl tagad ļoti liela. Kapitālistiskās konkurences ietekmē mūsu aptieku un noliktavu plauktos nogūlās daudz preparātu, kas radušies fabriku reklāmas sacensībā, bet drīz vien atkal aizmirsti, aizēnoti no jaunās reklāmas. [...] Aizmirstas daudzas drogas, kuras tautas intuitīvā gudrība mācījusies gadu tūkstošiem ar labām sekmēm lietot dziedniecībā, aizmirsti no šīm drogām pagatavotie galēniskie preparāti. [...] Vērīgi pārbaudot aptieku un noliktavu plauktus, atradīsim tur daudz ko lietojamu, vērtīgu, kas ar labiem panākumiem spēj aizstāt pašreiz trūkstošos, pierastos medikamentus [...]. Grāmatas nolūks ir atgādināt ārstiem un farmaceitiem šos aizmirstos zāļu līdzekļus, palīdzēt tiem izvērtēt “iesalušās” aptieku rezerves. Grāmata kļūva nepieciešama sevišķi tādēļ, ka daudzas aptiekas un ārsti kara viesulī zaudējuši savas bibliotēkas [...]. Galvenā kārtā te sakopotas īsas farmakoloģiskas indikācijas par tādiem zāļu līdzekļiem, kas turpmāk padomju nomenklatūrā vairs nav paredzēti un aptieku apgādes plānos neietilps, tā tad patiešām uzskatāmi par zāļu “rezervi”. Padomju farmācijā nav un nebūs tā nevajadzīgi lielā medikamentu skaita, kādu mēs esam mantojuši no savas kapitālistiskās pagātnes. Padomju plāna saimniecība ražo un ražos to, kas ir labākais attiecīgā nozarē, bet atmet visu to, kam bija nozīme pirms šī labākā atrašanās vai kas radies tikai kapitālistiskās konkurences apstākļos. Nomenklatūras samazināšanās nenotiek uz masu veselības, bet uz saimnieciskās lietderības un zinātnisku apsvērumu rēķina. [...] Aptieku pārvaldniekiem grāmata palīdzēs ieteikt rokas pārdošanā daudzas aizmirstas vai reti ejošas preces, notīrot nākamās aptieku inventūras no pārmērīgi lielas nomenklatūras, un padarīt atlikušos standarta krājumus pārredzamākus. [...] Par cik aptiekās vēl atrodas arī tādas preces, kas dziedniecībā vairs nav pielietojamas, bet noder rūpniecībā vai lielākām laboratorijām, tās atzīmētas ar “Nodot GAP”. [...] Dažām nestabilām, bet aptiekās acīmredzot ilgi glabātām un tādēļ bojātām precēm, kā arī tādām, kurām vairs ne medicīnā, ne tehnikā vairs nav nekādas vērtības, pielikts “Izslēgt”. ”⁵⁵⁵

Grāmata satur daudz dažādu aktīvo vielu, galēnisko preparātu un drogu aprakstus, daļu diezgan eksotiskus, piemēram, *Balsamum Canadense*; *Borneolum salicylicum*; *Bromipinum*; *Eumenol*; *Euophenum*; *Herba Borraginis*; *Prominalum*; *Radix Ebuli*; *Radix Kava-Kava* utt. Acīmredzot pēc kara palikušajiem aptieku darbiniekiem, ņemot vērā, ka ar augstāko farmaceitisko izglītību 1945. gada sākumā tādi bija tikai 62, bija visai sarežģīti orientēties

⁵⁵⁵ Morics, E. 1945. Ievads. *Aptieku zāļu rezerves, rokas grāmata*. Rīga: LPSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta Galvenās aptieku pārvaldes izdevums, 3–6.

atstātajā ārstniecības līdzekļu klāstā. Talkā nāca šāds izdevums. Tas savukārt apstiprina, ka Latvijas aptiekās atradās daļa zāļu, kuras farmācijas darbinieki nepārzināja, un ārsti nezināja, ka tādas vispār ir pieejamas. Tātad vērojama nopietna krīze ne tikai pēckara aptieku darbībā, bet arī atlikušo darbinieku zināšanu līmenī.

Savu pārskatu nobeidzot, H. Vasermanis rakstījis, ka nākamajā gadā GAP uzdevumi ir celt aptieku darba kvalitāti un to pēc iespējas vairāk racionalizēt; ieviest sociālās darba metodes; veikt aptieku tīkla paplašināšanu, gādāt par labāku apgādi ar medikamentiem un citiem ārstniecības līdzekļiem; palielināt pārdoto medikamentu, parfimērijas izstrādājumu, medicīnas instrumentu apjomu; ieviest vairāk gatavās zāļu formas aptiekās; paaugstināt aptieku darbinieku kvalifikāciju.⁵⁵⁶ Pamatojoties uz visu iepriekš minēto, GAP no VATK ministra E. Amerika pieprasīja papildināt GAP autoparku ar 9 kravas automašīnām un apgādāt tās regulāri ar degvielu. Kā arī aptieku atjaunošanai viņš pieprasījis piegādāt GAP visus nepieciešamos materiālus, aparāturu, inventāru, vadoties pēc jaunākajiem padomju standartiem.⁵⁵⁷

4.4. Farmācijas personāls padomju aptiekās Latvijā (1947–1951)

Iepriekšējā apakšnodaļā tika raksturoti aptieku darba apstākļi un vide tūlīt pēc Otrā Pasaules kara beigām. Laikam ejot, situācija uzlabojās – palielinājās aptieku un aptieku darbinieku skaits, tika celta darbinieku kvalifikācija. Latvijas aptieku tīkls kļuva par daļu no visas Padomju Savienības aptieku tīkla. Obligāta bija regulāra darbinieku politiskā izglītošana, stahanoviešu kustības ieviešana un sociālistiskās sacensības klātesamība aptieku darbā, piecgades plāni. Taču, par spīti centieniem, labi pazīstamas grūtības bija sastopamas daudzus gadus, arī vēl pēc 1950. gada, jo saknes tām bija meklējamas jau 1939. gadā. Nozarē joprojām bija nepietiekams darbinieku skaits, aptieku skaits visā Latvijas PSR pastāvēšanas laikā nekad nepietuvojās pirmās Latvijas brīvvalsts skaitļiem. Piemēram, 1967. gadā Latvijas PSR darbojās 344 aptiekas, tajās strādāja 571 speciālists ar augstāko farmaceitisko izglītību, 1203 ar vidējo farmaceitisko izglītību un tika ziņots, ka līdz 1970. gadam būs nepieciešami vēl 774 farmācijas darbinieki.⁵⁵⁸ Īsi pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas 1989. gadā aptieku skaits nebija īpaši lielāks – 373 aptiekas: pilsētās 199, laukos 174 aptiekas.⁵⁵⁹ Šajā laikā viena aptieka apkalpoja ap 7100 iedzīvotāju.

⁵⁵⁶ LNA LVA. Vasermanis, H. 1945. Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1945. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 3. apr., 2. l., 21.

⁵⁵⁷ Turpat, 22.

⁵⁵⁸ Pētersone, E. 1967. Aptiekām – augsti kvalificētus kadrus. *Padomju Mediķis*. (201), 3.

⁵⁵⁹ 1989. Tā tur dzīvo. Alberta Eglīša piezīmes par dzīvi okupētajā Latvijā. *Latvija Amerikā*. (16), 14.

Tieši darbinieku skaita palielināšana un kvalifikācijas celšana pēckara gadu pārskatos minēti kā GAP svarīgākie uzdevumi.

Piemēram, 1947. gadā Latvijā darbojās 296 aptiekas,⁵⁶⁰ tātad par 26 aptiekām vairāk nekā 1945. gadā. Aptieku vadītāji 77 aptiekās bija ar augstāko farmaceitisko izglītību, 205 ar vidējo farmaceitisko izglītību, bet 14 aptiekas vadīja praktikanti, kurus bija paredzēts nomainīt ar kvalificētiem darbiniekiem pēc iespējas ātrāk. GAP šajā laikā aktīvi centās uzlabot darbinieku kvalifikāciju un veica vairākus pasākumus. Latvijas Valsts universitātē regulāri tika rīkoti jau agrāk pieminētie farmaceitu palīgu kursi, kas ilga 6 mēnešus, piemēram, 1947. gadā 69 aptieku praktikanti kvalificējās par farmaceita palīgiem. Rīgā organizēja arī kvalifikācijas celšanas kursus receptāriem, kas ilga 3 mēnešus ar nodarbībām 3 reizes nedēļā; kursi gatavo zāļu formu pārdošanā ilga 75 stundas; farminspektoriem notika semināri 65 stundas; centrālajā GAP medikamentu noliktavā organizēja 8 stundu seminārus par pareizu medikamentu glabāšanu.⁵⁶¹ 1948. gadā laborantiem-analītiķiem kvalifikācijas celšanas kursi 4 mēnešu garumā notika Kijevā.⁵⁶² Ikdienu darba kvalitātes uzlabošanai GAP izdeva vairākas brošūras: “Medikamentu uzglabāšana aptiekās un ārstniecības iestādēs”; “Izdevums iekšējo aptieku resursu izmantošanai”; “Likumdošanas pavēļu un noteikumu krājums”; rokasgrāmatu “Ekspersanalīze”.⁵⁶³ Katru nedēļu aptieku vadītājiem tika rīkotas kopējas sanāksmes, kurās informēja par svarīgākajiem jautājumiem aptieku vadībā un jaunākajām politikas tendencēm. Par tālāko aptiekas darbinieku politisko audzināšanu bija jā rūpējas aptieku vadītājiem, katram bija iespējas apmeklēt “vakara universitāti” marksismā-ļeņinismā, kā arī noklausīties īso kursu par Komunistiskās partijas vēsturi.⁵⁶⁴

Sākot ar 1947. gadu un turpmāk GAP katru gadu veica savu darbinieku atestāciju jeb ikgadēju kontroli, vai šie darbinieki atbilst ieņemtajam amatam. Atestāciju veica speciāla komisija, kas novērtēja gan darbinieka kvalifikāciju un zinātniski praktiskās zināšanas, gan politiski sabiedrisko nostāju un darbību. Tieši par pēdējo ziņas ieguva no politorganizācijām un izpildkomitejām. Pēc visas informācijas izvērtēšanas GAP atestācijas komisija lēma, vai darbinieks atstājams amatā, varbūt ir paaugstināms vai nopelnījis rājienu. Tā 1947. gadā atestācija bija veikta 349 darbiniekiem, no tiem 277 tika atstāti savos amatos.⁵⁶⁵ GAP sistēmā šajā gadā vadošajos amatos strādāja 327 cilvēki, no tiem tikai 84 bija ar augstāko farmaceitisko

⁵⁶⁰ LNA LVA. Vasermanis, H. 1947. Kadru daļas gada atskaite par kadriem 1948.–1949. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2^a apr., 1. l., 71.

⁵⁶¹ Turpat, 72.

⁵⁶² LNA LVA. Vasermanis, H. 1949. Kadru daļas gada atskaite par kadriem 1948.–1949. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2^a apr., 1. l., 52.

⁵⁶³ LNA LVA. Vasermanis, H. 1947. Kadru daļas gada atskaite par kadriem 1948.–1949. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2^a apr., 1. l., 83.

⁵⁶⁴ Turpat, 72.

⁵⁶⁵ Turpat, 71.

izglītību. Tas ļauj retoriski vaicāt, kāda tad varēja būt GAP organizēto kursu kvalitāte un spēja izvērtēt savu darbinieku atbilstību amatam.

1948. gadā GAP tīklā darbojās 304 aptiekas, 5 ārstniecības līdzekļu noliktavas, 3 kontrolanalītiskās laboratorijas un 4 starprajonu kantori.⁵⁶⁶ 1949. gada 1. janvārī visā GAP sistēmā tika nodarbināti 1982 cilvēki; no tiem 140 farmaceiti ar augstāko izglītību, 632 darbinieki ar vidējo farmaceitisko izglītību, 283 praktikanti.⁵⁶⁷ 1948. gada atskaitē norādīts, ka pārvaldes birojā strādā 26 personas un, izvēloties kadrus darbam GAP, pirmkārt, vadījās pēc nacionālās atlases principa, darba pieredzes, kvalifikācijas un politiskās nostājas.⁵⁶⁸

Kopējās aptieku un farmaceitisko darbinieku skaita izmaiņas laikā no 1939. līdz 1948. gadam apkopotas pielikumos (skatīt 7. un 8. pielikumu).

4.5. Grūtības medikamentu pieejamībā aptiekās pēckara gados

Tūlīt pēc kara beigām aptiekās pieejamo gatavo zāļu sortiments bija ārkārtīgi skops un aptiekas strādāja pārsvarā saņemto ekstemporālo recepšu apkalpošanas režīmā, nevis izsniedzot gatavās zāļu formas un konsultējot. Kā minējis H. Vasermanis un kā tas bija redzams jau 1940.–1941. gadā, aptiekas galvenais darbs bija ekstemporālā receptūra, kā to parāda attiecība receptūras darbs pret gatavo zāļu formu izsniegšanu – 5:3.⁵⁶⁹ Tāpat kā 1941. gadā, arī pēckara gados spēkā stājās PSRS ārstniecības līdzekļu nomenklatūra, kas turpmāk noteica aptiekās pieejamo medikamentu, zāļu vielu un citu aptiekas preču sortimentu, kā arī padarīja to visās aptiekās līdzīgu. Medikamentu ieviešana no ārzemēm bija stingri aizliegta.

Ārzemju patentētie medikamenti, kas bija atlikuši, 1945. gadā ar GAP priekšnieka pavēli tika savākti no visām Latvijas aptiekām un nodoti GAP aptiekas Nr. 1 rīcībā.⁵⁷⁰

Kā 1946. gadā rakstījis H. Vasermanis: “Lai atvieglotu un paātrinātu pārslogotām aptiekām darbu, samazinātu slimnieku gaidīšanas laiku aptiekās uz pasūtītām zālēm un nodrošinātu slimniekiem iespējami precīzu zāļu dozējumu, GAP ieved apgrozībā gatavās zāļu formas.”⁵⁷¹ Aptieku pārvaldniekiem, saņemot tās no noliktavām, bija jāorganizē gatavo zāļu formu izsniegšana pret receptēm bez gaidīšanas, šīs receptes jāpieņem un jāizsniedz nevis receptāram, bet citam darbiniekam, iepakojumam nebija jāpievieno signatūra, kā arī bija

⁵⁶⁶ LNA LVA. Vasermanis, H. 1948. Kadru daļas gada atskaites par kadriem 1948.–1949. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2^a apr., 1. l., 79.

⁵⁶⁷ Turpat.

⁵⁶⁸ Turpat, 81.

⁵⁶⁹ LNA LVA. Vasermanis, H. 1945. Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1944. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 3. apr., 1. l., 3.

⁵⁷⁰ LNA LVA. Vasermanis, H. 1945. Pārvaldes priekšnieka vispārējās pavēles 01.10.1945.–06.12.1946. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1^a apr., 4. l., 1–2.

⁵⁷¹ LNA LVA. Vasermanis, H. 1946. Pārvaldes priekšnieka vispārējās pavēles 14.10.1945.–11.08.1952. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 1^a apr., 8. l., 8.

jānodod speciāls informācijas biļetens ārstiem, lai viņi varētu šīs formas izrakstīt. Grūti noteikt šo gatavo zāļu formu izcelsmi, bet domājams, ka tās bija tabletes un ampulas no Krievijas. Atceroties, cik labi apgādātas ar gatavajām zāļu formām bija neatkarīgās Latvijas aptiekas, GAP apgalvojums par gatavo zāļu formu ieviešanu apgrozībā izklausās kā vāja bijušo laiku atblāzma.

1947. gadā gripas uzliesmojuma laikā visiem aptieku vadītājiem bija uzdots bez kavēšanās un bez receptēm izsniegt šādus ārstniecības līdzekļus: aspirīns; kālija permanganāts; sarkanais streptocīds; salicilnātrijs; urotropīns; C vitamīns (tabletes vai mežrozīšu tēja); hloramīns; tripaflavīna tabletes.⁵⁷² Taču vienā no rīkojumiem H. Vasermanis aizrādījis, ka aptiekas darbinieki esot ļoti pasīvi cīņā ar gripas epidēmiju.

No vienas puses, par zāļu pieejamību aptiekās bija atbildīga GAP, taču, no otras puses, ir vairāki ziņojumi tieši par aptiekas darbinieku rīcību zāļu izsniegšanā. Tas, vai slimnieks saņems sev izrakstītās zāles, pat ja tās bija uz vietas aptiekā, dažreiz varēja būt atkarīgs tieši no aptiekas darbinieka! Ziņojumi par aptiekas darbinieku nolaidību un korupciju pēckara gados nav retums. Piemēram, 1946. gadā H. Vasermanis aizrādījis, ka ne visi GAP darbinieki rīkojas saskaņā ar darba principiem: ārstniecības līdzekļus izsniedz tiem, kas var kaut ko piedāvāt pretī, un nedod tiem, kam nav ko piedāvāt.

1951. gadā par aptiekas darbinieku attieksmi zāļu izsniegšanā ziņots GAP priekšnieka rīkojumā.⁵⁷³ Analizējot iedzīvotāju sūdzības, bija konstatēti vairāki gadījumi, kad aptieku darbinieki rupji izturas pret apmeklētājiem, nereti nepamatoti atsaka preces, kas atrodas noliktavās un būtu jāpasūta. Bijuši gadījumi, kad par precēm ņemta augstāka samaksa, norēķinoties nav izdota sīknauda, sakot ka tās nav, deficīta vielas un preces tikušas pārdotas tikai pazīstamiem vai citām sev svarīgām personām. Vitrīnās precēm bieži nebija norādītas cenu zīmes. Tāpat bija aizrādīts, ka farmaceiti nedrīkst nodarboties ar ārstēšanu. Līdzīgi aptieku darbinieki bija saņēmuši rājienus par nepietiekami pareizu un rūpīgu ekstemporālo zāļu pagatavošanu. Kā rakstījis H. Vasermanis: “Daudzās aptiekās vēl arvien pulveri tiek izsvērti pavišai vai pat izbārstīti.”⁵⁷⁴ Norādīts, ka uz oriģinālajām receptēm un signatūrām bieži trūcis pagatavotāja, kontrolētāja un izsniedzēja paraksts vai to vietā bija nesalasāmi iniciāļi.

Latvijas aptieku apgāde ar gatavajām zāļu formām noteikti uzlabojās, atjaunojoties un veidojoties jaunām vietējām farmaceitiski ķīmiskajām ražotnēm. Agrāk tik atpazīstamo ražotni “Medfro” un “Farmazans” apvienoja vienā, izveidojot Rīgas 6. farmaceitisko rūpnīcu. A/S “Farmācija” pārtapa par Rīgas 3. farmaceitisko rūpnīcu. 1945. gadā Rīgā dibinātā Penicilīna rūpnīca bija pirmā eksperimentālā penicilīna ražotne visā PSRS:

⁵⁷² Turpat, 16.

⁵⁷³ Turpat, 44.

⁵⁷⁴ Turpat, 34.

“Par vienu no lielākajiem penicilīna ražošanas centriem top mūsu Rīga. Šeit ceļ sevišķu rūpnīcu, kas pēc savas jaudas būs Padomju Savienībā lielākais uzņēmums, kur ražos penicilīnu. Jau tuvojas noslēgumam fabrikas ēkas būve. Daļu iekārtas gatavo Rīgas uzņēmumos, daļu saņems no citām pilsētām, šais dienās rūpnīca saņēma pirmo iekārtas sūtījumu no Maskavas. Jau šā gada beigās rūpnīca sāks dot produkciju. Tā ražos penicilīnu šķidrā un sausa koncentrāta veidā. Tuvākajā laikā Rīga iekārtos dažu citu vērtīgu ārstniecības līdzekļu ražošanu, ko līdz šim mūsu valstī neieguva.”⁵⁷⁵

Zinātņu akadēmijas nodibināšana 1946. gadā aizsāka un paplašināja preparātu ķīmisko sintēzi un ražošanu Latvijā.⁵⁷⁶ Šeit ir pieskaitāmi visi Solomona Hillera (1945–1975) un viņa sabiedroto spožie sasniegumi organiskajā sintēzē, tagadējā Latvijas Organiskās sintēzes institūta pirmsākumi.

Neskatoties uz progresu atsevišķās ķīmijas nozarēs, zāļu pieejamība Latvijas aptiekās turpināja būt sāpīgs jautājums. Par zālēm Latvijas aptiekās un to apriti PSRS ziņojuši trīs aptieku pārvaldnieki. Viņu ziņojums publicēts “Экономическая Газета” 1962. gada 13. septembrī, 42. numurā.⁵⁷⁷ Vēlāk tas pārpublicēts vietējā laikrakstā. Tajā norādīts, ka Latvijas aptiekās arvien nonāk daudz ļoti efektīvu medikamentu, gan zināmu, gan jaunu, un to sortiments tikai paplašinās. Kā arī teikts, ka aptieku darbinieki dara visu iespējamo, lai medikamenti ātrāk nonāktu pie pacientiem, dažas aptiekas pat noorganizējušas to piegādi uz mājām, kā arī darbojas izziņu birojs. Birojs sniedza informāciju iedzīvotājiem, kādi medikamenti kurās aptiekās pieejami. Katru mēnesi tika veidoti paziņojumi ārstiem par aptiekās pieejamo medikamentu klāstu. Taču turpinājumā norādīts, ka, par spīti minētajam, aptiekās trūkst viena vai otra medikamenta un tos nevar aizstāt ar citiem līdzīgas darbības preparātiem, kā arī dažkārt nav pieejami līdzekļi, kas bijuši aptieku plauktos jau desmitiem gadu. Autori uzdevuši jautājumu: “Kāpēc zemē, kur tik augstu nostādīta farmaceitiskā rūpniecība, vēl arvien trūkst medikamentu?” Atbildot pašiem uz savu jautājumu, teikts, ka iemesls tam ir vecmodīgas plānošanas metodes un nepareiza medikamentu sadale, jo, piemēram, citās republikās Latvijā trūkstozo medikamentu ir vairāk, nekā vajadzīgs. Norādīts, ka GAP regulāri veicot medikamentu apmaiņu ar citām republikām un viena gada laikā GAP pārdod un pērk medikamentus no citām PSRS daļām par 300 000 rubļu. Kā piemērs minēts, ka GAP 1961. gadā pieprasījusi 200 000 urodāna pudelīšu, bet no “Главмедснабсбита” (Главный медикаментный снабжения сбыт) piešķīra 55 000. Nākamajā gadā tas atkārtojies. GAP šādās reizēs sazinājās ar citu republiku aptieku pārvaldēm, beigās trūkstozo urodānu iepirka no

⁵⁷⁵ 1946. Medikamentu ražošana mūsu republikā. *Padomju Jaunatne*. (176), 1.

⁵⁷⁶ Līdaka, M. 1996. Medicīnas preparātu ražošana Latvijā. *No Grindeļa līdz mūsdienām*. Rīga: Nordik, 277.

⁵⁷⁷ 1963. Aptieka–veselības cehs. *Latviešu Ārstu un Zobārstu Apvienība. Apkārtraksts*. (80), 9–10.

Baltkrievijas, Tadžikistānas, Uzbekistānas. Autori norādījuši, ka aptiekās piedzīvots tāds absurds, ka urodānu pārdeva tikai pret receptēm, lai gan to ražo Rīgā! Pastāvošo veco normu dēļ nereti saražotie medikamenti jāpārdod, bet vēlāk tie atkal vajadzīgi pašiem. Kā piemērs minēts, ka 1961. gadā Latvijas noliktavās atradies noteikts daudzums kalcija glikonāta tablešu, taču normas spieda tās pārdot citām republikām, līdz ar to vēlāk bija jāatsaka saviem pacientiem. Uzdots jautājums: “Kā tad notiek medikamentu sadale?” Uz to autori norādījuši, ka dažādās republikās nav vienāds medikamentu pieprasījums, rēķinot medikamentus pēc iedzīvotāju skaita, – jāievēro būtu katras republikas individuālās īpatnības. Minēts, ka statistikas dati par medikamentu patēriņu nav bijuši objektīvi un arvien tajos bijušas kļūdas. Šo datu apkopošanā nebija ņemti vērā apstākļi, kas noteica medikamentu patēriņu, piemēram, ja aptiekā uz vietas nebija tetramicīna un tetraciklīna, palielinājās biomicīna lietošana, vai kāda medikamenta tablešu trūkuma gadījumā tika izpirktas visas ampulas. Autori norādījuši arī par Latvijas ķīmijas un farmācijas ražotņu darbību: “Tā Rīgas farmācijas fabrika Nr. 3 izgatavo analgīna, nembutāla un furacilīna pulverus un pārsūta tos tablešu gatavošanai uz Harkovu, Ļeņingradu un Tallinu. Latvijā atkal nav aptieku, kas nepārstrādātu tabletes pulveros, nepārlietu šķidrumus no pudelēm un ampulām, lai varētu izgatavot recepšu medikamentus. Ar visu to nodarbojas simtiem farmaceitu.”⁵⁷⁸ Par lielu trūkumu ziņojumā minēts arī daudzo preparātu īsais derīguma termiņš, nerealizētie daudzumi pēc tam bija jānoraksta.

Viss iepriekš minētais, lai arī izskanējis periodiskajā presē, tomēr pietiekami labi norāda uz iemesliem, kas varēja ietekmēt medikamentu pieejamību Latvijas aptiekās. Tas arī apliecina, ka medikamentu pieejamību pārsvarā noteica Krievijas Veselības aizsardzības ministrijas un citu PSRS vadības struktūru lēmumi, nosakot normas katrai PSRS republikai. Rodas priekšstats, ka viena profila struktūrvienības nestrādāja vienoti, nebija informācijas apmaiņas starp tām un atgriezeniskās saites. Šķiet, ka farmaceitiski ķīmiskā rūpniecība dzīvoja savu dzīvi un GAP dzīvoja savu dzīvi, cenšoties uzveikt nepilnības zāļu sagādē. Starp ražošanu un aptiekām bija maza saikne, ko apliecina urodāna piemērs.

⁵⁷⁸ 1963. Aptieka–veselības cehs. *Latviešu Ārstu un Zobārstu Apvienība. Apkārtraksts.* (80), 9–10.

4.6. Latviešu farmaceiti trimdā

Iepazīstoties ar informāciju, kas sniegta GAP pārskatā par 1945. gadu, secināms, ka trimdas gaitās 1944. gada rudenī devās milzīgs skaits farmācijas nozares darbinieku. Pēdējie A. Dzirnes sniegtie dati par farmaceitisko personālu 1943. gadā liecina, ka Latvijā darbojās 382 aptiekas un strādāja 1103 darbinieki, no tiem 766 bija ar augstāko vai vidējo farmaceitisko izglītību, pārējie bija praktikanti.⁵⁷⁹ Savukārt H. Vasermanis rakstīja, ka 1945. gada 1. janvārī GAP sistēmā bija 188 aptiekas, kurās strādāja 890 cilvēki, no tiem 297 bija ar farmaceitisko izglītību.⁵⁸⁰ Tātad no 766 personām ar farmaceitisko izglītību 469 bija pametuši nozari. To apstiprina dati citos informācijas avotos: A. Dzirne savā ziņojumā, kas nolasīts 1948. gadā latviešu farmaceitu sanāksmē Eslingenā, Rietumvācijā, teicis, ka trimdā bija apzināti aptuveni 500 farmaceitisko darbinieku, no tiem 140 farmācijas maģistru un provizoru, 215 aptiekāru palīgu un asistentu, 100 praktikantu un studentu.⁵⁸¹ Lielākā daļa farmaceitu devās bēgļu gaitās uz Vāciju, bet bija arī tādi, kas emigrēja uz Zviedriju, Dāniju, Angliju, Austriju.⁵⁸²

Tie farmaceiti, kas atradās Rietumvācijā, turpināja būt pietiekami aktīvi, lai savā starpā sazinātos un pat saorganizētu vairākas sanāksmes ar ziņojumu nolasīšanu. Par šīm aktivitātēm ir publicēti vairāki raksti izdevumā “Technikas Apskats”. Tie sniedz plašu ieskatu latviešu farmaceitu centienos apvienoties, uzturēt profesionālo darbību un apspriest aktualitātes.

1944. gadā izceļojušie latviešu farmaceiti bija izkļiedēti pa visu Vāciju. Šajā laikā nereti viņus norīkoja nepiemērotā darbā, jo ikviens centās atrast nodarbošanos, lai iegūtu pārtikas kartītes un apmešanās vietu. Tie, kas prata vācu valodu, darbu sāka meklēt aptiekās un ķīmiski farmaceitiskajās laboratorijās, tomēr bieži tās atrada tikai vietās, kas bija apdraudētas gaisa uzbrukumos. A. Dzirne ziņojis, ka Drēzdenē viņš apzinājis 25–30 kolēģu.⁵⁸³ Viņš kopā ar ģimeni laimīgi pārcieta 1945. gada 13. februārī notikušo Drēzdenes bombardēšanu, kas bija ārkārtīgi postoša, vēlāk pārcēlās uz dzīvi Fronhofenas ciematā, netālu no Rāvensburgas.⁵⁸⁴

1945. gada pavasarī Vācija tika sadalīta, izveidojās Rietumvācija ar amerikāņu, angļu un franču okupācijas zonām un Austrumvācija, kur saimniekoja PSRS. Šajā laikā par latviešu farmaceitu pulcēšanās centru izveidojās Eslingena pie Nekāras (*Esslingen am Neckar*) ASV okupācijas zonā. Tur atradās latviešu DP (*Displaced Persons* – pārvietotās personas) bēgļu nometne. Trimdā Rietumvācijā uzturējās daudzas farmācijas jomā labi pazīstamas personas:

⁵⁷⁹ LNA LVA. Dzirne, A. 1941. Ziņojums. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 2. apr., 41. l., 25.

⁵⁸⁰ LNA LVA. Vasermanis, H. 1945. Galvenās aptieku pārvaldes gada bilance par 1945. g. *Galvenā aptieku pārvalde*. 680.f., 3. apr., 2. l., 8.

⁵⁸¹ Jākobsons, R. O. 1987. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (110), 6.

⁵⁸² Turpat, 5.

⁵⁸³ Turpat, 3.

⁵⁸⁴ LNA LVA. Autobiogrāfija. Aleksandrs Jānis Dzirne. *Dzirne Aleksandrs (1907–2001), farmaceits (ASV) / privātarhīvs*. 2062.f., 1. apr., 58.l., 98. lpp.

Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļas profesors Eduards Zariņš (1876–1947), farmācijas maģistrs Roberts Jākobsons (1902–1994), farmācijas maģistrs Kārlis Kazarovskis (1910–1987), farmācijas maģistrs Arnolds Krēsliņš (1892–1958), provizors Voldemārs Cerbulis (1891–1985), farmācijas maģistrs Jānis Okše (1894–1961), farmācijas maģistrs Augusts Maizīte (1894–1966), farmācijas maģistrs Pēteris Svārpstiņš (1896–1963), farmācijas maģistrs Juris Krīgens (1898–1977), farmācijas maģistrs Nikolajs Rūtenbergs (1902–1971), farmācijas maģistre Milda Brēmane (1912–?) un citi. Vairums no minētajiem bija tie, kas aktīvi uzņēmās latviešu farmaceitu sanāksmju organizēšanu un stāvokļa uzlabošanu trimdā. Tā, piemēram, 1946. gadā A. Krēsliņam latviešu DP nometnē ar organizācijas UNNRA (*United Nation Relief and Rehabilitation Administration* – Apvienoto Nāciju Palīdzības un atjaunošanas administrācija) direktora atbalstu izdevās atvērt aptieku.⁵⁸⁵ Latviešu farmaceitu uzņēmības un prāvu finansiālo līdzekļu ieguldīšanas rezultātā šī aptieka bija labi apgādāta ar dažādiem medikamentiem; tos piegādāja UNNRA medicīniskās daļas pārstāvji, un kā īpaši šeit bija minēti reti pieejamie teobromīna un joda preparāti, lieli dažādu medikamentu ampulu krājumi, kā arī līdz tam neredzēti Amerikas ražojumi. Šī aptieka pašsaprotami raisīja lielu interesi Eslingenas latviešos, ziņots, ka tā ikdienā pagatavoja līdz 50 dažādu recepšu zāļu formu bez maksas. Savā darbā aptieka stingri ievēroja Latvijas tradīcijas, pagatavoja katru ārsta izrakstīto recepti pēc norādītajām sastāvdaļām, neko neaizvietojo. Ja kāda no sastāvdaļām aptiekā nebija uz vietas, recepti atteicās pagatavot. Uz jautājumu A. Krēsliņam, vai šajā aptiekā ir pieejams pasaulslavenais penicilīns, viņš atbildējis: “Nē, jo to ar speciālu amerikāņu iestāžu atļauju izsniedz vienīgi tajos gadījumos, kad slimniekam draud nāve vai kāda locekļa zaudēšana.”⁵⁸⁶ Kopumā no 1946. līdz 1949. gadam Eslingenā notika 2 farmaceitu sanāksmes: pirmā 1946. gada 9. septembrī, otrā 1948. gada 18. aprīlī; trešā bija paredzēta 1948. gada 29. maijā, taču nenotika.⁵⁸⁷ Šajās sanāksmēs tika runāts par farmaceitu stāvokli trimdā; iespējām darboties profesijā; koleģiālu sadarbību ar lietuviešu, igauņu farmaceitiem; tika ziņots, ka ne visi profesionāļi atrod darbu savā profesijā, tikai daļai bija izdevies iegūt darbu IRO (*International Refugee Organisation* – Starptautiskā bēgļu aprūpes organizācija) aptiekās, ambulancēs vai noliktavās. Kā minēja V. Cerbulis, latviešu farmaceiti nebija pienācīgi novērtēti IRO iestādēs, angļu zonā nebija nevienas latviešu DP aptiekas.⁵⁸⁸ Tas parāda, ka ne visās okupācijas zonās profesionālajā darbībā latviešu farmaceitiem veicās vienlīdz labi.

⁵⁸⁵ 1946. Pašiem sava aptieka. *Latviešu Ziņas: Latvian News*. (118), 2.

⁵⁸⁶ Turpat.

⁵⁸⁷ Jākobsons, R. O. 1988. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (111), 10.

⁵⁸⁸ Jākobsons, R. O. 1987. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (110), 8.

IRO bija nodibināta atsevišķa komisija, kas veica DP ārstu un citu medicīnisko darbinieku pārbaudi un reģistrāciju.⁵⁸⁹ Reģistrēties tika aicināti ārsti, zobārsti, zobu tehniķi, farmaceiti, drogist, fizioterapeiti un veterinārārsti. Vislielāko uzmanību IRO pievērsa tieši ārstiem, piemēram, 1948. gadā DP ārstiem lekcijas par jaunākajiem medicīnas sasniegumiem lasīja ārsti no Amerikas, Anglijas. Šiem lekciju kursiem bija tik labi panākumi DP ārstu integrēšanā darbā okupācijas zonās, ka līdzīgus kursus 1949. gadā organizēja arī farmaceitiem un zobārstiem.⁵⁹⁰ 1950. gadā IRO galvenā mītne Ženēvā bija publicējusi ārstu un citu medicīnisko darbinieku reģistru ar 4445 dažādu tautību DP ārstu, zobārstu, farmaceitu vārdiem un kvalifikāciju. Visi šajā reģistrā iekļautie bija izgājuši pārbaudes, kursus un saņēma speciālas profesionālā statusa apliecības. IRO sadarbībā ar Pasaules Veselības organizāciju rīkoja šo speciālistu emigrāciju uz vietām, kur tie varētu strādāt savā profesijā.⁵⁹¹ Līdzīgi bija ar latviešu farmaceitiem, lielākā daļa izceļoja uz ASV 1950. gadā. Pirmie, kas izceļoja 1949. gada vasarā, bija K. Kazerovskis un A. Krēsliņš. Vācijā palika neliela daļa profesionāļu, vēl citi izceļoja un apmetās uz dzīvi Austrālijā, Kanādā, Brazīlijā, Dienvidāfrikā un Zviedrijā.⁵⁹² Pirmie aizceļojušie Amerikas aptiekas novērtēja kā “zāļu bodes”, jo aptiekās zāles pēc receptēm pagatavojot reti, aptieku plaukti esot pilni ar gatavajām zāļu formām un farmaceita lielākais darbs esot to izsniegšana, kā arī tablešu skaitīšana.⁵⁹³ Lielākā daļa personu ar augstāko farmaceitisko izglītību ASV atrada darbu farmācijā vai radniecīgās nozarēs, farmaceiti strādāja kā ķīmiķi analītiķi, daļa atrada darbu slimnīcu aptiekās, kļuva par mācībspēkiem vai strādāja administratīvās iestādēs.

Latviešu farmaceitiem izklīstot pa pasauli, idejas par kopīgu apvienošanu vairs neguva atsaucību. Līdz ar to 1948. gadā Eslingenā dibinātā trimdas Latviešu farmaceitu apvienība pastāvēja vien īsu brīdi bez ievērojamiem panākumiem darbībā.

4.7. Latvijas Sarkanā Krusta un farmaceita Hugo Skudiņa (1903–1976) darbība trimdā (1954–1960)

1945. gada vasarā Rietumvācijā bijušie Latvijas Sarkanā Krusta (LSK) valdes locekļi atjaunoja šīs organizācijas darbību trimdas apstākļos.⁵⁹⁴ Latvijas Sarkanā Krusta tiešajos pienākumos ietilpa arī medicīniskā aprūpe un medikamentu sagāde. Jau 1946. gadā latviešu farmaceitu sanāksmē Eslingenā tika spriests par to, ka P. Svārpstiņa un A. Maizītes uzdevums

⁵⁸⁹ 1948. DP ārstu un medicīnisko darbinieku reģistrācija un pārbaude. *Latvija*. (63), 2.

⁵⁹⁰ 1949. “Zināšanu atsvaidzināšanas kursi” DP ārstiem. *Latvija*. (76), 2.

⁵⁹¹ 1950. 4445 DP ārsti IRO reģistrā. *Latvija*. (83), 2.

⁵⁹² Jākobsons, R. O. 1988. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (111), 10.

⁵⁹³ Turpat.

⁵⁹⁴ Jākobsons, R. O. 1987. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (110), 5.

būtu noskaidrot informāciju par LSK medicīniskās daļas darbu Heidelbergā. Šo farmaceitu iniciatīva bija iesaistīties LSK medikamentu noliktavas darbībā, jo kļuva zināms par nekārtībām medikamentu uzglabāšanā un sadalē Heidelbergas noliktavā.⁵⁹⁵ Acīmredzot šī iniciatīva nepalika bez rezultātiem, jo LSK darbības gada pārskatos ziņots, ka galvenā medikamentu sagādes noliktava sākotnēji atradās Eslingenā, bet 1953. gadā tika pārcelta uz Štutgarti.⁵⁹⁶ Turklāt prāvi medikamentu krājumi, sākot ar 1954. gadu, atradās Latvijas Sarkanā Krusta ambulances noliktavā Ulmā pie Donavas.⁵⁹⁷ Saistībā ar LSK darbību Ulmā parādās ziņas par pašreizējā farmaceita un ārsta Hugo Skudiņa (1903–1976) darbību. Viņa vārds ir pelnījis īpašu ievērību; kā teikts 1954. gada pārskatā: “LSK ambulance, kas atradās Dr. Hugo Skudiņa vadībā, kas ir ne vien ārsts, bet arī farmaceits, bija par lielu svētību šiem tautiešiem.”⁵⁹⁸ Tieši Ulmas apkārtnē atradās divas no nabadzīgākajām latviešu bēgļu nometnēm, kā arī netālu bija Dornšates veco ļaužu mītne.⁵⁹⁹ Ne visiem latviešu bēgļiem bija iespēja doties uz ASV vai Austrāliju, ne visiem to atļāva veselības stāvoklis un gadi. Hugo Skudiņš bija viens no retajiem farmaceitiem, kas palika savā trimdas darba un dzīves vietā līdz pat mūža beigām 1976. gada 15. septembrī.

Hugo Skudiņš dzimis Rīgā 1903. gada 21. augustā kā farmaceita Jāņa Skudiņa dēls. 1929. gadā uzsācis farmācijas studijas Latvijas Universitātē un ieguvis farmācijas maģistra grādu. 1935. gadā viņš sāka studēt medicīnu un ārsta diplomu ieguva 1943. gadā. 1944. gadā Skudiņu iesauca vācu armijā, kur viņš bija armijas daļas ārsts. Tā paša gada 6. decembrī Skudiņu ievainoja, un pēc izveseļošanās viņš bija ārsts kara slimnīcā Treptovā (*Treptow an der Rega*) (*Trzebiatów*) (tagadējā Polijā). 1945. gadā Skudiņš nokļuva Vācijā, kur Hamburgas “Bad-Oldeslo” angļu gūstekņu nometnē strādāja par ārstu un farmaceitu. Vēlāk viņš tika atbrīvots no darba nometnē un devās uz Eslingenu, kur 1951. gadā iestājās darbā Latvijas Sarkanā Krusta organizācijā.⁶⁰⁰ 1954. gadā Skudiņš uzņēmās Latvijas Sarkanā Krusta Medicīniskās aprūpes daļas vadību Vācijas pilsētā Ulmā pie Donavas. Viņa vadībā Ulmas ambulance no vienkārša palīdzības sniegšanas punkta izvērtās par nozīmīgāko Latvijas Sarkanā Krusta medikamentu sagādes un izsūtīšanas centru. Arī kā ārstam viņam darba bija pilnas rokas – mēnesī apmeklējumu skaits Ulmas ambulancē svārstījās no 193 līdz 252 apmeklējumiem. Visvairāk viņam bija jāpalīdz slimniekiem ar sirds un asinsvadu

⁵⁹⁵ Jākobsons, R. O. 1987. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (110), 5.

⁵⁹⁶ LNA LVA. Pārskats par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā 1953. g. *Pārskati par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā. Latvijas Sarkanā Krusta pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982). Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 1.l., 60.

⁵⁹⁷ LNA LVA. Pārskats par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā 1954. g. *Pārskati par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā. Latvijas Sarkanā Krusta pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982). Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 1.l., 77.

⁵⁹⁸ Turpat.

⁵⁹⁹ Turpat.

⁶⁰⁰ 1960. Nometnes ārsts un ambulance. *Londonas Avīze*. (753), 6.

slimībām, nervu iekaisumiem, gremošanas traucējumiem, ausu, kakla, deguna un elpceļu slimībām, urīnceļu slimībām.⁶⁰¹ Taču nenovērtējams viņa ieguldījums bija medikamentu sūtīšana slimniekiem vairāku gadu garumā uz Latviju, Sibīriju un citur Rietumvācijā. Tiklīdz 1955. gadā bija iegūtas pietiekami precīzas ziņas par deportētajām personām, tā Latvijas Sarkanais Krusts sāka sūtīt pārtiku, apģērbu un medikamentus uz Sibīriju. Drīz vien arī Latvijas iedzīvotāji uzzināja par iespējām saņemt palīdzību no Latvijas Sarkanā Krusta trimdā, un uz Vāciju ceļoja vēstules ar lūgumiem pēc medikamentiem. Visintensīvāk medikamentu sūtījumi ceļoja uz Latviju un Sibīriju laikā no 1954. līdz 1960. gadam. Šie notikumi drīz vien atspoguļojās Latvijas presē, ziņojot un reizē apliecinot to, ka Latvijas PSR trūkst medikamentu. Drīz tam sekoja arī valdības reakcija. Kā rakstījis LSK valdes loceklis Ādolfs Šilde: “Medikamentu iesūtīšanu no rietumārzemēm 1961. gadā noliedza. Tos mēģināja ražot pašā Padomju Savienībā un satelītu zemēs. Padomju Latviju pie tam uzskata par vienu no nozīmīgākajām farmaceitisko preparātu ražotājām Padomju Savienībā.”⁶⁰²

Laikā, kad medikamentus vēl varēja brīvi nosūtīt uz Latviju, Latvijas Sarkanajam Krustam lielu atbalstu medikamentu sagādēja jau no 1947. gada sniedza Šveices Sarkanais Krusts un Norvēģijas Sarkanais Krusts. Turklāt noderēja arī Latvijas neatkarības laikā nodibinātie sakari ar vācu farmaceitiskajām firmām. Vēlāk nostiprinājās arī sadarbība ar Vācu Sarkano Krustu. Norvēģijas Sarkanais Krusts gandrīz katru gadu ziedoja lielos daudzumos – līdz pat 1000 kilogramiem zivju eļļas kapsulu, kuras izsniedza galvenokārt tuberkulozes slimniekiem un bērniem.⁶⁰³ H. Skudiņa laikā laba sadarbība izveidojās tieši ar Šveices Sarkano Krustu, kas katru gadu palīdzēja ar medikamentu dāvinājumiem. Tā, piemēram, 1955. gadā tas dāvināja LSK lielus daudzumus zāļu, tajā skaitā tik nepieciešamos penicilīna un streptomicīna preparātus, līdzekļus pret klepu, dažādus galēniskos preparātus un mākslīgos vitamīnus.⁶⁰⁴

Īpaši daudz vēstuļu tieši no Latvijas iedzīvotājiem tika saņemts laika posmā no 1956. līdz 1958. gadam. Šajā periodā deportētie iedzīvotāji atgriezās Latvijā no izsūtījuma vietām. Nosūtītajās vēstulēs vairumā gadījumu bija aprakstīti slimību simptomi, atbilstoši tiem H. Skudiņš noteica medikamentus. Reti vēstulēm bija pievienota ārsta izrakstīta recepte ar konkrētu medikamenta nosaukumu. Vēstules vispirms nonāca Štutgartē, kur Latvijas Sarkanā

⁶⁰¹ LNA LVA. Pārskats par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā 1954. g. *Pārskati par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā. Latvijas Sarkanā Krusta pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982). Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 1.l., 77.

⁶⁰² Šilde, Ā. 1965. Ārstniecība un veselības aizsardzība. *Bez tiesībām un brīvības. Latvijas sovjetizācija 1944–1965*. Kopenhāgena: Imanta, 341.

⁶⁰³ LNA LVA. Šilde, A. Latvijas Sarkanā Krusta priekšvēsture un vēsture. *Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 261.l., 83.

⁶⁰⁴ LNA LVA. Pārskats par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā 1955. g. *Pārskati par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā. Latvijas Sarkanā Krusta pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982). Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 1.l., 89.

Krusta Galvenās pārvaldes birojā pārbaudīja pieprasījumus pēc medikamentiem.⁶⁰⁵ Tālāk šo informāciju nodeva farmaceitam Hugo Skudiņam Ulmā. Pateicoties augstajai profesionalitātei un pieredzei, viņš noteica diagnozi un izveidoja atbilstošu medikamentu sūtījumu, vadoties vien pēc slimību simptomu aprakstiem. Vairums vēstuļu saturēja lūgumus pēc medikamentiem iekaisumu, sirds slimību, elpceļu slimību, tai skaitā tuberkulozes, ārstēšanai. Daudz minēti arī nervu iekaisumi, nogurums un psihiskās saslimšanas.

Laiks no 1956. līdz 1959. gadam bija īpaši darbīgs farmaceitam Hugo Skudiņam, jo vēstules ar lūgumiem pēc medikamentiem pienāca nepieredzēti lielos daudzumos. 1957. gadā līdz ar ikgadējo Šveices un Norvēģijas Sarkanā Krustu palīdzību medikamentu sagādē Latvijas Sarkanais Krusts saņēma medikamentu dāvinājumus arī no firmas “Sandoz” un medikamentus tuberkulozes apkarošanai no Itālijas Sarkanā Krusta.⁶⁰⁶ Palielinoties medikamentu nosūtīšanas daudzumam, 1957. gada beigās medikamentu krājumi strauji izzīka. Tas lika meklēt citus ceļus, kā papildināt medikamentu krājumus. Šādā gadījumā nepieciešamākie medikamenti tika pirkti par naudu no vietējām aptiekām, kuras H. Skudiņam kā Latvijas Sarkanā Krusta ārstam pārdeva medikamentus ar 20 % atlaidi. Pārrunājot medikamentu pirkšanas iespējas ar Vācu Sarkanā Krustu, noskaidrojās, ka arī tam aptiekas piešķir tādu pašu atlaidi medikamentu pirkumiem. Šajā sakarā 1957. gada beigās Latvijas Sarkanais Krusts saņēma medikamentu ziedojumus no Vācu Sarkanā Krusta un 14 medikamentu saiņus no vācbaltiešu ārsta Harija Marnica (1894–1984) (*Harry Marnitz*) Brēmenē.⁶⁰⁷

Rezultātā laikā no 1956. gada 1. aprīļa līdz 1958. gada 28. februārim tika nosūtītas kopskaitā 1450 medikamentu paciņas ar 20 000 medikamentu vienībām.⁶⁰⁸ No tām lielākais daudzums – 1325 medikamentu paciņas ar 18 715 medikamentu vienībām – nosūtītas uz okupēto Latviju. Uz Sibīriju tika nosūtītas 98 paciņas ar 1005 medikamentu vienībām. Savukārt vismazāk medikamentu nosūtīts latviešu bēgļiem Rietumvācijā – 27 paciņas ar 280 medikamentu vienībām.

1958. gadā Latvijas Sarkanais Krusts saņēma prāvus ziedojumus gan naudas izteiksmē, gan medikamentos. Šī nozīmīgā palīdzība nāca no ASV dzīvojošiem latviešiem. Ar naudas līdzekļiem medikamentu sūtījumus uz Latviju visvairāk atbalstīja latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes ASV un Amerikas Latviešu apvienība Vašingtonā.⁶⁰⁹ Tāpat Latvijas

⁶⁰⁵ LNA LVA. Pārskats par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā 1957. g. *Pārskati par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā. Latvijas Sarkanā Krusta pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982). Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 1.l., 144.

⁶⁰⁶ Turpat.

⁶⁰⁷ Turpat, 145.

⁶⁰⁸ Turpat.

⁶⁰⁹ LNA LVA. Pārskats par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā 1958. g. *Pārskati par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā. Latvijas Sarkanā Krusta pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982). Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 1.l., 161.

Sarkanais Krusts turpināja saņemt medikamentus no Šveices Sarkanā Krusta Bernē, Vācu Sarkanā Krusta Virtembergas pārvaldes Štutgartē, kā arī pienāca atkārtoti sūtījumi no ārsta Harija Marnica Brēmenē. Visus darbības gadus Latvijas Sarkanajam Krustam visvairāk trūka dārgo un plaši pieprasīto penicilīna un streptomicīna preparātu, taču 1958. gadā ar latviešu teologa profesora Kārļa Kundziņa (1883–1967) un juristes Rozālijas Purgales (1904–1984) palīdzību problēma tika atrisināta. Latvijas Sarkanais Krusts saņēma šos medikamentus lielos daudzumos no ASV farmaceitiskajām firmām, kuras arī bija gatavas atbalstīt Latvijas Sarkanā Krustu, uzzinot, ka tas apgādā ar medikamentiem latviešus okupētajā Latvijā un izsūtījumā Sibīrijā. Uz šo lūgumu atsaucās tādas ASV farmācijas kompānijas kā “Upjohn Company”, ziedojot multivitamīnus un streptomicīnu, un “Pfizer Corporation”, atsūtot Latvijas Sarkanajam Krustam 86 kastes ar medikamentiem, kas svēra 2 tonnas. Tajās bija penicilīns un streptomicīns, kā arī 500 iepakojumi ar vērtīgajām prettuberkulozes preparāta *Cycloserine* kapsulām.⁶¹⁰

Laikā no 1958. gada 1. marta līdz 1959. gada 30. aprīlim uz Latviju un padomju izsūtījuma vietām tika nosūtīti 1048 medikamentu saiņi ar 13 321 medikamentu vienību.⁶¹¹ 922 paciņas ar 12 420 medikamentu vienībām nosūtītas uz Latviju, 101 paciņa ar 598 medikamentu vienībām nosūtīta uz Sibīriju, bet 25 paciņas ar 303 medikamentiem izsūtītas turpat Rietumvācijā dzīvojošajiem latviešiem. Tiem, kas atradās Štutgartes tuvumā, bija iespēja saņemt medikamentus no Latvijas Sarkanā Krusta noliktavas tieši, bez sūtīšanas. Tādēļ patiesībā izsniegto medikamentu daudzums Rietumvācijā dzīvojošajiem latviešiem visus pārskata gadus bija lielāks.

Medikamenti tika sūtīti sainīšos, kas nepārsniedza 500 gramus. Medikamentu paciņas uz Latviju ceļoja parasti 10 līdz 21 dienu, noformētas kā ierakstīti sūtījumi vai preču paraugi. Reti saiņi tika nogādāti ar gaisa pasta palīdzību. Padomju teritorijā šādi sūtījumi parasti tika pārbaudīti, kas pagarināja paciņas ceļošanas ilgumu. Bija gadījumi, kad Latvijas Sarkanais Krusts saņēma informāciju arī par saiņa bojājumiem. Nereti pārbaudes nolūkos tos atvēra, bet citreiz daļa medikamentu no paciņas bija pazuduši. Tādos gadījumos zudušos medikamentus sūtīja atkārtoti. Farmaceita H. Skudiņa uzdevums bija noformēt sūtījumu atbilstoši Padomju Savienības pasta noteikumiem. Viņš katru sūtījumu rūpīgi reģistrēja, lai sastādītu gada pārskatus par savu darbību. Katram sūtījumam klāt tika noformēta pavadzīme, kur norādīts saņēmēja vārds, uzvārds, adrese, paciņas svars un nosūtīto medikamentu saraksts.⁶¹²

⁶¹⁰ Turpat.

⁶¹¹ Turpat, 159.

⁶¹² LNA LVA. Pārskats par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā 1957. g. *Pārskati par Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā. Latvijas Sarkanā Krusta pilnvaroto pārstāvju ziņojumi (1945–1982). Latvijas Sarkanā Krusta dokumenti (1943–1997)*. 2176.f., 2. apr., 1.l., 143.

Diskusija

Farmācija Latvijā pirms Otrā Pasaules kara sākuma (1939–1940)

Apzinātie publicētie un npublicētie avoti par Latvijas brīvvalsts periodu sniedz pietiekami plašu informāciju, lai secinātu, ka farmācija šajā laikā bija nostiprinājusies un sekmīgi attīstījusies. Šajā laikā lielākā daļa aptieku piederēja farmaceitiem kā privātpersonām, līdz ar to farmaceits daudzos gadījumos bija ne tikai veselības aprūpes speciālists, bet arī uzņēmējs.

Neilgi pirms Otrā Pasaules kara sākuma, attīstoties un nostiprinoties Ulmaņa autoritārā režīma politikai, arī farmācijas nozares organizācijā bija novērojama izteikti nacionāla nostāja dažādu jautājumu risināšanā. Netieši tas izpaudās caur aptieku pārreģistrēšanas procesu, kas bija mēģinājums iznīcināt vācbaltiešu īpašumtiesības uz aptiekām par labu latviešiem. Šajā laikā vācbaltiešu minoritātes aptieku īpašniekiem apzināti netika izsniegtas jaunās aptieku turēšanas licences, atstājot tiem perspektīvā iespēju strādāt kā ierindas darbiniekiem latviešu farmaceitiem piederošās aptiekās. Savukārt Ulmaņa autoritārā režīma laikā īstenotās dažādu nozaru “latviskošanas” rezultāts bija valsts īpašuma pieaugums. Tika veidoti tā sauktie nacionālie uzņēmumi, kas nereti bija privāti pārvaldīti un piederēja akciju sabiedrībām, bet gandrīz viss to kapitāls bija valsts īpašums. Tā 1939. gada oktobrī dibināja akciju sabiedrību “Farmācija”, kas pārstāvēja valsts intereses farmācijā un bija ar plašu darbības profilu.

Plānota, stratēģiska pieeja un stingra nacionālā nostāja nozarē, realizēta Farmācijas pārvaldes vadībā, bija blakusprodukts galvenajam Ulmaņa politikas virzienam, kas atspoguļoja arī tā laika Eiropas politisko tendenču iezīmes kopumā. Autoritārie režīmi izveidojās arī pārējās Baltijas valstīs. 1926. gadā Lietuvā militāra apvērsuma rezultātā nāca pie varas prezidents Antans Smetana (1874–1944), kas noteica Lietuvas kļūšanu par autoritāru valsti.⁶¹³ Atšķirībā no Latvijas Lietuvā vācbaltiešu minoritātes klātesamība farmācijas nozarē nebija tik aktuāla, jo tā bija skaitliski maz pārstāvēta. Vēsturiski Krievijas Impērijā, Lietuvas teritorijā, lielākā minoritāte bija ebreji. Līdz 1914. gadam liels skaits aptieku piederēja ebrejiem un poļiem, īpaši Kauņā un Viļņā.⁶¹⁴ Lietuviešu farmaceitu skaita pieaugumu ap 1914. gadu neapšaubāmi noteica Lietuvas nacionālā kustība, kā arī pēc neatkarīgas valsts proklamēšanas Lietuvas valdība piešķīra aptieku koncesijas mērķtiecīgi lietuviešu farmaceitiem. Lietuvieši aptiekas biežāk izveidoja un pirka Kauņas provincē, kur dzīvoja lielākā daļa viņu tautiešu, un retāk poliskajā

⁶¹³ <http://archyvas.lrp.lt/lithuania/facts/history>

⁶¹⁴ Gudienė, V. 2017. *Socialiniai Lietuvos farmacijos bruožai XIX a.–XX a. pirmoji pusė*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Leidybos namai. 146.

Viļņas provincē.⁶¹⁵ Kas attiecās uz valsts autoritārā režīma ietekmi farmācijā, tad tā bija ieinteresēta pašvaldību aptieku izveidošanā un subsidēšanā. Lietuvā gandrīz katrai novada pašvaldībai bija sava aptieka. Atvēršanas noteikumos valsts un pašvaldību aptiekām bija privilēģijas, piemēram, neraugoties uz privātajiem dibinātājiem pieprasīto demogrāfisko situāciju un attālumu starp aptiekām, pašvaldību aptiekas tika izveidotas tur, kur bija gaidāma vislielākā peļņa, – novadu centros.⁶¹⁶ Pašvaldību aptiekas zināmu laiku varēja strādāt ar zaudējumiem, piemēram, Alītas apriņķa pašvaldības aptieka saņēma tīro peļņu 1500 litu, bet pašvaldība aptiekā ieguldīja 40 000 litu.⁶¹⁷ Pašvaldību aptieku vadītāji saņēma vislielāko atalgojumu.⁶¹⁸

Līdz šim nav atrastas liecības par to, ka latviešu farmaceitiem būtu bijušas pretenzijas attiecībā uz Ulmaņa politiku, piemēram, brīdī, kad pēc vācbaltiešu izceļošanas tika pārdotas vācbaltiešu aptiekas, parasti vienas aptiekas iegādē bija ieinteresēti vairāki latviešu farmaceiti. Vēsturiski līdz neatkarīgās Latvijas nodibināšanai latviešu farmaceiti, kas vēlējās atvērt aptieku, parasti to darīja citur Krievijas Impērijā, kā to liecina lielākā daļa farmaceitu biogrāfijās 19. un 20. gs. mijā, jo Latvijā tirgu pārvaldīja vācbaltieši. Arī tolaik Latvijā pilsētvidē saņemt jaunu koncesiju aptiekas atvēršanai bija gandrīz neiespējami, līdzīgi tā ir mūsdienās. Līdz ar to, sākoties aptieku pārreģistrācijai un novērojot vācbaltiešu izstumšanas tendenci, latviešu farmaceiti, iespējams, to uztvēra kā ilgi piedzīvotās netaisnības taisnīgu pieeju. Kā min Farmācijas pārvaldes priekšnieks Aleksandrs Dzirne, pārreģistrācijas gaitā stipri samazinājās cittautiešu ietekme aptieku nozarē.⁶¹⁹ Lai arī nesaskaņas latviešu un vācbaltiešu aptieku īpašnieku un farmaceitu vidū netika iztirzātas publiski, konkurence bez šaubām pastāvēja. Kā minējis vēsturnieks Inesis Feldmanis, tad “latviešu un vāciešu attiecībās bieži dominēja konfrontācija, abpusēja neizpratne un neiecietība”.⁶²⁰ Viņš minējis arī to, ka Vācijas Ārlietu ministrija un vācu sūtniecība Rīgā uzskatīja Ulmaņa politiku par izteikti antivācisku.⁶²¹ Savukārt viena no A/S “Farmācija” kompetencēm bija atbalstīt valdības nodomus medikamentu cenu noteikšanā. Ņemot vērā, ka A/S “Farmācija” bija pārņēmusi slimu kasu aptieku laboratoriju, biroju un citas struktūrvienības, iespējams, ka valsts caur šo uzņēmumu ar laiku būtu izveidojusi nozarē labvēlīgus konkurences apstākļus un cenu stratēģiju, kas, visdrīzāk,

⁶¹⁵ Gudienė, V. 2017. *Socialiniai Lietuvos farmacijos bruožai XIX a.–XX a. pirmoji pusė*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Leidybos namai. 146.

⁶¹⁶ Turpat, 50.

⁶¹⁷ Turpat, 51.

⁶¹⁸ Turpat, 57.

⁶¹⁹ Dzirne, A. 1944. Farmācijas pārvaldes 25 gadi. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (7), 155.

⁶²⁰ Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. 2. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 7.

⁶²¹ Turpat, 15.

paredzēja patērētājam draudzīgas cenas, ar ko slimo kase bija nodarbojusies jau pirms tam, tādēļ izpelnoties lielu kritiku no privātaptieku īpašniekiem.

Latvijas farmācija pirms Otrā Pasaules kara attīstījās, par pamatu ņemot nacionālās vajadzības, taču sekojot līdzī Rietumeiropas piemēram, medikamentu un zāļu izejvielu importa, kā arī biznesa sakariem, piemēram, ar tādām valstīm kā Vācija, Dānija, Nīderlande, Anglija. Tas liek domāt, ka bez Otrā Pasaules kara notikumiem Latvijas farmācijas industrija būtu turpinājusi integrēt jaunākās attīstības tendences iesāktajā virzienā, tajā pašā laikā nodrošinot valsts interešu līdzdalību un nacionālo vajadzību ievērošanu. Latvijas farmācijā Ulmaņa valdīšanas pēdējā gadā ir saskatāmas pirmās vertikālās integrācijas un pirmo valsts aptieku tīklu veidošanās pazīmes. Grūti prognozēt, vai farmaceits kā privātuņēmējs būtu noturējies līdz mūsdienām, visdrīzāk, arī tikai veidojot privātaptieku ķēdes kā spēcīgu pretmetu valsts aptieku ķēdēm. Tā kā šāda situācija Latvijā neizveidojās, ir sarežģīti spriest par iespējamo notikumu attīstību. Taču, ņemot vērā, ka jau tajā laikā bija iezīmes vertikālai integrācijai, var vilkt paralēles ar mūsdienām, kad vertikālā integrācija ir aktuāla problēma. Par to ir bijušas gan atklātas diskusijas, gan cīņa varas gaitēnos, lai panāktu farmaceitiem kā aptieku īpašniekiem labvēlīgu likumdošanas aktu pieņemšanu.⁶²² Diemžēl nesekmīgi, un desmit gadu laikā pēc pēdējiem likuma grozījumiem privāto aptieku skaits ir strauji sarucis.⁶²³ Latvija gan nav vienīgā valsts Baltijā, kas cieš no ķēžu aptieku monopola. Šīs problēmas nopietnību atzīst arī Igaunija, kur farmaceiti ir negatīvi noskaņoti pret vertikālo integrāciju.⁶²⁴

Izmantotajos npublicētajos informācijas avotos no Latvijas Valsts vēstures arhīva bija pieejama plaša informācija par dažādiem šī laika notikumiem ne tikai rīkojumu un ziņojumu veidā, bet arī privātu vēstuļu un sarakstes formātos, kas palīdzēja izgaismot dažādus notikumus, kā, piemēram, vācbaltiešu pārstāvja Alfrēda Intelmanna vēstules, kurās viņš aktīvi aizstāvēja vācbaltiešu tiesības uz jaunajām koncesijām pie aptieku pārreģistrēšanas. Lai arī arhīvā pieejamā dokumentācija nodrošināja izsmeļošu informāciju par aktualitātēm, pilnas notikumu kopainas un iespējami plašāka tās apraksta iegūšanai nācās pārskatīt lielu skaitu dažādu fondu lietu, jo jau minētās Alfrēda Intelmanna vēstules, kuras pēc tematikas var ierindot pie farmācijas, neatradās LVVA Farmācijas pārvaldes fonda (4958. fonds) lietās, bet gan LVVA Latvijas Vācu apvienības fonda (5921. fonds) lietā. Līdz ar to, strādājot arhīvā, vienmēr bija jāņem vērā, ka meklētā, specifiskā informācija var neatrasties tajā fondā, kas ir saistīts ar nozari. Visa promocijas darba izstrādes laikā tā bija realitāte, līdz ar to pastāv iespējamība, ka

⁶²² <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/konkurences-padome-bezspeciga-pret-mazo-aptieku-nonaksanu-lielo-kezu-rokas.a225043/>

⁶²³ Turpat.

⁶²⁴ <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/igaunija-grasas-atsvabinaties-no-aptieku-kezu-varas.a253528/>

būtisks kādu notikumu vai detaļu raksturojošs dokuments atrodas ar farmāciju pavisam nesaistītā fondā un nav ticis atrasts un izmantots.

Farmācija Latvijā PSRS pirmās okupācijas laikā (1940–1941)

Promocijas darba izstrādei izmantotie npublicētie vēstures avoti, kas raksturo Latvijas iekļaušanu PSRS sastāvā laikā no 1940. līdz 1941. gadam un pēc 1945. gada, liecina, ka farmācijā sekoja piespiedu pielāgošanās PSRS praksei un pārejai uz padomju politisko un ekonomisko sistēmu. Okupācijas vara bija orientēta uz resursu pārņemšanu un stingru kontroli, kas ietvēra farmāciju pārvaldošo iestāžu reorganizāciju, aptieku, lieltirgotavu, ražotņu nacionalizāciju jeb privāto uzņēmumu likvidāciju, farmaceitisko darbinieku pārvietošanu pēc nepieciešamības, kā arī neierobežoto rīcību pār medikamentu krājumiem un to turpmāko nodrošināšanu civiliedzīvotājiem. Jaunā varas iekārta nebija labvēlīga vide Latvijas brīvvalsts laikā pastāvošajai farmācijas nozares attīstībai, jo tā liedza pirmajā vietā izvirzīt nacionālās vajadzības un kategoriski noraidīja iespējas sekot Rietumeiropas piemēram.

No iegūtās informācijas jāsecina, ka laikā no 1940. līdz 1941. gadam jaundibinātā Galvenā aptieku pārvalde (GAP) savus pienākumus veica neprofesionāli. Pētot arhīva lietas par pirmo PSRS okupācijas periodu un GAP darbību šajā laikā, nācās saskarties ar informācijas sadrumstalotību un fragmentārām liecībām, kas apgrūtināja iespējas iegūt pilnīgāku kopainu un rekonstruēt detalizētu notikumu hronoloģiju. Rodas iespaids, ka vispārējais organizācijas trūkums un haotiskā GAP darbība šajā laika posmā redzama arī saglabātajās 680. fonda Galvenās aptieku pārvaldes lietās.

Lai kompensētu arhīvos esošo materiālu nepilnību un iegūtu izpratni par notikumiem tieši laikā no 1940. līdz 1941. gadam, tika izmantotas periodiskās preses publikācijas, kas ir okupācijas varas pārstāvēts viedoklis. No preses iegūtā informācija apstiprināja un papildināja informāciju no npublicētajiem avotiem, tā parādīja ne tikai propagandu, bet arī jaunajam režīmam neglaimojošus faktus. Publikācijas presē par GAP darbu, no vienas puses, ziņoja, kā abi GAP priekšnieki ir apceļojuši Maskavas aptiekas un smēlušies iedvesmu par darba organizāciju. Taču reālajā situācijā GAP bija lielas problēmas nodrošināt savstarpējo komunikāciju ar Medicīniski sanitāro pārvaldi par medikamentu apriti un sadali, ražošanas plūsmas kontroli, ko apliecināja iedzīvotāju sūdzības presē par slikto aptieku darbu. Gada laikā situācija bija sakāpināta tik tālu, ka Latvijas PSR Valsts kontroles tautas komisariāts, kas 1941. gada jūnija sākumā veica pārbaudi GAP, ārstniecības līdzekļu lieltirgotavās un aptiekās, konstatēja, ka ievērojamu daļu slimnīcu un aptieku pasūtījumu lieltirgotavas neizpildīja laikā, dažādu materiālu uzskaitē GAP nebija noorganizēta, tā pārbaudes brīdī atradusies nekārtīgā

stāvoklī, aptieku inventarizācijas dokumenti nav bijuši apstrādāti. Tieši no periodiskās preses publikācijas ir iegūts citāts, ko ārstu konferencē teicis LKP CK sekretārs Žanis Spure (1901–1943), ka “aptiekās stāvoklis ir haotisks”, un tas nav kategorizējams kā tendenciozs. Preses publikācijās sniegtā informācija palīdzēja aplūkot vairākus notikumus no dažādiem rakursiem, konfrontējot propagandu ar faktiem un nozares problēmām.

Taču ir arī tēmas, par kurām nav atrodama nekāda informācija ne npublicētajos avotos, ne presē. Piemēram, jautājums, kā jutās aptieku īpašnieki un darbinieki, piedzīvojot uzspiestās pārmaiņas? Vēsturnieks Māris Zvaigzne savā rakstā “Latvijas rūpniecības nacionalizācija un arodbiedrības 1940.–1941. gadā”⁶²⁵ ir viens no nedaudzajiem, kas apskata vispārīgi ražotņu strādnieku noskaņojumu minētajā laika periodā. Viņš norādījis, ka strādniecības izjūtas bija pretrunīgas: no vienas puses, bija daļa, kas ticēja savai jaunajai lomai un idejai par jaunās dzīves celšanu, taču, no otras puses, nevarēja nepamanīt dzīves līmeņa krišanos un darba organizācijas problēmas. Līdz ar to daļai strādnieku svarīgākais bija vienkārši saglabāt darbavietas un nodrošināt savu ģimeņu izdzīvošanu. Kas attiecās uz farmācijas nozari, tad šī jautājuma sakarā var tikai spekulēt. Arī konkrētu aptieku arhīvu lietās un trimdas periodikā nav atrodama neviena personīgā sarakste, vēstuļu apmaiņa starp kolēģiem, kur kaut minimāli būtu parādīts farmaceitu noskaņojums un domas. Katrā gadījumā Latvijā aptieku nacionalizācijas pamatā nebija šķiru cīņas, kā tas bija Krievijā, kur praktizējošie aptieku darbinieki ar vidējo farmaceitisko izglītību aktīvi iestājās par privāto aptieku pārveidošanu valsts institūcijās.⁶²⁶ Aptieku nacionalizēšanai Padomju Krievijā pamatā bija ideoloģijai atbilstošais šķiru motīvs, proti, ierindas darbinieku naidīgums pret uzņēmumu īpašniekiem. Latvijas Universitātes profesors farmaceits Jānis Maizīte par situāciju Krievijā rakstījis: “Nekur citur neesot bijis attiecībās starp īpašniekiem un algotiem darbiniekiem tāds naidis, kā aptiekā.”⁶²⁷ Periodiskajā presē ir atsevišķi propagandas uzsaukumi farmaceitiem, kur starp rindām var izlasīt, ka ar režīmu neapmierinātie, visdrīzāk, paliks bez darba. No avotiem, nesaistītiem ar farmāciju, zināms, kā jebkura brīva pretpadomju nostājas izrādīšana beidzās ne tikai ar darba zaudēšanu, bet visbiežāk ar brīvības atņemšanu, izsūtījumu vai nāvi.

Represijas bija viens no jaunās varas nežēlīgākajiem instrumentiem, kas skāra arī farmācijā nodarbinātos. Lai saprastu, kādi bija motīvi farmaceitu un citu aptiekas kategoriju darbinieku izsūtīšanai, tika izpētīts liels skaits izsūtīto personlietu. Saglabātā dokumentācija par

⁶²⁵ Zvaigzne, M. 2015. Latvijas rūpniecības nacionalizācija un arodbiedrības 1940.–1941. gadā. *Latvijas rūpniecība pirms un pēc neatkarības atgūšanas*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 19–29. <http://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/Rupnieciba.pdf>

⁶²⁶ Schaeffer Conroy, M. 1994. *In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and the Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia*. New York: East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press, 394.

⁶²⁷ Maizīte, J. 1932. Par farmaceitiskajiem likumiem Baltijas valstīs. Krievija. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (11), 421–424.

arestu izdarīšanu, aresta motīviem saturēja plašu informāciju, bija viegli un ērti pārskatāma, kā arī uzskatāmi atsedza komunistiskā režīma izrīkošanos ar cilvēkiem pēc šķiru principa. No nepublicētajiem avotiem tika izdarīti secinājumi, ka izsūtītie farmācijas profesionāļi galvenokārt bija sociāli aktīvi vīrieši, visbiežāk aizsargu organizācijas biedri vai kādu citu organizāciju, politisko partiju dalībnieki, aptieku, uzņēmumu, zemes un māju īpašnieki, materiāli nodrošināti. Tātad tās bija personas, kas bija nacionāli noskaņotas savos uzskatos vai arī labi pelnošas, kas algoja darbiniekus un kalpus savām saimniecībām, uzņēmumiem.

Farmācija Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (1941–1945)

Pēc okupāciju varu maiņas, sākot ar 1941. gada vasaru, kad tika atjaunota bijusī Farmācijas pārvalde, pieejamie nepublicētie avoti būtiski atšķiras no PSRS pirmās okupācijas perioda. Latvijas Valsts arhīvā saglabātā dokumentācija sniedz plašu, detalizētu ieskatu notikumos, izdotajās regulās, ikdienas problemātikā. To varētu skaidrot ar vairākiem faktoriem: pirmkārt, Farmācijas pārvaldes darbībā vācu okupācijas vara neiejaucās un tā turpināja darboties līdzīgi brīvvalsts laika režīmam; otrkārt, darbā atgriezās pārvaldes priekšnieks Aleksandrs Dzirne (1907–2001). Jāatzīst, ka bez Aleksandra Dzirnes atstātā skrupulozā un bagātīgā pārskatu, ziņojumu klāsta un sarakstes nebūtu bijis iespējams šo promocijas darbu izstrādāt. Autore uzskata, ka A. Dzirne apzinājās sarežģīto situāciju un laikā no 1941. gada vasaras līdz 1944. gada rudenim, kad devās trimdā, viņš izdarīja visu, lai dokumentētu un aprakstītu pēc iespējas vairāk informācijas, apkopotu statistiku, atstājot nozares profesionāļa liecības par savu laiku. Tādēļ mūsdienās Latvijas Valsts arhīvā par minēto laika posmu atrodami ticami, pilnīgi informācijas avoti tieši par aptieku un darbinieku skaitu, aptieku, ražotņu un lieltirgotavu darbību, centieniem stabilizēt nozari, medikamentu sadales un taupības pasākumiem, kā arī sadarbību ar vācu varas iestādēm par dažādiem jautājumiem.

Apzinātie informācijas avoti liecina, ka vācu okupācijas vara nebija ieinteresēta pilnībā kontrolēt notiekošo farmācijas nozarē un atšķirībā no padomju varas pieejas piedāvāja vairāk uz sadarbību vērstu modeli. Līdz ar to šajā periodā nozares stabilizēšanas pasākumi deva rezultātu. Vācijas varas iestādes ievēroja nepieciešamību piegādāt Latvijai zāles. Pateicoties uzņēmumam “Pharm-Ost” G.m.b.h., kam piederēja monopols zāļu piegādē Ostlandei, no 1942. līdz 1944. gadam bija iespējams uzlabot medikamentu pieejamību, jo Latvijā bija īpaši liels oriģinālo “Bayer” produktu, vitamīnu un hormonu preparātu deficīts.

Tomēr dažos procesos atspoguļojās būtiskākās vācu okupācijas varas politiski ekonomiskās intereses, piemēram, aptieku atkārtotas privatizācijas procesā. Lēmums par aptieku atdošanu bijušajiem īpašniekiem aizkavējās, un izpēstajos nepublicētajos avotos nebija

objektīvi minēts neviens paskaidrojošs iemesls, kāpēc aptieku atdošana bijušajiem īpašniekiem tika kavēta. Pats A. Dzirne periodikā bija minējis vien to, ka nozare pēc boļševiku atkāpšanās bijusi pārāk dezorganizēta, lai uzreiz sāktu aptieku kā privātīpašuma atpakaļ atdošanu. Mūsdienu vēsturnieka Reiņa Kalniņa promocijas darbā “Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944.”⁶²⁸ gan šis jautājums ir apskatīts, ne farmācijas kontekstā, bet vispārīgi, un ir atzīts, ka privātīpašuma atdošana bija saistīta ar notikumiem frontē un Latviešu leģiona formēšanu. Līdz ar to oficiāli attiecībā uz aptiekām privātīpašuma atdošana tika atrisināta vien 1943. gada pirmajā pusē.

To, ka nevienu no okupāciju varām nevar uzskatīt kā labvēlīgāku Latvijas farmācijas nozares attīstībai Otrā Pasaules kara laikā, pierāda fakts, ka vācu varas nežēlīgās represijas pret ebrejiem turpināja nelabvēlīgi ietekmēt aptieku darbību, kamēr paralēli Farmācijas pārvalde darīja visu iespējamo, lai tās darbotos bez traucējumiem. Holokausta rezultātā nozare zaudēja aptuveni vienu trešo daļu no darbinieku skaita, skaitliski ap 543 personu. Tas bija liels trieciens, un laikā, kad tika uzsāka mobilizācija Latviešu leģionā, A. Dzirne ziņoja, ka nozarei būtu nepieciešami vēl ap 700 darbinieku, lai aptiekas varētu funkcionēt pilnvērtīgi. No vienas puses, Vācijas iestādes nodrošināja labvēlīgus apstākļus nozares atveseļošanai pēc padomju okupācijas, bet, no otras puses, politisku iemeslu dēļ turpināja to traumēt.

1944. gada rudenī, atkal mainoties okupāciju varām Latvijā, farmācijas nozari pameta ap 500 personu, tajā skaitā daudz profesionāļu ar augstāko izglītību. Kad 1945. gada 1. janvārī atjaunotā GAP uzskaitīja personas ar augstāko farmaceitisko izglītību, tādu bija vairs tikai 62 cilvēki. Ir liecības par to, ka atlikušie farmācijas darbinieki slikti pārzināja aptiekās atstātos medikamentus, farmaceitiski aktīvās vielas un drogas, tādēļ GAP bija jāizdod speciāls izdevums ar nosaukumu “Aptieku zāļu rezerves”. Šis izdevums palīdzēja lietderīgi izmantot vēl tos ārstniecības vielu krājumus, kas bija palikuši pēc kara.

Farmācija Latvijā otrreizējās PSRS okupācijas sākumposmā (1944–1960)

Izpētītie npublicētie avoti par pēckara periodu satur plašu informāciju gada pārskatu, ziņojumu un sarakstes veidā, jo par GAP priekšnieku turpināja strādāt 1941. gadā ieceltais Hackels Vasermanis (1909–1996), kurš pēc 1945. gada savu darbu veica tikpat rūpīgi, kā Aleksandrs Dzirne. Tāpēc par GAP darbību, aptieku un to darbinieku skaitu, izglītības pakāpi, politaudzināšanu un pašu aptieku darbību, receptūras darba analīzi no Latvijas Valsts vēstures arhīva ir pieejama detalizēta un labi izsekojama informācija. Tajā uzskatāmi var redzēt, kā

⁶²⁸ Kalniņš, R. 2014. *Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4934/40578-Reinis_Kalnins_2014.pdf?sequence=1

nozare atkopās pēc kara un kā nostiprinājās jaunās varas jau 1941. gadā ieskicētās normas. Tajā pašā laikā jāmin arī fakts, kas norādīts 1976. gadā rakstītajā Latvijas Valsts arhīva 680. fonda vēsturiskajā izziņā pēc 1966. gada pārskatīšanas. Tur teikts, ka no apskates laikā pāršķirotajiem materiāliem par laika periodu no 1944. līdz 1965. gadam iznīcināšanai atlasītas 8413 lietas, pastāvīgai glabāšanai atstājot 1666 lietas. Tas liecina, ka daļa dokumentu gājuši zudībā un, iespējams, atsevišķi notikumi nevar tikt izvērtēti objektīvi.

Neatkarīgi no valdošā politiskā režīma visus kara gadus medikamentu sagāde un patēriņš bija viens no vissarežģītāk risināmiem jautājumiem. Laikā no 1939. līdz 1944. gadam Latvijas zāļu tirgus varēja pastāvēt tikai, pateicoties rūpīgam patēriņa plānojumam un taupības ievērošanai. Pēdējais lielais medikamentu iepirkums bija noticis vēl brīvvalsts laikā, un kara gados salīdzinoši nelielus daudzumus aktīvo izejvielu un medikamentu A. Dzirnes neatlaidīgā darba rezultātā piegādāja no Vācijas laikā no 1942. līdz 1944. gadam. A. Dzirnes publikācijas liecina, ka pirmās PSRS okupācijas laikā daļa medikamentu no krājumiem tika izvesti uz Krieviju. Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamie dokumenti apliecināja faktu, ka H. Vasermanis kā GAP priekšnieks bija izvedis ievērojamu daudzumu narkotisko vielu substanču un ampulēto šķīdumu, kas bija paredzēts vismaz divu gadu patēriņa periodam. Marijas Šaferes-Konrojas (*Mary Schaeffer Conroy*) grāmatā “Medicines for the Soviet Masses during World War II” atrodami dati par Krievijas farmaceitiskās rūpniecības stāvokli minētajā laika periodā, kas apliecināja tās vājo kapacitāti un līdz ar to receptūras attīstību aptiekās.⁶²⁹ Netika atrasti pierādījumi, ka padomju vara laikā no 1940. līdz 1941. gadam būtu organizējusi medikamentu ieviešanu no PSRS.

Latvija nebija vienīgā valsts, kas Otrā Pasaules kara laikā bija spiesta rūpīgi apieties ar medikamentu patēriņu. Līdzīgs pētījums ir veikts arī par Norvēģijas situāciju Otrā Pasaules kara apstākļos. Norvēģija atradās nacistiskās Vācijas okupācijas režīmā no 1940. līdz 1945. gadam. Kā minēts, tad okupācijas apstākļos Norvēģijā antisanitāru apstākļu un pārtikas trūkuma rezultātā uzliesmoja infekciju slimības, pastiprinājās medikamentu lietošana. Īpaši pieprasīti esot bijuši recepšu medikamenti, vitamīni, laksatīvie, sedatīvie un pretsāpju, kā arī vispārīgi spēcinošie līdzekļi. No importētajiem medikamentiem insulīns un sulfanilamīdu preparāti bija deficīts. Lai arī Norvēģijas farmaceitiski ķīmiskā ražošana bijusi neliela, tā bijusi spējīga kara apstākļos sintezēt sulfanilamīdu grupas medikamentus. Līdzīgi arī Latvijas farmaceitiskā industrija spēja piemēroties kara apstākļiem un dot savu artavu zāļu deficīta mazināšanai Latvijā. Arī insulīnam un citiem medikamentiem bijusi stingra sadale un taupības principi tāpat kā Latvijā. Aptiekas šajos apstākļos ieņēmušas nozīmīgu lomu, jo pastiprināti notikusi zāļu izgatavošana no dažādām izejvielām receptūras ceļā, kas Latvijā šajā laika periodā nebija tik

⁶²⁹ Schaeffer Conroy, M. 2008. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America.

izteikti. Latvijā zāļu gatavošanas loma būtiski palielinājās pēc otrreizējās padomju okupācijas. Norvēģijā tas pieprasījis papildu darbaspēku tieši aptieku sektorā. Teikts, ka farmaceitu trūkums kļuvis ļoti izteikts, līdz ar to kara laikā virsstundu darbs bija paredzēts vairāk nekā pusei farmaceitu.⁶³⁰ Norvēģijas piemērs parāda ārkārtīgi līdzīgas tendences ar Latviju, un visticamāk, tādas tās bija arī daļā citu valstu. Medikamentu taupība un racionāla lietošana kļuva aktuāla jebkurai valstij, sākoties Otram Pasaules karam, to apliecina A. Dzirnes komentārs par 1940. gada sākumā veikto iepirkumu, minot, ka bija jāņem viss, ko vēl vispār varēja dabūt. Tas liek domāt, ka pat medikamentu eksportētājvalstis bija gatavas domāt par medikamentu uzkrāšanu savām vajadzībām.

Vēl pēckara gados gatavo medikamentu ražošana un izplatīšana PSRS bija vāji attīstīta. Par dažādiem gadījumiem šajā kontekstā periodiskajā presē ir atrodamas aptieku vadītāju sūdzības.

Vēl redzamāk medikamentu deficītu apliecināja Latvijas Sarkanā Krusta organizācijas korespondence un sadarbība ar Latvijas iedzīvotājiem, organizējot medikamentu sūtījumus. Latvijas Sarkanā Krusta darbinieki, esot trimdā Rietumvācijā, līdz pat 1960. gadam aktīvi sūtīja uz Latviju gan vitamīnus, gan hormonu preparātus, pretiekaisuma, prettuberkulozes medikamentus, arī antibakteriālos līdzekļus. Šīs piegādes parādīja, ka Padomju Latvijā pēc kara gados ar dažādu farmakoloģisko grupu gatavo zāļu formu nodrošināšanu patērētājiem bija problēmas. Receptūras darbs aptiekās to centās kompensēt, un lielā cieņā bija arī ārstniecības augi.

Zināmas paralēles jautājumos gan par aptieku nacionalizāciju, gan medikamentu loģistiku atrodamas poļu profesores Anitas Magovskas (*Anita Magowska*) pētījumā par farmaceitisko produktu piegādes organizēšanu Lielpolijas vojevodistē laikā no 1945. līdz 1998. gadam. Pētījumā norādīts, ka neilgi pēc Otrā pasaules kara beigām Padomju Polijas varas iestādes sāka gatavoties privātīpašuma likvidēšanai, lai aptiekas un vairumtirgotāji ievērotu sociālisma politiskās sistēmas principus. A. Magovska arī uzsver, ka pētījumā ir ļoti sarežģīti atspoguļot periodu no 1951. līdz 1989. gadam, jo to raksturoja loģikas un stabilitātes trūkums, kā arī haoss farmācijas piegādes sistēmā, kas attiecībā uz pēckara periodu sasaucās ar situāciju Latvijā. Tomēr atšķirībā no Latvijas visu privāto aptieku un vairumtirgotāju nacionalizācija Polijā notika tikai 1951. gada 8. janvārī.⁶³¹

⁶³⁰ Solheim, G. 2013. Medicine supply during the second world war in Norway. *Abstracts of plenary lectures. 41'st International Congress for the History of Pharmacy*, 69.

⁶³¹ Magowska, A. (1999) Organizacjaopatrzaniafarmaceutycznego w Wielkopolsce w latach (1945–1998). *MEDYCYNĄ NOWOŻYTNA. Studia nad Kulturą Medyczną*. 6: 119–151. Pieejams: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1-s119/151/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1-s119-151.pdf

Pētījuma praktiskā nozīme

Visi promocijas darbā izmantotie avoti apliecināja, cik dramatisku transformāciju piedzīvoja Latvijas farmācija jau kopš 1939. gada, sākoties Otram Pasaules karam un izceļojot vācbaltiešiem, beidzot ar otrreizējo PSRS okupāciju un pēckara periodu. Lai arī farmācijas nozare nebija piedzīvojusi pilnīgu kolapsu kara gados, tā tomēr bija tuvu katastrofai kara beigu posmā un pirmajos pēckara gados. To pierāda statistika: 1945. gada 1. janvārī padomju armijas ieņemtajā Latvijas daļā GAP bija apzinājusi 62 aptieku darbiniekus ar augstāko farmaceitisko izglītību un 235 personas ar vidējo farmaceitisko izglītību, savukārt 1945. gada 1. janvārī darbojās 82 pilsētu aptiekas un 106 lauku aptiekas, kopā 188 aptiekas. Neieņemtajā Latvijas daļā jeb “Kurzemes katlā” vēsturnieku Edvīna Evarta un Jura Pavloviča pētījumā “Ikdienas dzīve “Kurzemes katlā” 1944.–1945. gadā.”⁶³² sniegtā informācija liecina, ka veselības aprūpes un arī aptieku darbs piedzīvoja īslaicīgu sabrukumu. Šajā Latvijas daļā atradās visi tie, kas bija gatavi doties bēgļu gaitās, tajā skaitā farmācijas darbinieki, kas faktiski neveica savus darba pienākumus. Līdz ar to, Otram Pasaules karam beidzoties un farmācijai nonākot PSRS sistēmā, tās mantojums no Latvijas brīvvalsts laika bija tuvu nullei, jo bija izceļojuši visi vācbaltieši un ap 500 latviešu farmaceitisko darbinieku, kas kopīgi brīvvalsts laikā uzturēja Latvijas farmācijas tradīcijas. Tā rezultātā PSRS režīms varēja ieviest savu kārtību farmācijā Latvijā gandrīz kā tukšā vietā. Par brīvvalsts laikā sasniegto palika vairs tikai atmiņas, turpmāk aptiekas un aptieku darbinieki bija valsts pārvaldīta tautsaimniecības daļa ar farmaceitu kā samērā pasīvu darba pienākumu izpildītāju, elementu, kas nodrošināja veselības aprūpi, bet nekad vairs nebija tas ambiciozais un uz uzņēmējdarbību vērsta profesionālis, kā 30. gados.

Autore uzskata, ka ilgajā PSRS okupācijas periodā valstij piederošā aptieku sistēma, kas bija pasargāta no jebkādas konkurences līdz pat Padomju Savienības sabrukumam, pilnībā nedeļa iespējas farmaceitam uzkrāt pieredzi un zināšanas kā farmaceitam uzņēmējam. Brīdī, kad atjaunojās Latvijas neatkarība, farmaceitiem radās iespējas kļūt par aptieku īpašniekiem. Šobrīd, kad tīklu aptiekas ir 60 % no kopējā aptieku skaita, jāsecina, ka Latvijas farmaceitiem trūkst uzkrātā mantojuma no iepriekšējām paaudzēm un joprojām trūkst ietekmīgu pārstāvju politiskajās aprindās. Zinot to, cik daudzi aptieku tīkli mūsdienās Latvijā pieder ārzemju kompānijām un ka ar katru gadu samazinās aptieku skaits, kas pieder farmaceitiem, jāsecina, ka atkal farmaceiti lielākoties spiesti strādāt aptiekās, kas pieder kādam citam, tāpat kā tas bija

⁶³² Evarts, E. un Pavlovičs, J. 2011. Ikdienas dzīve “Kurzemes katlā”; 1944.–1945. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (3). https://www.lvi.lv/lv/LVIZ_2011_files/3numurs/E_Evarts_J_Pavlovics_Ikdienas_dzive_LVIZ_2011_3.pdf

visu PSRS okupācijas laiku. Tikai mūsdienās to nesauc par nacionalizāciju, bet gan globalizāciju.

Promocijas darbā iegūto rezultātu lietojums ir vērst uzmanību, cik ļoti politiskie lēmumi un dažādas politisko režīmu sistēmas spēj mainīt apstākļus un attīstības virzienu veselības aprūpes sistēmās, šajā gadījumā farmācijā un aptieku īpašumtiesību jautājumā. Promocijas darbs atsedz šīs kopsakarības, par laika nogriezni ņemot Otrā Pasaules karu, taču rādot piemēru, ka līdzīga rakstura zinātniskie pētījumi būtu nepieciešami arī par Latvijas neatkarības atgūšanas laiku un par politiskiem lēmumiem, kas atļāva aptieku tīkliem iegūt noteicošo lomu zāļu mazumtirdzniecībā. Pētījumu vērtas ir šo lēmumu sekas. Vēstures izpētes metodikā Alberta Varslavāna grāmatā “Ievads vēstures zinātnē” ir norādīts, ka no lietderības viedokļa vēsturisko notikumu izziņa ir cieši saistīta ar prasību izprast politisko darbību un tās savstarpējo mijiedarbību ar dažādām etniskām, sociālām vai profesiju grupām. Turklāt viena no būtiskākajām vēstures izzināšanas nepieciešamībām ir uzdevums saistībā ar nākotnes paredzēšanu un kopsakarību ieraudzīšanu. Uzkrātās vēstures zināšanas ir pierādījušas zināmas sakritības, tādēļ, konstatējot dažādu vēsturisku notikumu un situāciju relatīvu līdzību un atkārtošanos, to jau agrāk domātāji un filozofi izmantoja nākotnes prognozēšanai.⁶³³

Promocijas darbā iegūto rezultātu praktiskais pielietojums ir dot iespēju katram interesentam iepazīties ar farmācijas nozares attīstību būtiski atšķirīgos apstākļos, kas kategorizējami kā krīzes apstākļi ar dažādu resursu deficītu, ar represijām pret dažādu tautību vai šķiru pārstāvjiem un ar pāreju no vienas politiskās sistēmas uz citu.

Līdzīga satura zinātniskie pētījumi farmācijas kontekstā latviešu valodā šobrīd nav pieejami, kā arī ārzemju literatūrā šāda pieeja tikai sāk attīstīties. Atsevišķi līdzīgi pētījumi par Otrā Pasaules kara ietekmi uz farmācijas jomu ir publicēti poļu, dāņu, norvēģu, nedaudz arī vācu valodā, tomēr, meklējot starptautiskajās zinātnisko rakstu datubāzēs, padziļināta izpēte par šo laika periodu farmācijas kontekstā gandrīz nav atrodamā. Meklējot attiecīgo valstu valodās tīmeklī, var atrast pārsvarā populārzinātniskus rakstus, bieži anonīmus, kas nav uzskatāmi par ticamu zinātniskā darbā izmantojamu avotu. Tas liecina, ka, iespējams, pētījumi par Otrā Pasaules kara ietekmi uz farmāciju Eiropas mērogā vēl tikai sekos. Līdz ar to šī promocijas darba pievienotā vērtība ir līdz šim maz apgūta farmācijas vēstures pētniecības virziena aktualizēšana.

⁶³³ Varslavāns, A. 2001. *Ievads vēstures zinātnē*. Rīga: Latvijas Universitāte. 88–90.

Secinājumi

1. Latvijas farmācija pirms Otrā Pasaules kara bija attīstījusies, par pamatu ņemot nacionālās vajadzības, taču sekojot līdzī Rietumeiropas piemēram un esot ciešā saistībā ar jaunākajiem atklājumiem, medikamentu un zāļu izejvielu importu, kā arī biznesa sakariem Vācijā, Dānijā, Nīderlandē un Anglijā.
2. Latvijas brīvvalsts periodā lielākā daļa aptieku piederēja farmaceitiem kā privātpersonām, līdz ar to farmaceits bija ne tikai veselības aprūpes speciālists, bet arī uzņēmējs un sociāli, politiski aktīvs pilsonis.
3. Ulmaņa autoritārā režīma ietvaros uzsāktā aptieku reprivatizācija bija izdevīga latviešu farmaceitiem, kas veicināja profesionālu kopienas sašķelšanos, jo konkurence starp vācbaltiešu un latviešu farmācijas darbiniekiem pastāvēja jau ilgstoši.
4. Vācbaltiešu izceļošana nozari ietekmēja negatīvi, jo izceļoja augstas kvalifikācijas profesionāļi, kas bija Latvijas farmācijas tradīciju veidotāji vairākās paaudzēs.
5. Latviešu farmaceiti vācbaltiešu izceļošanu uztvēra kā iespēju, jo atbrīvojās un tirgū nonāca liels skaits plaši pazīstamu aptieku ar senu vēsturi. Aptiekām Rīgā parasti pieteicās vairāki pircēji vienlaikus.
6. Gan PSRS, gan nacistiskās Vācijas okupāciju varu ekonomiski politiskās rīcības izpausmes Latvijas farmāciju ilgtermiņā ietekmēja degradējoši.
7. PSRS politiskā režīma pieeja bija Latvijas farmācijas piespiedu pielāgošana PSRS praksei un standartiem, šis režīms liedza pirmajā vietā izvirzīt nacionālās vajadzības un kategoriski noraidīja iespējas turpināt sekot Rietumeiropas piemēram un praksei.
8. GAP darbs laikā no 1940. līdz 1941. gadam vērtējams kā neprofesionāls, bija vāja savstarpējā saziņa ar citām struktūrām, kā rezultātā kavējās medikamentu savlaicīga piegāde aptiekām, nebija ieviesta centralizēta grāmatvedība un materiālu uzskaites lieltirgotavās.
9. Vācu okupācijas vara nebija ieinteresēta pilnībā kontrolēt farmācijas nozari un atšķirībā no padomju varas pieejas piedāvāja vairāk uz sadarbību vērstu modeli.
10. Atjaunotās Farmācijas pārvaldes darbs laikā no 1941. līdz 1944. gadam vērtējams kā rezultatīvs, jo nozare īsā laikā tika sakārtota un nostabilizēta tika arī medikamentu tirgus, pateicoties tālredzīgai plānošanai, taupībai un spējai sadarboties ar vācu varas iestādēm, kas nodrošināja nelielu ārstniecības līdzekļu importu.
11. Abu totalitāro režīmu veikto represiju dēļ farmācijas nozare zaudēja lielu skaitu darbinieku, kas aptieku darbību gan tūlītēji, gan ilgtermiņā ietekmēja negatīvi.

12. Padomju represiju rezultātā, pēc Farmācijas pārvaldes priekšnieka sniegtajiem datiem, uz Sibīriju izsūtītas 56 personas – 38 vīrieši un 18 sievietes.
13. Ebreju holokausta rezultātā nozare zaudēja trešo daļu darbinieku, vairāk nekā 500 cilvēku.
14. Pēc Otrā Pasaules kara Latvijas farmācija atradās īslaicīga sabrukuma stāvoklī zaudētā darbaspēka dēļ, jo izceļojuši bija vēl 500 latviešu farmaceitu, pārsvarā ar augstāko izglītību, to skaitā LU mācībspēki.
15. Otrreizējā PSRS standartu ieviešana pēc 1944. gada Latvijas farmācijā noritēja bez pretestības, grūtības izraisīja atjaunošanas un nozares stabilizēšanas pasākumi, jo aptieku tīkls un lieltirgotavas bija jāizveido no jauna, jāatjauno medikamentu piegāde.
16. Pēckara gados Latvijas PSR trūka daudzu farmakoloģisko grupu gatavo medikamentu.
17. No 1954. līdz 1960. gadam Latvijas iedzīvotājiem medikamentu piegādes daļēji nodrošināja Latvijas Sarkanā Krusta organizācija trimdā, sūtot medikamentu saiņus uz okupēto Latviju un Sibīriju.
18. Izceļojušie farmācijas darbinieki nekad neatgriezās uz dzīvi Latvijā, vairums atlikušo dzīvi pavadīja ASV, kur strādāja farmācijai pietuvinātos amatos.

Publikācijas un ziņojumi par pētījuma tēmu

Publikācijas (zinātniskie raksti) par pētījuma tēmu

1. Lauze, S., Šidlovska, V. un Mauriņa, B. 2015. Farmaceitiskās darbības regulējums Latvijā XX gadsimta 30. gadu beigās. *RSU Zinātniskie raksti*. 382–387.
2. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2016. Activities of Latvian pharmacists in the Latvian Red Cross organization in exile in Germany (1945–1976). *Die Pharmazie*. 72 (5), 300–303. doi: 10.1691/ph.2017.6203
3. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. The impact of the Baltic German's emigration on the pharmaceutical sector in Latvia (1939–1940). *Die Pharmazie*. 73 (3), 182–184. doi: 10.1691/ph.2017.6203
4. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2019. Pharmacy in Latvia during the first Soviet occupation (1940–1941). *Die Pharmazie*. 74 (8), 505–510. doi: 10.1691/ph.2019.8232
5. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2020. Pharmacy in Latvia during the occupation regime of Nazi Germany (1941–1945). *Die Pharmazie*. 75 (11):606–610. doi: 10.1691/ph.2020.0069.

Konferenču tēzes par pētījuma tēmu

1. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2015. Aktualitātes Latvijas farmācijā XX gadsimta 30. gadu beigās. *RSU 2015. gada zinātniskā konference. RSU zinātniskās konferences tēzes*. Rīga. 451.
2. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2015. Latvian pharmacist activities in the Latvian Red Cross organization in exile in Germany (1945–1968). *42nd International Congress for the History of Pharmacy. Abstracts*. Stambula, Turcija. 46.
3. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2015. Soviet repression effect on the pharmaceutical sector in Latvia (1940–1941). *Starptautiskais Farmaceitiskās federācijas (FIP) kongress. Abstracts*. Diseldorfā, Vācija. Iegūts no: <http://www.fip.org/abstracts?page=abstracts&action=item&item=12099>
4. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2016. Vācbaltiešu repatriācijas ietekme uz farmāciju Latvijā (1939–1940). *RSU 2016. gada zinātniskā konference. RSU zinātniskās konferences tēzes*. Rīga. 345.
5. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2016. Historical overview of pharmacist postgraduate education in Latvia. *22nd EAFP Annual Conference. Abstracts*. Francija, Parīze. 10.
6. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2016. USSR legislative impact on the pharmaceutical sector in Latvia (1940–1941). *International Conference of the European Society for the History of Science. Book of Abstracts*. Čehija, Prāga. 360.
7. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. Aptieku reprivatizācija Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas režīma laikā (1941–1943). *RSU 2017. gada zinātniskā konference. RSU zinātniskās konferences tēzes*. Latvija, Rīga: RSU. 385.
8. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. Changes in the Latvian pharmaceutical sector due to the occupation by the Nazi Germany (1941–1945). *The 26th Nordic Medical History Congress. Abstracts*. Upsala, Zviedrija. 19.
9. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. Changes in the number of pharmacies and pharmaceutical field employees in Latvia from 1939 to 1943. *20th Baltpharm Forum. Abstracts*. Latvija, Jūrmala. 11.

10. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. The pharmacist assistant courses as a solution to restore human resources in the pharmacy sector in Latvia (1940–1945). *The 28'th Baltic Conference on the History of Science. Abstracts*. Tartu, Igaunija. 23.
11. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. The operation of the pharmacy regulatory authorities in Latvia (1940–1944). *43rd International Congress for the History of Pharmacy. Abstracts*. Varšava, Polija. 39.
12. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2018. Medikamentu pieejamība Latvijā no 1940. līdz 1944. gadam. *RSU 2018. gada zinātniskā konference. RSU zinātniskās konferences tēzes*. Rīga. 335.

Ziņojumi kongresos un konferencēs

1. Lauze, S. 2015. *Aktualitātes Latvijas farmācijā XX gadsimta 30. gadu beigās*. RSU zinātniskā konference 2015. Rīga, Latvija.
2. Lauze, S. 2015. *Latvian pharmacist activities in the Latvian Red Cross organization in exile in Germany (1945–1968)*. 42nd International Congress for the history of pharmacy. [Stambula, Turcija].
3. Lauze, S. 2015. *Soviet repression effect on the Latvian pharmaceutical sector (1940–1941)*. 75'th International Congress of FIP. [Diseldorfa, Vācija].
4. Lauze, S. 2016. *Historical overview of pharmacist postgraduate education in Latvia*. EAFP Annual Conference. [Parīze, Francija].
5. Lauze, S. 2016. *Latviešu farmaceitu darbība Latvijas Sarkanā Krusta organizācijā trimdas laikā Vācijā (1945–1968)*. LFB Gada konference 2015. Rīga, Latvija.
6. Lauze, S. 2016. *USSR legislative impact on the pharmaceutical sector in Latvia (1940–1941)*. 7'th International Conference of the European Society for the History of Science. [Prāga, Čehija].
7. Lauze, S. 2016. *Vācbaltiešu izceļošanas ietekme uz farmāciju Latvijā (1939–1940)*. RSU zinātniskā konference 2016. 18. Ventspils, Latvija.
8. Lauze, S. 2017. *Aptieku reprivatizācija Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas režīma laikā (1941–1943)*. RSU zinātniskā konference 2017. Rundāle, Latvija.
9. Lauze, S. 2017. *Changes in the Latvian pharmaceutical sector due to the occupation by the Nazi Germany (1941–1945)*. The XXVIth Nordic Medical History Congress. [Upsala, Zviedrija].
10. Lauze, S. 2017. *The operation of the pharmacy regulatory authorities in Latvia (1940–1944)*. 43rd International Congress for the History of Pharmacy. [Varšava, Polija].
11. Lauze, S. 2017. *The pharmacies and pharmaceutical employees changes in the number in Latvia from 1939 to year 1943*. 20'th BaltPharm Forum. Jūrmala, Latvija.
12. Lauze, S. 2017. *The pharmacist assistant courses as a solution to restore human resources in the pharmacy sector in Latvia (1940–1945)*. The 28'th Baltic Conference on the History of Science. [Tartu, Igaunija].
13. Lauze, S. 2018. *Medikamentu pieejamība Latvijā no 1940. līdz 1944. gadam*. RSU zinātniskā konference. 2018. Dunte, Latvija.

Avotu un literatūras saraksts

1. Nepublicētie avoti

1.1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA)

Farmācijas pārvaldes fonds (1919.–1944.)

1. LVVA, 4958. f., 1. apr., 179., 180., 181., 342., 409., 538., 838., 1147., 1165., 1239., 1244., 1798., 1801., 2771., 2774. lieta.

Iekšlietu ģenerāldirekcijas Veselības departamenta fonds (1941.–1944.)

2. LVVA, P-1023. f., 1. apr., 15., 30. lieta.

Finanšu ģenerāldirekcijas Finanšu departamenta fonds (1941.–1943.)

3. LVVA, P-813 f., 1. apr., 95. lieta.

Latvijas Vācu apvienības fonds (1912.–1941.)

4. LVVA, 5921. f., 2. apr., 436. lieta.

1.2. Latvijas Valsts arhīvs (LVA)

Latvijas Republikas Labklājības ministrijas valsts uzņēmuma “Farmācija” fonds (1940–1993)

1. LVA, 680. f., 1.^a apr., 1., 4., 8. lieta.
2. LVA, 680. f., 2. apr., 1., 5., 7., 13., 14., 29., 31., 32., 33., 36., 37., 40., 41., 83., 124., 126., 132., 136., 137. lieta.
3. LVA, 680. f., 2.^a apr., 1., 2. lieta.
4. LVA, 680. f., 3. apr., 1., 2. lieta.
5. LVA, 680. f., 4. apr., 1. lieta.

1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personu lietu fonds

6. LVA, 1987. f., 1. apr., 13084., 14295., 17773., 13827., 20319., 13324., 19289., 15738., 16673., 14625., 20042., 14447., 20849., lieta.
7. LVA, 680. f., 1. apr., 3., 4. lieta.
8. 13238., 552R., 14539., 14185., 16527., 14112., 14199., 20773., 17805., 14340., 15431., 13771., 14374., 16218., 16812., 14511., 14951., 17171., 16063., 491R., 16142., 1682., 20797. lieta.

Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta medicīniski sanitārās pārvaldes “Latmedsanprom” fonds (1940.–1941.)

9. LVA, 628. f., 1. apr., 6., 87., 216. lieta.

Jurista, vēsturnieka Ādolfa Šildes (1907–1990) (Vācija) privātarhīvs

10. LVA, 2176. f., 2. apr. 1., 261. lieta.

Farmaceita Aleksandra Dzirnes (1907–2001) (ASV) privātarhīvs

11. LVA, 2062. f., 1. apr., 58. lieta.

2. Publicētie avoti

2.1. Valdības iestāžu izdevumi

1. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums. 146–195.
2. Morics, E 1945. Ievads. *Aptieku zāļu rezerves, rokas grāmata*. Rīga: LPSR Veselības aizsardzības tautas komisariāta Galvenās aptieku pārvaldes izdevums. 3–6.
3. *Centrālās aptieku noliktavas nodaļu medikamentu un preču nomenklatūra 1954. g.* Rīga: Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija, Galvenās aptieku pārvaldes izdevums. 3–63.

2.2. Grāmatas un brošūras

1. Freivalds, O. 1943. *Lielā sāpju draudze*. Pirmais izd. Rīga: Tautas palīdzība.
2. Dzirne, A. 09.12.1943. *Norādījums Nr. 6 visiem aptieku pārvaldniekiem*. Rīga: Silvijas Falk grāmatu spiestuve.

2.3. Periodiskie izdevumi

1. Amtsblatt des Generalkommissars in Riga – 1941, 1943
2. Brīvais Zemnieks – 1940
3. Brīvība – 1955
4. Brīvā Venta – 1946
5. Brīvais Darbs – 1955
6. Cīņa – 1940, 1941, 1945
7. Darbs – 1940, 1941
8. Daugavas Vēstnesis – 1940, 1942
9. Daugavas Vanagi: Latviešu karavīru frontes laikraksts – 1943
10. Fidelitas (korporācijas Lettgallia izd.) – 1956
11. Ilustrēta tehnika. Motors un Sports – 1939
12. Jaunais Komunārs – 1940
13. Jaunākās Ziņas – 1938,
14. Kurzemes Vārds – 1939, 1941, 1943, 1944
15. Laiks – 1992
16. Latvija – 1948, 1949, 1950
17. Latviešu Ārstu un Zobārstu Apvienība. Apkārtraksts – 1963
18. Latvijas Farmaceitu Žurnāls – 1923, 1924, 1928, 1929, 1930, 1935, 1937, 1938, 1940, 1944
19. Latvijas Kareivis – 1939
20. Latviešu Ziņas: Latvian News – 1946
21. Londonas Avīze – 1960
22. Padomju Jaunatne – 1946
23. Padomju Latvija – 1941
24. Padomju Mediķis – 1959
25. Pašvaldību Balss – 1940
26. Rīgas Vēstnesis – 1939
27. Rīkojumu Vēstnesis – 1943
28. Rīts – 1936
29. Studentu Avīze – 1940
30. Tēvija – 1941, 1942, 1943, 1944
31. Valdības Vēstnesis – 1933, 1937, 1938, 1939, 1940
32. Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs – 1940, 1941.

Autoru publikācijas minētajos avotos

1. Dzirne, A. 1937. Latvijas farmācija skaitļos. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (9), 404.
2. Dzirne, A. 1942. Latvijā atkal darbojas 360 aptiekas. *Tēvija*. (177), 6.
3. Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 25–33.
4. Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3/4), 79–85.
5. Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (5), 107–112.
6. Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 127–129.
7. Dzirne, A. 1944. Farmācijas pārvaldes 25 gadi. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (7), 155.
8. Dzirne, A. 1956. Tēvi, dēli, brāļi. *Fidelitas* (korporācijas Lettgallia izd.). (5), 12.
9. Ķikāns, D. 1928 Farmācijas valde. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (11), 363.
10. Kupcis, J. Farmaceutiskās rūpniecības izredzes Latvijā. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (3), 92.
11. Maizīte, J. 1932. Par farmaceitiskajiem likumiem Baltijas valstīs. Krievija. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (11), 421–424.
12. Pētersone, E. Aptiekām – augsti kvalificētus kadrus. *Padomju Mediķis*. (201), 3.

Normatīvie akti minētajos avotos

1. 28.11.1933. Noteikumi par farmaceitisko preparātu ar aizsargātu nosaukumu ražošanu un ieviešanu no ārzemēm. *Valdības Vēstnesis*. (268), 1.
2. 01.02.1929. Likums par aptieku atvēršanu. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (2), 82.
3. 01.02.1929. Farmācijas valdes paskaidrojumi pie likuma par aptieku atvēršanu. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (2), 79.
4. 23.12.1937. Pārgrozījumi un papildinājumi ārstniecības nolikumā. *Valdības Vēstnesis*. (292), 1.
5. 01.06.1939. Farmācijas likums. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (6), 279.
6. 07.07.1939. Farmācijas likums. *Valdības Vēstnesis*. (149), 2.
7. 15.09.1939. Rīkojums ārstniecības iestāžu vadītājiem, slimo kasēm, ārstiem un sanitārajam palīgpersonālam. *Valdības Vēstnesis*. (209), 1.
8. 30.10.1939. Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju. *Valdības Vēstnesis*. (247), 4–7.
9. 07.12.1939. Farmācijas pārvaldes ziņojums. *Valdības Vēstnesis*. (278), 2.
10. 10.07.1940. Tautas labklājības ministrijas iekārta. *Valdības Vēstnesis*. (153), 1.
11. 28.08.1940. Noteikumi par darba laiku un dežūrām aptiekās. *Valdības Vēstnesis*. (143), 3.
12. 04.09.1940. Tirdzniecības tautas komisāra 11. Rīkojums. *Ведомости Президиума Верховного Совета СССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (4), 1.
13. 23.09.1940. Noteikumu pārgrozījums par farmaceita palīga pakāpes iegūšanu. *Ведомости Президиума Верховного Совета СССР/LPSR AP Prezidija Ziņotājs*. (16), 1.

14. 23.09.1940. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija lēmums par valdības dažu locekļu apstiprināšanu. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (16), 1.
15. 30.09.1940. Dekrēts par tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (26), 1.
16. 01.10.1940. Latvijas PSR Tautas komisāru padomes sēde 1940. gada 30. septembrī. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (27), 4.
17. 03.10.1940. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcija. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (29), 3.
18. 10.10.1940. Galvenās aptieku pārvaldes 3. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (35), 3.
19. 29.10.1940. Dekrēts par privāto kinoteātru, lielo viesnīcu, slimnīcu, poliklīniku, aptieku, aptieku noliktavu un ķīmijas–farmācijas rūpniecības uzņēmumu nacionalizāciju. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (51), 1.
20. 05.11.1940. Galvenās aptieku pārvaldes 10. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (57), 2.
21. 05.11.1940. Galvenās aptieku pārvaldes 11. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (57), 2.
22. 05.11.1940. Galvenās aptieku pārvaldes 13. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (57), 2.
23. 05.11.1940. Galvenās aptieku pārvaldes 14. Norādījums. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (57), 2.
24. 06.11.1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 2. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (58), 10.
25. 11.11.1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 3. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (60), 1.
26. 12.11.1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 5. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (61), 2.
27. 18.11.1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 9. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (66), 3.
28. 12.12.1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 13. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (87), 2.
29. 30.12.1940. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 17. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (101), 9.
30. 15.01.1941. Veselības aizsardzības tautas komisāra pavēles, N/U 20. Pavēle. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (12), 2.
31. 21.02.1941. Instrukcija par jauno cenu noteikšanu medikamentiem un ārstniecības līdzekļiem, ko iedzīvotāji saņem Latvijas PSR aptiekās. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (43), 3.
32. 17.10.1941. Rīkojums par amatniecības, sīkrūpniecības un mazumtirdzniecības jaunizveidošanu. *Amtsblatt des Generalkommissars in Riga*. (1), 56.
33. 10.06.1943. Noteikumi par publisko aptieku koncesijām. *Amtsblatt des Generalkommissars in Riga*. (44), 381.
34. 09.02.1945. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcija. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР/LPSR AP Президија Зиһотāјс*. (7), 2.

35. 14.06.1945. Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrētu apstiprināšanu par Latvijas PSR Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieka un Latvijas PSR tautas komisāru atbrīvošanu no pienākumiem. *Cīņa*. (139), 3.

Historiogrāfija

1. Aizsilnieks, A. 2000. Latvijas saimnieciskā izmantošana vācu okupācijas laikā 1941–1945. Laikmeta vispārējais raksturojums. No: Rakstu krājums *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Rīga: Daugavas Vanagu centrālās valdes izdevums. 161–191.
2. Alks, Dz. 1993. Aptieku darbinieki. *Latvijas mediķi politisko represiju dzirnās 1940–1953*. Rīga: Rīgas Starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs. 60–98.
3. Belēvičs, G. 2000. *Aptiekas Gadagrāmata 2000*. Rīga: Aptiekāra padoms.
4. Belēvičs, G., Sluka, D. un Eihenbaums, V. 2000. *Rīgas aptiekas 1357–1989*. Aptiekas gadagrāmata 2000. Rīga: Aptiekāra padoms.
5. Bleiere, D. 2009. Latvijas sovjetizācijas sākumposms. Ebreju loma. 1940. gada jūnijs – 1941. gada jūlijs. *Latvijas ebreji un padomju vara (1928–1953)*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 116–152.
6. Dribins, L. 2016. *Latvijas ebreju kopienas vēsture, īss hronoloģisks atskats*. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/ministrija/publikacija/latvijas-ebreju-kopiena-vesture-tragedija-atdzimšana#vesture> [sk. 06.11.2019.].
7. Ducmane, K. un Vēciņš, Ē. 1995. Nauda Latvijā 2. Pasaules kara gados (1939–1945). *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka. 177–183.
8. Dūra, D. un Gundare, I. 2004. Okupācijas vara un Latvijas cilvēks: izmaiņas sabiedrības psiholoģiskajā noskaņojumā (1940–1941). *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā, Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 10. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds. 98–137.
9. Evarts, E. un Pavlovičs, J. 2011. Ikdienas dzīve “Kurzemes katlā” 1944.–1945. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (3), 84–111. Pieejams: https://www.lvi.lv/lv/LVIZ_2011_files/3numurs/E_Evarts_J_Pavlovics_Ikdienas_dzive_LVIZ_2011_3.pdf [sk. 06.11.2016.].
10. Ērglis, A. 2005. *Morics Ernests. Kāda cilvēka dzīve. Klāva Lorenca atmiņas*. Pieejams: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=89&q=Latvija&id=1367659&g=1> [sk. 06.11.2019.].
11. Feldmanis, I. 2014. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. Otrais izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 4–106.
12. Horikx, A. 2017. War in the pharmacy; Pharmaceutical life during World War II: Dutch Pharmacists Chamber replaced NMP three years long. *Pharmaceutisch Weekblad*. 152 (10), 28–30.
13. Jākobsons, R. O. 1987. 01.09.1987. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (110), 3–9.
14. Jākobsons, R. O. 1988. Latviešu farmaceitu sanāksmes trimdas laikā Vācijā. *Technikas Apskats*. (111), 9–10.
15. Kalniņš, A. 2001. Blaumanis granītā. *Brīvā Latvija*. (39), 4.
16. Kalniņš, A. 2001. Blaumanis granītā. *Brīvā Latvija*. (40), 4.
17. Kalniņš, R. 2014. *Vācu civilās pārvaldes ekonomiskā politika okupētajā Latvijā 1941.–1944. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4934/40578-Reinis_Kalnins_2014.pdf?sequence=1 [sk. 06.11.2019.].

18. Kangeris, K. 2016. Evakuācija/Bēgšana no Latvijas 1944. gadā: jauns novērtējums no jaunas datubāzes. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. (1), 111–135. Pieejams: https://www.lvi.lv/lv/LVIZ_2016_files/1%20numurs/K_Kangeris_Evakuacija_LVIZ_2016_1.pdf [sk. 06.11.2019.].
19. Kazerovskis, K. 1974. Latvijas farmācija. *Archīvs*. Melburna, 1974. (14), 239–254.
20. Kronlins, J. 1967. Ģimnāzists Baltezera kapenēs. *379 Baigā gada dienas. Latviešu jaunatnes un tās audzinātāju liktenis Baigajā 1940. un 41. gadā*. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata. 204–207.
21. Lauze, S., Mauriņa, B. un Šidlovska, V. 2017. Activities of Latvian pharmacists in the Latvian Red Cross organization in exile in Germany (1945–1976). *Die Pharmazie*. 72 (5), 300–303. Doi: 10.1691/ph.2017.6203.
22. Levin, D. 1975. The Jews and the Sovietisation of Latvia, 1940–41. *Soviet Jewish Affairs*. (1), 49.
23. Liepiņa, A. 1988. Mūsu jubilāri. *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*. (4), 68.
24. Līdaka, M. 1996. Medicīnas preparātu ražošana Latvijā. *No Grindeļa līdz mūsdienām*. Rīga: Nordik, 275–281.
25. Lipša, I. 2008. Leģendas: Cilvēkam vajag arī laimes. *Dienas Bizness*. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/legendas-cilvekam-vajaga-ari-laimes-131696> [sk. 06.11.2019.].
26. *No universitātes līdz universitātei: Rīgas Stradiņa universitātes akadēmiskās darbības vēsture dokumentos un atmiņās*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
27. Mauriņa, B. 2008. *Augstākā farmaceitiskā izglītība: Tērbatas Universitāte, Latvijas Universitāte, Latvijas Valsts universitāte, Rīgas Medicīnas institūts: promocijas darbs*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
28. Magowska, A. (1999) Organizacja zaopatrzenia farmaceutycznego w Wielkopolsce w latach (1945–1998). *MEDYCYNĄ NOWOŻYTNA. Studia nad Kulturą Medyczną*. 6: 119–151. Pieejams: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1-s119-151/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1999-t6-n1-s119-151.pdf [sk. 06.11.2019.].
29. Mežaks, J. 2000. Latvija laiku griežos. Rakstu krājums *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Stokholma: Daugavas Vanagu centrālās valdes izdevums. 27–42.
30. МИНИСТР ЗДРАВООХРАНЕНИЯ СССР ПРИКАЗ 1964, МИНИСТР ЗДРАВООХРАНЕНИЯ СССР ПРИКАЗ 1964, ПРИКАЗ МИНЗДРАВА СССР ОТ 30.04.1964. n 228 "ОБ УПОРЯДОЧЕНИИ НОМЕНКЛАТУРЫ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ". Pieejams: <https://www.lawmix.ru/med/18881> [sk. 06.11.2019.].
31. Ohler, N. 2018. *Blitzed: Drugs in the Third Reich*. Mariner Books.
32. Parascandola, J. 2005. The Pharmacist and VD Control in World War II America. *Pharmacy in History*. 47(2), 62–68.
33. Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik.
34. Quinn, R. 2013. Re thinking antibiotic research and development: World War II and the penicillin collaborative. *American Journal of Public Health*. 103 (3). Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3673487/> [sk. 06.11.2019.].
35. Reichelt, K. 2001. Profit and Loss: The Economic Dimensions of the Riga Ghetto (1941– 1943). *Holokausta izpētes problēmas Latvijā; starptautiskas konferences referāti 2000. gada 16.–17. oktobrī Rīgā un pētījumi par holokaustu Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds. 169–184.
36. Riekstiņš, J. 2002. 1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci. *Vēsturnieku komisijas raksti, 6. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 11–22.

37. Schaeffer Conroy, M. 1994. *In Health and in Sickness. Pharmacy, Pharmacists and the Pharmaceutical Industry in Late Imperial, Early Soviet Russia*. New York: East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press.
38. Schaeffer Conroy, M. 2008. *Medicines for the Soviet Masses during World War II*. University Press of America.
39. Snelders, S. and Pieters, T. 2011. Speed in the third reich: Metamphetamine (pervitin) use and a drug history from below. *Social History of Medicine*. 24 (3): 686–699. Pieejams: <https://doi.org/10.1093/shm/hkq101> [sk. 06.11.2019.].
40. Stranga, A. 2017. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934–1940)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
41. Stranga, A. 2004. *Latvijas okupācija un iekļaušana PSRS (1940–1941)*. Pieejams: http://lpra.vip.lv/stranga_iek1.htm [sk. 06.10.2019.].
42. Šidlovska, V. 2005. *Senās Rīgas aptiekas*. Rīga: Nordik.
43. Šilde, Ā. 1965. Ārstniecība un veselības aizsardzība. *Bez tiesībām un brīvības. Latvijas sovjetizācija 1944–1965*. Kopenhāgena: Imanta. 339–346.
44. Vātere, I. 1997. Farmaceiti. *Ebreji – mediķi Latvijā (1918–1996)*. Rīga: Latvijas Medicīnas akadēmija. 112–128.
45. Strods, H. un Veremjevs, V. 2006. *Latvijas pilsoņu martiroloģijs Vjatlagā 1938–1956*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 7–490. Pieejams: http://doc.mod.gov.lv/lv/gramatas/VJATLAG/files/vjatlag_2006.pdf [sk. 06.11.2019.].
46. Worthen, D. B. 2013. *Pharmacy in World War II*. Create Space Independent Publishing Platform.
47. Worthen, D. B. 1996. Wanted: memories of pharmacy practice during World War II. *American Journal of Health-System Pharmacy*. 53 (24). Pieejams: <https://academic.oup.com/ajhp/article-abstract/53/24/2988/5092855?redirectedFrom=fulltext> [sk. 06.11.2019.].
48. Worthen, D. B. 2002. Retail pharmacy operations in World War II: a profit and loss statement. *Pharmacy in History*. 44 (4), 131–141.
49. Worthen, D. B. 2003. Nisei pharmacists in World War II. *Pharmacy in History*. 45 (2), 58–65.
50. Vilciņš, T. 1996. *Skolu jaunatne nacionālajā cīņā. 1940–1941*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/28833> [sk. 06.11.2019.].
51. Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. Ievads. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.
52. Zālīte, I. un Eglīte, S. 2002. 1941. gada 14. jūnija deportācijas struktūranalīze. 1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci. *Vēsturnieku komisijas raksti, 6. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds. 40–50.
53. Zunda, A. 2005. *Latvija nacistu varā (1941–1945)*. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/raksti-un-intervijas-prese/2005/latvija-nacistu-vara-1941-1945-lu-profesora-antonija-zundas-raksts-laikraksta-latvijas-avize> [sk. 01.11.2019.].
54. Zvaigzne, M. 2015. Latvijas rūpniecības nacionalizācija un arodbiedrības 1940.–1941. gadā. *Latvijas rūpniecība pirms un pēc neatkarības atgūšanas*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. 19–29. Pieejams: <http://okupācijaszaudejumi.lv/content/files/Rupnieciba.pdf> [sk. 06.11.2019.].

Pielikumi

1941. gadā uz Sibīriju izsūtīto nozares darbinieku īsbiogrāfijas

1. **Osvalds Baltakmens** (1893–1942). Arestēts 14.06.1941. Rīgā, Šarlotes ielā 17–1. Ticis izsūtīts uz Molotovas apgabalu, Usoļlugu, kur nošauts 11.06.1942.⁶³⁴ Osvalds Baltakmens bija farmācijas maģistrs, 1932. gadā beidzis Latvijas Universitātes Farmācijas nodaļu.⁶³⁵ 1940. gada 21. decembrī LPSR Iekšlietu Milicijas pārvalde izdevusi orderi izdarīt kratīšanu Osvalda Baltakmeņa dzīvesvietā.⁶³⁶ Viņa darba kabinetā Šarlotes ielā 17–1 atrastas 9 bišu patronas, viena bise, aizsarga josta, un “1 komunisma rēga grāmata un 5 dažādas bloknotu grāmatas”.⁶³⁷ 1940. gada 23. decembrī sastādīts lēmums par apcietināšanu, kur kā arestēšanas iemesls minēts, ka Baltakmens, farmaceits, IV bataljona aizsargs, korporācijas “Ventonia” filistrs, būdams naidīgs padomju varai, uzglabājis fašistisko literatūru un munīciju, ko atteicies nodot, līdz ar to uzskatāms par kontrrevolucionāru.⁶³⁸ 1941. gada 6. janvārī vairāku lappušu garumā bija tapis iztaujāšanas protokols ar dažādiem jautājumiem, gan par līdzdalību aizsargu organizācijā, gan uzskatiem. Osvalda Baltakmeņa apsūdzības formulējums noziegumā pret padomju valsti grāmatā “No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986” minēts kā “Aizsargs, studentu korporācijas vadītājs”.⁶³⁹

2. **Maksis Orniņš** (1893–1943). Arestēts 14.06.1941. Rēzeknes apriņķī, Barkavas pagastā, aptiekas ēkā. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlugu, kur miris 23.04.1943.⁶⁴⁰ Maksis Orniņš bija ieguvis farmaceita palīga pakāpi Tomskā 1913. gadā.⁶⁴¹ Lēmums par apcietināšanu sastādīts 1941. gada 11. jūnijā Rēzeknē.⁶⁴² Motīvs arestēšanai vārds vārdā paņemts no kāda “labdara liecības”. 1941. gada 8. jūnijā kāds Zeps Vince sniedzis liecību, ka:

“Orniņš Maksis 1923. gadā pārmācis dzīvot uz Barkavu. Atnākot viņam nekādi īpašumi nepiederēja. Barkavā neilgā laikā, turēdams aptieku un tirgodamies ar zālēm, ekspluatācijas, mānīšanas un tumšu mahināciju ceļā uz darba tautas rēķina viņš iedzīvojies milzu bagātībā. [...] Viņam drīz piederēja divas mājas Barkavā, 3 apbūves gabali un 1 amatu gabals un sava vieglā automašīna. Savā aptiekā Orniņš pats strādāja maz, tāpat viņa sieva arī. Bet viņi turēja divas un trīs dienestmeitas. [...] Nodibinoties Ulmaņa valdībai,

⁶³⁴ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 428.

⁶³⁵ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 147.

⁶³⁶ LNA LVA. Osvalds Baltakmens. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 13084. l, 3.

⁶³⁷ Turpat, 5.

⁶³⁸ Turpat, 1.

⁶³⁹ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 53.

⁶⁴⁰ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 403.

⁶⁴¹ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 184.

⁶⁴² LNA LVA. Maksis Orniņš. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14295. l, 1.

Orniņš kā karsts fašists iestājās tūlī “aizsargos”, lai gan viņu nekādi apstākļi kā privāttirgotāju uz to nespieda.”⁶⁴³

Aresta pamatojums sastādīts sekojošs: “Orniņš Maksis pirms padomju varas nodibināšanās Latvijā bija iestājies militāri fašistiskās organizācijas aizsargos, kapteiņa pakāpē, ko apstiprina aizsargu anketa Nr. 592, 1934. gadā. Orniņam pieder aptieka, sākot ar 1928. gadu, un no tā laika spekulācijas ceļā ieguva 2 mājas un 3 zemes gabalus. Aptiekā pastāvīgi nodarbina 3 darbiniekus. Laika gaitā uzturējis ciešas saistības ar aizsargiem, kā vada komandieri Veikšānu. Orniņa sieva vadīja sanitāro sekciju Barkavas Aizsargu pulkā.”⁶⁴⁴

3. **Līna Orniņa** (1898–?). Arestēta 14.06.1941. Rēzeknes apriņķī, Barkavas pagastā, aptiekas ēkā. Izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Ilanskas rajonu, bet vēlāk atbrīvota 15.05.1956.⁶⁴⁵ Līna Orniņa bija ieguvusi aptiekāra palīga pakāpi Saratovā 1920. gadā.⁶⁴⁶ 1939. gadā iestājusies 17. Rēzeknes aizsargu pulka Barkavas aizsardžu pulciņā.⁶⁴⁷

4. **Jānis (Johans) Rozenšteins** (1861–1945). Arestēts 14.06.1941. Cēsu apriņķī, Ogres pagastā, aptiekas ēkā. Izsūtīts uz Krasnojarskas novadu, Abanas rajonu, kur miris 07.01.1945. Jānis Rozenšteins provizora grādu bija ieguvis Tērbatas Universitātē 1888. gadā.⁶⁴⁸

5. **Valdis Rozenšteins** (1893–1942). Arestēts 14.06.1941. Cēsu apriņķī, Ogres pagastā, aptiekas mājā. Izsūtīts uz Molotovas apgabalu, Usoļlugu, kur nošauts 06.04.1942. Valdim Rozenšteinam nebija farmaceitiskās izglītības, viņš bija veterinārārsts. A. Dzirne viņu gan pievienojis savā sarakstā un minējis kā aptiekas praktikantu. Taču viņa arestēšana kalpoja par iemeslu visas ģimenes izsūtīšanai, tajā skaitā viņa tēva provizora Jāņa Rozenšteina izsūtīšanai. Valda Rozenšteina apcietināšanas lēmumā teikts, ka viņš kopš 1924. gada bijis aizsargu pulka Ogres nodaļas priekšnieks. 1928. gadā par aktīvu darbu saņēmis krustu “pēc nopelniem”. 1939. gadā apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. Viņam piederējusi aptieka, un viņš pulcinājis cilvēkus.⁶⁴⁹

6. **Aleksandrs Tombergs** (1884–1942). Arestēts 14.06.1941. Rīgā, Tērbatas ielā 28–7, un izsūtīts uz Molotovas apgabalu, Usoļlugu, kur miris 06.02.1942. Aleksandrs Tombergs provizora grādu bija ieguvis Maskavā 1911. gadā.⁶⁵⁰ 1940. gada 9. decembrī viņš aizpildījis Kadru uzskaites personas anketu, norādot datus par sevi, tajā skaitā, kādās organizācijās ir biedrs, sev piederošos īpašumus un uzturēšanos ārzemēs.

⁶⁴³ Turpat, 17 + o.p.

⁶⁴⁴ Turpat, 1.

⁶⁴⁵ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 403.

⁶⁴⁶ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 184.

⁶⁴⁷ LNA LVA. Maksis Orniņš. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14295. l, 67.

⁶⁴⁸ 1940. Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums. Rīga, 160.

⁶⁴⁹ LNA LVA. Valdis Rozenšteins. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 17773. l, 2.

⁶⁵⁰ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 162.

Vēlāk šajā anketā ar sarkanu zīmuli pasvītrotā viņam piederošo īpašumu summa 300 000 Ls vērtībā un teikums “Firmas interesēs gandrīz katru gadu apmeklēju Berlīni un Leipcigu. Bez tam vēl Franciju, Šveici, Itāliju, Beļģiju un Austriju”.⁶⁵¹ Sastādot lēmumu par arestu, šie paši teikumi minēti kā pamats apcietināšanai, uzskaitītas biedrības, tāpat nosaukti divi viņam piederošie veikali, parfimērijas un ziepju fabrika.⁶⁵²

7. **Mečislavs Ginčevskis** (1895–1971). Arestēts 14.06.1941. Rīgā, Matīsa ielā 80–3. Izsūtīts uz Molotovas apgabalu, Usoļlagu, atbrīvots 31.12.45.⁶⁵³ Mečislavs Ginčevskis aptiekāra palīga izglītību bija ieguvis 1917. gadā Tērbatā.⁶⁵⁴ Pirms izsūtīšanas viņš strādāja kā pārvaldnieks GAP aptiekā Nr. 26 Kirova ielā 13, kas bija specaptieka. 1941. gada aprīlī šīs aptiekas vadīšanu viņš pārņēma no farmācijas kandidātes Mušas Kušneres (1907–?).⁶⁵⁵ Ginčevski arestēja kā sociāli bīstamu elementu, viņš bijis poļu nacionālists, uzturējis kontaktus ar poļu vēstniecību un braucis uz ārzemēm. Uzrādītā apsūdzība aresta lēmumā sastādīta pēc paša dotajām liecībām.⁶⁵⁶ Lēmums apcietināšanai datēts ar 9. jūniju 1941. gadā, tajā teikts, ka: “Ginčevskis Mečislavs Antonovičs, kamēr atradās Rīgā no 1924. gada, bija Latvijas izlūkdienestu darbinieks, ir zināms, ka viņš veicis darbinieku iekārtošanu aģentūrā spiegošanas darbam PSRS.”⁶⁵⁷ Ginčevskis bija viens no retajiem, kurš izdzīvoja, lai arī atgriezās Latvijā ar iedragātu veselību un paralizētu labo roku.⁶⁵⁸

8. **Vilhelms Heniņš** (1898–1941). Arestēts 14.06.1941. Rīgā, Vaļņu ielā 26–17. Viņu izsūtīja uz Molotovas apgabalu, Usoļlagu, kur arī miris 20.12.1941.⁶⁵⁹ Vilhelms Heniņš bija farmācijas maģistrs, izglītību ieguvis Latvijas Universitātē, ko absolvēja 1936. gadā.⁶⁶⁰ Apcietināšanas lēmumā minēts, ka Heniņš bijis virsnieks Latvijas armijā. Latvijā nodibinoties padomju varai, Heniņam tika atņemta armijas kapteiņa pakāpe, jo viņš bija naidīgs padomju varai. Heniņš atklāti izrādījis pretpadomju nostāju. 1941. gada 5. janvāra nopratināšanā viņš teicis: “Komunisms kā tāds ilgi nepastāvēs, un kapitālisms atkal atgriezīsies savā vietā. Boļševiku sapņi drīz sabruks.” Kā liecinājis kāds Sarkanās armijas kareivis, Heniņš teicis: “Padomju Savienība ir nabadzīga, un cilvēki tur dzīvo slikti. Nevienam nav dzīvesprieka. Tagad Latvija ir

⁶⁵¹ LNA LVA. Aleksandrs Tombergs. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 13827. l, 32 o.p.

⁶⁵² Turpat, 3.

⁶⁵³ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 530.

⁶⁵⁴ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 173.

⁶⁵⁵ LNA LVVA. Dārza aptieka. *Farmācijas pārvalde*. 4958. f., 1. apr., 342. l., 12.

⁶⁵⁶ LNA LVA. Mečislavs Ginčevskis. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 20319. l, 69.

⁶⁵⁷ Turpat, 3.

⁶⁵⁸ Alks, Dz. 1993. Aptieku darbinieki. *Latvijas mediķi politisko represiju dzīvē 1940–1953*. Rīga: Rīgas Starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs, 12.

⁶⁵⁹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 430.

⁶⁶⁰ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 152.

pakļauta sarkanās varas apspiešanai, kas piespiedu kārtā lika balsot par deputātiem Saeimā. Latvijā bezdarbnieki dzīvo labāk nekā strādnieki Padomju Savienībā.”⁶⁶¹

9. **Pēteris Elsiņš** (1888–?). Arestēts 14.06.1941. Rīgā, Nītaures ielā 1–1. Viņš ticis izsūtīts uz Molotovas apgabalu, Usoļlagu.⁶⁶² Pēteris Elsiņš provizora grādu ieguva 1915. gadā Maskavā.⁶⁶³ Aresta pamatojumā minēts, ka Elsiņš ir sociāli bīstams elements, jo ir divu jūras uzņēmumu (tirdzniecības kuģu “Skauts” un “Sports”) līdzīpašnieks ar viņam piederošām akcijām 128 300 rubļu vērtībā.⁶⁶⁴ Pratināšanas protokolā Elsiņš detalizēti izjautāts par ienākumiem akciju iegādei, kā arī par tirdzniecības kuģu apgrozījumu. Elsiņam bija noteikta brīvības atņemšana uz 5 gadiem, taču 1944. gada 8. martā sodu samazināja par 1 gadu.⁶⁶⁵ 1967. gada martā Rīgā nopratināti Elsiņš un vairāki liecinieki saistībā ar Elsiņa iesniegumu par nepamatotu izsūtīšanu un prasību rehabilitēt.⁶⁶⁶ Šajā nopratināšanas protokolā atrodams Pētera Elsiņa dzīves gājums. Tajā viņš minējis, ka apcietinājuma laikā strādājis par aptiekas pārzini, bet pēc atbrīvošanas 1945. gadā strādājis par priekšnieku “Niroblagas” aptieku bāzē. 1947. gadā viņš atgriezās Rīgā un no 1950. gada strādājis GAP aptiekā Nr. 6 par receptāru.⁶⁶⁷ Pēteri Elsiņu rehabilitēja 1967. gada septembrī.⁶⁶⁸

10. **Aleksandrs Pauls Širons** (1914–1942). Arestēts 14.06.1941. Ogrē, Brīvības ielā 22. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu.⁶⁶⁹ Miršanas datums ir atšķirīgs dažādos avotos, grāmatā “Aizvestie” rakstīts, ka viņš nošauts 16.01.1942.⁶⁷⁰ Izsūtīšanas lietā norādīts, ka viņš miris 1942. gada 14. maijā.⁶⁷¹ Aleksandrs Širons bija farmaceita palīgs, izglītību ieguvis 1940. gadā Latvijas Universitātē.⁶⁷² A.Širona aresta liecībā minēts jau tik ierastais iemesls – līdzdalība aizsargu organizācijā un studentu korporācijā “Lettgallia”. Viņš bijis naidīgi noskaņots pret padomju varu, atklāti izteicis savu nostāju. Apsūdzības pēdējos divos teikumos par Aleksandru Šironu teikts tā: “Piemēram, 17.06.1940. atrodoties restorānā Ogrē, demonstratīvi dziedāja Latvijas nacionālo himnu. Ir zemas morālās kvalitātes – dzērājs, kokaīnists, huligāns,

⁶⁶¹ LNA LVA. Vilhelms Heniņš. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 13324. l, 1.

⁶⁶² Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 528.

⁶⁶³ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 150.

⁶⁶⁴ LNA LVA. Pēteris Elsiņš. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 19289. l, 2.

⁶⁶⁵ Turpat, 115.

⁶⁶⁶ Turpat, 29.

⁶⁶⁷ Turpat, 32.

⁶⁶⁸ Turpat, 115.

⁶⁶⁹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 567.

⁶⁷⁰ Turpat.

⁶⁷¹ LNA LVA. Aleksandrs Širons. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 15738. l, 19.

⁶⁷² Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 190.

antisemīts.”⁶⁷³ Aresta pamatojumā vēl minēta tēva Pētera Širona īpašums – divstāvu māja ar lielu aptieku, kas gan tajā brīdī bija nacionalizēta.⁶⁷⁴

11. **Pēteris Širons** (1876–?). Arestēts 14.06.1941. Ogrē, Brīvības ielā 22, un izsūtīts uz Krasnojarskas novadu, Nazarovas rajonu. Viņš bija bēdzis 22.04.1947. un atpakaļ nav ticis nosūtīts.⁶⁷⁵ Miris izsūtījumā.⁶⁷⁶ Provizora grādu bija ieguvis 1903. gadā Tērbatā.⁶⁷⁷ Izsūtīts, pamatojoties uz dēla arestu un sev piederošo īpašumu.

12. **Pēteris Kliezbergs** (1891–1942). Arestēts 14.06.1941. Tirzas pagastā, aptiekas ēkā. Ticis izsūtīts uz Sverdlovskas apg. Sevurallagu, kur nošauts 18.08.1942.⁶⁷⁸ Pēteris Kliezbergs bija aptiekāra palīgs, izglītību ieguvis 1915. gadā Pēterburgas Kara medicīnas akadēmijā.⁶⁷⁹ Aresta lēmums sagatavots Madonā 1941. gada 10. jūnijā. Tajā teikts, ka Kliezbergs bijis aizsargos jau kopš 1931. gada. Ar 1933. gadu ticis iecelts par aizsargu farmaceitu. No 1939. līdz 1940. gadam viņš bijis Tirzas pagasta pārvaldes vadītājs. Apbalvots par aktīvu līdzdalību aizsargu organizācijā, saņēmis apbalvojumu pēc nopelniem.⁶⁸⁰

13. **Emīls Jirgensons** (1885–1941). Arestēts 14.06.1941. Gaujienas pagasta Nolejās. Ticis izsūtīts uz Sverdlovskas apg. Sevurallagu, kur miris 10.11.1941.⁶⁸¹ Emīls Jirgensons provizora grādu bija ieguvis 1914. gadā Tērbatā.⁶⁸² Jirgensons bija aizsargu organizācijas 7. pulka sastāvā, aizsargu rotas ķīmijas instruktors. Viņam piederēja divas saimniecības un divi aptieku veikali.⁶⁸³ Tas bija pietiekams pamats, lai NKGB (Народный комиссариат государственной безопасности) uzrakstītu lēmumu par arestu.

14. **Auseklis Krauksts** (1874–1941). Arestēts 14.06.1941. Kuldīgā, Mālu ielā 7, un izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 03.09.1941.⁶⁸⁴ Provizora grādu Auseklis Krauksts bija ieguvis

⁶⁷³ LNA LVA. Aleksandrs Širons. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 15738. l, 6.

⁶⁷⁴ LNA LVA. Aleksandrs Širons. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 15738. l, 1.

⁶⁷⁵ Proj. vad. Šķiņķe, I un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 567.

⁶⁷⁶ LNA LVA. Pēteris Širons. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 15738. l, 79.

⁶⁷⁷ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 161.

⁶⁷⁸ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 390.

⁶⁷⁹ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 178.

⁶⁸⁰ LNA LVA. Pēteris Kliezbergs. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 16673. l, 79.

⁶⁸¹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 635.

⁶⁸² Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 153.

⁶⁸³ LNA LVA. Emīls Jirgensons. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14625. l, 1.

⁶⁸⁴ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 297.

1901. gadā Maskavā.⁶⁸⁵ Lēmums apcietināšanai sastādīts 8. jūnijā, tajā teikts, ka Auseklis Kraukstam Kuldīgā piederējusi aptieka ar gada apgrozījumu 64 000 latu un peļņu 11 520 latu. Viņš vienmēr esot atbalstījis aizsargu organizāciju gan finansiāli, gan arī politiskā ziņā. 1939. gadā viņš bijis Kuldīgas aizsargu pulka 14. štāba rotā un no 1. aprīļa bijis minētā pulka farmaceits. Par aktīvu līdzdalību un atbalstu aizsargu organizācijā viņš 1939. gadā saņēma “nopelnu krustu”.⁶⁸⁶

15. **Līvija Kraukste** (1903–1945). Arestēta 14.06.1941. Kuldīgā, Mālu ielā 7, un izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Manas rajonu, kur mirusi 1945. gadā.⁶⁸⁷ Līvija Kraukste bija ieguvusi farmācijas kandidātes grādu Latvijas Universitātē 1931. gadā.⁶⁸⁸ Līviju Krauksti kopā ar viņas māsu Margaritu izsūtīja saistībā ar tēva arestu. Viņas abas pirmo gadu nostrādinātas kolhozā “Sarkanais oktobris”, bet 1942. gadā pārvestas uz Igarkas rajona Plahino – zvejas kolhozu. Līvija Kraukste nomira 1945. gada 14. maijā Plahino.⁶⁸⁹

16. **Kārlis Blūms** (1907–1942). Arestēts 14.06.1941. Ventspilī, 1. maija ielā 24. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 14.05.1942.⁶⁹⁰ Kārlis Blūms farmaceita asistenta izglītību ieguvis 1932. gadā Rīgā, Latvijas Universitātē.⁶⁹¹ Aresta lēmums sastādīts 1941. gada 8. jūnijā.⁶⁹² Iemesli Kārļa Blūma arestam nebija darbība aizsargu organizācijā vai īpašumi. K. Blūms līdz 1934. gadam bija Ventspils sociāldemokrātiskās partijas sastāvā, Ventspils slimnīcas kases valdes loceklis, kā arī bijis biedrs citās organizācijās, piemēram, “Brīvais vārds”. Pēc Ulmaņa apvērsuma 1934. gadā viņš bijis ieslodzīts Liepājas koncentrācijas nometnē un atbrīvots pret solījumu ar politiku vairs nenodarboties. Taču 1936. gada beigās Ulmaņa politiskā policija sākusi izmantot Kārļa Blūma sakarus un paziņanos ar “pagrīdes sociāldemokrātiem” un viņš kļuvis par viņu pienesēju.⁶⁹³ To savukārt 1941. gadā boļševiki iztulkoja kā nodevību, un Kārlis Blūms nokļuva izsūtāmo sarakstā.

17. **Augusts Vaidzība** (1882–1941). Arestēts 14.06.1941. Durbē, Raiņa ielā 21. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 03.09.1941.⁶⁹⁴ Augusts Vaidzība farmaceita asistenta izglītību ieguvis

⁶⁸⁵ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 154.

⁶⁸⁶ LNA LVA. Auseklis Krauksts. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 20042.1., 17.

⁶⁸⁷ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 297.

⁶⁸⁸ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 154.

⁶⁸⁹ LNA LVA. Līvija Kraukste. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 20042.1., 34.

⁶⁹⁰ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 665.

⁶⁹¹ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 168.

⁶⁹² LNA LVA. Kārlis Blūms. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14447.1., 1

⁶⁹³ Turpat, 36.

⁶⁹⁴ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 336.

1926. gadā Rīgā, Latvijas Universitātē.⁶⁹⁵ Motīvs Augusta Vaidzības arestam aizgūts no kāda “labvēļa” liecības. A. Vaidzībam pirms 1940. gada jūnija piederēja nams un aptieka Durbē, viņš bijis arī Kuldīgas pilsētas galva. Durbē viņam piederējusi 7 ha liela saimniecība, divi zirgi, sešas govys un viņš algojis divus strādniekus uz gadu. Viņš bijis aizsargu organizācijas dibinātājs Durbē un šīs nodaļas vadītājs.⁶⁹⁶

18. **Silvio Mirams** (1902–1942). Arestēts 14.06.1941. Kalvenes pagasta Jasmīnos. Izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 20.07.1942.⁶⁹⁷ Silvio Mirams farmaceita palīga pakāpi bija ieguvis Rīgā 1922. gadā, Latvijas Universitātē.⁶⁹⁸ Pēc tautības viņš bija vācbaltietis, viņa brāļi bija izceļojuši no Latvijas 1939. gadā. Pats Silvio bija aizsargu organizācijas biedrs, regulāri apgādājis šo organizāciju ar bezmaksas medikamentiem no sev piederošās aptiekas. Viņš bijis iecelts par aizsargu bataljona farmaceitu. Pēc sarakstes ar vecāko brāli Kurtu Miramu boļševiki nosprieda, ka S. Mirams nodarbojās ar spiegošanu fašistiskās Vācijas interesēs. Pratināšanā gan viņš pats to neapstiprināja. Viņam piederēja nams Rīgā, 27 ha zemes Rudbāržos, aptieka un māja Kalvenes pagastā. S. Miramam piespriests sods – nošaušana.⁶⁹⁹ Viņš miris pirms sprieduma pasludināšanas.⁷⁰⁰ Silvio Mirams bija precējies ar Alisi Miramu (dz. Dūmiņa). 1947. gadā farmaceite, vēlākā Rīgas Medicīnas institūta Farmācijas fakultātes docētāja Milda Dūmiņa (1900–1992) rakstījusi lūgumu, lai viņas vīra māsa Alise Mirama tiktu atbrīvota un varētu atgriezties atpakaļ Latvijā.⁷⁰¹ Alise tajā laikā strādājusi par ārsti Krasnojarskas apgabalā, Ujaras rajonā, Tolstihino sādžā.⁷⁰² Alise Mirama (dz. Dūmiņa) tika atbrīvota 30.08.1956.⁷⁰³

19. **Jānis Liepiņš** (1876–1942). Arestēts 14.06.1941. Salacgrīvā, Rīgas ielā 6. Viņš ticis izsūtīts uz Molotovas apgabalu, Usoļlagu, kur miris 02.02.1942.⁷⁰⁴ Jānis Liepiņš provizora grādu bija ieguvis 1906. gadā Tērbatā.⁷⁰⁵ Lēmums viņa arestēšanai sastādīts 1941. gada 9. jūnijā. Tajā kā daudzos iepriekšējos gadījumos norādīts, ka Jānis Liepiņš bijis Salacgrīvas pilsētas galva, viņa uzņēmuma apgrozījums

⁶⁹⁵ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 192.

⁶⁹⁶ LNA LVA. Augusts Vaidzība. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 20849.l., 1.

⁶⁹⁷ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 141.

⁶⁹⁸ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 183.

⁶⁹⁹ LNA LVA. Silvio Mirams. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 13238.l., 20 + o.p.

⁷⁰⁰ Strods, H. un Veremjevs, V. 2006. *Latvijas pilsoņu martiroloģijs Vjatlagā 1938–1956*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas vēsture” fonds, 283. Pieejams: http://doc.mod.gov.lv/lv/gramatas/VJATLAG/files/vjatlag_2006.pdf

⁷⁰¹ LNA LVA. Silvio Mirams. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 13238.l., 24.

⁷⁰² Turpat.

⁷⁰³ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 141.

⁷⁰⁴ Turpat, 651.

⁷⁰⁵ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 156.

1940. gadā bijis 30 000 rubļu,⁷⁰⁶ domājot ar to viņam piederošo aptieku. Savā uzņēmumā viņš nodarbinājis 2 cilvēkus. Bijis aizsargu organizācijas dalībnieks.⁷⁰⁷

20. **Leonhards Lapa** (1882–1942). Arestēts 14.06.1941. Liepājā, Šķūņu ielā 13–15–1. Tīcis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 18.06.1942.⁷⁰⁸ Provizora grādu Leonhards Lapa bija ieguvis 1909. gadā Tērbatā.⁷⁰⁹ Līdzīgi kā pārējie arestētie farmaceiti, arī Lapa bija sabiedriski aktīvs un strādīgs cilvēks. Lēmums viņa arestēšanai sastādīts 1941. gada 8. jūnijā. Tajā norādīts, ka 1920. gadā viņš bijis Kuldīgas apgabala policijas priekšnieka palīgs, 1923. gadā aktīvi darbojies un atbalstījis “bergistu” partiju (advokāta Arveda Berga (1875–1941) ideju atbalstītāji). Laikā no 1930. līdz 1934. gadam viņš bijis Liepājas pilsētas galva. Viņam piederējusi aptieka, kuras gada apgrozījums bijis vidēji 54 000 latu, un nams, no kura gada ienākumi rēķināmi ap 1390 latu. Viņš īsu brīdi bijis aizsargu organizācijas dalībnieks. Aktīvi izrādījis simpātijas un savos uzskatos atbalstījis hitlerisko Vāciju, grāstījies 1941. gadā izceļot uz Vāciju.⁷¹⁰ Viņam piemērots sods – nošaušana.⁷¹¹ Miris pirms sprieduma pasludināšanas.⁷¹²

21. **Matīss Kvalbergs** (1886–1941). Arestēts 14.06.1941. Ventspilī, Katrīnas ielā 19. Viņu izsūtīja uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 03.12.1941.⁷¹³ Matīss Kvalbergs provizora grādu bija ieguvis 1913. gadā Harkovā.⁷¹⁴ Lēmums arestēšanai sastādīts 1941. gada 7. jūnijā. Kā arestēšanas motīvs aprakstīts, ka Matīsam Kvalbergam piederējusi “Lauvas” aptieka Ventspilī ar gada apgrozījumu ap 50 000 rubļu, bet pirms nacionalizācijas aptieka novērtēta 10 000 rubļu vērtībā. Viņš bijis tuvās attiecībās ar Ventspils politsardzes priekšnieku un bieži nācis uz politiskās policijas iecirkni. Tāpat viņš no 1924. gada līdz likvidācijas dienai bijis valdes loceklis sabiedriskajā organizācijā “Latviešu biedrība” un materiāli atbalstījis aizsargu organizāciju. No 1927. gada Kvalbergs kopā ar sievu rīkojuši savā dzīvoklī saviesīgas pasēdēšanas (pāri saviem līdzekļiem), kurās ielūguši ārzemju un Latvijas virsniekus. Kvalbergam piederējuši 15 sacīkšu zirgi, kurus viņš turējis sacīkstēm Rīgas hipodromā. Kvalbergs nicinoši izteicies par komunismu un uzskatāms par diversantu.⁷¹⁵

⁷⁰⁶ LNA LVA. Jānis Liepiņš. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 552R l., 29.

⁷⁰⁷ Turpat.

⁷⁰⁸ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 323.

⁷⁰⁹ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 155.

⁷¹⁰ LNA LVA. Leonhards Lapa. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14539 l., 1 + o.p.

⁷¹¹ Turpat, 18.

⁷¹² Strods, H. un Veremjevs, V. 2006. *Latvijas pilsoņu martiroloģijs Vjatlagā 1938–1956*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas vēsture” fonds, 283. Pieejams: http://doc.mod.gov.lv/lv/gramatas/VJATLAG/files/vjatlag_2006.pdf.

⁷¹³ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 664.

⁷¹⁴ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 155.

⁷¹⁵ LNA LVA. Matīss Kvalbergs. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14185 l., 1 + o.p.

22. **Jānis Rāviņš** (1888–1944). Arestēts 14.06.1941. Ludzas apriņķī, Ludzā, Rēzeknes ielā 21. Tīcis izsūtīts uz Krasnojarskas novadu, Dzeržinskas rajonu, kur miris 11.02.1944.⁷¹⁶ Jānis Rāviņš bija provizors, izglītību un grādu ieguvis 1915. gadā Maskavā.⁷¹⁷ Lēmums arestēšanai rakstīts Jāņa Rāviņa sievai Kristīnei Rāviņai (1895–1943). Tajā teikts, ka Rāviņiem piederējuši īpašumi Daugavpilī un Rīgā, kā arī aptiekas Ludzā un Vecslabadā. J. Rāviņš bijis komandieris aizsargu organizācijā. Kristīne Rāviņš bijusi noskaņota naidīgi pret Padomju Savienību, sakot, ka: “tagad pie varas ir katordznieki un huligāni”.⁷¹⁸ Viņa bija nodevusi policijas rīcībā visu to cilvēku vārdus, kas piedalījās 17. jūnijā Sarkanās armijas sagaidīšanas demonstrācijā. Norādīts, ka viņa simpatizējusi Hitleram.⁷¹⁹

23. **Jānis Gailis** (1890–1943). Arestēts 14.06.1941. Daugavpils apriņķī, Indras pagastā, aptiekas mājā. Tīcis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 26.06.1943.⁷²⁰ Jānis Gailis pēc profesijas bija farmaceita palīgs, izglītību ieguvis Tērbatā 1912. gadā.⁷²¹ Lēmums arestēšanai sagatavots 1941. gada 4. jūnijā. Tajā norādīts, ka Jānis Gailis ir dalībnieks aizsargu organizācijā no 1924. gada, uzturējis kontaktus ar aizsargiem Alfrēdu Eduardu Bergmani (1886–1968) un Jāni Birnbaumu (1893–1942). Apgalvots, ka pulcējis ap sevi kontrevolucionāri domājošos un bijis izteikti noskaņots pret padomju varu. Kāds liecinieks norādījis, ka Jānis Gailis, ierodoties Indrā, drīz kļuvis par bagātāko cilvēku, viņš bijis aizsargu organizācijas biedrs un aktīvi vervējis jaunus dalībniekus, atbalstīja Ulmaņa valdību un idejas. Arī pēc padomju varas nodibināšanās Latvijā veicis pretpadomju aģitāciju. Reiz saņēmis vēstuli no Padomju Krievijā dzīvojošiem radniekiem ar lūgumu atsūtīt drēbes un taukus un aktīvi izmantojis šo vēstuli kā pierādījumu, ka Padomju Krievija grimstot nabadzībā.⁷²²

24. **Edīte Gaile** (1911–?). Arestēta 14.06.1941. Daugavpils apriņķī, Indras pagastā, aptiekas mājā. Viņu izsūtīja uz Krasnojarskas novadu, Ilanskas rajonu. Viņa mēģināja bēgt 15.10.1947., bet tika nosūtīta atpakaļ 29.12.1949., atbrīvota 21.01.1957.⁷²³ Edīte Gaile farmaceita palīga izglītību ieguvusi 1933. gadā Rīgā, Latvijas Universitātē.⁷²⁴ Ar vīru Jāni Gaili viņa bija apprecējusies 1939. gadā, un abi strādājuši sev

⁷¹⁶ Proj. vad. Šķinķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 375.

⁷¹⁷ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 160.

⁷¹⁸ LNA LVA. Kristīne Rāviņš. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 16527 l., 1 + o.p.

⁷¹⁹ Turpat.

⁷²⁰ Proj. vad. Šķinķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 222.

⁷²¹ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 173.

⁷²² LNA LVA. Jānis Gailis. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14112 l., 1 + o.p.

⁷²³ Proj. vad. Šķinķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 222.

⁷²⁴ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 173.

piejerošā aptiekā Indrā. Saistībā ar vīra arestu E. Gaile tika notiesāta uz 20 gadiem darbam izsūtījumā.⁷²⁵ Līdz 1946. gadam viņa izsūtījumā strādājusi ar savu specialitāti nesaistītus darbus, bet, kad pārcelta uz Ilanskas pilsētu, sākusi strādāt aptiekā. Veselības stāvokļa dēļ atzīta par darbnespējīgu un saņēmusi atļauju atgriezties Latvijā, kur 5 mēnešus viņa pavadījusi slimnīcā. Pēc atveseļošanās sākusi strādāt aptiekā Jelgavā, bet ar tiesas lēmumu 1949. gadā nācies atgriezties izsūtījumā Krasnojarskas apgabalā, no kurienes aizsūtīta uz ziemeļiem, Dudinku. No 1950. līdz 1956. gadam strādājusi kā Iekšlietu ministrijas aptiekas vadītāja. Pēc nometnes likvidācijas Edīte Gaile strādāja Dudinkas aptiekā Nr. 157, kad aizgājusi pensijā. 1970. gadā pārcēlusies uz dzīvi Novočerkaskā, Rostovas apgabalā.⁷²⁶

25. **Hugo Aivars** (1880–1941). Arestēts 14.06.1941. Ilūkstes apriņķī, Ilūkstē, Vorosiļova ielā 7. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 31.08.1941.⁷²⁷ Hugo Aivars provizora grādu bija ieguvis 1908. gadā Tērbatā.⁷²⁸ Lēmums arestēšanai sagatavots 1941. gada 3. jūnijā, tajā teikts, ka Hugo Aivars no 1928. gada ir aizsargu organizācijas dalībnieks, ieguvis virsnieka pakāpi, kā arī ir partijas “Zemnieku savienība” loceklis.⁷²⁹ Bijis aptiekas īpašnieks Ilūkstē. Uzturējis ciešas attiecības ar vācbaltiešiem, kas repatriējušies 1941. gada februārī. Vēl minēts, ka viņš Latvijā ieradies no Padomju Krievijas pilsoņu kara laikā un teicis, ka “tik tikko izdevies izbēgt no boļševiku elles, bet robežai pārvedis daudz zelta”.⁷³⁰ Hugo Aivars atzīmēts arī kā “kulaks”.⁷³¹

26. **Herta Aivare** (1899–?). Arestēta 14.06.1941. Ilūkstes apriņķī, Ilūkstē, Vorosiļova ielā 7. Tikusi izsūtīta 14.06.1941. uz Krasnojarskas novadu, Nižņijgašas rajonu, bet vēlāk atbrīvota 15.09.1947.⁷³² Herta Aivare bija provizora palīdze, izglītību ieguvusi 1920. gadā Rīgā, Latvijas Universitātē.⁷³³ Strādājusi aptiekā kopā ar savu vīru Hugo Aivaru un izsūtīta saistībā ar vīra arestu.⁷³⁴

27. **Ernests Zīverts** (1896–1941). Arestēts 14.06.1941. Talsu apriņķī, Zentenes pagastā, Brančkalnos. Izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 14.12.1941.⁷³⁵ Ernests Zīverts aptiekāra

⁷²⁵ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 222.

⁷²⁶ LNA LVA. Jānis Gailis. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14112 l., 148.

⁷²⁷ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 235.

⁷²⁸ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 146.

⁷²⁹ LNA LVA. Hugo Aivars. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14199 l., 1.

⁷³⁰ Turpat.

⁷³¹ Strods, H. un Veremjevs, V. 2006. *Latvijas pilsoņu martioloģijs Vjatlagā 1938–1956*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas vēsture” fonds, 283. Pieejams: http://doc.mod.gov.lv/lv/gramatas/VJATLAG/files/vjatlag_2006.pdf.

⁷³² Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 235.

⁷³³ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 165.

⁷³⁴ LNA LVA. Hugo Aivars. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14199 l., 10.

⁷³⁵ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 756.

palīga pakāpi bija ieguvis 1911. gadā Pēterburgas Kara medicīnas akadēmijā.⁷³⁶ Aresta lēmums sastādīts 1941. gada 6. jūnijā.⁷³⁷ Ernests Zīverts tāpat kā citi arestētie bija aizsargu organizācijas loceklis, ieguvis vecākā leitnanta pakāpi, bijis vada komandieris, saņēmis apbalvojumus. Apgalvots, ka veicis pretpadomju propagandu un pēc boļševiku sprieduma uzskatīts par kontrrevolucionāru.⁷³⁸

28. **Pēteris Zvirbulis** (1891–?). Arestēts 14.06.1941. Abrenes apriņķī, Kacēnu pagastā, Kacēnos. Izsūtīts uz Sverdlovskas apgabalu, Sevurallagu, vēlāk atbrīvots 15.10.1943.⁷³⁹ Pēteris Zvirbulis bija aptiekāra palīgs, specialitāti ieguvis 1913. gadā Tērbatā.⁷⁴⁰ Viņa apcietināšanas lēmums sagatavots 1941. gada 6. jūnijā. Tajā teikts, ka Pēteris Zvirbulis bijis aizsargu organizācijas biedrs, slavēja bijušo Ulmaņa valdību un pēc padomju varas nodibināšanas Latvijā teicis: “Padomju vara nekas labs nebūs.”⁷⁴¹ Viņam piederēja 2 aptiekas, viena Abrenē, otra Kacēnos.⁷⁴² Jau esot izsūtījumā, Pēteris Zvirbulis tika atbrīvots no nometnes, bet atgriezies Latvijā viņam neizdevās. Viņš rakstījis vairākas vēstules, kādā no tām norādījis, lai viņam ļauj atgriezties Latvijā sliktā veselības stāvokļa dēļ, jo slimo ar malāriju.⁷⁴³ Citā vēstulē lūdzis, lai viņa sievu un dēlu pārceļ pie viņa, pamatojot, ka arī sieva esot smagi slima, iespējams, ar tuberkulozi.⁷⁴⁴ Ģimene tā arī neapvienojās, 1955. gada izziņā teikts, ka Pēteris Zvirbulis pārcēlies uz dzīvi Moldovas PSR, kur esot izveidojis jaunu ģimeni.⁷⁴⁵

29. **Irēna Zvirbule** (1902–?). Arestēta 14.06.1941. Abrenes apriņķī, Kacēnu pagastā, Kacēnos. Izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Nazarovas rajonu, vēlāk atbrīvota 11.11.1955.⁷⁴⁶ Irēna Zvirbule bija farmācijas kandidāte, izglītību ieguvusi Latvijas Universitātē 1932. gadā.⁷⁴⁷ Izsūtīta saistībā ar sava vīra Pētera Zvirbuļa arestu.⁷⁴⁸

30. **Nikolajs Trofimovs** (1894–1941). Arestēts 14.06.1941. Jelgavas apriņķī, Vircavas pagasta doktorātā. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 28.10.1941.⁷⁴⁹ Nikolajs Trofimovs bija

⁷³⁶ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 194.

⁷³⁷ LNA LVA. Ernests Zīverts. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 20773 l., 1.

⁷³⁸ Turpat.

⁷³⁹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 124.

⁷⁴⁰ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 194.

⁷⁴¹ LNA LVA. Pēteris Zvirbulis. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 17805 l., 1.

⁷⁴² Turpat.

⁷⁴³ Turpat, 11.

⁷⁴⁴ Turpat, 22.

⁷⁴⁵ Turpat, 91.

⁷⁴⁶ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 124.

⁷⁴⁷ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 164.

⁷⁴⁸ LNA LVA. Pēteris Zvirbulis. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 17805 l., 50.

⁷⁴⁹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 268.

aptiekāra palīgs, specialitāti ieguvis 1913. gadā Tērbatā.⁷⁵⁰ Nikolajs Trofimovs arestēts un izsūtīts par aģitācijas veikšanu pret padomju varu, bijis partijas “Zemnieku savienība” loceklis.⁷⁵¹

31. **Alise Trofimova** (1887–1942). Arestēta 14.06.1941. Jelgavas apriņķī, Vircavas pagasta doktorātā. Viņa tika izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Urajas rajonu, kur mirusi 1942. gadā.⁷⁵² Alise Trofimova bija aptiekāra palīdzē, pakāpi ieguvusi 1911. gadā Tērbatā.⁷⁵³ Kā viņas izsūtīšanas iemesls minēts, ka viņa kā sociāli bīstams elements izraidāma no Latvijas PSR.⁷⁵⁴

32. **Pēteris Gaiduls** (1889–1943). Arestēts 14.06.1941. Rēzeknes apriņķī, Rāznas pagastā, Stoļerovā. Viņš tika izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur nošauts 14.01.1943.⁷⁵⁵ Pēteris Gaiduls bija aptiekāra palīgs, studējis un absolvējis 1914. gadā Pēterburgas Kara medicīnas akadēmiju.⁷⁵⁶ Aresta lēmums sagatavots 1941. gada 4. jūnijā.⁷⁵⁷ Tajā teikts, ka Pēteris Gaiduls bijis aktīvs informators par LKP (Latvijas Komunistiskā partija) darbību, piedalījies politsardzes darbībā. Par Pēteri Gaidulu liecības devuši vairāki cilvēki, visi minējuši viņa saistību ar politisko policiju. 1932. gadā viņš bijis liecinieks tiesā, kur sniedzis liecību par kādu cilvēku, kas sadarbojies ar komunistiem.⁷⁵⁸

33. **Emīlija Goldmane** (1904–1944). Arestēta 14.06.1941. Rīgā, Tēriņu ielā 39–1. Viņa izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Tasejevas rajonu, kur mirusi 12.12.1944.⁷⁵⁹ Emīlija Goldmane bija farmācijas kandidāte, izglītību ieguvusi 1933. gadā Latvijas Universitātē.⁷⁶⁰ Emīlijas Goldmanes vīrs Voldemārs Goldmanis (1900–1942) tika arestēts, un šī iemesla dēļ tika izsūtīta visa ģimene.⁷⁶¹

34. **Marianna Tīce** (1910–?). Arestēta 14.06.1941. Rīgā, E. Veidenbauma ielā 45–21. Izsūtīta uz Molotovas apgabalu, Usoļlagu, tikusi atbrīvota 15.02.1943., pēc tam bijusi nometinājumā Soļikamskā,

⁷⁵⁰ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 191.

⁷⁵¹ LNA LVA. Nikolajs Trofimovs. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14340 l., 15.

⁷⁵² Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 268.

⁷⁵³ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 191.

⁷⁵⁴ LNA LVA. Nikolajs Trofimovs. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14340 l., 15.

⁷⁵⁵ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 412.

⁷⁵⁶ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 173.

⁷⁵⁷ LNA LVA. Pēteris Gaiduls. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 15431 l., 1+o.p.

⁷⁵⁸ Turpat.

⁷⁵⁹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 441.

⁷⁶⁰ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 151.

⁷⁶¹ LNA LVA. Voldemārs Goldmanis. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 13771 l., 2.

vēlreiz atbrīvota 10.02.1946.⁷⁶² Marianna Tīce bija aptiekāra palīdzē, pakāpi ieguvusi 1932. gadā Rīgā, Latvijas Universitātē.⁷⁶³ Viņas vīrs Ernests Tīcis (1902–1942) tika arestēts par līdzdalību aizsargu organizācijā, lēmums viņa arestam sastādīts 1941. gada 4. jūnijā.⁷⁶⁴ Mariannai Tīcei aresta pamatojums uzrādīts krietni vēlāk, tikai 1942. gadā kopā ar iztaujāšanas protokolu, kurā viņa minējusi to, ka ir “kulaka” meita. Viņas teiktais uzrādīts arī aresta lēmumā, ka viņa, būdama “kulaka” meita, kopā ar vīru bijuši īpašnieki “kulaku” saimniecībai⁷⁶⁵ vairāk nekā 70 ha platībā.⁷⁶⁶

35. **Helēna Kreijere** (1913–?). Arestēta 14.06.1941. Ilūkstes apriņķī, Subatē, Brīvības ielā 3. Tikusi izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Nižņingas rajonu, atbrīvota 25.04.1957.⁷⁶⁷ Helēna Kreijere bija aptiekāra palīdzē.⁷⁶⁸ 1940. gada Latvijas medicīniskā personāla sarakstā viņa gan nav minēta. Viņas vīra Eduarda Voldemāra Kreijera (1911–?) arests bijis iemesls arī Helēnas Kreijeres izsūtīšanai.⁷⁶⁹

36. **Hermīne Avena** (1905–1943). Arestēta 14.06.1941. Rīgā, Buļļu ielā 44–6. Viņu izsūtīja uz Krasnojarskas novadu, Tasejevas rajonu, kur mirusi 26.09.1943.⁷⁷⁰ Hermīne Avena bija aptiekāra palīdzē.⁷⁷¹ 1940. gada Latvijas medicīniskā personāla sarakstā viņa gan nav minēta. Viņas vīra Borisa Avena (1906– ?) arests bija iemesls arī Hermīnes Avenas izsūtīšanai.⁷⁷²

37. **Lilija Kerliņa** (1920–?). Arestēta 14.06.1941. Kuldīgas apriņķī, Kuldīgā, Liepājas ielā 60. Izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Manas rajonu, vēlāk atbrīvota 16.04.1954. Lilija Kerliņa bija aptiekas prakticante.⁷⁷³ Viņa izsūtīta saistībā ar tēva arestu.⁷⁷⁴

⁷⁶² Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 458.

⁷⁶³ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 191.

⁷⁶⁴ LNA LVA. Marianna Tīce. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14374 l., 1.

⁷⁶⁵ Turpat, 49.

⁷⁶⁶ Turpat, 1.

⁷⁶⁷ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 236.

⁷⁶⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 32.

⁷⁶⁹ LNA LVA. Helēna Kreijere. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 16218 l., 5.

⁷⁷⁰ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkauskis, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 491.

⁷⁷¹ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 32.

⁷⁷² LNA LVA. Hermīne Avena. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 16812 l., 1.

⁷⁷³ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 32.

⁷⁷⁴ LNA LVA. Lilija Kerliņa. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14511 l., 1.

38. **Zinaīda Berga** (1914–?). Arestēta 14.06.1941. Liepājas apriņķī, Liepājā, Matrožu ielā 5. Viņa izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Novosjolovas rajonu, vēlāk atbrīvota 15.04.1956.⁷⁷⁵ Zinaīda Berga bija aptiekas praktikante. Zinaīda Berga izsūtīta saistībā ar viņas vīra Nikolaja Berga (1915–?) arestu.⁷⁷⁶

39. **Zelma Vikmane** (1907–?). Arestēta 14.06.1941. Rīgas apr., Jūrmalā, Jomas ielā 46–1. Viņa izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Kanskas rajonu, vēlāk atbrīvota 07.06.1956.⁷⁷⁷ Zelma Vikmane bija farmācijas kandidāte, absolvējusi Latvijas Universitāti 1933. gadā.⁷⁷⁸ Viņa izsūtīta, jo tika arestēts viņas vīrs Rihards Vikmanis (1903–1942).⁷⁷⁹

40. **Julianna Putniņa** (1920–1944). Arestēta 14.06.1941. Rīgā, Matīsa ielā 27–2. Tika izsūtīta 14.06.1941. uz Krasnojarskas novadu, Baikitas rajonu, kur mirusi 1944. gadā.⁷⁸⁰ Viņa bija aptiekas praktikante. Julianna Putniņa izsūtīta saistībā ar sava tēva, jau iepriekš minētā Pētera Putniņa (1888–1943) arestu.⁷⁸¹ Julianna Putniņa traģiski gāja bojā ceļā no vienas sādžas uz otru, kuru veica pa upi, lai dzīvotu kopā ar izsūtīto māti un brāli.⁷⁸²

41. **Elizabete Baidiņa** (1878–1944). Arestēta 14.06.1941. Madonas apriņķī, Madonā, Saules ielā 1. Izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Berjozovskas rajonu, kur mirusi 22.02.1944.⁷⁸³ Elizabete Baidiņa bija aptiekāra palīdzē, specialitāti ieguvusi 1907. gadā Harkovā.⁷⁸⁴ Viņa izsūtīta saistībā ar sava vīra Paula Henrika Baidiņa (1893–1942) arestu.⁷⁸⁵

42. **Anna Kārkle** (1911–?). Arestēta 14.06.1941. Jelgavas apriņķī, Jelgavā, Dārzu ielā 5–2. Tikusi izsūtīta uz Krasnojarskas novadu, Ujaras rajonu, vēlāk atbrīvota 13.07.1956.⁷⁸⁶ Anna Kārkle bija aptiekāra

⁷⁷⁵ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 323.

⁷⁷⁶ LNA LVA. Zinaīda Berga. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 14951 l., 1.

⁷⁷⁷ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 560.

⁷⁷⁸ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 163.

⁷⁷⁹ LNA LVA. Zelma Vikmane. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 17171 l., 1.

⁷⁸⁰ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 477.

⁷⁸¹ LNA LVA. Julianna Putniņa. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 16063 l., 1.

⁷⁸² Lipša, I. 2008. Leģendas: Cilvēkam vajag arī laimes. *Dienas Bizness*. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/legendas-cilvekam-vajag-ari-laimes-131696>

⁷⁸³ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 376.

⁷⁸⁴ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 166.

⁷⁸⁵ LNA LVA. Elizabete Baidiņa. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 491 R l., 1.

⁷⁸⁶ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 250.

palīdzē, izglītību ieguvusi Rīgā 1933. gadā Latvijas Universitātē.⁷⁸⁷ Viņa nonāca izsūtījumā saistībā ar vīra Rūdolfa Kārkla (1911–1942) arestu.⁷⁸⁸

43. **Eduards Dudņikovs** (1919–?). Arestēts 14.06.1941. Rīgā, Mazā Kalna ielā 7–2. Ticis izsūtīts uz Novosibirskas apgabalu, Kargasokas rajonu, vēlāk atbrīvots 04.06.1958.⁷⁸⁹ Viņš bija aptiekas praktikants. Izsūtījumā nonāca, jo tika arestēts viņa tēvs.⁷⁹⁰

44. **Boriss Granovskis** (1914–?). Arestēts 14.06.1941. Kuldīgas apriņķī, Kuldīgā, Ventspils ielā 12. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vajtlagu, pēc tam pārvests uz Novosibirskas apgabalu, Pihtovkas rajonu, atbrīvots 30.11.1955.⁷⁹¹ Boriss Granovskis strādāja kā aptiekas praktikants. Viņš kopā ar savu tēvu tika arestēts un izsūtīts par darbību aizsargu organizācijā.⁷⁹²

45. **Nikolajs Teslavskis** (1902–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Nikolajs Teslavskis bija aptiekāra palīgs, pakāpi ieguvis 1930. gadā Rīgā.⁷⁹³ Par Nikolaju Teslavski rakstīts, ka viņš dzimis Ostrovā, Krievijā. 1918.–1919. gadā dienējis baltgvardos. Dzīvojot pierobežā, pārsūtījies uz PSRS kontrrevolucionāru literatūru.⁷⁹⁴ Arestēts 31.10.1940.⁷⁹⁵

46. **Emīls Mežgals** (1912–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Emīls Mežgals bija aptiekāra palīgs, specialitāti ieguvis 1933. gadā Rīgā.⁷⁹⁶ Viņš tika arestēts 25.11.1940. un ieslodzīts, jo bija organizācijas “Pērkonkrusts” biedrs.⁷⁹⁷

47. **Erhards Drozlovskis**. Liecību par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Zināms, ka viņš bija aptiekas praktikants.⁷⁹⁸

⁷⁸⁷ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 178.

⁷⁸⁸ LNA LVA. Anna Kārkle. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 16142 l., 1.

⁷⁸⁹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 492.

⁷⁹⁰ LNA LVA. Eduards Dudņikovs. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 16827 l., 1.

⁷⁹¹ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 297.

⁷⁹² LNA LVA. Boriss Granovskis. 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 1987. f., 1. apr., 20797 l., 7.

⁷⁹³ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 191.

⁷⁹⁴ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 775.

⁷⁹⁵ Turpat.

⁷⁹⁶ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 182.

⁷⁹⁷ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 506.

⁷⁹⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 32.

48. **Voldemārs Savelis** (1898–1941). Pirmavotu par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Voldemārs Savelis bija provizors.⁷⁹⁹ 1992. gadā atrodama informācija: “Atveroties čekas arhīviem, beidzot saņemta ziņa, ka uz nāvi ticis notiesāts latviešu patriots, kalpakietis Voldemārs Savelis, dzimis 1898. gada 8. decembrī Tukumā. Nāves sods izpildīts 1941. gada 19. decembrī Čkalovas apgabalā Krievijā.”⁸⁰⁰ Viņš arestēts 26.02.1941., jo darbojies pret revolucionāro strādnieku kustību. 1919. gadā iestājies Latvijas armijā un piedalījies kaujās pret Sarkano armiju, 1919.–1920. gadā bijis armijas štāba iekšējās izlūkošanas slepenais aģents, no 1936. gada aizsargu organizācijas biedrs.⁸⁰¹

49. **Andrejs Fricsons** (1889–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Andrejs Fricsons bija provizors, izglītību ieguva Tērbatas Universitātē 1914. gadā.⁸⁰² Pēdējās ziņas atrodamas 1941. gadā laikrakstā “Tēvija”, kur norādīts, ka Andrejs Fricsons bijis Jelgavas Pils aptiekas pārvaldnieks, apcietināts 1941. gada 31. janvārī un ievietots Jelgavas cietumā.⁸⁰³ Vēlāk Aleksandrs Dzirne rakstījis, ka Liepājas Kara slimnīcas aptiekas pārvaldnieks kapteinis farmaceits Andrejs Fricsons miris 1942. g. izsūtījumā Sibīrijā.⁸⁰⁴ Savukārt izdevumā “No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs” par personu Andrejs Fricsons, dz. 1889. gadā, rakstīts, ka viņš arestēts 31.01.1945. Liepājas apriņķa Asītes pag. un sodīts kā Latvijas armijas ģenerālštāba 2. daļas nelegālais līdzstrādnieks.⁸⁰⁵

50. **Vidvuds Fricsons** (1917–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Zināms, ka viņš bija aptiekas praktikants. Par Vidvuda Fricsona aizturēšanu, tāpat kā par viņa tēva provizora Andreja Fricsona arestu, ir daudz neskaidrību. Laikrakstā “Tēvija” ziņots, ka students Vidvuds Fricsons apcietināts 1940. gada 3. decembrī, turēts Rīgas Centrālcietuma 4. korpusā.⁸⁰⁶ Viņš bijis aizsargu organizācijas biedrs, organizācijas “Vanagi” dalībnieks, veicis pretpadomju aģitāciju un grasījis bēgt uz ārzemēm.⁸⁰⁷

51. **Iza Zikmane** (1918–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Iza Zikmane bija farmācijas studente, aptiekas praktikante tajā laikā, kad viņa nonāca izsūtījumā.⁸⁰⁸ Izsūtījumā pavadīja kopā 16 gadus, atgriezās Latvijā 1957. gadā kā Iza Nolle-Blūmfelde.⁸⁰⁹ Pateicoties viņas vīra tuviem radniekiem,

⁷⁹⁹ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 32.

⁸⁰⁰ 1992. Voldemārs Savelis. *Laiks*. (59), 7.

⁸⁰¹ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 677.

⁸⁰² Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 151.

⁸⁰³ 1941. Andrejs Fricsons. *Tēvija*. (55), 7.

⁸⁰⁴ Dzirne, A. 1956. Tēvi, dēli, brāļi. *Fidelitas* (korporācijas Lettgallia izd.). (5), 11.

⁸⁰⁵ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 219.

⁸⁰⁶ 1941. Andrejs Fricsons. *Tēvija*. (55), 7.

⁸⁰⁷ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 219.

⁸⁰⁸ Dzirne, A. 1944. Pārskats par Farmācijas pārvaldes un tai pakļauto uzņēmumu darbību laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz 1942. g. 31. decembrim. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*. (1/2), 32.

⁸⁰⁹ Liepiņa, A. 1988. Mūsu jubilāri. *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*. (4), 68.

viņa pārcēlās uz dzīvi Rietumvācijā 1959. gadā. Viņa strādāja aptiekā Frankfurtē, vēlāk iesaistījās un vadīja Rietumvācijas Daugavas Vanagu sieviešu organizāciju.⁸¹⁰

52. **Fricis Neiburgs** (1891–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Fricis Neiburgs bija aptiekāra palīgs, izglītību ieguvis 1912. gadā Kijevā.⁸¹¹ Fricis Neiburgs ticis arestēts 31.01.1941. Liepājā, jo bijis pretpadomju aģitators.⁸¹²

53. **Harijs Langenfelds** (1920–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Harijs Langenfelds bija aptiekas praktikants. Pēdējās ziņas atrodamas meklēto cilvēku sarakstā, kur teikts, ka viņš apcietināts 22.12.1940. un turēts Centrālcietumā.⁸¹³

54. **Vikentijs Treikals** (1882–1943). Arestēts 14.06.1941. Rēzeknes apriņķī, Kaunatas pagastā. Ticis izsūtīts uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 30.03.1943.⁸¹⁴ Vikentijs Treikals pēc izglītības bija provizors, absolvējis 1913. gadā Pēterburgas Kara medicīnas akadēmiju.⁸¹⁵ Viņš apsūdzēts sadarbībā ar politpārvaldi, kā arī bijis aizsargu organizācijas dalībnieks.⁸¹⁶

55. **Zigrīda Bīleks** (1905–?). Lietas par arestu un izsūtīšanu nav izdevies atrast. Zigrīda Bīleks bija aptiekāra palīdzē, izglītību ieguvusi 1930. gadā Rīgā, Latvijas Universitātē.⁸¹⁷

56. **Rolands Jakobsons** (1885–1942). Arestēts 14.06.1941. Ludzas apriņķī, Kārsavā, Sarkanarmijas ielā 51. Ticis izvests uz Kirovas apgabalu, Vjatlagu, kur miris 28.01.1942. Rolands Jakobsons bija provizors, specialitāti ieguvis Tērbatas Universitātē 1911. gadā.⁸¹⁸ Kā aresta iemesls minēts, ka viņš bijis aptiekas īpašnieks un bez ārsta receptes pārdevis zāles par augstākām cenām.⁸¹⁹

⁸¹⁰ Turpat.

⁸¹¹ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 183.

⁸¹² Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 531.

⁸¹³ 19.08.1941. Harijs Langenfelds. *Tēvija*. (43), 6.

⁸¹⁴ Proj. vad. Šķiņķe, I. un zin. redaktors Pelkaus, E. 2001. *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 409.

⁸¹⁵ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 162.

⁸¹⁶ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 786.

⁸¹⁷ Farmaceitu palīgi. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 168.

⁸¹⁸ Farmaceiti. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts 1940. gadam*. Rīga: Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta oficiālais izdevums, 153.

⁸¹⁹ Vīksne, R. un Kangeris, K. 1999. *No NKVD līdz KGB: Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 291.

Ražotnes “Medfro” 1942. gadā izejvielu trūkuma dēļ no ražošanas izslēgtie medikamenti

1. *Allaudanum* amp.;
2. *Allaudanum* tabl.;
3. *Allaudan c. Atropin* amp.;
4. *Allaudan c. Scopolamin* amp.;
5. *Allobarbitalum* tabl.;
6. *Amylium nitrrososanum*;
7. *Atgochrom* amp.;
8. *Arrhenalum* amp.;
9. *Atoxylum* amp.;
10. *Bromova* tabl.;
11. *Cardiazol* amp.;
12. *Cardiazol* flakoni;
13. *Cardiazol* tabl.;
14. *Cardiazol-Chinin* draž.;
15. *Cardiazol-Chinin lactic.* amp.;
16. *Cardizaol c. Dicodid* flakoni;
17. *Cardiazol c. Ephedrin* amp.;
18. *Cardiazol c. Ephedrin* flakoni;
19. *Casein* amp.;
20. *Coagulenum hydrochlorat.* tabl.;
21. *Codrenin* amp.;
22. *Cotarnin phtalicum* tabl.;
23. *Cotarnin phtalicum* pulv.;
24. *Cotarnin phtalicum* draž.;
25. *Dentosan* amp.;
26. *Dentosan* flakoni;
27. *Dicodidum bitartaricum* tabl.;
28. *Dicodidum hydrochlorat* amp.;
29. *Dilaudid c. Atropin*
30. *Dilaudid c. Scopolamin* amp.;
31. *Dioninum* amp.;
32. *Ephetoninum* amp.;
33. *Ephetoninum* tabl.;
34. *Ergosol* amp.;
35. *Ergosol* flakoni;
36. *Ergosol* tabl.;
37. *Eukodalum* amp.;
38. *Eupaverin* amp.;
39. *Euphtalmin hydrochlorat* amp.;
40. *Euphyllinum* amp.;
41. *Fromalin c. Rivanol* amp.;
42. *Pantocain c. Adrenalin* amp.;
43. *Pantapon c. Atropin* amp.;
44. *Pantapon c. Scopolamin* amp.;
45. *Partalginum* amp.;
46. *Pentazol c. Dicodid* flakoni;
47. *Pentazol c. Ephedrin* amp.;
48. *Pentazol c. Ephedrin* flakoni;
49. *Pepsin* amp.;
50. *Racem-Ephedrin* amp.;
51. *Rivanol* tabl.;
52. *Salolum* tabl.;
53. *Scopolamin hydrobromat. c. Ephedrin* amp.;
54. *Stovain* amp.;
55. *Stypticin* amp.;
56. *Hexopan natr. c. Carbamido* amp.;
57. *Humalcan* amp.;
58. *Hydrargyrum salicylic. c. Paraff. Liq.* amp.;
59. *Jodipin* amp.;
60. *Kephalosan* pulv.;
61. *Laudanon* amp.;
62. *Laudanon c. Atropin* amp.;
63. *Laudanon c. Scopolamin* amp.;
64. *Melubrin* amp.;
65. *Modiscop* amp.;
66. *Narcophin* amp.;
67. *Narchophin c. Scopolamin* amp.;
68. *Natr. kakodyllic.* amp.;
69. *Natr. kakodyllic. forte* amp.;
70. *Novalginum* amp.;
71. *Novocain hydrochlorat.* amp.;
72. *Novocain c. Adrenalin A*;
73. *Novocain c. Adrenalin B*;
74. *Novocain c. Adrenalin C*;
75. *Novocain c. Adrenalin D*;
76. *Novocain c. Adrenalin E*;
77. *Novocain c. Adrenalin EE*;
78. *Novocain c. Adrenalin F*;
79. *Novocain c. Adrenalin G*;
80. *Novocain c. Adrenalin H*;
81. *Novocain c. Natr. chlorat.* amp.;
82. *Novocain c. Natr. chlorat.* flakoni;
83. *Suprarenin hydrochlorat* amp.;
84. *Suprarenin hydrochlorat* flakoni;
85. *Trypaflavinum* amp.;
86. *Tutocain* amp.;
87. *Tutocain c. Adrenalin* amp.;
88. *Urotropinum* amp.;
89. *Yatrenum* amp.;
90. *Yatrenum* flakoni;
91. *Yatren-Casein* amp.;
92. *Yatren-Casein* flakoni;
93. *Yatren-Casein forte* amp.;
94. *Yatren-Casein forte* flakoni.

**1944. gadā izveidots medikamentu saraksts, ko ražotne “Medfro” varētu ražot,
ja tiktu piegādātas vajadzīgās izejvielas no ārzemēm**

1. *Astrepron rubrum* tabl. 0,3 g 10 gab.;
2. *Dormosan* tabl. 0,25 g 8 gab.;
3. *Hypnosan* tabl. 6 gab.;
4. *Hypnosan-Calcii* tabl. 6 gab.;
5. *Klimadenum* draž. 25 gab.;
6. *Pentazol-chininum hydrochl.* draž. 20 gab.;
7. *Peptosan* tabl. 0,5 g 20 gab.;
8. *Theophenylum* tabl. 20 gab.;
9. *Urolysinum* gran. 1 flakons;
10. *Variconum* amp. 5 %-2 ml 5 gab.;
11. *Variconum* amp. 5 %-5 ml 5 gab.;
12. *Variconum* amp. 10 %-2 ml 5 gab.;
13. *Variconum* amp. 10 %-5 ml 5 gab.;
14. *Verosal* tabl. 10 gab.

Uzņēmumā "Farmācija" 1944. gadā ražošanai plānotie medikamenti

1. Ampulas:

Calcii gluconic. 10 %-10 ml pa 50 000 apm.;
Coffeinum natrii benzoic. 20 %-1 ml pa 50 000 amp.;
Morphinum hydrochl. 1–3 %-1 ml pa 100 000 amp.;
Strophantin 0,05 %-1 ml pa 30 000 amp.;
Glucosum dažāda stipruma pa 20 000 amp.;
Pentazol 10 %-1 ml pa 20 000 amp.;
Strychninum nitric. dažāda stipruma pa 15 000 amp.;
Hexamin 40 %-5 ml pa 30 000 amp.;
Aq. redestillata 10 ml pa 50 000 amp.;
Novocain 1–2 % *cum Adrenalinum* 1 ml un 2 ml pa 5000 amp.;
Sol. Adrenalinum 1:1000-30 ml pa 2000 flakoni;
Atropinum sulfuric. 0,05–0,1 %-1 ml pa 3000 amp.;
Alophanyl'a aizvietotājs pa 10 000 amp.

2. Tabletes:

Acid. acetylsalicylic. 0,5 g pa 50 000 tabl.;
Acid. salicylosalicylic. 0,5 g pa 25 000 tabl.;
Allobarbitol pa 20 000 tabl.;
Barbitalum 0,1 g pa 300 000 tabl.;
Calcii lacticum 0,5 g pa 300 000 tabl.;
Carbromalum 0,5 g pa 30 000 tabl.;
Carbo medicinalis gran. 25,0 g pa 4000 flakoni;
Cinchophenum 0,5 g pa 200 000 tabl.;
Codaspin I pa 100 000 tabl.;
Codaspin II pa 100 000 tabl.;
Hexabarin 0,5 g pa 100 000 tabl.;
Hexacitrin 0,5 g pa 100 000 tabl.;
Kalium jodatum 0,3 g pa 100 000 tabl.;
Antipyrin salicyl. 0,5 g pa 100 000 tabl.;
Antipyrin 0,5 g pa 100 000 tabl.;
Phenobarbitalum 0,015 g pa 1 000 000 tabl.;
Phenobarbitalum 0,1 g pa 50 000 tabl.;
Trypaflin pa 1 000 000 tabl.

3. Dražejas:

Cotarnin. hydrochl 0,05 g pa 10 000 draž.;

Cotarnin. phtalic. 0,05 g pa 10 000 draž.;

Žults un augu ekstraktu dražejas 2 000 000;

Rauga dražejas 30 000;

Ovārijas dražejas 100 000.

4. Dažādi preparāti:

Urasol 50,0 g pa 3000 flakoni;

Tonicum pa 2000 kg;

Pulveri pret galvassāpēm pa 500 000 pulv.

Leģionā neiesaucamo farmaceitisko darbinieku saraksts (veidojis Farmācijas pārvaldes priekšnieks Aleksandrs Dzirne 1943. gadā). Neaizvietojamās personas

1. Aldiņš Arnolds, dzimis 1914. gadā – Mārsnēnu aptieka, praktikants;
2. Asiks Alfons, dzimis 1918. gadā – Lielupes aptiekas pārvaldnieks, farmaceita palīgs;
3. Birkenbergs Ernests, dzimis 1919. gadā – Zūru aptiekas pārvaldnieks;
4. Blumbergs Jānis, dzimis 1912. gadā – Viestura aptiekas pārvaldnieks, farmācijas maģistrs;
5. Brasliņš Juris, dzimis 1917. gadā – Saikavas aptiekas pārvaldnieks, farmaceita palīgs;
6. Brēmanis Elmārs, dzimis 1914. gadā – Latvijas Sarkanā Krusta aptiekas pārvaldnieks Smiltēnē, farmācijas maģistrs;
7. Caunītis Edgars, dzimis 1914. gadā – Brīvības aptiekas Rīgā receptārs;
8. Ceimiņš Ernests, dzimis 1914. gadā – Viestura aptiekas asistents;
9. Cinovskis Herberts, dzimis 1912. gadā – Cinovska aptiekas pārvaldnieks Jelgavā;
10. Dekšņa Bronislavs, dzimis 1912. gadā – Vārmes aptiekas pārvaldnieks, aptiekāra palīgs;
11. Dižgalvis Ēriks Eduards, dzimis 1914. gadā – Kazdangas aptiekas pārvaldnieks, aptiekāra palīgs;
12. Eikerts Gustavs, dzimis 1912. gadā. – *Eikert, Marschal* laborants, pārvaldnieks, farmācijas maģistrs;
13. Eliāss Konstantīns, dzimis 1915. gadā – Trikātas aptiekas pārvaldnieks;
14. Erdmanis Aleksandrs, dzimis 1917. gadā – uzņēmuma “Farmācija” aptiekas Rīgā, Ģertrūdes ielā 15/17, pārvaldnieks;
15. Feodorovs Teodors, dzimis 1912. gadā – Salacgrīvas aptiekas pārvaldnieks;
16. Gecs Osvalds Ādolfs, dzimis 1912. gadā – Višķu aptiekas pārvaldnieks;
17. Goits Arnolds, dzimis 1919. gadā – Vīrešu aptiekas pārvaldnieks;
18. Heincs Patriks, dzimis 1914. gadā – Šampētera aptiekas receptārs;
19. Jukmanis Staņislavs, dzimis 1912. gadā – Abrenes aptiekas pārvaldnieks;
20. Jurģītis Imants, dzimis 1915. gadā – Apes aptiekas praktikants;
21. Kalējs Otto, dzimis 1913. gadā – Straupes aptiekas pārvaldnieks, farmācijas maģistrs;
22. Kauliņš Arvīds Aleksandrs, dzimis 1914. gadā – Vecumnieku aptiekas pārvaldnieks;
23. Knope Alfs, dzimis 1912. gadā – Jaunās aptiekas Jelgavā receptārs;
24. Kraumanis Teobalts, dzimis 1916. gadā – Rugāju aptiekas pārvaldnieks, aptiekāra palīgs;
25. Lācis Mārtiņš, dzimis 1915. gadā – Barkavas aptiekas pārvaldnieks, aptiekāra palīgs;
26. Legzdiņš Voldemārs, dzimis 1902. gadā – III ārstniecības līdzekļu lieltirgotavas galvenais grāmatvedis;
27. Lezdiņš Rūdolfs, dzimis 1913. gadā – lieltirgotavas “Herbert Brett” pārvaldnieks;
28. Muktāns Leonīds, dzimis 1917. gadā – Vecogres aptiekas pārvaldnieks;
29. Mūrmanis Imants, dzimis 1915. gadā – Straupes aptiekas praktikants;
30. Murovskis Ēriks, dzimis 1914. gadā – Pilsētas aptiekas Rīgā asistents;
31. Mužiks Ringolds, dzimis 1914. gadā – Zentenes aptiekas pārvaldnieks, aptiekāra palīgs;

32. Nags Rūdolfis, dzimis 1917. gadā – Ikšķiles aptiekas pārvaldnieks, aptiekāra palīgs;
33. Ozoliņš Aleksandrs, dzimis 1906. gadā – firmas “Bruno Frobeen” importa vadītājs;
34. Ozols Jānis, dzimis 1917. gadā – Viestura aptiekas Rīgā asistents;
35. Pāvelsons Žanis, dzimis 1916. gadā – Pāvila aptiekas Rīgā asistents;
36. Pirtnieks Osvalds, dzimis 1919. gadā – Bērzpils aptiekas pārvaldnieks;
37. Preiss Jānis, dzimis 1918. gadā – Jaunpiebalgas aptiekas pārvaldnieks;
38. Reimanis Jānis, dzimis 1918. gadā – Arnolda Krēsliņa aptiekas Rīgā praktikants;
39. Rudītis Jānis, dzimis 1912. gadā – Vitamīnu un hormonu fabrikas farmaceitiskās nodaļas vadītājs;
40. Rudzats Ričards, dzimis 1918. gadā – Torņakalna aptiekas Rīgā asistents;
41. Sēnals Edgars Kārlis, dzimis 1917. gadā – Zilupes aptiekas pārvaldnieks;
42. Sērmūklis Kārlis, dzimis 1914. gadā – Salaspils aptiekas pārvaldnieks;
43. Sinka Imants, dzimis 1915. gadā – Dundagas aptiekas pārvaldnieks;
44. Skaburskis Hugo, dzimis 1917. gadā – Neretas aptiekas pārvaldnieks;
45. Skrastiņš Verners, dzimis 1912. gadā – Rubeņu aptiekas pārvaldnieks;
46. Skujiņš Arnolds, dzimis 1912. gadā – Ķemeru aptiekas pārvaldnieks;
47. Surdenko Heinrichs, dzimis 1915. gadā – Stoļerovas aptiekas pārvaldnieks;
48. Valters Oļģerts, dzimis 1919. gadā – Durbes aptiekas pārvaldnieks;
49. Vējiņš-Vējš Artūrs, dzimis 1913. gadā – Velēnas aptiekas pārvaldnieks;
50. Vilks Ēvalds, dzimis 1916. gadā – Lubānas aptiekas praktikants;
51. Vilms Jānis, dzimis 1916. gadā – Līksnas aptiekas pārvaldnieks;
52. Zemgals Leonīds, dzimis 1920. gadā – Mēllūžu aptiekas pārvaldnieks.

Aleksandra Dzirnes autobiogrāfija⁸²⁰

Aleksandrs Jānis Dzirne dzimis 1907. gada 28. maijā Cēsīs kā namsaimnieka, pilsētas domnieka, vēlāk notāra un grāfa Zīversa pilnvarnieka Kārļa un Marijas, dzimušas Ķīmenes, sešu bērnu ģimenes piektais bērns.

Pirmizglītību guvis no 1914. līdz 1917. gadam Cēsu pilsētas elementārskolā, galvenā kārtā krievu valodā, bet ar 1917. gadu Longīna Ausēja privātajā reālģimnāzijā Cēsīs. 1925. gada vasarā beidzis Valsts Cēsu – Bērzaines vidusskolu ar gatavības apliecību. Skolas laikos bijis ļoti rosīgs dalībnieks jaunatnes organizācijās – skolas Sarkanā Krusta pulciņa priekšnieks, Cēsu jūras skautu vienības kopnieks, skolas orķestra un kora dalībnieks.

1925./26. gadā praktisko aptiekas darbu mācījies Cēsīs, vecā Trampedacha aptiekā (tur praksi bija ieguvuši arī vēlākie farmācijas profesori Ed. Zariņš un J. Maizīte). Īpašnieka vācu tautības V. Trampedacha tēvs, arī aptiekārs, bijis ilggadīgs Cēsu pilsētas galva (birģermeistars). A. Dzirne 1926. gada vasarā pie Izglītības ministrijas izturējis pārbaudījumus latīņu valodā un tā paša gada rudenī pēc sekmīga konkursa uzņemts Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātes Farmācijas nodaļā. Paralēli studijām aptiekas praktikanta darbu turpinājis 1927./28. gadā jaunatvērtajā Tautas labklājības ministrijas aptiekā Rīgā. 1928. gada beigās pēc LU Ķīmijas fakultātes Farmācijas nodaļā sekmīgi veiktiem pārbaudījumiem kļuvis aptiekas asistents. Kā aptiekas asistents turpinājis darbu minētajā aptiekā līdz 1934. gada 1. septembrim, pie kam pēdējos 4 gadus kā receptārs. Pēc tautas labklājības ministra rīkojuma ar 1934. gada 1. septembri dienesta labā pārcelts uz Farmācijas pārvaldi par jaunāko revidentu. Pēc pāris gadiem paaugstināts par revidentu, pēc tam par vecāko revidentu un, sākot ar 1938. gadu, par administratīvās nodaļas vadītāju, vairākkārt pildot arī pārvaldes priekšnieka vietnieka amatu. Ar tautas labklājības ministra rīkojumu 1940. gada februārī iecelts par Farmācijas pārvaldes priekšnieku, ko pildījis līdz 1940. gada 1. oktobrim, kad atbrīvots. No Iekšlietu ģenerāldirekcijas apstiprināts par Farmācijas pārvaldes priekšnieku, sākot ar 1941. gada 1. jūliju līdz 1944. gada 10. oktobrim, kad izbraucis no Latvijas. Šajā laikā (arī pirms tam) sastāvējis Latvijas aizsargu organizācijas štāba farmācijas daļas vadītāja amatā pulkv. leitn. dienesta pakāpē. Paralēli pildījis arī Latvijas Aptieku pārvaldes fiduciāra pienākumus (nacionalizētās aptiekas, lieltirgotavas). Farmācijas studiju sākuma laikā 1927. gadā tika uzņemts stud. korporācijā "Lettgallia", kur pildījis daudzus amatus, ieskaitot prezidiju – seniora un oldermaņa. Kā "Lettgallia" filistrs ārpus tēvzemes sastāvējis korporācijas kopā Deitonā, pildot oldermaņa amatu tur nepārtraukti no 1952. gada līdz šim laikam, t. i., 44 gadus.

1937. gada vasarā valdības komandēts studiju nolūkos uz Lietuvu, Igauniju, Somiju un Vāciju, lai iepazītos ar šo valstu farmācijas apstākļiem, it īpaši šo valstu farmācijas likumiem. Ir ņēmis ļoti lielu, aktīvu dalību Latvijas farmācijas likuma izstrādāšanā un pēc tā spēkā stāšanās 1939. gadā sniedza presē plašu skaidrojumu par šo likumu. Pēc tam prof. E. Zariņš, sveicinot A. Dzirni vēl arvien kā

⁸²⁰ LNA LVA. Autobiogrāfija. Aleksandrs Jānis Dzirne. *Dzirne Aleksandrs (1907–2001), farmaceits (ASV) / privātarhīvs*. 2062.f., 1. apr., 58.l., 96–100.

LU Farmācijas fakultātes studentu, teica, ka šis skaidrojums esot vērts doktora darba. Uz lielo vācu ķīmisko aparātu izstādi “Achema VIII” Frankfurtē pie Mainas slimo kasu laboratorijas aparatūras iegādei (ampulu un tablešu mašīnu u.c.) pēc valdības norādījuma komandēja divus pārstāvjus – slimo kasu aptiekas pārvaldnieku Jāni Apini un Farmācijas pārvaldes revidentu Aleksandru Dzirni. Tad kara darbības ietekmē valdība 1940. gada janvāra sākumā deleģēja Farmācijas pārvaldes pārstāvi A. Dzirni kopā ar A/S “Farmācija” direktoru Jāni Okši uz Vāciju un Holandi – iepirkt tur Latvijas vajadzībām ārstniecības līdzekļus un ķīmikālijas aptuveni 2 miljonu latu vērtībā. Iepirkumi no apm. 50 Vācijas un Holandes firmām pienāca Rīgā vēl pirms Padomju Savienības iebrukuma Latvijā 1940. gada 17. jūnijā. 1942. gada 22. augustā akadēmiskā draudzē prof. K. Kundziņš Rīgā, Vecās Ģertrūdes baznīcā, Aleksandru Dzirni salaulāja ar Mariannu Rubuli, dzimušu Jurgaitis. 1944. gada 10. oktobrī A. Dzirne izceļojis uz Vāciju, Drēzdeni, pie ģimenes – sievas un audžumeitas Reginas. Audžudēls Alberts iesaukts armijas kara izpalīgos. Laimīgi pārdzīvojuši vienīgos, bet ārkārtīgi postīgos uzlidojumus Drēzdeni 1945. gada 13. februārī, kad no bumbām un liesmām gājusi bojā šī skaistā pilsēta un tās ļaudis, A. Dzirne ar ģimeni atraduši apmešanās vietu Dienvidvācijā, Fronhofenas ciematā, apm. 10 km no apriņķa Rāvensburgas, kur 1945. gada 27. aprīlī piedzimusi viņu atvase Māra Renāte, kad šī pilsēta jau bija kritusi franču armijas rokās.

Franču okupācijas joslā Vācijā Latvijas tautību pārstāvji Rāvensburgā 1945. gada vasarā ievēlēja A. Dzirni par Dienvidvirtenbergas un Bādenas latviešu nacionālās komitejas priekšsēdi. Pēc Latviešu centrālās komitejas Vācijā priekšrakstiem, 1945. gada 16. oktobrī Rāvensburgā, nodibinot LCK piekto latviešu apgabala (franču joslas) komiteju, A. Dzirni atkal ievēlēja par komitejas priekšsēdi. Kā apgabala komitejas un LCK līdzdibinātājs viņš piedalījies Latviešu centrālās padomes Vācijā pirmajā sesijā Detmoldā 1945. gada 18. novembrī un arī visās vēlākajās sesijās. Aprūpes biedrība “Daugavas Vanagi” izraudzījusi A. Dzirni par pilnvarnieku franču okupācijas joslā Vācijā, un viņš darbojies kā franču joslas IRO (Internacionālās bēgļu organizācijas) akreditēts latviešu pārstāvis, pildot visus šos amatus līdz 1950. gada februārim – izceļošanai uz ASV.

A. Dzirnes ģimene, ieceļojot Amerikā, pēc īsas starpfāzes Dienviddakotā pie sava sponsora 1950. gada vasarā pastāvīgai dzīvei un darbam ieradās Deitonas pilsētā, Ohaijo valstī (apm. 11 miljoni iedzīvotāju). Aleksandrs, būdams stingrs atbildības izjūtās, nepārvaldot angļu valodu un ievērojot gadu nastu, saistījies darbā lielā luterāņu draudzē, gūstot tur draudzīgu atsaucību, izpratni un arī morālu atbalstu. Tā paša gada 1. oktobrī viņš noorganizējis Deitonas un apkārtnes latviešiem pirmo dievkalpojumu prāvesta Kārļa Arnolda Birznieka vadībā, turpinot tos ikmēneša trešajā svētdienā. 1951. gada janvārī pašiniciatīvā nodibinājis Deitonas latviešu ev.-lut. draudzi, kur tad nepārtraukti ik gadu (46 reizes) ievēlēts draudzes priekšnieka amatā. Ar 1952. gada vasaru viņa iniciatīvā un redakcijā sāka iznākt draudzes periodiskais izdevums ar nosaukumu “Draudzes Vēstis”, kas iznāk 4 reizes gadā 250 eks. metienā, nu jau 45 gadu gājumā. Kā 1952. gadā Deitonas korporāciju kopas iniciators un līdzdibinātājs viņš nepārtraukti tur pildījis oldermaņa amatu 44 gadus un Deitonas latviešu literārā kopā bijis sekretārs no 1965. līdz 1985. gadam un kasieris no 1974. gada līdz šim laikam. Kopš 1970. gada viņš ir Latviešu preses biedrības biedrs, Latviešu republikāņu apvienības Deitonas nodaļā kā

iniciators – līdzdibinātājs no 1970. gada, nepārtraukti bijis valdes priekšsēdis, kopš 1970. gada Amerikas Republikāņu partijas Nacionālās komitejas biedrs, bet ar 1989. gadu mūža biedrs “Republikāņu prezidenta priekšdarba grupā”, apbalvots ar vairākiem atzinības un goda rakstiem. A. Dzirne ir Amerikas latviešu apvienības mūža biedrs un ņēmis dalību ALA dibināšanas kongresā 1951. gadā Vašingtonā un daudzos vēlākos kongresos; bijis arī ALA Revīzijas komisijas loceklis. Viņš ir arī Latvijas Brīvības fonda dalībnieks un mūža biedrs “Daugavas Vanagu” organizācijā. Kopš 1956. gada dzīvo savā ģimenes mājā Deitonā.

Aleksandra Dzirnes raksti par nacionālpolitiskiem, vēsturiskiem, sabiedriskiem u.c. jautājumiem publicēti latviešu žurnālos “ALA”, “Treji Vārti”, “Universitas”, korp. “Lettgallia” periodiskajā izdevumā “Fidelitas” un latviešu laikrakstos. Ir laikraksta “Laiks” korespondents un brošūras “Latvieši Vācijas franču okupācijas joslā” autors. Redaktors grāmatai “Deitonas latviešu draudze 40 gados”, kas izdota 1993. gadā.

Meita Māra, Ohaijo Valsts universitātes Kolumbusā absolvente, precējusies ar Robertu Zedekeri 1968. gadā. Ģimenē divi dēli studenti un meitiņa Kristīne. Aleksandra uzticīgā, pašai aizliedzīgā sieva Marianna, saukta Mērija, rūpīgi gādīgā ģimenes māte, ar kuru draudzīgā saderībā, mīlestībā, kopdzīvē aizvadīti vairāk nekā 50 gadu, aizgāja Dieva mierā 1995. gada 20. martā. Kā mīļš, īstens dēls ģimenē Aleksandra audzudēls Dr. phil. Alberts, bioķīmiķis, pēkšņi miris 1996. gada 25. janvārī, savā 70. raženā mūža gadā. Sabiedriskā darbiniece, pensionāre A. Dzirnes audzumeita Regina, apbrīnojami saimnieciski gādīga un rūpīga ģimenes un nama māte, kopā ar viņa meitu Māru tagad tur ļoti ciešu gādību un rūpi par Aleksandra labklājību, kam 1997. gadā piepildās 90 mūža gadi. A. Dzirnem ir 7 mazbērni un 4 mazmazbērni, kas viņu atzinīgā mīlestībā sauc – opapa Deitonā.

1996. g. 31. augustā ASV

Aleksandrs Dzirne

Apbalvojumi: D. H. Grindeļa medaļa par nopelniem Latvijas farmācijas attīstībā un tās vēstures izpētē; “Museum Pharmaceuticum – Riga” piemiņas medaļa; “Republican Presidential Legion of Merit” ordenis; par nopelniem ASV republikāņu partijā kā ilggadīgam Nacionālās komitejas biedram piešķirts augstākais apbalvojums (*The most prestigious level of membership in the Republican party*); Latvijas farmaceitu biedrības goda biedrs; Latvijas ev.-lut. Baznīcas arhibīskapa Roziša un Baznīcas virsvaldes atzinības raksti un daudzi goda raksti.

Aptiekas darbinieku skaita izmaiņas un izglītības līmenis laikā no 1939. līdz 1948. gadam